

З М І С Т

МОВОЗНАВСТВО

ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕХІДНИХ МД-СТРУКТУР ІЗ З'ЯСУВАЛЬНО-ПРИЧИНОВИМИ ВІДНОШЕННЯМИ В ЛАТИНСЬКІЙ МОВІ <i>Шинкарук В. Д.</i>	6
СТИЛІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ОДНОСКЛАДНИХ РЕЧЕНЬ РЕПРЕЗЕНТАЦІЇ У ТВОРАХ СЕРГІЯ ЖАДАНА <i>Вітрук Н. Л.</i>	14
ТЕМПОРАЛЬНІ ДЕТЕРМІНАНТИ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ: СТРУКТУРА, ФУНКЦІЇ <i>Вінтонів М. О., Баюрова М. Г.</i>	19
ОСОБЛИВОСТІ ФОРМ ЗВЕРТАННЯ У СУЧАСНОМУ НІМЕЦЬКОМУ МОВНОМУ ПРОСТОРИ (АНГЛІЙСЬКОЮ МОВОЮ) <i>Фоміна Г. В., Костриця Н. М., Литвинюк О. М.</i>	27
ПОЕТИКА КОЛЬОРОПОЗНАЧЕНЬ У МОВІ ПЕЙЗАЖУ ОЛЕКСІЯ ДОВГОГО <i>Строкаль О. М.</i>	34
ЛОГІКО-ПРАГМАТИЧНИЙ АЛГОРИТМ ВИВЕДЕННЯ ОКСИМОРОНІХ ІМПЛІКАТУР В АНГЛІЙСЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ (АНГЛІЙСЬКОЮ МОВОЮ) <i>Гольцова М. Г.</i>	40

ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО

ПРОБЛЕМА МОВИ В СУЧАСНИХ БІЛОРУСЬКИХ АНТИУТОПІЯХ <i>Погребняк О. А.</i>	45
ТРАГЕДІЯ БУКОВИНСЬКОГО ЄВРЕЙСТВА У РЕЦЕПЦІЇ МОЗЕСА РОЗЕНКРАНЦА <i>Лакуста Т. І.</i>	51

ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВО

ЛІНГВОСТИЛІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ НІМЕЦЬКОМОВНОГО РЕКЛАМНОГО ПОВІДОМЛЕННЯ: ЗАСОБИ ВИРАЗНОСТІ <i>Ольховська Н. С., Іськова О. В.</i>	59
ОСОБЛИВОСТІ ПОЕТИЧНИХ ПЕРЕКЛАДІВ НЕОКЛАСИКІВ <i>Вакулик І. І.</i>	64
СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНІ ТА СТИЛІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ НІМЕЦЬКИХ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ (НА МАТЕРІАЛІ ЛЕКСИКОГРАФІЧНИХ СЛОВНИКІВ) <i>Білоус Н. В., Барладюга А. С.</i>	70

ТЕРМІНОЗНАВСТВО

СУТНІСТЬ ПОНЯТТЯ «ЕЛЕКТРОННИЙ СЛОВНИК»: ПРОБЛЕМИ ДЕФІНІЦІЇ, ЗАГАЛЬНІ Й ДИФЕРЕНЦІЙНІ ОЗНАКИ <i>Балаласва О. Ю.</i>	78
СТРУКТУРА СПРОЩЕНИХ МОНОМІВ (МОНОМІАЛІВ) В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ ОБЛІКУ Й АУДИТУ (АНГЛІЙСЬКОЮ МОВОЮ) <i>Чайка О. І.</i>	83
ІНТЕРНЕТ ЯК ЦЕНТР ГЕНЕРАЦІЇ ТЕРМІНІВ-НЕЛОГІЗМІВ В АНГЛІЙСЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ <i>Сидорук Г. І.</i>	88
КЛАСИФІКАЦІЯ АНГЛІЙСЬКОЇ БІОТЕХНОЛОГІЧНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ ЗА ТЕМАТИЧНИМИ ГРУПАМИ <i>Сиротіна О. О., Сиротін О. С.</i>	93
ЛІНГВІСТИЧНІ ТА ЕКСТРАЛІНГВІСТИЧНІ ЧИННИКИ ФОРМУВАННЯ АНГЛОМОВНОГО ТЕРМІНОЛОГІЧНОГО ПОЛЯ «ХВОРОБИ ТВАРИН» <i>Рожков Ю. Г.</i>	99

СОЦІАЛЬНІ КОМУНІКАЦІЇ

НОВИТВОРИ ПЕРІОДУ КОРОНАВІРУСНОЇ ПАНДЕМІЇ В МЕДІЙНОМУ ПРОСТОРИ УКРАЇНИ <i>Харченко С. В.</i>	104
ПЕРЕХІД УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ З КИРИЛИЦІ НА ЛАТИНСЬКИЙ АЛФАВІТ (АНГЛІЙСЬКОЮ МОВОЮ) <i>Поліщук О. С.</i>	111
ДИСКУРСИВНА АМБІВАЛЕНТНІСТЬ В ІЛЛОКУТИВНИХ МОВЛЕННЄВИХ АКТАХ СУЧАСНОГО АНГЛОМОВНОГО ДІАЛОГІЧНОГО ДИСКУРСУ (АНГЛІЙСЬКОЮ МОВОЮ) <i>Грабовська І. В., Марійко І. В.</i>	114
ПОМИЛКОНЕБЕЗПЕЧНІ ЯВИЩА НА ЛЕКСИЧНОМУ РІВНІ В МЕРЕЖЕВИХ ЗМІ <i>Тепла О. М.</i>	119
АНАЛІЗ ПОЛІТИЧНОГО ДИСКУРСУ: ФОКУС МІЛТОН-МОДЕЛІ МОВИ <i>Ковалевська А. В.</i>	124

ПРОБЛЕМИ ТЕОРІЇ І МЕТОДИКИ НАВЧАННЯ ІНОЗЕМНИХ МОВ

ПОКРАЩЕННЯ КОГНІТИВНОГО ТА ТВОРЧОГО МИСЛЕННЯ ЧЕРЕЗ ВИКОРИСТАННЯ ІННОВАЦІЙНИХ ПЕДАГОГІЧНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ (англійською мовою)

<i>Личук М. І., Ножовнік О. М.</i>	132
СИСТЕМА ВПРАВ У ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ІНОЗЕМНИХ СТУДЕНТІВ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ	
<i>Пауленко О. М.</i>	140
ВИКЛАДАННЯ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ СТУДЕНТАМ НЕМОВНИХ ФАКУЛЬТЕТІВ З ВИКОРИСТАННЯМ ІНТЕРАКТИВНИХ ТЕХНОЛОГІЙ	
<i>Яременко Н. В.</i>	145

CONTENTS

LINGUISTIC STUDIES

FEATURES OF TRANSITIONAL MD-STRUCTURES WITH EXPLANATORY-CAUSAL RELATIONS IN LATIN	
<i>Shynkaruk V. D.</i>	6
STYLISTIC PECULIARITIES OF SIMPLE SENTENCES OF REPRESENTATION IN THE WORKS OF SERHIY ZHADAN	
<i>Vitruk N. L.</i>	14
TEMPORAL DETERMINANTS IN MODERN UKRAINIAN LANGUAGE: STRUCTURE, FUNCTIONS	
<i>Vintoniv M. O., Baiurova M. H.</i>	19
FORMS OF ADDRESSING AND THEIR FEATURES IN MODERN GERMAN	
<i>Fomina G. V., Kostrytsia N. M., Lytvyniu O. M.</i>	27
POETICS OF COLOR MARKINGS IN OLEKSII DOVHYI'S LANGUAGE OF THE LANDSCAPE	
<i>Strokal O. M.</i>	34
OXYMORONIC IMPLICATURES INFERRING IN THE ENGLISH AND UKRAINIAN LANGUAGES	
<i>Goltsova M. G.</i>	40

LITERARY STUDIES

THE PROBLEM OF LANGUAGE IN MODERN BELARUSIAN DYSTOPIAS	
<i>Pogrebnyak O. A.</i>	45
THE TRAGEDY OF BUKOVINIAN JEWRY IN MOSES ROSENKRANZ'S RECEPTION	
<i>Lakusta T. I.</i>	51

TRANSLATION STUDIES

LINGUISTIC AND STYLISTIC FEATURES OF GERMAN ADVERTISEMENT: MEANS OF EXPRESSION	
<i>Olkhovska N. S., Iskova O. V.</i>	59
PECULIARITIES OF POETIC TRANSLATIONS OF NEOCLASSICS	
<i>Vakulyk I. I.</i>	64
STRUCTURALLY SEMANTIC AND STYLISTIC FEATURES OF PHRASEOLOGICAL UNITS	
<i>Bilous N. V., Barladiuha A. S.</i>	70

TERMINOLOGY STUDIES

THE ESSENCE OF THE CONCEPT "ELECTRONIC DICTIONARY": PROBLEMS OF DEFINITION, COMMON AND DIFFERENTIAL FEATURES	
<i>Balalaieva O. Yu.</i>	78
STRUCTURE OF SIMPLIFIED MONOMIALS IN UKRAINIAN FOR AUDIT AND ACCOUNTING	
<i>Chaika O. I.</i>	83
THE INTERNET AS A CENTER OF GENERATING THE TERMINOLOGICAL NEOLOGISMS IN ENGLISH AND UKRAINIAN LANGUAGES	
<i>Sydoruk H. I.</i>	88
CLASSIFICATION OF ENGLISH BIOTECHNOLOGICAL TERMINOLOGY BY THEMATIC GROUPS	
<i>Syrotina O. O., Syrotin O. S.</i>	93
LINGUISTIC AND EXTRALINGUISTIC FACTORS IN THE FORMATION OF THE ENGLISH TERMINOLOGICAL FIELD "ANIMAL DISEASES"	
<i>Rozhkov Yu. H.</i>	99

COMMUNICATION STUDIES

INNOVATIONS IN THE PERIOD OF CORONAVIRUS PANDEMIC IN UKRAINE'S MEDIA SPACE	
<i>Kharchenko S. V.</i>	104

TRANSITION FROM CYRILLIC TO ROMAN ALPHABET IN UKRAINIAN LANGUAGE <i>Polishchuk O. S.</i>	111
DISCURSIVE AMBIVALENCE IN ILLOCUTIONARY SPEECH ACTS OF CONTEMPORARY ENGLISH DIALOGIC DISCOURSE <i>Grabovska I. V., Mariiko I. V.</i>	115
MISTAKE-DANGEROUS PHENOMENA AT THE LEXICAL LEVEL IN NETWORK MEDIA <i>Tepla O. M.</i>	119
POLITICAL DISCOURSE ANALYSIS: MILTON-MODEL FOCUS <i>Kovalevska A. V.</i>	124
ISSUES IN THEORY AND METHODS OF TEACHING FOREIGN LANGUAGES	
FOSTERING COGNITIVE AND CREATIVE THINKING STYLES THROUGH THE USE OF INNOVATIVE PEDAGOGICAL TECHNOLOGIES IN THE PROCESS OF VOCATIONAL TRAINING <i>Lychuk M. I., Nozhovnik O. M.</i>	132
THE SYSTEM OF EXERCISES IN THE PROCESS OF TEACHING THE UKRAINIAN LANGUAGE FOR FOREIGN STUDENTS IN HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS <i>Pavlenko O. M.</i>	140
TEACHING ENGLISH TO NON-LANGUAGE FACULTY STUDENTS USING INTERACTIVE TECHNOLOGIES <i>Yaremenko N. V.</i>	145

LINGUISTIC STUDIES. МОВОЗНАВСТВО

УДК – 811.161.2 367.32 (Латин.)
<https://doi.org/10.31548/philolog2020.04.006>

ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕХІДНИХ МД-СТРУКТУР ІЗ З'ЯСУВАЛЬНО-ПРИЧИНОВИМИ ВІДНОШЕННЯМИ В ЛАТИНСЬКІЙ МОВІ

В. Д. ШИНКАРУК, доктор філологічних наук, професор,
Національний університет біоресурсів і природокористування України
 E-mail: vashyn2010@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0001-8589-4995>

Анотація. У статті проаналізовано МД - структури із з'ясувально-причиновими відношеннями в латинській мові, у яких на основне з'ясувальне відношення накладається ще причиновий тип відношень. Обґрунтовано, що цим структурам властивий найбільш конкретний семантико-синтаксичний зв'язок між модусом і диктумом, оскільки у них поєднані з'ясувально-причиновими відношеннями дві ситуації дійсності. виразниками яких є сполучники *quod, quia, quoniam, cum (quum)* тому що, бо, оскільки і можуть співвідноситися з корелятами *propterea, ideo, idcirco, ob eam causam* тому (з тієї причини). З'ясовано, що у МД - структурах із з'ясувально-причиновими відношеннями диктумна причинова частина повідомляє про таку дію (такий стан, процес), що є ґрунтом для реалізації іншої дії (іншого стану, процесу), виражених у модусній чи головній частині МД-структури. Визначено, що семантика обґрунтування з'ясувально-причинових відношень між модусною і диктумною частинами в МД-структурах з недиференційованим зв'язком виникає внаслідок співвідношення їхнього інформативного змісту, яка формується на ґрунті сполучуваності того, що мотивується і чим мотивується.

Ключові слова: модус, диктум, речення, реченнєва структура, МД-структури, МД-структури із з'ясувально-причиновими відношеннями, сполучники підрядності, модусно-диктумна співвіднесеність, латинська мова.

Актуальність теми дослідження.

Дослідження речення як багатоаспектної синтаксичної одиниці та семантико-синтаксичної категорії як різновиду синтаксичної категорії, що відображає дійсність і утворює дві семантико-синтаксичні надкатегорії – предикатності (ознаковості) та субстанційності (предметності) з їхнім подальшим членуванням на семантико-синтаксичні підкатегорії, категорії та грами є актуальним у мовознавчій науці.

Модус як вербалізована суб'єктивна інтерпретація диктумної події в синтаксисі класичної філології категорійно не структурований, хоч такі проблеми, як персуазивність, оцінність тощо, трактовані тепер як категорії модусу, лінгвісти вивчали у зв'язку з проблемою модальності.

Актуальність наукової статті зумовлена потребою дослідити в латинській мові категорії диктуму і модусу в семантико-синтаксичній структурі речення, що безпосередньо співвідносить повідомлюване з реальною дійсністю, з процесом

комунікації, з актом мовлення, охоплюючи як зовнішню, так і внутрішню, інтелектуальну й емоційну сфери життя.

Аналіз досліджень і публікацій. На важливості вивчення мовних одиниць у семантико-синтаксичній структурі речення як складникові дослідження процесу розвитку синтаксичної системи мови наголошено, що синтаксичні одиниці перебувають у взаємних співвідношеннях на формально-граматичному, семантичному та комунікативному рівнях і "входження до того чи того ряду формально-семантичних співвідношень є однією з мовних характеристик конструкції і фіксується її граматичним описом" [20, с. 11]. На цій проблемі зацентрував увагу І. Р. Вихованець. Він, зокрема, зазначив: "Встановлення і опис мовних зразків синтаксичних одиниць у їх системних взаємозв'язках становить першорядне завдання синтаксису. Всебічне обґрунтування функціональних особливостей синтаксичних одиниць у мовному плані засвідчує зрілість синтаксичної теорії і її спрямованість на пояснення найскладніших

синтаксичних явищ. Високий рівень абстрагування мовної сфери не ігнорує показників сфери мовлення, а навпаки, уможливорює глибоке пояснення всіх мовленнєвих модифікацій синтаксичних одиниць" [6, с. 20].

Ідею двобічного змісту речення (наявності в його семантиці об'єктивних і суб'єктивних значень) сформулював Ш. Баллі, у концепції якого вказано на розмежування в реченні модусу і диктуму. Він вважає, що речення складається з двох частин: одна з них корелятивна процесові, що формує уявлення, це диктум. Друга містить головну частину речення, без якої взагалі не може бути речення, саме вираження модальності, корелятивної операції, яку проводить мислячий суб'єкт [2, с. 43].

У мовознавчій науці речення як багатоаспектну синтаксичну одиницю, співвідношення в реченнєвій структурі категорій диктуму і модусу досліджували Н. Д. Арутюнова [1], І. Р. Вихованець [6], К. Г. Городенська [9], Н. В. Гуйванюк [18], Н. Л. Іваницька [12], В. Д. Шинкарук [25] та ін.

Поширені погляди на статус речення нерідко бувають діаметрально протилежними. З одного боку, й далі побутує уявлення про речення як про найвищу синтаксичну одиницю, з іншого – речення розглядається як елемент для побудови складних одиниць – надфразних єдностей, складних синтаксичних цілих, абзаців, логем тощо. Цьому великою мірою сприяли праці Е. Бенвеніста [4], В. Г. Гака [8], Т. П. Ломтева [13], М. С. Поспелова [16], І. І. Слинька [18], І. П. Распопова [19], К.Ф.Шульжука [26] та ін.

Мета наукової розвідки – здійснити аналіз МД-структур із з'ясувальнo-причинoвими відношеннями в латинській мові та обґрунтувати особливості семантико-синтаксичного зв'язку між модусом і диктумом, виразниками яких є сполучники *quod, quia, quoniam, cum (quum)* тому що, бо, оскільки і можуть співвідноситися з корелятами *propterea, ideo, idcirco, ob eam causam* тому (з тієї причини).

Об'єктом пропонованого дослідження є реченнєві структури, у яких диктумна причинова частина повідомляє про таку дію (такий стан, процес), що є ґрунтом для реалізації іншої дії (іншого стану, процесу), виражених у модусній чи головній частині МД-структури.

Предметом дослідження є семантична й структурна інтерпретація реченнєвих структур з диктумним і модусним змістом в латинській мові у рамках вибудованих ними з'ясувальнo-причинoвих відношень.

Результати. Аспект співвідношення категорій речення розглядається в сучасних дослідженнях як реальний предмет наукового пізнання, що веде до розкриття природи змісту тексту. Як зазначають дослідники, без речень неможливий ніякий текст, вони є тими обов'язковими компонентами, з яких складається його загальний комунікативний зміст. Зокрема, на думку В. Сланського: "Речення є найпростішою конкретною формою мовлення – своєрідною клітинкою, з якої розвиваються, а отже, й можуть бути з'ясовані й усі інші елементи та форми останнього" [22, с.3].

У латинському тексті установити межі речення – це означає з'ясувати, де починається й закінчується речення, тобто знайти межі його мовної форми. Це водночас є й виявленням меж його змісту. Осмислення змісту речення дає змогу вибрати форму, відповідну цьому змістові. У ланцюжку "слово – словосполучення – речення" одиниця, іменована реченням, є першою, котра слугує для вираження та повідомлення сенсу, співвіднесеного з думкою про дійсність, що є змістом речення.

Ш. Баллі зауважував: "Речення – це якнайпростіша з можливих форма повідомлення думки. Мислити – означає реагувати на представлення, констатуючи його наявність, оцінюючи його й бажаючи. Інакше кажучи, мислити – означає вивести судження, чи є річ, а чи її немає, або визначити, бажана вона чи небажана, або, нарешті, виразити побажання, щоб вона була або не була. Або думають, що йде дощ, або цього не думають, або в цьому сумніваються, радіють із того, що йде дощ, або шкодують із цього приводу; бажать, щоб ішов дощ, або цього не бажать. У першому випадку виражається судження про факт, у другому – судження про цінність факту, в третьому – вияв волі [2, с. 43].

Реченнєва структура як синтаксична побудова слугує для вираження однієї елементарної думки і сприяє об'єктивному виокремленню її в мовленнєвому потоці, що піддається гнучкому й багатоманітному членуванню на категорії диктуму і модусу в залежності від його реального осмислення.

Існування категорій диктуму і модусу необхідне в мові, щоб мовець міг висловлювати окремі думки, повідомляючи про дійсність та сприймаючи чужі повідомлення. Невизначеність характеристики речення в цьому плані спричинює пошуки нових одиниць, пов'язаних з виконанням названої функції, – наприклад, ідеться про поняття пропозиції [1, с. 383], темо-ремної єдності [19, с. 112], енонсеми [5, с. 113], елементарної смислової одиниці [24, с. 117-127], МПО (мінімальної предикативної одиниці) [21, с. 29-36], предикатемами [11, с. 16-32].

Реченнєва структура членується на окремі повідомлення, що мають інформативну самостійність. Номінативний характер мають ті предикативні одиниці, які в складному реченні виступають як "розгорнуті члени речення, набуваючи вигляду підлеглих речень, наділені великими можливостями деталізації висловлюваної думки" [16, с. 332].

Семантико-синтаксична структура речення постає позиційною моделлю. Відповідно до свого змісту семантико-синтаксичний предикат визначає кількість актантів та їх функцій. Функції останніх повністю залежать від того, який з актантів виступає в ролі вихідного в реченні, при цьому вибір такого актанта ні в якому разі не випадковий, він повністю окреслюється логіко-семантичною структурою.

Для різного ступеня експліцитності модусу і диктуму існують різні синтаксичні структури, які об'єднуємо під загальною назвою модусно-диктумна структура (далі – МД-структура).

Ш. Баллі зауважує, що у ролі основного експліцитного модусно-диктумного речення, виступає з'ясувальне складнопірядне речення [2].

До МД-структур із з'ясувальними відношеннями прилягає кілька різновидів перехідних структур, тобто тих, у яких на основне з'ясувальне відношення накладається ще якийсь тип відношень. Це, наприклад, МД-структури із з'ясувальнo-причинoвими відношеннями між модусною і диктумною частиною.

У формуванні з'ясувальнo-причинoвого різновиду перехідних МД-структур бере участь лексично обмежена група предикативних одиниць, що виконують роль пояснюваного слова модусної частини. До них належать дієслова, прикметники (дієприкметники), прислівники та іменники,

що визначають стан особи (радіємо, сумуємо, радий, засмучений, радісно, сумно, погано, жаль і под), та прислівники оцінної семантики (добре, погано тощо). Напр.: *Neque in eo solum offenderat, quod patriae male consuluerat, sed etiam, quod amicitiae fidem non praestiterat* (Nep. 19. 2. 2) – Він був невдоволений не лише тому, що погано дбав про батьківщину, а й тому, що не проявив довір'я у дружбі.

МД-структуру зі з'ясувальнo-причинoвими відношеннями характеризує одна важлива ознака, яка вирізняє її серед інших типів складних речень з відношенням взаємної зумовленості. Суть її полягає в тому, що цим структурам властивий найбільш конкретний семантико-синтаксичний зв'язок між модусом і диктумом. У них поєднані з'ясувальнo-причинoвими відношеннями дві ситуації дійсності. Виразниками цих відношень є сполучники *quod, quia, quoniam, cum (quum)* тому що, бо, оскільки і можуть співвідноситися з корелятами *propterea, ideo, idcirco, ob eam causam* тому (з цієї причини). Напр.: *Dolo erat pugnandum, quum non esset armis* (Nep. 23. 10. 4) – Треба було воювати за допомогою хитрощів, оскільки не було зброї.

Диктумна причинова частина повідомляє про таку дію (такий стан, процес), що є ґрунтом для реалізації іншої дії (іншого стану, процесу), виражених у модусній чи головній частині МД-структури. Напр.: *Crebris Pompei litteris castigabantur, quoniam primo venientem Caesarem non prohibuissent* (Caes. B. C. 3. 25. 3) – Часто у листах Помпей докоряв їм, оскільки, перш за все, вони не перешкодили приході Цезаря.

Диктумна частина вказує на причину або з'ясування того, про що йдеться в модусній частині: *Concedo, et quod animus aequus est, et quia necesse est* (Ov. Am. 50. 145) – Я помираю, бо вже і дух збайдужів, і час надійшов. *Id omitto, quando vobis ita placet* (Sall. J. 110. 7) – Я це пропущу, оскільки вам так подобається. *Vera dico, set nequiquam, quoniam non vis credere* (Pl. Am. 835) – Я скажу правду, хоч і даремно, оскільки ти не хочеш вірити.

Складнопірядні речення причини належать до класу розчленованих складнопірядних речень, у яких пірядна предикативна частина "залежить не від одного якогось члена головної, а стосується її в цілому, вказуючи на причину того, що вона виражає" [10, с. 234; 7, с. 325]. Цю думку поділяють не всі дослідники. Так,

зокрема, В. А. Белошапкова вважає, що віднесеність підрядної частини до всієї головної – це практично віднесеність до предиката головної частини, який визначає зовнішні синтаксичні зв'язки всього речення – усієї головної предикативної частини [3, с. 219-222].

З'ясувально-причинові відношення між модусом і диктумом реалізують кілька різновидів МД-структур, що розрізняються відтінками причинового значення та будовою. Зокрема, з'ясувально-причинові відношення реалізує конкретно визначена система лексичних і граматичних форм, вироблених на різних етапах розвитку мислення носіїв мови і закріплених мовленнєвою практикою. Ця система охоплює граматичні форми слова, сполучні засоби, а також лексичні елементи, які відіграють важливу роль в оформленні різних нюансів причинового значення відношень. Напр.: *Ad urbem Scipioni majore resistitur vi, non quia plus animi victis est, sed melius muri, quam vallum armatos arcant* (Liv. 8. 19. 3) – Біля міста Сципіону було вчинено більший опір не тому, що у переможених було більше стійкості, а тому, що мурі краще, ніж вал, утримали озброєних (римлян).

З'ясувально-причинові відношення у МД-структурах із недиференційованим зв'язком мають особливу граматичну природу. Значеннєву залежність між ними виражає сукупність актуалізованих засобів зв'язку без застосування сполучників, а саме:

- 1) співвідношення видо-часових і способових форм дієслівних присудків;
- 2) інтонація в її синтаксичній функції;
- 3) порядок розташування модусу і диктуму, який впливає на їхні змістові взаємовідношення;
- 4) лексико-граматичні засоби, зокрема наявні займенникові чи прислівникові слова; спільні для модусу і диктуму члени, що об'єднують їх у речення;
- 5) паралелізм синтаксичної структури модусної і диктумної частин речення тощо.

Семантика обґрунтування з'ясувально-причинових відношень між модусною і диктумною частинами в МД-структурах з недиференційованим зв'язком виникає внаслідок співвідношення їхнього інформативного змісту. Вона формується на ґрунті сполучуваності того, що мотивується і чим мотивується. Напр.: *Volo, se efferat in adulescente fecunditas* (Tib. 2. 6. 36) – Я хочу,

щоб багатство повернуло йому молодість.

Провідним у цьому виявляється зміст модусної частини, який створює умови для мотивації. Це твердження спирається на переконання, що, крім речень, які просто констатують дійсність, існують речення, за допомогою яких виражають ту чи іншу нашу апперцепцію дійсності в момент мовлення [27, с. 44].

У таких МД-структурах виявляється активність думки того, хто пізнає світ: він не просто констатує, а осмислює й інтерпретує явища дійсності. На основі цього й з'являється потреба в мотивації. Незважаючи на зрозумілість змісту мотивованої модусної частини і її здатність самотійно вживатися, вона характеризується певним ступенем змістової незавершеності, адже вона містить у собі незрозумілий, не до кінця розкритий для читача чи співрозмовника елемент змісту. Це усвідомлюєш кожного разу, коли після прослухання чи прочитання модусної частини виникає бажання запитати: чому? Напр.: *Cohortarer vos, quo animo fortiores essetis, nisi vos fortiores cognossem, quam quetquam virum* (C. Fam. 14. 7. 2) – Якби я вас переконав, що ви сильні духом, крім того, якщо б я не знав, що ви мужніші за будь-кого із чоловіків.

Модусна частина такої МД-структури завжди містить у собі елемент незавершеності, що й зумовлює вживання диктумної частини, яка завершує це повідомлення. *Neque vero hoc, quia sum ipse augur, ita sentio, sed quia sic existimari non est necesse* (C. Planc. 32. 78) – Я цього так не сприймаю не тому, що я сам авгур, а тому, що немає необхідності так думати.

Ознака незавершеності налаштовує увагу слухача чи читача на сприймання мотивації, обґрунтування. В усному мовленні це стає риторичним прийомом, у писемному викладі – стилістичним засобом активізації сприймання. *Dux, auctor, actor rerum illarum fuit, non quo periculum suum non videret* (Quint. Decl. 2. 5) – Вождем, зачинщиком, винуватцем тих справ він був не тому, що не бачив небезпеки для себе

Реченнєві структури з *quod, quia, quoniam* вживається як з індикативом, так і з кон'юнктивом (за правилом *consecutio temporum*), що вживається в тому випадку, коли підрядне речення розкриває причину не від імені того, хто повідомляє інформацію, а від імені особи, яка згадується у модусній

частині речення. Пор.: *Non mihi Latinis litteris illustrandum putavi, non quia philosophia Graecis et litteris et doctoribus percipi non posset, sed meum semper indicium fuit* (С. Tusc. 1. 1. 1). *Tiberio spiranti adhuc detrahi anulum et, quoniam suspicionem retinentis dabat, pulvinum jussit inici* (Suet. Cal. 12. 2). *Propterea in certaminibus palmam signum esse placuit victoriae quoniam ingenium ligni ejusmodi est, ut urgentibus non cedat* (Gel. 3. 6. 3).

У заперечних підрядних реченнях, які вводяться сполучниками *non quod, non quia, non quoniam, non quin, non quod* вживається кон'юнктив, якщо зміст запереченої причини умовний, вигаданий, припущений. Індикатив може бути тільки тоді, коли факт дійсно мав місце і не слугує причиною. Особливістю таких МД-структур зі з'ясувально-причинними відношеннями є те, що їхня диктумна частина пояснює причину висловленого в модусній частині і відповідає на питання чому?, напр.: *Me accusas, non quod tuis rationibus non assentiar, sed quod nullis* (С. De or. 2. 18. 74) – Ти мене звинувачуєш не за те, що я не погоджуюся з твоїми думками, а за те, що не погоджуюся ні з чиїми.

Висновки. Модус і диктум насамперед компоненти семантичної структури речення, елементи його змісту. Саме розрізнення двох типів інформації, закладеної у реченні, зумовлює відсутність опозиції між модусом і диктумом (неопозитивні розбіжності у структурі мовних категорій). Вони мають

принципово різну структуру значення, по-різному організовані.

Семантико-синтаксичні відношення, які пов'язані з комплексом актантних ролей, встановлюються в МД-структурі між модусною (головною) і диктумною (залежною) частинами.

МД-структури зі з'ясувально-причинними відношеннями в латинській мові характеризує важлива ознака, яка вирізняє її серед інших типів складних речень з відношенням взаємної зумовленості. Суть її полягає в тому, що цим структурам властивий найбільш конкретний семантико-синтаксичний зв'язок між модусом і диктумом. У них поєднані з'ясувально-причинними відношеннями дві ситуації дійсності. Виразниками цих відношень є сполучники *quod, quia, quoniam, cum (quum)* тому що, бо, оскільки і можуть співвідноситися з корелятами *propterea, ideo, idcirco, ob eam causam* тому (з цієї причини).

Перспективою подальших досліджень є аналіз з'ясувально-умовного різновиду перехідних МД-структур, в яких виразниками цих відношень є сполучники *si* якщо та *nisi, nisi non* якщо не. Залежно від співвідношення умови і наслідку до дійсності та суб'єктивної оцінки цього відношення мовцем розглянемо співвідношення диктуму і модусу у трьох типах умовних періодів у латинській мові: *modus realis* (спосіб дійсності); *modus potentialis* (спосіб можливості); *modus irrealis* (спосіб недійсності).

Список використаних джерел

1. Арутюнова Н. Д. Предложение и его смысл. М.: Наука, 1976. 383 с.
2. Балли Ш. Общая лингвистика и вопросы французского языка / Пер. с франц. М.: Изд-во иностр. лит., 1955. 416 с.
3. Белашапова В. А. Современный русский язык: Синтаксис. М.: Высш. шк., 1977. 248 с.
4. Бенвенист Э. Общая лингвистика. М.: Прогресс, 1974. 447 с.
5. Борботько В. Г. Элементы теории дискурса: учеб. пособие. Грозный : Изд-во Чечено-Ингуш. гос. ун-та, 1981. 113 с.
6. Вихованець І. Р. Нариси з функціонального синтаксису української мови. К.: Наук. думка, 1992. 224 с.
7. Вихованець І. Р. Граматика української мови: Синтаксис. К.: Либідь, 1993. 368с.
8. Гак В. Г. О категориях модуса предложения. Предложение и текст в

семантическом аспекте. Калинин, 1978. С.19-26.

9. Городенська К. Г. Симетрія та асиметрія між'ярусних співвідношень. Лінгвістичні студії: Зб. наук. праць: Донецьк, 1998. Вип.4. С.11-16.

10. Жовтобрюх М. А. Українська літературна мова. К.: Наукова думка, 1984. 296 с.

11. Зимняя И. А. Предметный анализ текста как предмета творения. Смысловое восприятие речевого сообщения (в условиях массовой коммуникации). М.: Наука, 1976. С. 57-64.

12. Іваницька Н. Л. Зумовленість синтаксичної структури двоскладного речення валентністю дієслова-присудка. Мовознавство. 1985. №1. С.39-43.

13. Ломтев Т. П. Предложение и его грамматические категории. М.: Изд-во МГУ, 1972. 199 с.

14. Падучева Е. В. Семантические исследования. М.: Наука, 1996. 129 с.

15. Плющ М. Я. Категорії суб'єкта і об'єкта в структурі простого речення. К.: Вища школа, 1986. 175 с.

16. Поспелов М. С. О грамматической природе сложного предложения. Вопросы синтаксиса современного русского языка / под ред. В. В. Виноградова. М.: Учпергиз, 1950. С. 332.

17. Севбо И. П. Об изучении структуры связного текста. Лингвистические исследования по общей и славянской типологии. М.: Наука, 1966. С. 16-32.

18. Слинько І. І., Гуйванюк Н. В., Кобилянська М. Ф. Синтаксис сучасної української мови. Проблемні питання. К.: Вища школа, 1994. 669 с.

19. Распопов И. П. Актуальное членение предложения. Уфа, 1961. С. 112.

20. Русская грамматика: В 2-х т. М.: Наука, 1980. Т.1. 783 с. Т.2. 709 с.

21. Серкова Н. И. К вопросу о внутреннем строении синтаксических единств. Вест. Моск. ун-та. Сер. Филология. 1967. №4. С.29-36.

22. Сланский В. Грамматика – как она есть и как должна быть. Пять научных бесед, предложенных в С.-Петербургском педагогическом музее. СПб., 1887. С. 3.

23. Телеки М. М., Шинкарук В. Д. Соціальні категорії модусу в текстах епістолярного жанру: Монографія. Київ; Миколаїв: Вид-во МАГУ ім. Петра Могили, 2007. 176 с.

24. Черняховская Л. А. Смысловая структура текста и ее границы. Вопр. языкознания. 1983. № 6. С. 117-127.

25. Шинкарук В. Д. Категорії модусу і диктуму у структурі речення. Монографія. Чернівці: Рута, 2002. 272 с.

26. Шульжук К. Ф. Складні багатокомпонентні конструкції в системі речення. Мовознавство. 1986. № 6. С.24-32.

27. Щерба Л. В. Языковая система и речевая деятельность. Л.: Наука, 1974. 428 с.

4. Benvenist, E. (1974). *Obshchaya lingvistika* [General linguistics]. Moscow: Progress, 447.

5. Borbotko, V. G. (1981). *Elementy teorii diskursa: ucheb. posobiye* [Elements of the theory of discourse: textbook]. Groznyy : Izd-vo Checheno-Ingush. gos. un-ta, 113.

6. Vykhoivanets, I. R. (1992). *Narysy z funktsionalnoho syntaksysu ukrayins'koyi movy* [Essays on the functional syntax of the Ukrainian language]. Kyiv : Nauk. dumka, 224.

7. Vykhoivanets', I. R. (1993). *Hramatyka ukrayins'koyi movy: Syntaksys* [Grammar of the Ukrainian language: Syntax]. Kyiv : Lybid, 368.

8. Gak, V. G. (1978). *O kategoriyakh modusa predlozheniya* [On the categories of the modus of the proposal]. *Predlozheniye i tekst v semanticheskom aspekte* [Sentence and text in a semantic aspect]. Kalinin, 19-26.

9. Horodenska, K. H. (1998). *Symetriya ta asymetriya mizh"yarusnykh spivvidnoshen'* [Symmetry and asymmetry of interstratific proportions]. *Linhvistychni studiyi: Zb. nauk. prats. Donetsk*, Issue 4, 11-16.

10. Zhovtobryukh, M. A. (1984). *Ukrayinska literaturna mova* [Ukrainian literary language]. Kyiv : Naukova dumka, 296.

11. Zimnyaya, I. A. (1976). *Predmetniy analiz teksta kak predmeta tvorenniya* [Subject analysis of the text as an object of creation]. *Smyslovoye vospriyatiye rechevogo soobshcheniya (v usloviyakh massovoy kommunikatsii)* [Semantic perception of a voice message (in terms of mass communication)]. Moscow : Nauka, 57- 64.

12. Ivanytska, N. L. (1985). *Zumovlenist' syntaksychnoyi struktury dvoskladnoho rechennya valentnistyu diyeslova-prysudka* [Conditionality of the syntactic structure of a two-sentence by the valence of the verb-predicate]. *Linguistics*, 1, 39-43.

13. Lomtev, T. P. (1972). *Predlozheniye i yego grammaticheskiye kategorii* [Sentence and its grammatical categories]. Moscow: Izd-vo MGU, 199.

14. Paducheva, Ye. V. (1996). *Semanticheskiye issledovaniya* [Semantic research]. Moscow: Nauka, 129.

15. Plyushch, M. Ya. (1986). *Katehoriyi subyekta i obyekta v strukturi prostoho rechennya* [Subject and object categories in a simple sentence structure]. Kyiv: Vyscha shkola, 175.

16. Pospelov, M. S. (1950). *O grammatichskoy prirode slozhnogo predlozheniya*. [At the grammatical nature of a complex sentence].

References

1. Arutyunova, N. D. (1976). *Predlozheniye i yego smysl* [The proposal and its meaning]. Moscow : Nauka, 383.

2. Balli, Sh. (1955). *Obshchaya lingvistika i voprosy frantsuzskogo yazyka*. [General linguistics and French language questions]. Moscow : Publishing house of foreign countries literature, 416.

3. Beloshapkova, V. A. (1977). *Sovremennyy russkiy yazyk: Sintaksis* [Modern Russian: Syntax]. Moscow: Vyssh. shk., 248.

Voprosy sintaksisa sovremennogo russkogo yazyka [Questions of the syntax of the modern Russian language]. pod red. B. V. Vinogradova. Moscow : Uchpergiz, 332.

17. Sevbo, I. P. (1966). Ob izuchenii struktury svyaznogo teksta [On the study of the structure of a coherent text]. Lingvisticheskiye issledovaniya po obshchey i slavyanskoj tipologii [Linguistic research in general and slavic typology]. Moscow : Nauka, 16-32.

18. Slinko, I. I., Guyvanyuk, N. V., Kobylanskaya, M. F. (1994). Syntaksys suchasnoyi ukrayins'koyi movy. Problemni pytannya [Syntax of the modern Ukrainian language. Problematic issues]. Kyiv: Vyshcha shkola, 669.

19. Raspopov, I. P. (1961). Aktual'noye chleneniye predlozheniya [The actual division of the sentence]. Ufa, 112.

20. Russkaya grammatika: V 2-kh t. [Russian grammar: In 2 volumes]. Moscow : Nauka, Vol. 1, 783; Vol. 2, 709.

21. Serkova, N. I. (1967). K voprosu o vnutrennem stroyenii sintaksicheskikh yedinstv [On the question of the internal structure of the syntactic unities]. Vest. Mosk. un-ta. Ser. Filologiya, 4, 29-36.

22. Slanskiy, V. (1887). Grammatika – kak ona yest' i kak dolzhna byt' [Grammar as it is and how it should be]. Pyat' nauchnykh besed,

predlozhennykh v S.-Peterburgskom pedagogicheskom muzeye [Five scientific conversations offered at the St. Petersburg Pedagogical Museum]. Saint Petersburg, 3.

23. Teleky, M. M., Shynkaruk, V. D. (2007). Sotsialni katehoriyi modusu v tekstakh epistol'noho zhanru: monohrafiya [Social categories of modus in the epistolary texts: monograph]. Kyiv; Mykolayiv: Vyd-vo MAHU im. Petra Mohyly, 176.

24. Chernyakhovskaya, L. A. (1983). Smyslovaya struktura teksta i yeye granitsy [The semantic structure of the text and its borders]. Vopr. yazykoznaviya. 6, 117-127.

25. Shynkaruk, V. D. (2002). Kategorii modusu i diktumu u strukturi rechennya: Monografiya. [Categories of the modus and dictum in the structure sentences: Monograph]. Chernivtsi: Ruta, 272.

26. Shulzhuk, K. F. (1986). Skladni bahatokomponentni konstruktsiyi v systemi rechennya. [Complex multicomponent constructions in the sentence system]. Linguistics. No. 6, 24-32.

27. Shcherba, L. V. (1974). Yazykovaya sistema i rechevaya deyatel'nost' [Language system and speech activity]. Leningrad : Nauka, 428.

Список умовних скорочень при посиланнях на оригінальні твори та імена їх авторів

Caes. B. C. 3. 25. 3 – C. Julius Caesar «De bello Civili»

C. De or. 2. 18. 74 – M. Tullius Cicero «De oratore»

C. Fam. 14. 7. 2 – M. Tullius Cicero «Epistulae ad familiares»

C. Planc. 32. 78 – M. Tullius Cicero «Pro Plantio»

C. Tusc. 1. 1. 1 – M. Tullius Cicero «Tusculanae disputationes»

Gel. 3. 6. 3 – Cn. Gellius «Epitome de gestis Romanorum»

Liv. 8. 19. 3 – T. Livius «Ab Urbe condita»

Nep. 21. 1. 2 – Cornelius Nepos «Alcibiades»

Nep. 23. 10. 4 – Cornelius Nepos «Alcibiades»

Ov. Am. 50. 145 – P. Ovidius Naso «Amores»

Pl. Am. 835 – T. Maccius Plautus «Amphitrio»

Quint. Decl. 2. 5 – M. Fabius Quintilianus «Declamationes»

Sall. J. 110. 7 – C. Sallustius Crispus «Jugurtha»

Suet. Cal. 12. 2 – C. Suetonius Tranquillus «Caligula»

Tib. 2. 6. 36 – Albius Tibullus

FEATURES OF TRANSITIONAL MD-STRUCTURES WITH EXPLANATORY-CAUSAL RELATIONS IN LATIN

V. D. Shynkaruk

Abstract. MD - structures with explanatory-causal relations in Latin, in which the main explanatory relation coincides with the causal type of relations have been analyzed. It has been substantiated that these structures are characterized by the most specific semantic-syntactic connection between modus and dictum, as they combine two situations of reality by explanatory-causal relations. Conjunctions

quod, quia, quoniam, cum (quum) are the expressions of these relations, and they can be correlated with the correlates propterea, ideo, idcirco, ob eam causam. It has been revealed that dictum causal part within MD - structures with explanatory-causal relations informs about such action (such state, process), which is a background for other action (other state, process) realization expressed in modus or main part of MD - structure. It has been defined that the semantics of substantiation of explanatory-causal relations between modus and dictum parts in MD - structures with undifferentiated connection arises due to their informative content correlation, which is formed on the basis of compatibility of what is motivated and by which is motivated.

Keywords: *modus, dictum, sentence, sentence structure, MD-structures, MD-structures with explanatory-causal relations, subordinate conjunctions, modus-dictum correlation, the Latin language.*

СТИЛІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ОДНОСКЛАДНИХ РЕЧЕНЬ РЕПРЕЗЕНТАЦІЇ У ТВОРАХ СЕРГІЯ ЖАДАНА

Н. Л. ВІТРУК, кандидат філологічних наук, асистент,
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

E-mail: n.l.vitruk@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0003-1000-3427>

Анотація. У статті проаналізовано стилістичні особливості односкладних речень репрезентації у поетичних та прозових творах сучасного українського письменника Сергія Жадана. Окреслено структурно-семантичні типи номінативних конструкцій, визначено їх місце та роль у межах контексту, з'ясовано текстотвірні властивості у монологічному та діалогічному мовленні, описано найосновніші синтаксичні функції.

Ключові слова: функційна граматики, односкладні речення репрезентації, стилістичні особливості, структурно-семантичні моделі.

*У різних письменників – різна „словесна хода”
М. Коцюбинська*

Постановка проблеми та її зв'язок з важливими науковими завданнями.

Поняття „стиль”, як відомо, давно змінило своє первинне значення і у процесі розвитку мови стало не тільки загальним, а ще й універсальним. „Стиль – це сукупність правильно підібраних елементів. Чого б це не стосувалося – моди, музики, інтер'єру чи літератури. У літературі, як зазначив Р. Семків, стиль – це мова. Про авторів кажуть, що у них хороший стиль, коли читаємо, не перечіпаючись через неоковирні мовні звороти, лексика багата, а речення майстерно побудовані” [6, с. 142]. Крім того, дослідник аргументував важливість стилю для будь-якого автора: „Власне, багато критиків та теоретиків літератури вважають досконалість стилю, тобто мовну майстерність, визначальною рисою сильного тексту: він буквально може бути «ні про що», не розказувати цілісної історії, не мати продуманої композиції та динаміки, бути населеним схематичними і неясковими персонажами – докладно написаному тексту пробачать все” [6, с. 142–143].

Для мовознавців „стиль індивідуальний, ідіолект – сукупність мовно-виражальних засобів, які виконують естетичну функцію і вирізняють мову окремого письменника з-поміж інших; своєрідність мови окремого індивіда. Це поняття насамперед стосується стилю майстра слова, письменника” [7, с. 653]. А ще, як слушно зауважила М. Коцюбинська, оперуючи вдало підібраним

синонімічним терміном „словесна хода”, стиль „виявляється в своєрідній побудові речення, в характері словесної конструкції синтаксичного розвитку думки” [4, с. 114–116].

Наявність односкладних речень репрезентації у творах того чи того автора, безперечно, залежить передусім від самого майстра слова, його письменницької манери та творчого задуму. Інколи поетичний чи прозовий уривок тексту може складатися з одних тільки номінативних грамем, але й буває так, що у великих за обсягом творах – повістях, романах – на односкладні структури можна зовсім не натрапити.

У творах Сергія Жадана односкладні речення репрезентації є часто вживаними синтаксичними конструкціями. Письменник неодноразово вживає ці короткі за структурою і водночас семантично місткі одиниці для своєрідного відображення реалій дійсності в художньому тексті.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Уже впродовж декількох десятиліть номінативні речення є об'єктом мовознавчих досліджень. Відомі українські лінгвісти (Ю. Шевельов, І. Білодід, П. Дудик, І. Слинько, Н. Гуйванюк, М. Каранська, І. Вихованець, А. Загнітко та ін.) різнобічно охарактеризували синтаксичні особливості односкладних речень репрезентації в українській літературній мові. На початку ХХІ ст. вивчення номінативних речень поглибилось у функційному та комунікативно-

прагматичному напрямку. З'явилися нові праці, в яких спостерігаємо вивчення текстотвірних властивостей односкладних синтаксичних конструкцій [5], дослідження кореляції формально-синтаксичних та семантико-синтаксичних параметрів головного компонента односкладних речень [2, с. 97–103; 185–202], розширення сфер їх застосування, зокрема висвітлено питання функціонування у мові сучасних українських мас-медіа [1, с. 12].

Проаналізована науковцями і специфіка вживання номінативних одиниць у творах класиків української літератури, зокрема Тараса Шевченка, Лесі Українки, Остапа Вишні, Максима Рильського, Олеса Гончара, Ліни Костенко тощо. Окремі зауваги висловлені ученими-мовознавцями про певні зміни в особливостях використання односкладних речень репрезентації в художніх текстах письменників ХХІ століття (маємо на увазі дещо незвичне поєднання слів у реченні, їх глибока смислова насиченість, зчаста асоціативне наповнення, метафорична неоригінальна образність та інші авторські новотвори).

Мета запропонованої статті – з'ясувати стилістичну роль односкладних речень репрезентації у поетичних та прозових творах сучасного українського письменника Сергія Жадана. Поставлена мета передбачає вирішення низки завдань: 1) проаналізувати структурно-семантичну представленість номінативних речень; 2) охарактеризувати специфіку вживання односкладних речень репрезентації у різних контекстуальних умовах; 3) визначити текстотвірні ознаки зазначених синтаксичних конструкцій; 4) окреслити їх основні стилістичні функції.

Виклад основного матеріалу дослідження. За твердженням багатьох синтаксистів, односкладні речення репрезентації у текстах художньої літератури виступають, як правило, одним із засобів емоційно-експресивного синтаксису. У поетичних та прозових творах відомого сучасника українського письменника, перекладача, громадського діяча, Сергія Жадана, ці одиниці мають насамперед ідейно-стилістичне навантаження. Кожне, вжите автором речення, легко влітається в канву тексту і вдало реалізує задумане. Залежно від комунікативної ситуації формально-синтаксичне вираження номінативних речень може бути різним: від

однослівних конструкцій до цілого ряду нанизаних словосполучень, напр.: *Ріка! – радісно кричить сам собі, дійшов до ріки; Паша приглядається в сутінках, поправляє окуляри. Камінь і камінь. – Не бачу, – зізнається. – Папороть, – кричить військовий. – Це папороть; Та знаєте, все ви знаєте. Кордон у нас на півдні. Держаний кордон. Колишній державний кордон, – виправляє себе Ніна; Сонні сонних жіночих тіл, теплий одяг, зимове взуття, діти на руках, домашнє начиння на санчатах, торби й картонні коробки. Хтось шепочеться в кутку, хтось накривається ковдрою.*

Функційно-семантичні різновиди номінативних речень у творах Сергія Жадана представлені не меншою різноманітністю ніж їх структурна варіативність. Фіксуємо використання усіх, виокремлених науковцями, груп:

а) буттєві, напр.: *Паша прислухається. Дев'яни. Піднімає голову, визирає на трасу. Далеко вгорі, за туманом, повільно повзуть два „джипи“; 2015-ий рік. Світ складається з відкритих повік.*

б) вказівні, напр.: *Все гаразд, – намагається говорити легко й просто, – преса. Ось посвідчення; Ось її темний будинок, ось її вікна. Можливо, вона чекає. Можливо, навіть на мене;*

в) оцінні, напр.: *Ніхто нічого не знає, ніхто нікому не довіряє. Середні віки, – додає він ...; І вихователі не любили. Ну, вони нікого не любили, – уточнює вона. – А її особливо. Вона завжди була проти всіх. Паршова звичка;*

г) називні, напр.: *Двері останнього кабінету приставлені до стіни. На дверях табличка: „Бібліотека“;*

г') субстантивно-оцінні: *Дома покуриш, – відповідає Альоша, зводиться й швидко скрадається вздовж муру. – Мудак, – кидає йому в спину білявка;*

д) спонукально-побажальні, напр.: *А боєць дивиться недобре, підходить, поправляє шолом, витирає очі рукою й кричить Паші в лице: – Документи!;*

е) називний уявлення, напр.: *Два роки тому? Чи три? Коли це було? Весна. Здається квітень. Чи травень?*

Семантика як окремих, так і нанизаних односкладних речень репрезентації, за нашими спостереженнями, може не відповідати традиційному поєднанню слів. Сергій Жадан по-особливому сполучає різні за смисловим наповненням поняття,

констатуючи таким чином факти дійсності (при чому зауважимо, що у спектр зображення письменника потрапляють найрізноманітніші суб'єкти та об'єкти довколишньої дійсності), напр.: *Першими потім їх і відстрілювали. Їх хоронили, їх забували. Нічні небеса, чорні підвали, мертва тиша, сувора вітчизна, нестерпно п'янка, незимовно грізна; Снігові поля підступають, як море під час припливу. Біла-біла поверхня життя; І я, мабуть єдиний беріг те що лишалось по них. Срібло, зашите в пасках. Тварини, діти, жінки. Деревя в літніх пісках. Джерела на дні ріки.*

На відміну від інших синтаксичних одиниць, односкладні речення репрезентації тісно пов'язані з контекстом, займаючи стосовно нього як препозицію, так й інтер- чи постпозицію. О. Мокроусова з цього приводу зазначила: „Називаючи не конкретний, дискретний образ, а цілу сцену, вони стають комунікативним центром висловлювання, наступний за ними контекст висловлює семантику буттєвості і характеризується предикативною інтонацією найменування, затвердження предметів в реальній дійсності” [5, с. 16]. Всередині контексту, на думку дослідниці, ці речення виконують роль так званої зв'язки, а от в кінці – створюють умови того, про що саме йдеться у номінативному реченні [5, с. 16].

У прозових та поетичних творах Сергія Жадана односкладні речення репрезентації мають чітко визначене місце, тобто знаходяться на початку, всередині чи в кінці контексту, і це розміщення, безперечно, суттєво впливає на сприйняття тексту читачем / слухачем, напр.:

а) препозиція: *2015-та зима. Смерть ніколи не приходить сама; Передвосний рік, минуле життя. Паша-репетитор ганяє цілу весну веселого шістнадцятирічного пацана, готує до вступних;*

б) інтерпозиція: *Все лишається тут. Теплий ґрунт, золотий мазут. Небо над містом – темне, як опік; Так і стоять, думає Паша про соняшники, як зомбі. Забуті й прокляті. Доки хтось усе це не переоре;*

в) постпозиція: *Запізнюємось. Але скоро будемо. Фіма озирнувся. Сонячний липень, порожня вулиця. Поруч спортивний бар; Всі хочуть виглядати дорослими, серйозними. Тим більше в тридцять. Вік, в якому можна загубитись. Небезпечний вік.*

Як бачимо, на початку тексту номінативні речення допомагають читачеві /

слухачеві швидко уявити картину наступних подій, всередині – сконцентровують ту важливу інформацію, на якій робить акцент сам автор, а в кінцевій позиції є своєрідним підсумком, висновком до сказаного.

Однак письменник послуговується односкладними реченнями репрезентації не тільки для створення мінікотекстних ситуацій, але й для формування монологів та діалогів. „У діалозі, запевнила О. Мокроусова, номінативні речення виконують ряд функцій, в тому числі служать для пояснення, спонування, виступають в якості емоційної реакції співбесідника” [5, с. 17]. Наприклад: *Ми усі – одна родина. У родині головне що? Довіра. Запам'ятав?; Душ, – промовила, обережно переступаючи через калюжі. – Рушник дам, – додала. – Що це? Ага, Інтернет, світло, газ.*

Натомість у монологічному мовленні ці синтаксичні одиниці слугують елементом актуалізації та інформативності змісту всього тексту, напр.: *Я хочу згадати, почав згадувати Беня, як він готувався до бою. Утримання й піст, молитви та медитації, покора й упевненість!; Говорять скільки всього зайвого, неважливого, на підвищених тонах, повчають, звинувачують, виправдовуються. Кинуті, зневажливі, забуті. Ображені. Ага, думає Паша, аякже, ображені. Кинуті. Нікого, думає він. Нікого не шкода. Нікого.*

Окрім названих функції, автор вміло використав ще одну властивість номінативних конструкцій – утворювати складне синтаксичне ціле, або надфразну єдність, напр.: *Адже хто взагалі йде в проститутки? Улюбленці долі, сильні, цілісні натури. Нестримні коханки, бленці долі, сильні, цілісні натури. Нестримні коханки, щасливі наречені, люблені діти. Студентки-відмінниці, робітниці-ударниці. Багатодітні матері з невичерпними запасами ніжності, вдови, що всиновлюють сиріт і люблять сухе дихання шампанського; Він стояв і мовчки дивився на нас. На обличчі додалось зморшок, бороду, схоже, підстригав сам. Темно-зелена сорочка із заковченими до ліктя рукавами, бойові, витерті на колінах джинси, розтріскані від невтомного ходіння кросівки. Запалені очі, покусані губи. Чорні руки, довгі пальці, вижовклі нігті. Шкіра кольору сухої глини. Шістдесят років за спиною. Смерть і зникнення попереду. Четверта дня.*

Кожне окремо взяте номінативне речення у надфразній єдності є цілком

самостійною одиницею мовлення, але, поєднуючись, вони, по-перше, одразу утворюють логічний ланцюжок; по-друге, доповнюють та розкривають зміст одне одного; по-третє, створюють детальний опис подій, фактів, обставин, місцевостей, осіб, їх дій тощо; по-четверте, повністю відтворюють ідею авторського задуму.

Вжиті письменником односкладні речення репрезентації, без сумніву, виконують низку стилістичних функцій, насамперед це:

1) представлення, напр.: *Ти взагалі – хто такий? – І далі криво посміхався, ніби говорив: питаю просто так, можеш не відповідати, хоч краще, звісно, відповісти. – Учитель, – важко ковтнув слину Паша; Та ладно, – не витримує, – Анну ти якусь кликав. Хто така Анна? – питає. – Офіціантка;*

2) констатація, напр.: *З-під цегли визирає напис, білим по синьому: „ІНТЕРНАТ”; Паша дістає мобільник, перевіряє час. Дванадцять. Сидить тут уже з годину; Підходять ще ближче, тицяють свої псячі писки в діри у фанері. Раптом зауважують усередині ще один запах, новий, незвичайний. Запах чужого;*

3) опис, напр.: *Перші дні листопада. Вона спить у порожній кімнаті, в чужому ліжку.*

Література

1. Бондаренко О. Є. Функціонально-комунікативний потенціал односкладних речень у мові сучасних українських мас-медіа : автореф. дис. ... канд. філол. наук. Дніпро, 2019. 24 с.

2. Коваль Л. М. Семантико-синтаксична основа головного компонента односкладних речень в українській мові: монографія. Вінниця : ТОВ «Нілан-ЛТД», 2015. 316 с.

3. Кононенко В. Український новостиль: лінгвопоетика художнього дискурсу Сергія Жадана. *Українознавчі студії*. Івано-Франківськ : Плай, 2018. С. 17–31.

4. Коцюбинська М. Література як мистецтво слова. Київ: Наук. думка, 1965. 323 с.

5. Мокроусова О. Ю. Номинативные предложения как единица текста: коммуникативно-прагматический аспект: автореф. дис. ... канд. филол. наук. Ростов-на-Дону, 2011. 25 с.

6. Семків Р. Як читати класиків. 2-ге вид. Київ : Пабулум, 2019. 288 с.

7. Українська мова: енциклопедія / редкол.: Русанівський В. М. (співголова),

А він думає: чуже місто, чужа кімната – як я її тут залишу? Третя по обіді. Суха осінь; Проходять до сусідньої кімнати. Ліжко, стілець, обірвані фотошпалери. Розпечена пічка, просохлі дрова на підлозі. Розвішують одяг...;

4) оцінка, напр.: – *Чорт, – злоститься Аннушка. – Клоун, – кидає в бік Паші; – Хороший контингент, – погоджується з ним фізрук. – Неблагополучні родини, кримінальний елемент, вплив вулиці. Відсоток алкоголізму серед батьків, несприятливі соціальні обставини. Вони ж нікому не потрібні.*

Висновки та перспективи подальших наукових розвідок. Отже, різні формально-синтаксичні та функційно-семантичні вияви номинативних речень увиразнюють та емоційно збагачують мову творів Сергія Жадана. Частотність їх вживання та функційна спрямованість зовсім не випадкова, а зумовлена передусім внутрішньотекстовими потребами для своєрідного зображення дійсності. Перспектива подальшого дослідження полягає у ширшому та глибшому вивченні односкладних речень репрезентації як однієї із специфічних рис письменницького мовостилю.

Тараненко О. О. (співголова), Зяблюк М. П. та ін. 2-е вид., випр. і доп. Київ : Вид-во „Українська енциклопедія” ім. М. П. Бажана, 2004. 824 с.

Список використаних джерел

1. Жадан С. Месопотамія: збірка оповідань і віршів. Харків : Книжковий Клуб „Клуб Сімейного Дозвілля”, 2014. 368 с.

2. Жадан С. Життя Марії. Книга віршів і перекладів. Чернівці : Meridian Czernowitz; Книги – XXI, 2015. 184 с.

3. Жадан С. Інтернат: роман. Чернівці : Меридіан Чернівці, 2017. 336 с.

References

1. Bondarenko, O. Ye. (2019). Funktsionalno-komunikatyvnyi potentsial odnoskladnykh rechen u movi suchasnykh ukrainskykh mas-media [Functional and communicative potential of monosyllabic sentences in the language of modern Ukrainian news media]. avtoref. dis. kand. filol. nauk. Dnipro, 24.

2. Koval, L. M. (2015). Semantyko-syntaksychna osnova holovnoho komponenta odnoskladnykh rechen v ukrainskii movi:

monografia. [Semantic-syntactic basis of the main component of monosyllabic sentences in Ukrainian language: monograph]. Vinnytsia: TOV «Nilan-LTD», 316.

3. Kononenko, V. (2018). Ukrainyskyi novostyl: linhvopoetyka khudozhnoho dyskursu Serhiiia Zhadana [Ukrainian new style: Serhii Zhadan's lingvopoetics of artistic discourse] *Ukrainozhnavchi studii*. Ivano-Frankivsk : Plai, 17–31.

4. Kotsiubynska, M. (1965). Literatura yak mystetstvo slova [Literature as an art of word]. Kyiv : Nauk. dumka, 323.

5. Mokrousova, O. Yu. (2011). Nominativnye predlozheniia kak yedynitsa teksta: kommunikativno-prahmaticheskiiy aspekt. [Nominative sentences as a unit of text: communicative-pragmatic aspect]. avtoref. dis. ... kand. filol. nauk. Rostov-na-Donu, 25.

6. Semkiv, R. (2019). Yak chytaty klasykiv [How to read classic authors]. 2-he vyd. Kyiv : Pabulum, 288.

7. Ukrainska mova: entsyklopediia. [Ukrainian language: encyclopedia]. (2004). redkol.: Rusanivskyi, V. M. (spivholova), Taranenko, O. O. (spivholova), Ziablyuk, M. P. ta in. 2-he vyd., vypr. i dop. Kyiv : Vyd-vo „Ukrainska entsyklopediia” im. M. P. Bazhana, 824.

References

1. Zhadan, S. (2014). Mesopotamiia: zbirka opovidan i virshiv [Mesopotamia: collection of stories and verses]. Kharkiv : Knyzhkovyi Klub „Klub Simeinoho Dozvillia”, 368.

2. Zhadan, S. (2015). Zhyttia Marii. Knyha virshiv i perekladiv [Life of Maria. Book of verses and translations]. Chernivtsi : “Meridian Czernowitz. Knyhy – XXI”, 184.

3. Zhadan, S. (2017). Internat: roman [Foster home: novel]. Chernivtsi : Meridian Czernowitz, 336.

STYLISTIC PECULIARITIES OF SIMPLE SENTENCES OF REPRESENTATION IN THE WORKS OF SERHIY ZHADAN

N. L. Vitruk

Abstract. *The proposed article analyzes the stylistic peculiarities of simple sentences of representation in the poetic and prose works of modern Ukrainian writer Serhiy Zhadan. It was found that the author often uses these short in structure and at the same time semantically capacious units to reflect the realities of actuality in the literary text. It was discovered that within the context, the nominative sentences can take different position: preposition, interposition or postposition. The text-forming properties of simple sentences of representation in the monologue and dialogue speech of the persons are determined. Attention is paid to a special combination by the method of stringing of different in semantic content concepts in one sentence or group of sentences (the spectrum of the image of the artist of the word includes a variety of subjects and objects of the surrounding reality). The most basic syntactic functions of nominative sentences in the text are described, in particular, ascertaining, descriptive, evaluative, etc. The role and significance of simple sentences of representation in the outline of the author's text are established.*

Keywords: *functional grammar, simple sentences of representation, stylistic peculiarities, structural-semantic models of sentences.*

ТЕМПОРАЛЬНІ ДЕТЕРМІНАНТИ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ: СТРУКТУРА, ФУНКЦІЇ

М. О. ВІНТОНІВ, доктор філологічних наук, професор,
Київський університет імені Бориса Грінченка

E-mail: m.vintoniv@kubg.edu.ua

<http://orcid.org/0000-0002-3258-8633>

М. Г. БАЮРОВА, магістр філології,
Маріупольський державний університет

E-mail: baiurova@ukr.net

<http://orcid.org/0000-0001-6789-254X>

Анотація. У статті схарактеризовано статус детермінантів у сучасній лінгвістиці, описано структурно-семантичні та функційні вияви темпоральних детермінантів у сучасній українській мові. Розглянуто та проаналізовано основні моделі темпоральних детермінантів.

У сучасній українській літературній мові часові відношення залежно від семантики поділяють на декілька груп, що вказують на: 1) означену одночасність; 2) неозначену одночасність; 3) часову попередність; 4) часову наступність; 5) поєднання часової попередності та часової наступності; 6) часову межу початку дії; 7) часову межу завершення дії тощо.

Прийменниково-відмінкові словоформи є основним засобом вираження часової семантики. Детермінанти з часовим значенням також репрезентовані одиничними дієприслівниками чи дієприслівниковим зворотом зі значенням часової попередності чи часової наступності

Перспективним постає типологізація засобів вираження детермінантних членів речення в структурі висловлення, дослідження другорядних членів речення в різносистемних мовах у зіставному аспекті.

Ключові слова: речення, висловлення, детермінант, фонові детермінанти, темпоральні детермінанти.

Актуальність дослідження. Стаття актуалізує одну з важливих проблем сучасної лінгвістики – статус темпоральних детермінантів у структурі речення. Розв'язання цього питання зумовлено потребою всебічно дослідити детермінанти в проекції на формально-синтаксичний та семантико-синтаксичний рівні речення.

Аналіз досліджень і публікацій.
Аналіз останніх досліджень і публікацій. Статус детермінантних членів у структурі речення є предметом вивчення в працях таких вчених, як В. А. Белошапкова [1], І. Р. Вихованець [2], М. О. Вінтонів [3], Н. В. Гуїванюк [4], Г. О. Золотова [5], Н. Л. Іваницька [6], В. П. Малащенко [7], О. Б. Сиротиніна [9], І. І. Слинько [10], Н. Ю. Шведова [8] та ін.

Типологія другорядних членів речення не може бути вичерпною без розв'язання питання про статус детермінантів. У сучасній лінгвістиці проблему детермінантів аналізують на основі синтезу так званих «старих і нових знань».

Мета дослідження полягає в комплексному аналізі функційних виявів темпоральних детермінантів у сучасній українській мові.

Реалізація поставленої мети передбачає розв'язання таких завдань:

1) визначити статус детермінантних членів у структурі речення;

2) узагальнити диференційні ознаки темпоральних детермінантних у лінгвоукраїністиці.

3) з'ясувати морфологічні та семантичні вияви темпоральних детермінантних членів речення в лінгвоукраїністиці.

Результати. Простір органічно пов'язаний із часом, і ця єдність виявлювана в русі – способі існування матерії, який полягає в безперервній зміні всього, що є в об'єктивній дійсності. Тільки в абстракції можемо відмежувати простір від часу і від матерії. Час – це форма послідовної зміни явищ та стану матерії.

Словоформи з часовим значенням займають провідне місце серед детермінан-

тних членів речення. Вони належать до семантичного типу фонових поширювачів. Детермінантами зі значенням часу створюється темпоральний фон для події, позначеної рештою синтаксичного складу висловлення. Вони називають місце існування, розвиток основної події, названої предикативною основою.

У сучасній українській літературній мові часові відношення залежно від семантики поділяються на декілька груп, що вказують на:

1) означену одночасність: Протягом тижня містер Г. розмовляє із працівниками редакції, збирав документацію і обіцяв в останній день перебування прочитати лекцію, у якій мав викласти пропозиції щодо покращення продажу газети (Н. Сняданко); Протягом тижня Неля носила листа з собою, перечитувала його в тролейбусі, відчуваючи дивну єдність з країною русалоньки і диких лебедів (Є. Кононенко); Упродовж літа Потап не спілкувався зі своїми однокласниками (С. Гридін); 2) неозначену одночасність: За кілька хвилин ти зовсім забудеш про мене (Ю. Андрухович); За кілька тижнів перед 1900 роком Франц закінчив дуже нажливий анімаційний фільм (Т. Прохасько); У цей період Віталіки не грайливі, вони не полюють на здобич, а, навпаки, мляво, неначе накачані сіркою, відлежуються в затінку свого життя і чухають свою пухнасту шерстку, їхні ікла притупляються, власне, як нюх та зір (А. Чех); 3) часову попередність: До осені з тих свічок залишались самі недогарки (Г. Пагутяк); 4) часову наступність: Раз після Різдва він забрів по сіль до сусідського зимівника (Д. Білий); Одразу після випускного я важко й надовго захворіла на кір, а коли одужала, складати іспити було вже запізно (О. Сайко); Одразу після Нового року призначили день передзахисту проектів, часу залишалося трохи понад місяць (В. Арєнєв); 5) поєднання часової попередності та часової наступності: Близько півночі прослизнула до вітальні, побачила у кріслі нерухому постать (Л. Дашвар); Близько півночі зупинив «тойоту» посеред чорної німоти, вийшов з автівки - ерюк дверима щосили (Л. Дашвар); Близько півночі я ще раз перевірів пошту (Ю. Андрухович); Близько сьомої вечора сталася перша несподіванка (В. Шкляр); 6) часову межу початку дії: Ще з часів московсько-більшовицької окупації, кримінальний світ поділив існуючі виправні установи на дві категорії (О. Вахній); 7) часову межу завершення дії: Починаючи з другої чверті XVII

століття, Погулянка, ніби тропічні джунглі, сповнюється ревінням і вищанням сотень фантастичних істот (Ю. Андрухович); 8) часовий момент реалізації дії: Вдень навіть видно було міцне покручене коріння, що оголилося на піщаному зсуві (В. Шкляр); Зранку наступного дня його не було видно ніде (В. Шкляр); На початку квітня Явдоха раптом злягла й уже не вставала з ліжка, коло неї ходила дочка Ганя, яка аж здригнулася, коли раптом почула: – Буду вмирати я, доню (В. Шкляр).

У мовленні іноді трапляються синсемантичні детермінанти темпорального значення, які потребують зовнішнього контексту: Саме, коли іноземець доїдав уже свій шашлик, в їдальні залунав голос Левка (В. Шкляр); Саме тоді Яся порушила свою мовчанку і сказала про загибель Тимоша Бойчука та нового інспектора (В. Шкляр); Тоді він обернувся, проплив кілька метрів під водою і, з'явившись на поверхні, пішов наввимашки (В. Шкляр).

Темпоральні детермінанти, як і детермінанти локальної семантики, з метою комплексної характеристики основної частини повідомлення можуть поєднуватися в групи. У дослідженому матеріалі фіксуємо групи темпоральних детермінантів однорідного і неоднорідного типу: Але, починаючи з першого класу, Вітка ніби приросла до Сергія – раз і назавжди! (Ю. Андрухович); Починаючи з ранньої весни юннати школи, члени «Зеленого патруля», під керівництвом вчительки біології Зінаїди Семенівни висаджували тут і доглядали квіти (Ю. Андрухович); Завтра вранці з тобою говоритиме Ідеолог (В. Шкляр).

Детермінантні члени речення з просторовою та часовою семантикою можуть разом поширювати предикативну основу, пояснювати подію з обох сторін. Поширені випадки, коли комбінуються темпоральний і локальний детермінанти, і препозицію найчастіше займає темпоральний детермінант, а локальний детермінант заповнює позицію другого компонента. Перша позиція темпорального детермінанта пояснювана універсальним значенням часової характеристики, оскільки будь-яка подія відбувається завжди на часовій осі: Ночами довозла гуртожитку відбувалось якесь життя (Ю. Андрухович); Тоді у нього була чітка і близька мета – дочекатися до кінця уроку, він був навіть готовий рахувати сорок п'ять разів по шістдесят, тільки б якось згаяти час, і навіть кілька разів намагався, але

заплутувався і кидав це безнадійне заняття, тим більше що підрахунки все одно випереджали годинникові стрілки (Н. Сняданко).

У сучасній українській мові детермінанти з часовим значенням можуть бути репрезентовані за допомогою прийменниково-відмінкових конструкцій, безприйменникових конструкцій, прислівників, дієприслівникових зворотів.

Детермінанти, репрезентовані моделями *з, за, серед, наприкінці, близько, протягом, напередодні, від, до, під час, біля* + N2, є виразниками таких значень:

– неозначена одночасність:

наприкінці + N2: Наприкінці червня він зайшов до неї на умовлену годину й вони ретельно позачиняли всі вікна та двері (Ю. Андрухович); А наприкінці липня була чорна субота, те фатальне авіа-шоу на Скви́лівському аеродромі під Львовом, коли тисячі людей, цілими сім'ями, у захваті дивилися в небо, де наші доблесні аси робили фігури вищого пілотажу, - і раптом на бриючому польоті літак врізався в землю, у саму гущу людей, бризнув уламками, полум'ям, кров'ю, вибухнув і огорнувся димом (Л. Костенко);

серед (посеред) + N2: Посеред ночі Анна будила його, і вони довго не спали (Т. Прохасько); Серед зими, зразу по Різдві, до їхньої хати Варка завітала (В. Лис);

під час + N2: Під час розмов треба були глушити мотор човна, а тоді течія відносила йогою, тому нам не можна було дуже часто між собою говорити (В. Стецюк); Під час переговорів регулярна армія не провадить бойових дій (В. Шкляр);

– означена одночасність (*протягом, упродовж, уздовж* + N2):

протягом + N2: Протягом дня відчуття роздратування і незадоволення проходять ряд незначних модифікацій і злегка послаблюються відразу після калорійного обіду або ж посилюються у випадку відсутності такого обіду чи обіду взагалі (Н. Сняданко); Уже протягом кількох перших років незалежності зусиллями пана Фіалка у Тигирині було створено цілий ряд громадських організацій (Н. Сняданко); Протягом багатьох років коханкою Сталіна (навіть їх медичні картки зберігалися в кремлівській поліклініці разом) була якась Роза – чи то сестра, чи то племінниця Кагановича (М. Матіос);

упродовж + N2: Упродовж дня цю історію вислухали десятки випадкових і не знайомих йому людей (Ю. Андрухович); Упродовж наступних століть він

неодноразово горів і занепадав (Ю. Андрухович); Упродов моїх мандрівок степом вітер надув пилуги в моє плаття і в моє тіло (Б. Бойчук);

– часова попередність (*до, напередодні* + N2):

до + N2: До заходу сонця курінь Осипа Станіміра зайняв Глеваху (В. Шкляр); До сьогодні світ для Дарусі закінчувався за сільським млином, що стояв на самому краю Черемошного (М. Матіос); До сьогодні виходило так, що раніше мене дурив Марк оцією міжпланетною хренотінню, бо не міг сказати мені правди, а Стенлі пролив світло на ситуацію (О. Волков);

напередодні + N2: Напередодні втечі вона попросила чоловіка дати їй трохи грошей і залишити коня — хоче проїхатися містом, заглянути в крамниці ... (В. Малик); Напередодні відльоту я став розпитувати всіляких людей, знайомих і друзів, які розуміються на Барселоні (Ю. Андрухович); Напередодні літа тут обов'язково з'являться росіяни, це тепер їх ніде не чутно, це тепер мені всюди ввижається тільки один росіянин – Набоков (Ю. Андрухович);

– часова наступність (*після* + N2):

після + N2: Після того вони бачилися ще двічі, й щоразу вона глузливо перепитувала у нього: «То як, Вороне?» (В. Шкляр); Після третьої його бліде лице взялося рожевими плямами, він розслабився й повів очима по столах, приглядаючись до лісового товариства (В. Шкляр); Після святкової вечері у Штеренберга він повернувся в будинок священика, де мав переночувати останню нічку (В. Шкляр);

– початкова часова межа (*з, від, починаючи з* + N2):

з + N2: З дитинства пам'ятаю: «Трансвааль, Трансвааль, ты весь в огне» (Л. Костенко); З давніх давен відьми, чаклуни, чорні маги користувалися спеціальними наркотичними мазями і напоями, які сприяли їхньому астральному виходу в химерний світ почвар (В. Шкляр); З давніх часів люди користувалися нею аби позначити неймовірне, абсурдне, непояснюване і тому – принадне (М. Соколян);

від + N2: Від самого початку дев'яностих цей поїзд став основним каналом приватної міжнародної торгівлі, пов'язуючи ринки Польщі, України та Румунії (Т. Прохасько); Від ранку до пізньої ночі вона могла пролежати в ліжку, безкінечно питаючи: «Коханий, ти не знаєш ріку в Індії на чотири букви, а птаха, що вміє розмовляти, на

шість букв, ще скажи мені, будь ласка, як називається хімічна речовина з формулою H₂O» (Н. Сняданко);

починаючи з + N2: Починаючи з другої чверті XVII століття, Погулянка, ніби тропічні джунглі, сповнюється ревінням і вищанням сотень фантастичних істот (Ю. Андрухович); Починаючи з 1994 року, я чув жахливі історії про російський рекет на варшавських вокзал-базарах. Це стало ще одним з наслідків перебування цього міста в самому центрі «між Сходом і Заходом» (Ю. Андрухович); Починаючи з жовтня, я сипав мейлами на адресу його книгарні (гаразд, хай уже називається по-нашому - «Вогні великого міста»!) (Ю. Андрухович);

– кінцева часова межа (до + N2):

до + N2: До заходу сонця курінь Осипа Станіміра зайняв Глеваха (В. Шкляр); До ранку не відбудеться ніяких подій, а нам з вами потрібно набратися сил (Ю. Сорока);

- поєднання часової попередності та наступності (біля, близько, коло + N2):

близько + N2: Близько сьомої вечора сталася перша несподіванка (В. Шкляр); Близько другої по півночі на міст вибігла тонка, аж дзвенить, рудоволоса дівчина у довгій білій спідниці (Л. Дашвар); Близько півночі я ще раз перевірів пошту (Ю. Андрухович);

коло + N2: Десь коло першої ночі я запакувався в таксі й пустився до готелю (Ю. Андрухович);

біля + N2: Біля першої ночі з білої «дев'ятки» поблизу 20-ї школи ми з Ринею витягнули запаску й котили її, як повні придурки, через шкільний стадіон до мого будинку (А. Дністровий); Біля сьомої до кімнати заглядає матір (А. Дністровий).

Темпоральний детермінант, репрезентований моделлю прийменник + N4, у текстах різних функціональних стилів має такі часові параметри – попередністю та наступністю чого-небудь щодо просторового орієнтира, частковою одночасністю, часовим відрізком, що повністю охоплює якісь події.

Часову попередність виражають прийменники під, над з іменниками на означення понять часу:

під + N2: Під ранок холод став нестерпним і хлопчик знову заліз у нору, тепер там було тепліше, ніж назовні (В. Стецюк); Під ранок вона геть замерзала, хоч зима того року вдалася й не дуже суворою (В. Лис);

над + N2: Над ранок з віконця кибитки, зтягнутого мутною слюдою, ми з паном

Варгою тупо споглядали, як роздвоєні у наших хмільних очах силуети цієї парочки з «Балканського кульбіту» віддаляються від нашого шапіто, і вважали себе переможцями у складній боротьбі з покладеними на обидві лопатки конкурентами (І. Роздобудько); Над ранок, коли стало видно все навкруги, Сашко обдивився себе – і заплакав (Л. Дашвар).

Часову наступність передає модель через + N4: Через хвилину-другу Вовкулака вже стояв перед Вороном (В. Шкляр); Через тиждень до Чорного лісу приїхав Завірюха і сказав, що пора вирушати на Звенигородку (В. Шкляр); Через десяток років тут товклася уже зовсім інша молодь – якісь галасливі дівчатка і круті парубки, що пили пиво з горла, яким уже ніякого діла не було ні до нас, ні до України (Л. Костенко).

Часткова одночасність репрезентується формою на, у (є) + N4 :

на + N4: На цей раз Лупул зі своїми вояками покинули село серед ночі і без прощання, навіть не замкнувши колишнього постерунку (М. Матіос);

у (є) + N4: В один момент із заклопотаного голодранця я перетворився на достатнього чоловіка з купою вільного часу, аби провести близьку мені людину в останню дорогу (М. Кіляров); У четвер до ночі Льошка з Марусею розпаковували речі у новій хаті й так повтомлювалися, що вже не стелили чисте на ліжко в спальні (Л. Дашвар).

Часовий відрізок, що повністю охоплює якісь події, формалізований формою за + N4: За рік він відкинувся і повернувся додому героєм (С. Жадан); За якийсь час мормони приїхали по його душу (С. Жадан); За годину ми вїхали до найближчого містечка (С. Жадан); За півгодини такої роботи я вкінці змудився, все-таки багаторічна відсутність фізичної праці давалася взнаки (С. Жадан).

Темпоральний N5 зазвичай уживаний із прийменниками, репрезентуючи часову попередність та одночасність. Часову попередність передає модель:

перед + N5: Перед ранком щось надумаю (Ю. Яновський); А перед ранком, коли особливо густо піде з моря туман, з неба почне падати сніг, актори лежатимуть, як дрова, не розуміючи жодного слова, режисер запримітить диво (Ю. Яновський); Перед святами мала стільки роботи і планів на майбутнє, що вгору не мала часу глянути (Н. Гурницька).

Однотимний перебіг повідомлюваного явища щодо просторового орієнтира репрезентує модель:

за + N5: *За обідом тут заведено грати в шахи, можливо, ця традиція виникла через те, що обслуговують страшенно повільно, можливо, у людей, які зустрічаються тут надто часто, вичерпалися теми для розмов, - хтозна* (Н. Сняданко); *За вечерею лорд Гамільтон був дуже мовчазним* (М. Гримич).

Відрізок, що поєднує часову попередність та наступність, реалізований моделлю між + N5: *Між десятою й одинадцятою до ідальні походились інші, щоправда, не всі, а лише троє з них: Артур Пепа, Волшебник і Коломея* (Ю. Андрухович); *Деся між шостою і сьомою я здатна, здається, зненавидіти навіть холодильник за те, що він гуде надто голосно, а ще більше за те, що порожній* (Н. Сняданко).

Детермінанти, експліковані формами у (в), уві, на, по, при, о (об) + N6, репрезентують конструкції з таким значенням:

- часова наступність (по + N6): *По обіді узяв Сергієвого човна і поплив на острів* (В. Шкляр);

- неозначена одночасність (на, при + N6): *На світанку по білій землі привезли на возі дбайливо закутану фігуру і виставили на помості перед костелом для освячення, перед тим, як її мали внести до храму* (Г. Пагутяк); *А на світанку спустили на воду човника, вкраденого в одного хлопа просто з двору, куди той затягнув його полагодити* (Г. Пагутяк); *При скоростріль!* (В. Шкляр);

- часовий момент реалізації дії (о (об) + N6): *Деся о першій почали відкриватися ресторани і кафе (але не крамниці з алкоголем і сигаретами), виявилось, що їх тут неправдоподібно багато* (Т. Прохасько); *Деся об одинадцятій годині наш головний герой вирішив зателефонувати Ніколаю* (А. Чех); *Деся о патріотичній годині дружина пішла спати, а земляки сиділи до перших півнів* (Є. Кононенко).

Для відмінкових морфолого-синтаксичних варіантів темпоральних детермінантів характерне функціональне обмеження. Безприменникові форми репрезентовані трьома відмінками:

N2: *Наступного дня гроші нам виплатили, хоча знову ж таки до кінця невідомо, чи спонукав до цього вдалий жарт, чи те, що в наступному номері планувалося надрукувати дуже важливий політичний документ* Засновника

(Н. Сняданко); *Протягом усієї новорічної ночі мене непокоїло небезпідставне передчуття, що першого свого іспиту під час першої ж сесії мені не скласти* (Н. Сняданко).

N4: *Якийсь час вона дивилася в його трохи здивоване, але загалом спокійне лице, їй зовсім не було страшно від того, що вона вперше вбила людину, дівчина ще не повірила до кінця, що це таки сталося* (В. Шкляр); *Якийсь час іще зберігався в класі круг Скальковської режим ізоляції, але - розсоталось помалу-малу, як і з Даркою* (О. Забужко);

N5: *Тим часом її чоловік кинув усі сили на пошуки дочки й прочісує карпатські ліси* (І. Роздобудько); *Тим часом водій пригальмував і, скотившись із траси, виїхав на побиту асфальтівку, що звертала від головної дороги вліво й зникла за ближчими пагорбами* (С. Жадан).

Типовим засобом вираження детермінантів темпоральної семантики є прислівники. Найпродуктивніші серед них вживані субстантивні прислівники, що позначають ту чи іншу частину доби, конкретну пору року (улітку, восени, вдень, вночі, вчора, сьогодні, завтра тощо): *Улітку Сарон вирощував усі свої приправи на городі, взимку заставляв підвіконня вазонками базилику* (Н. Сняданко); *Взимку земля біля рову не замерзала, а влітку там завжди було болото* (Н. Сняданко); *Вночі вона прокинулася від раптового усвідомлення* (Н. Сняданко); *Сьогодні неділя, Гер, дружице, вихідний* (С. Жадан).

Засобами вираження детермінантних поширювачів часового значення є також такі форми:

1) Adv на позначення часової попередності, часової доби, тривалості протікання процесу: *Спочатку керівництво було проти цієї ідеї, адже шеф рекламного відділу у кіпті виглядав не надто презентабельно, насамперед через свою надто солідну як для такого вбрання комплекцію* (Н. Сняданко); *Потім, угледівши на зупинці автобус, побігла* (В. Шкляр); *А після того балу, після пригоди в нічному садку, в мої сні дедалі частіше приходив той Саксофон* (І. Роздобудько);

2) Adv займенникового походження, що вказують на часові відрізки, епізодичність часу, часову наступність: *Інколи мені здається, що я її зненавиджу* (Л. Костенко); *Тоді хапала сумку, запихала одну руку в рукав пальта і, тримаючи в руках шапку, вибігала слідом за Сароною на сходи* (Н. Сняданко); *Тоді нам якраз на третину*

підвищили план, а зарплату знизили (І. Роздобудько);

3) Adv, утворені поєднанням двох основ або основи з часткою: Щотижня доводиться знищувати зрадників, які проникли в наші лави (В. Шкляр); Тимчасом на підїздах до міста селяни блокують шлях прибуваючим військовим підрозділам, танкам і бетеерам і закликають їх приєднуватися до всенародної громадянської непокори (О. Забужко).

Детермінанти з часовим значенням експліковані також одиничним дієприслівником чи дієприслівниковим зворотом зі значенням часової попередності чи часової наступності: Відповівши хлопцеві, Мирон Данилович відчув: справді, страх нападає через той дим, що відучора непокоїть (В. Барка); Не відповівши, Можейко зник за дверима (О. Волков); Прийшовши до артилерійських касарень, вони вжахнулися безладу, який панував там повсюдно (В. Шкляр).

Лексичними наповнювачами темпоральних детермінантних моделей виступають переважно імена з конкретним та абстрактним значенням. Часове значення формується іменниками різних тематичних груп:

- назви пори року, днів тижня, частин доби: Удосвіта двірники шкребуть лопатами (Л. Костенко); У цю ніч біля княгиненого двору сходяться духи землі, повітря, води, дерев у подобі істот, яких люди часом бачать своїм вбогим зором, а тоді розповідають різні небиліці, щоб викликати до них ненависть і обридження (Г. Пагутяк);

- загальне часове значення: На той час ластівки уже будуть під водою, вихолоне їхня кров, і, може, котрась підпливе, побачить ці александрити і загадає про нашу любов (В. Шкляр); Весь вік до маразму кантувався десь по світах, тепер надумали видворяти його в Україну (Л. Костенко);

- конкретний відрізок часу: Того року батько вперше поїхав на заробітки і дуже хвилювався, як мати дасть собі раду з двома дітьми (Н. Сняданко); Цього року знайшла записи 1976 року із зауваженнями Володі Івасюка до одного мого вірша і заплакала сльозами травня-79-го біля закритої труни Володиної на вулиці Московського у Львові (М. Матіос);

- назви одиниць виміру різних сфер поширення: На початку квітня вже жовторотих матимуть (Л. Дашвар); Наприкінці серпня Стас урешті дістався

невеличкого села на Полтавщині, де в середині липня край зеленого поля зелений журналіст брав інтерв'ю в капітального дядька (Л. Дашвар);

- назви вікових періодів: Змалку навчали, що основа життя — то труд і молитва, а насправді навчили відрізняти (О. Забужко);

- назви місяців: У травні проти Дмитра Соколовського червоні кинули 5-й кінний полк імені Троцького, потім ще два піші полки (В. Шкляр); У грудні закінчується останній термін подачі мого сценарію (В. Шкляр); У грудні 1989-го я ще зміг купити на вулиці Горького (спеціалізована крамниця з оксюморонною назвою «Вина Росії») пляшку новорічного шампанського додому (Ю. Андрухович).

Крім іменників, що містять у собі значення часової семантики, лексичними наповнювачами темпоральних детермінантів можуть виступати такі семантичні розряди:

- назви подій та процесів: А по Різдві сколихнула Львів жажлива чутка: зі шкіль та інститутів енкаведисти забрали понад п'ятдесят дівчаток і всіх розстріляли в бункері на Цитаделі (Р. Іванчук);

- назви явищ природи: Після грози усе довкруг заміло, але тиша у лісі здавалась живою, — можливо, тому, що із сосон ще падали важкі краплі (В. Шкляр);

- назви процесів, що відбуваються у певний час доби: За сніданком Бумблякевич вияснив, що Адольфина мешкає з трьома сестрами у будиночку, якого їм збудували вдячні однороги, коли дізналися, що вони найближчі колежанки Бумблякевича (Ю. Винничук);

- назви періодів історії, якихось подій: У часи Руїни, містечко стало об'єктом змагань між слобожанами і Військом Запорізьким, між полтавським та миргородськими полками, між правобережними та лівобережними гетьманами, між Польщею та Москвою, а також між Оттоманською Портою та всіма іншими (Д. Білий); Ще з часів царату й ЧК-ГПУ – НКВД російські “правоохоронці” (а нинішні українські СБУшники й міліціонери є їхніми прямими й безпосередніми спадкоємцями) тісно співпрацювали з верхівкою “законосталухняних” (О. Вахній).

Висновки. Категорія темпоральних відношень у текстах різних функціональних стилів має систему спеціальних морфологічних та неморфологічних засобів: 1) прийменниково-іменникові форми

(прийменник + N2, прийменник + N4, прийменник + N5, прийменник + N6);
2) іменникові словоформи (N2, N4, N5);
3) обставинні прислівники часу (Adv);
4) одиничні дієприслівники та дієприслівникові звороти на позначення часу.

Список використаних джерел

1. Белошапкова В. А. Современный русский язык: Синтаксис. Москва: Высш. шк., 1977. 248 с.
2. Вихованець І. Р. Граматика української мови. Синтаксис. Київ : Либідь, 1993. 368 с.
3. Вінтонів М. О. Актуальне членування речення і тексту: формальні та функційні вияви. Донецьк : ДонНУ, 2013. 328 с.
4. Гуйванюк Н. В. Формально-семантичні співвідношення синтаксичних одиниць у системі синтаксичних одиниць : дис. на здобуття наук. ступеня д-ра філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова». Київ, 1993. 444 с.
5. Золотова Г. А., Онипенко Н. К., Сидорова Н. Ю. Коммуникативная грамматика русского языка. Москва: Ин-т рус. языка им. В. В. Виноградова, Моск. гос. ун-т им. М. М. Ломоносова, 1998. 528 с.
6. Іваницька Н. Б. До проблеми валентності в граматиці. *Філологічні студії : зб. наук. ст.* Вінниця : ВДУ, 2004. Вип. 2. С. 49–51.
7. Малащенко В. П. Свободное присоединение предložно-падежных форм имени существительного в современном русском литературном языке. Ростов-на-Дону : Изд-во Рост. ун-та, 1972. 172 с.
8. Русская грамматика: в 2-х т. / под ред. Н. Ю. Шведовой]: Т II. Москва : Наука, 1980. 710 с.
9. Сиротинина О. Б. Лекции по синтаксису русского языка. Москва : Высшая школа, 1980. 141 с.
10. Слинько І. І., Гуйванюк Н. В., Кобилянська М. Ф. Синтаксис сучасної української мови. Проблемні питання. Київ : Вища школа, 1994. 670 с.

References

1. Beloshapkova, V. A. (1977). *Sovremennyy russkiy yazyk. Sintaksis* [Modern Russian language. Syntax]. Moscow : Vysshaya shk., 248 p. [in Russian].
2. Vykhovaneц, I. R. (1993). *Ghramatyka ukrainskoyi movy. Syntaksys* [Grammar of the

Ukrainian language: Syntax]. Kyiv : Lybid, 368 p. [in Ukrainian].

Ukrainian language: Syntax]. Kyiv : Lybid, 368 p. [in Ukrainian].

3. Vintoniv, M. O. (2013). *Aktualne chlenuvannja rechennja i tekstu: formaljni ta funkcijni vyjavy: monohrafija* [Actual division of sentence and text: formal and functional manifestations: monograph]. Donetsk : DonNU, 328 p. [in Ukrainian].

4. Guyvanyuk, N. V. (1993). *Formaljno-semantychni spivvidnoshennja syntaksychnykh odyncyj u systemi syntaksychnykh odyncyj* [Formal-semantic relations of syntactic units in the system of syntactic units]: dys. na zdobuttja nauk. stupenja d-ra filol. nauk : spec. 10.02.01 «Ukrainsjka mova». Kyiv, 444 p. [in Ukrainian].

5. Zolotova, G. A., Onipenko, N. K., Sidorova, N. Yu. (1998). *Kommunikativnaja grammatika russkogo jazyka* [Communicative grammar of the Russian language]. Moscow : In-t rus. jazyka im. V. V. Vinogradova, Mosk. gos. un-t im. M. M. Lomonosova, 528 p. [in Russian].

6. Ivanytska, N. B. (2004). *Do problemy valentnosti v hramatytsi* [To the problem of valence in grammar]. *Filolohichni studiyi: zb. nauk. st. Vinnytsia : VDU, Vol. 2, 49-51.* [in Ukrainian].

7. Malashhenko, V. P. (1972). *Svobodnoe prisoedinenie predložno-padezhnyh form imeni sushhestvitel'nogo v sovremennom russkom literaturnom jazyke* [Free attachment of propositional and case forms of the noun in modern Russian language]. *Rostov-na-Donu: Izd-vo Rost un-ta, 172 p.* [in Russian].

8. *Russkaja grammatika*. (1980). *Russkaja grammatika*. [Russian grammar]: v 2-h t. / pod red. N. Yu. Shvedovoj]: T. II. Moscow : Nauka, 710 p. [in Russian].

9. Sirotinina, O. B. (1980). *Lekcii po sintaksisu russkogo jazyka* [Lectures on the syntax of the Russian language]. Moscow : Vysshaja shkola, 141 p. [in Russian].

10. Slinko, I. I., Guyvanyuk, N. V., Kobylyanska, M. F. (1994). *Syntaksys suchasnoji ukrainskoyi movy: Problemni pytannja* [Syntax of modern Ukrainian language: Problematic issues]. Kyiv : Vyshha shk., 670 p. [in Ukrainian].

**TEMPORAL DETERMINANTS IN MODERN UKRAINIAN LANGUAGE:
STRUCTURE, FUNCTIONS**

M. O. Vintoniv, M. H. Baiurova

Abstract. Temporal determinants are the most widely spread in the group of background determinants. Expressed in prepositional-nominal word forms, they are characterized by syncretism of semantics, since they are implicit exponents of additional predicativeness within the sentence composition. The difficulty of defining their secondary predicativeness is due to their special semantics, which is a linguistic embodiment of a complex spatio-temporal sphere, covering all phenomena of objective reality without exception.

Space is naturally linked with time, and this unity is manifested in movement – the way of existence of matter, which lies in the continuous change of everything that exists in objective reality. We can separate space from time and from matter only in abstraction. Time is a form of phenomena and state of matter successive changing.

Word forms with a time meaning occupy a leading place among the determinant members of a sentence. They belong to the semantic type of background extending definitive. Determinants with a temporal meaning create a time-correlated background for the event determined by the rest of the statement's syntactic composition. They indicate the place of existence, the development of the main event, named by the predicate base.

The purpose of research is to analyze the features of temporal determinants in modern Ukrainian literary language.

Results of research. In modern Ukrainian literary language, time relations, depending on the semantics, are divided into several groups, which indicate to: 1) defined simultaneity; 2) indefinite simultaneity; 3) precedence in time; 4) time continuity; 5) combination of precedence in time and time continuity; 6) the time point for the beginning of the action; 7) the time point for the completion of the action etc.

Quite often temporal and local determinants are combined, and the temporal determinant often occupies the first position, while the local determinant fills the position of the second component. The first position of the temporal determinant can be explained by the universal meaning of the time characteristic, since any event always takes place on the time axis: *Ночами* довкола гуртожитку відбувалось якесь життя (Ю. Андрухович).

Prepositional-nominal word forms are the main means of expressing temporal semantics. Adverbs are a typical way of expressing the determinants of temporal semantics. The most productive among them are adverbs denoting parts of a day, a specific time of the year. (улітку, восени, вдень, вночі, вчора, сьогодні, завтра etc.), for example.: *Улітку* Сарон вирощував усі свої приправи на городі, *взимку* заставляв підвіконня вазонками базиліку (Н. Сняданко); *Вночі* вона прокинулася від раптового усвідомлення (Н. Сняданко).

Determinants with a temporal meaning can also be expressed in single verbal adverbs or verbal adverb phrases, with the meaning of time precedence or time continuity: *Відповівши* хлопцеві, Мирон Данилович відчув: справді, страх нападає через той дим, що відчора непокоїть (В. Барка); *Не відповівши*, Можейко зник за дверима (О. Волков).

Therefore, the category of temporal relations in texts of various functional styles has a system of special morphological and non-morphological means: 1) prepositional-nominal forms (preposition + N2, preposition + N4, preposition + N5, preposition + N6); 2) nominal word forms (N2, N4, N5); 3) adverbs of time circumstances (Adv); 4) single verbal adverbs or verbal adverb phrases serving to indicate time aspect.

The possibility of classification of the determinants' expression means within the statement structure, the study of the secondary members of the sentence in the languages having different systems in a comparable aspect looks promising.

Keywords: sentence, statement, determinant, background determinants, temporal determinant.

FORMS OF ADDRESSING AND THEIR FEATURES IN MODERN GERMAN

G. V. FOMINA, PhD in Philology, associate professor,
National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine

E-mail: haljafo9629@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0001-9829-9351>

N. M. KOSTRYTSIA, Doctor of Pedagogy, professor,
National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine

E-mail: n.kostrysia@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-7029-7829>

O. M. LYTVYNIUK, PhD in Philology, senior lecturer,
Kamianets-Podilsky Ivan Ohienko National University

E-mail: lytvov@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-4428-9892>

Abstract. *The article analyzes the features of addressing forms in German. There are pronouns used in the formation of imperative forms, in particular du, ihr, Sie which are considered. The historical transformation of polite pronouns in German-speaking culture is studied. Attention is focused on the functioning of various forms of treatment in various spheres of modern life. The diachronic characteristics of separate lexemes, the stages of their development and the change of the primary meaning are traced. The authors consider the national specifics of German forms of addressing, features and difficulties that may arise in intercultural communication, mistakes at the lexical, grammatical and culture studying levels. Lexemes in different professional fields which are used to attract attention are analyzed separately. A historical review is carried out to establish the initial stages of formation of the category of politeness. The role of lexemes Frau, Herr, Fräulein, Kollege in different periods of society formation is determined. Regional features of treatment, addressing someone in the private sphere are analyzed. It is stated that the forms of addressing include nominations that are related to social status, professional activity, gender and age, mostly they reflect the relationship between members of society and the social hierarchy. The Germans attach considerable importance to the ability to behave themselves in society. The authors draw attention to the fact that the forms of addressing in the Austrian and Swiss versions of the German language are formed due to the influence of historical circumstances. The ability to properly usage of various forms of referring to people opens wide opportunities for understanding other cultures, their practical implementation in the professional sphere. Such knowledge gives an impetus to understand the peculiarities of their own culture. To sum up, the forms of addressing in German speaking societies have been changed synchronically and diachronically.*

Keywords: *forms of addressing, a form of politeness, lexemes, diachronic analysis, addressee pronouns.*

Problem setting. The language reflects the national consciousness of a certain folk. In particular, in order to master the German language, you need to look at the world through the eyes of an average German. The ability to address someone correctly is an important component of intercultural communication. Therefore, there is no doubt that the first step toward the understanding of another culture bearers is to trace how people treat each other. German personal pronouns *ich, sie, er, es, du, wir* and so on are a key element to succeed in communication (formal or informal). The

consequences of an inappropriate communicative act in relation to the interlocutor can be embarrassing, unpredictable, furthermore they might be offensive or failing.

Analysis of recent researches and publications. According to S. G. Ter-Minasov's point of view, mutual understanding in all aspects (linguistic, socio-cultural, axiological) and many others is the basis and purpose of the dialogue of cultures [6]. Units of language etiquette are forms of drawing attention, greetings, acquaintances, farewells. Addressing someone is aimed at establishing a contact

between interlocutors, so the study of forms of addressing in synchronic and diachronic sections is of some great importance for understanding the foreign language culture. This problem has gained some attention of such linguists as Alpatov V. M. [1], Velychko N. M. [2], Poberezhnyk N. O. [4], Ponomarenko V. P. [5].

Objectives setting. Forms of referring to people include nominations that are related to social status, professional activity, gender and age, mostly they reflect the relationship between members of society and the social hierarchy. There is a clear line between *du* (singular, familiar you) and *Sie* (plural, formal you) in social situations. The Germans give great importance to the ability to behave in society. And many scientists still consider an article «Über den Umgang mit Menschen» to be a classic etiquette manual. The authors of the article focus on the historical and social aspect of the development of forms of addressing in the German language space.

At the grammatical level, the phenomenon of etiquette is demonstrated by the form of the polite pronoun *Sie* that has 3 forms. To tell which is to notice the verb ending and/or the context where it is used. If we turn to the history of the German language, we can note that the ancient Germans had two addressee pronouns: *du* that was used to address one person (addressee) and *ir* (modern *ihr*) – to address two or more interlocutors. There was no form of politeness. With the development of society, this type of pronouns is assigned the function of expressing social relations between interlocutors. The representatives of the highest hierarchical level used *ir*, the representatives of the lower strata used *du* [2].

Socially marked, polite attitude towards another person originated from the Latin *Pluralis majestatis*. Roman emperors exalted themselves in the first person plural («we»), emphasizing their importance. Initially, the use of this pronoun was a type of characteristics of the courtiers' communication with the emperor then it was spread to the communication of the nobility with each other and only then it became typical for any situation of social inequality. The higher nobility required respectful treatment particularly in the plural to emphasize their superiority.

Other languages also borrowed the polite addressing people in the second person plural from Latin. The heterogeneity of the social structure of society led to coexistence and competition in the German-speaking environment

of the 17-18th centuries. There were several forms of polite addressing: *ihr, er / sie* (third person singular, masculine and feminine), *Sie* (third person plural). At the same time, the pronouns *Er / Sie* are claimed to be used as the most polite form. However, at the end of the 17th century the aristocracy began to use these pronouns in a situation of contempt and indulgence, offering them as an alternative a respectful address in the third person plural - *Sie*, which is derived from nominal addresses such as *Euer Gnaden haben*. At the same time the form *Ihr* continued to be used. Later Jakob Grimm opposed the spread of *Sie* addressing, he called it as «a shameful stain in the German language». Although, this pronoun turned to be the most acceptable form of polite communication for the Germans.

In modern German there are three addressee pronouns: *du* - to express trust or solidarity when addressing one person, *ihr* – the same meaning, but addressing was for two or more people, *Sie* defines a formal position or distance when addressing one or more recipients. Generally the Germans prefer the pronoun *du*, regardless age differences.

In private life only an elderly person can offer to communicate with *du* – regardless of whether it is a woman or a man. At work places everything depends on age or gender and the service hierarchy as well, because only the boss has the right to offer a subordinate to transfer the communication to «you» (singular) [8].

Communication using *du* is also possible between managers of the same level, for example heads of two departments can use this form only when they meet face to face in the absence of subordinate staff. And the one who works longer in the company can offer the usage of «you» (singular).

There is so called the «Hamburg you» while addressing a person and it is when one calls the first name and «you» (plural) in Germany. This form does not make communication very formal, but at the same time it does not make it familiar. Hamburgers adopted it from the Americans. As a rule, a senior can afford to address his subordinate in this way, but in no case vice versa. It is possible to contact with service workers if only their names are indicated on their uniform badges.

At the same time there is the «Munich you» – the complete opposite of the «Hamburg you». This is a form when a person is addressed with one's last name and «you» (singular). For example: «*Müller, komm zu mir*». This is how the citizens of the Bavarian capital often communicate with each other. Cashiers of

German supermarkets have come up with an even more unusual form of treatment: «*Frau Müller, sieh mal, wie viele das kostet*» – can be heard in the hall of any trading center.

At the present stage the Germans are much more likely to use the form *du* than they used to. In the youth environment, addressing «you» (singular) has been considered the norm. More familiar «you» (singular) migrated to advertising business: in this way manufacturers flirt with the consumer. «Do you still exist or do you live?» such an advertising slogan was invented in the German branch of the Swedish furniture concern *Ikea*.

Du addressing in companies are becoming more and more noticeable. Many executives address their partners, clients, or employees with *du*. First of all it is connected with communication on social sites (Facebook, Telegram, Twitter, and so on). The web platforms introduce the tone of communication. German studies show that a significant number of world-renowned companies (Coca-Cola, Rügenwalder Mühle, Yello Strom, Sony Deutschland, Samsung Mobile Deutschland, H&M, Douglas, Joop, OBI, Hornbach, Bosch, Rodenstock, Galeria Kaufhof, ADAC, Tipp24, Audi, Adidas) addresses their consumers and customers as «you» (singular) [3]. However, many banks and insurance companies prefer *Sie*-treatment.

The vast majority of expensive fine goods manufacturers do not allow brotherhood or familiarity. «Take a test-drive in our car!» a voice says in a commercial for the German automobile concern BMW while using you plural.

In certain situations the appeal to «you» (singular) can be simply offensive (in particular, the situation with the policeman's lawsuit against Dieter Bohlen; the cause for the lawsuit was that the showman insulted the police and undermined the constitutional principles of the state by having treated this person inappropriately). According to the law it is only possible to use «you» (plural) in official communication while addressing a police officer in Germany.

On public radio broadcasting there is solely «you» (plural) as a striking example of the use of *du* by contemporary Germans, where the host of the program, guests and callers address each other using «you» (singular), as well as many talk shows do the same on television and interviews in the press.

A reputable firm usually offers its clients to choose a convenient form of communication.

So, for example at registration of the personal statement letters the Goethe-Institute offers the clients to choose the form of addressing for communication i.e. they are given the choice.

Actually the Germans point out a number of «traps» that may come to the fore in the process of communication [8]. Trap number one. After a corporate party, where communication took place with the *du* form, you should not say «you» (singular) to the boss. It will be advisable to wait for a person's appeal, where the boss is on the highest professional step or one should choose a neutral form of addressing. Trap number two. The initiative to switch to «you» can never come from a subordinate (even if somebody is much older than the boss). Trap number three. In no case can you definitely refuse the offer to switch to «you» (singular). This will humiliate the opponent. It is better to offer to learn more about the interlocutor.

Addressing used by family communication and between loved ones reflects personal relationships. Most students tell their parents *du*. The popularity of *du* testifies to the friendly relations between grandchildren and grandparents, the form *Sie* is unpopular. Even it is thought to be out-of-dated from the point of view of young people. A small number of young people use polite *Sie* in communication with their parents. Most adolescents address grandparents with *du*, only a small proportion of respondents use the addressing *Sie*. The age range varies when teenagers go from *du* to *Sie* in family and relative communication (from 11 till 18 years old). Nowadays young life partners and married couples use usually *du* in communication, in the case they use the addressing *Sie* then it sounds ironic unless there is a certain reason.

Treatment is generally regulated in academic and school environments, political circles, law enforcement agencies, as well as in the church sphere. Today's students often use the addressing *du* and one's first name when referring to other students, only a small percentage of people use *Sie*. When addressing unfamiliar students, most speakers prefer *du*, while the others prefer *Sie*. If students are different in age, it is possible to use polite *Sie*. The student movement of the 1960s was a signal of social transformation. *Sie* was perceived in student circles as something "strange, weird". The progressive part of the students as well as left-centered associations preferred turning to the usage of *du*. However, the politely formal *Sie* has stood the test of time, and modern students turn to professors of respectable age with *Sie* and with the words *Frau / Herr* in combination with a surname or a

title. When addressing young professors, a small number of surveyed students use the form *du* and the first name alongside with the one mentioned above [2]. Modern students and teachers use mostly trustful *du* in communication with each other, which is an indicator of partnership and cooperation in the school. Students ought to address teachers with *Sie* which should show some respect.

The regional features of the appeal have developed historically and are generally conservative. Thus, a special variant of standard personal pronouns is the Berlin *Se*; a specific feature is also the usage of *Sie* / *Er* pronouns in appeals to lower-ranking individuals.

In Munich it is common to use the addressing *du*, which is combined with other official forms. Hamburg citizens use the addressing *Sie*, combining it with the names of interlocutors. A characteristic feature of the (colloquial) speech of the Rhineland is that the appeal to the *Ihr* often acts in a "universal" role, ie as a single plural form. A typical Bernese polite addressing someone is *Dihr* (= *ih*). In addition in the German-speaking cantons of Switzerland, relics of the «polite» *Ihr* have been preserved as an appeal to one person.

Separately, it can be noticed that the most common form of addressing acquaintances is *Herr ...*, *Frau ...* (titles *Herr* and *Frau* appeared in the early 17th century in noble circles). In official communication some preference is given to - *Meine Damen und Herren!* *Mein Herr*, *Meine Dame* are used to refer to strangers. *Meine Herren* sounds emphatically businesslike in the male audience! (*Meine Herrschaften* phrase is ironic and it sounds as out-of-date, old fashion! Initially, only representatives of the nobility had the right to respectful treatment of *Herr*, *Frau*, *Fräulein*. Descendants of German nobles were called *Junker*. The noun *Frau* comes from old-high-German *vrouwe*, and middle-high-German *frouwe* and was associated with the name of the goddess Freyja, as well as with the name of the masculine god Freyr. The word had the primary etymology as *der Erste*, *Vorderste* (*Gothic frauja*, *asächs. froio*, *aengl. friega*) [7].

According to this origin, the lexeme had the meaning *die Herrin*, *die Dame von Stand* (the expression *gnädige Frau* functions today as a remnant of this etymology). Regarding the *Herr* nomination, there were *senior* and *dominus* appeals during the Middle Ages. Moreover, *Herr* is formed according to the model of *senior* (with the meaning of *älter*).

It should be noticed that *Frau's* addressing requires a surname. It means that the phrase «*Guten Tag, Frau!*» will be inappropriate and will sound like «Hello, baby!» Bastian Zeek showed how the Germans actually avoid such a tricky trap. To start a dialogue with a stranger, you should say «*Entschuldigen [Sie]!*» or «*Hello!*» and make a pause. You may be able to do well without *Frau* throughout the conversation.

If we draw a historical parallel, it will be worth mentioning that by the middle of the twentieth century it was accepted to use the word *Fräulein* in the addressing young unmarried girls, which originated in the 20th century: («*Fräulein* (seit dem 12. Jh. bezeichnet mhd. *vrouwelīn* als Verkleinerungsbildung zu *vrouwe* besonders die unverheiratete junge Frau vornehmen Standes; die Bezeichnung war bis ins 18./19. Jh. dem Adel vorbehalten und wurde dann auch auf bürgerliche junge Frauen ausgedehnt; danach galt sie allgemein für die unverheiratete [jüngere] Frau»). In February 1971, such an official form of appeal was abolished, as in the 1960s feminists argued that the word had a neutral gender, and the difference between the words *Fräulein* and *Frau* led them to believe that only a married woman became a full member of a society. It was used as an age characteristic of girls in rural areas. Furthermore it was associated with premarital sexual experience and it was considered to be offensive in 1970-80. The married girl was called *juncfrouwe*; the girl of simple origin was associated with the name *maget* [7], which later became "maid" (*Dienstmagd*) and was replaced by *Fräulein*.

Another argument for avoiding such word usage was that there was no equivalent for naming a young unmarried man - young men as well as married men in Germany were addressed in the same way – *Herr*. The diminutive suffix *-lein* emphasized, according to feminists' opinion, the immaturity, inferiority of girls.

However, in Germany significant decreasing of *Fräulein* addressing turned out to be more difficult to be reached than it was expected. Currently this word is mostly used in an ironic context. For example there is a nostalgic sign on the wall of a hairdressing salon, where the owner deliberately calls herself the old-fashioned *Fräulein*. This is how strict parents sometimes turn to their mischievous young «girls» wanting to upbringing them.

The social status of the interlocutor is emphasized in official communication by the

nouns *Herr / Frau Direktor / Doktor / Professor* (in)! The words *Sehr geehrter Herr N! Wir dürfen Sie herzlich begrüßen ...* sound solemn, polite and friendly!

A close acquaintance is approached by (*Mein*) *lieber Kurt!* The adjective *Liebe(r)* is used when greeting, entrusting an important task to a well-known person in formal and informal communication!

An obsolete form with an ironic tinge is *Gnädige Frau* addressing! The use of the addressee after the pronoun *Sie* emphasizes the high degree of respect *Sie, Herr Präsident, haben eine wichtige Entscheidung getroffen! Liebe Kolleginnen und Kollegen!* is used to speak to the audience in the professional sphere. Without an adjective, this form creates an atmosphere of professional closeness: *Kolleginnen und Kollegen!* The participants of the meeting are solemnly greeted by *Liebe Freunde! Junger Mann! Junge Frau!* emphasize the age difference between communication partners!

Mutter! Vater! Can be heard in communication with parents without emphasizing warm feelings! *Vati / Papa / Papi! Mutti / Mama / Mam!* show kind treatment of children to their parents in informal communication. When there is a kind appeal to grandparents then ones can use *Opa / Opi! Oma / Omi!* (Neutral: *Großmutter! Großvater!*). Between brothers and sisters, mostly of young age, you can hear *Brüderchen! Sisters! Tante Frieda! Uncle Anton* are mostly used to refer to other relatives of a family! [9].

Nowadays the most common nominal forms of addressing parents are *Papa / Mama*, while until the 1960s almost «neutral» *Vater / Mutter* (with the diminutives *Vati / Mutti*) predominated; at the same time, a small number of respondents address their parents by name, and the modern colloquial names *Doc, Boss, Vize, Paps, Daddy* (to the father) and *Mutsch, Muschka, Mimse, Mom, Mum* (to the mother) also look uncommon and they are used eventually. Nicknames are indicative, affectionate names and abbreviated names are used to serve as addressing people. The choice of appeals depends on family traditions, upbringing, preferences and the type of activity done by participants of communication. A special place is occupied by the forms used in communication between couples and spouses. They reflect the relationship and character of the partners. In particular, *Kleines, meine Liebe, Herzchen, Liebling, Schatz*, as well as the latest *Darling* [2]. From the point of view of gender linguistics the forms of appeals to women are specific.

Forms of addressing in the Austrian and

Swiss versions of the German language are shaped due to the influence of historical circumstances. Austrians tend to use titles, additionally their characteristic feature is the attempt to maintain a certain distance in communication. In Switzerland, it still retains the functionality of contacting *Fräulein*. The Swiss pay less attention to the usage of academic titles and other ones, which is the way of the manifestations of the public life democratization.

The waiter is usually referred to as *Herr Ober*, ie. «the one who is in charge». But the waitress is not addressed like that (here the neutral *Hallo!* is used) that is because the phrase *Frau Oberin* is used to call only the abbess of the convent.

The religious sphere is an example of a conservative hierarchical system and addressing is accordingly regulated depending on the denomination. To a lesser extent this applies to the Protestant church – in the address the rank (*Bischof, Kirchenpräsident, Vikar*) can be combined with one's surname and name. Respect as a component of etiquette plays an important role in the spiritual realm.

During the existence of the GDR, such characteristic forms of treatment as *Genosse* and *Freund* were used. However, *Kollege / Kollegin* addressing were the most common. Another possibility was to use these forms in complex names such as *Parteifreund*.

In academic circles, the legal sphere, political parties, the church, the police and the army, as well as schools, modern nominal forms of address are regulated, indicating the professional and social status of the addressee.

Innovations in the field of addressing people were reflected in the German vocabulary edition *Duden*. In particular, this is the so-called «asterisk». It is a * sign which is used to denote both sexes when addressing several people at once in writing. For example: *liebe Künstler/innen*. The editors of *Duden's* dictionary believe that the new terms in their dictionary should reflect the current political debate, environmental issues, and gender equality.

Conclusions and suggestions. Thus, some of the most significant features of national cultures are reflected in the sphere of addressing people. The ability to properly use various forms of addressing opens wide opportunities for understanding other cultures, their usage in the professional sphere. Such knowledge gives an impetus to understand the

peculiarities of their own culture. As it requires not only knowledge of grammatical norms and the ability to use them correctly but it also

demands country study skills and their appropriate application and implementation.

Список використаних джерел

1. Алпатов В. М. Категория вежливости в современном японском языке. М.: Либроком, 2009. 152 с.

2. Величко Н. М. Форми звертання та мовленнєвий етикет (на матеріалі німецької мови). Наукові записки. Вип. 153. Серія: Філологічні науки (мовознавство). Кропивницький: РВВ КДПУ імені Володимира Винниченка, 2017. С. 356–357.

3. Зачепа І. М. Звертання на ти / ви в сучасній німецькій мові (культурологічний аспект). <https://er.nau.edu.ua/handle/NAU/15556>.

4. Побережник Н. О. Категорія звертання на «ти» / «ви» у сучасній німецькій та українській мовах. Наукові записки. Філологічні науки. Т. 3. Чернівці, 2010, 118-120.

5. Пономаренко В. П. Еволюція засобів звертання в індоєвропейських мовах: компаративно-типологічний аспект. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня доктора філологічних наук. Київ, 2010. 35 с.

6. Тер-Минасова С. Г. Война и мир языков и культур: вопросы теории и практики. Учеб. пособие. М.: АСТ: Астрель: Хранитель, 2007. 286 с.

7. Das Bedeutungswörterbuch. Neu bearbeitete und erweiterte Auflage. Herausgegeben von der Dudenredaktion. Band 10. Dudenverlag. Mannheim Leipzig Wien Zürich. 1152.

8. URL:<https://www.dw.com/ru/вы-мне-не-тыкайте-особенности-немецкого-этикета/a-16513975>

9. URL:<http://startdeutsch.ru/poleznoe/razgovornik/249-obrashchenie-v-nemetskomuazyke>

2. Velychko, N. M. (2017). Formy zvernennia ta movlennievyyi etyket (pro materialy nimet'koyi movy) [Forms of address and speech etiquette (based on German material)]. Naukovi zapysky. Seriya: Filolohichni nauky (movoznavstvo). Kropyvnytskyi RVV KDPU imeni Volodymyra Vynnychenka, Vol.153, 356–357.

3. Zachepa, I. M. Zvernennia do ty / vy v suchasny nimetskiy movi (kulturolohichniy aspekt) [Addressing you in modern German (cultural aspect)]. <https://er.nau.edu.ua/handle/NAU/15556>.

4. Poberezhnyk, N. O. (2010). Katehoriya zvernennya na «ty» / «vy» v suchasny nimets'kiy ta ukrayins'kiy movakh [The category of addressing "you" / "you" in modern German and Ukrainian]. Naukovi zapysky. Filolohichni nauky. Chernivtsi, 3, 118-120.

5. Ponomarenko, V. P. (2010). Evoliutsiia zasobiv zviazku v indoievropeyiskyykh movakh: porivnialno-typolohichnyy aspekt [Evolution of means of address in Indo-European languages: comparative-typological aspect: the dissertation author's abstract on competition of a scientific degree of the doctor of philological sciences]. Avtoreferat dysertatsii na zdobuttia naukovooho stupenia doktora filolohichnykh nauk. Kyiv, 35.

6. Ter-Mynasova, S. H. (2007). Voyna i mir yazykov i kultury: voprosy teoryy i praktyky. [War and the Peace of Languages and Cultures: Questions of Theory and Practice]. Textbook. Moscow : AST: Astrel : Khranitel, 286.

7. Das Bedeutungswörterbuch. Neu bearbeitete und erweiterte Auflage. Herausgegeben von der Dudenredaktion. Diapazon 10. Dudenverlah. Manheym Leyptsyh Viden' Tsyurykh. 1152.

8. URL: <https://www.dw.com/ru/вы-мне-не-тыкайте-особенности-немецкогоэтикета/a-16513975>.

9. URL:<http://startdeutsch.ru/poleznoe/razgovornik/249-obrashchenie-v-nemetskomuazyke>.

References

1. Alpatov, V. M. (2009). Katehoriya vezhlivosti v suchasnom yaponskom yazyke. [The category of politeness in modern Japanese]. Moscow : Lybrokom. 152.

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМ ЗВЕРТАННЯ У СУЧАСНОМУ НІМЕЦЬКОМУ МОВНОМУ ПРОСТОРИ

Г. В. Фоміна, Н. М. Костриця, О. М. Литвинюк

Анотація. У статті аналізуються особливості форм звертання у німецькій мові. Розглядаються займенники, які використовують при утворенні форм імперативу, зокрема *du*, *ihr*, *Sie*. Досліджується історична трансформація займенників ввічливості у німецькомовній культурі. Увагу зосереджено на функціонуванні форм звертання у різних сферах сучасного життя. Простежуються діахронічні характеристики окремих лексем, етапи їх розвитку та зміна первинного значення. Автори розглядають національну специфіку німецькомовних форм звертання, особливості та труднощі, що можуть виникнути у міжкультурній комунікації,

© G. V. Fomina, N. M. Kostrytsia, O. M. Lytvyniuk

«International journal of philology» | «Міжнародний філологічний часопис» Vol. 11, № 4, 2020

помилки на лексичному, граматичному та культурологічному рівні. Окремо аналізують лексеми у різних професійних сферах, що використовуються для привертання уваги. Здійснюється історичний екскурс для встановлення первинних етапів формування категорії ввічливості. Визначається роль лексем *Frau, Herr, Fräulein, Kollege* у різні періоди формування суспільства. Аналізуються регіональні особливості звертання у приватній сфері. Констатуємо, що форми звертання включають в себе номінації, які пов'язані з соціальним становищем, професійною діяльністю, статтю та віком, здебільшого вони відображають відносини між членами соціуму та соціальну ієрархію. Вмінню поводитися в суспільстві німці надають чимале значення. Автори звертають увагу, що форми звертання в австрійському та швейцарському варіантах німецької мови обумовлені впливом історичних обставин. Уміння правильно використовувати різноманітні форми звертання відкриває широкі можливості для розуміння інших культур, використання їх у професійній сфері. Такі знання дають поштовх для усвідомлення особливостей власної культури. Таким чином, звертання у німецькомовному суспільстві зазнає змін на синхронічному та діахронічному рівні.

Ключові слова: форми звертання, форма ввічливості, лексема, діахронічний аналіз, адресатні займенники.

ПОЕТИКА КОЛЬОРОПОЗНАЧЕНЬ У МОВІ ПЕЙЗАЖУ ОЛЕКСІЯ ДОВГОГО

О. М. СТРОКАЛЬ, кандидат філологічних наук, асистент
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

E-mail: omstrokal@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-9229-2711>

Анотація. У статті проаналізовано особливості вживання мовних одиниць на позначення кольору як складників індивідуально-авторських образів реалій довколишнього світу. Мета статті – здійснити лінгвістичний аналіз кольоропозначень у структурі поетичних образів природи та з'ясувати роль таких одиниць як візуалізаторів світу природи в поезії Олексія Довгого.

Під час проведення дослідження автором було висвітлено питання функціонування поетичних засобів і прийомів у художньому тексті як запоруки його адекватного емоційно-експресивного сприйняття та наголошено на особливій ролі візуалізації у процесі комунікації між автором і читачем. Було відзначено виняткову функцію лексем на позначення кольору у процесі візуалізації поетом вражень і переживань ліричного героя та передачі таких емоцій читачу.

Дослідження показало, що в поетичній мові Олексія Довгого кольоропозначення блакитного кольору часто використовуються поетом для експлікації небесного просторового ярусу та створення у тексті відчуття зорової перспективи. Номінації жовтого кольору, часто корелюючи з назвами золотого, беруть участь у поетичному вираженні сакральних образів сонця та світла як елементів божественного начала. Поєднання у художньо-поетичному контексті лексем на позначення жовтого і блакитного кольорів дозволяє поетові створити у тексті відчуття зв'язку ліричного героя з основними світовими образами – водою і сонцем. Білий у кольоровій парадигмі природного світу виступає символом легкості, чистоти та світла. Ополитом йому служать номінації реалій, пов'язаних із чорним кольором як символом смерті та негативних явищ. Лексеми на позначення сірого (сивого) кольору уживаються поетом з метою змалювання меланхолійного настрою його ліричного героя.

Ключові слова: колір, символ, божественний, гармонія, дисгармонія, мовна картина світу, поезія Олексія Довгого.

Художній текст, особливо як текст авторський, виступає унікальним явищем – то не стільки пряме, безпосереднє відтворення майстерним словом дійсності, реалій довкілля, подій і процесів, які мають місце, скільки експлікація враження – добір максимально універсальної для автора словесної форми вираження його творчої екзистенційності, палких інтенцій, внутрішнього відчуття його ліричного героя. Передана доречним і глибоким словом емоційно-експресивна естимація героєм змалюваних і захованих за лаштунками словесних конотацій подій, явищ, реалій через призму ретроспективних саморефлексій або ж футуристичних антиутопійних чи вкрай зромантизованих візій – усе це неминуче знаходить емотивно-когнітивний відгук читача. Такий «зворотній зв'язок» може бути встановлений одразу, після першого ж прочитання, або згодом – часто за умови відповідності емоційно-

інтелектуального досвіду реципієнта авторському, але буде встановлений неминуче, адже, як зазначає Є. Сидоров, текст художній, а особливо поетичний як оригінальна форма репрезентації творчості не лише виконує суто інформативну функцію передачі думки автора, він неминуче впливає на читача, на його внутрішню психологічну та естетичну сутність, а через неї і на зовнішню його поведінку, на закріплення чи зміну естетичних, етичних, ідеологічних та інших уявлень читача [10, с. 46]. Певна річ, не лише від автора та мовно-образних засобів залежить адекватна рецепція читачем тексту – важливим також є естетичне чуття останнього, саме воно і виступає запорукою осмислення явищ об'єктивної реальності в конкретно-чуттєвих формах. Саме тому майстер слова і дошукується відповідних словесних форм, естетично виправданих і смислово виразних, застосовує різного штибу художні засоби та

виражальні прийоми. Кінцева мета функціонування цієї системи прийомів, наголошує Г. Клочек, полягає в тому, щоб трансформувати у свідомість реципієнта художні смисли, які породжують певні естетичні емоції [7, с. 14]: *«Коли я доторкнуся до істинного слова, // Мій мозок спалахне і вродить сотні слів. // І зійде Божий дух з небес до мене знову, // І в серце принесе мелодії полів...»* [3, с. 108], – ось так поетично висловив своє розуміння взаємодії слова і читача, слова і поета Олексій Довгий.

Процес сприйняття читачем художнього слова – це процес, по-суті, візуалізації у його свідомості образів, подій та явищ, відтворених письменником на художньому полотні. Однак, візуалізація ця має особливий характер – залежно від використовуваних майстром слова мовних засобів, образи у його текстах набувають певних конотативно-акцентних особливостей – одні вкарбовуються у пам'ять міцно і одразу, інші пролітають невиразним маренням, заховуючись у підсвідомість і формуючи емоційно-психологічний досвід, ще інші здатні створювати цілу тональність, певний емоційний реєстр – ключ сприйняття зображуваного автором художнього світу. Такі віртуальні візії цілком закономірні, адже, по-суті, навіть об'єктивний реальний світ, не говорячи вже про індивідуально-суб'єктивний художній, існує у свідомості індивіда, передусім, у вигляді вражень та емоцій, за якими вже потім з'являється набір певних даних про довкілля. Можна сказати, що такий перцептивний компонент забезпечує постійний зв'язок індивіда з середовищем, людини зі світом, у реалізації якої середовище, світ безпосередньо відкриваються людині й є доступними їй [9, с. 28].

Одними з найбільш виразних у системі візуальної естетики автора художнього слова виступають одиниці на позначення кольорів та їхніх відтінків. Колір у поетичному тексті не лише виступає носієм різного стибу спектральних характеристик об'єктів довкілля, він водночас є носієм глибоких психологічних рефлексій ліричного героя. Поруч із одиницями на позначення інших конкретно-чуттєвих реалій колір надає автору можливість передати власне візуальне, практично акварельне уявлення ліричного героя про дійсність, транслювати читачеві настрій ліричного героя та його переживання, завдячуючи глибокому образно-смысловому складнику численних кольорообразів, зумовленому глибоким символізмом кольоропозначень.

Високою продуктивністю уживання лексем на позначення різного ґатунку кольорів у традиції українського художнього слова відзначено межю ХІХ та ХХ століть. Як зазначає Г. Клочек, естетика імпресіонізму, а потім і експресіонізму з живопису поширилися у сферу літератури, а для епохи модернізму був характерний так званий синтез мистецтв, коли малярство та музика активно «дарували» себе літературі, яка найактивніше опосередковувала їх у свої художні світи [7, с. 10]. Нині на теренах українського художнього слова так званий колірний компонент символічно-образної структури тексту вже непоодиноким явищем – митці активно залучають подібні одиниці з метою створення яскравої образності та передачі настроєвості у своїх текстах.

Одним із поетів, у мові якого такі одиниці виконують різноманітні образно-художні функції, є Олексій Довгий. Дослідження у його текстах лексем-кольоропозначень, на нашу думку, є **актуальним**, оскільки вони у його текстах беруть активну участь у вираженні численних художніх образів, створюючи яскраві кольорові панно, на тлі яких кожен читач зможе побачити красу і глибокий символізм українських пейзажів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Індивідуально-авторський пейзаж як унікальна словесно-образна система бере участь у передачі митцем слова читачеві глибоких психологічних метаморфоз ліричного героя, його емоційно-психологічного досвіду. Експліковані словесною формою пейзажні замальовки, увиразнені кольорорецептивними акцентами, у художніх, передусім поетичних, текстах здатні передавати як особливості індивідуальної концептуальної картини світу ліричного героя, так і національно маркованої. Вони виступають унікальними засобами відображення авторського світогляду, зануреного в загальнокультурний та етнонаціональний спадок традиційних уявлень про світ.

З-поміж досліджень, присвячених вивченню поетики кольоративів, вважаємо за доцільне згадати наукові доробки таких лінгвістів, як Н. Адах, І. Бабій, Г. Губарева, В. Дятчук, О. Крижанська, Л. Пустовіт, О. Рудь, Л. Супрун та інших.

Під час проведення дослідження було відзначено особливу функцію і художньо-образну роль лексем – номінацій кольорів, їхніх відтінків та низки об'єктів, асоційованих із тим чи іншим кольоровим спектром, у візуалізованій інтерпретації явищ природи поетичним словом Олексія Довгого, у

створенні за допомогою таких одиниць відповідної емотивної настроєвості ліричного героя в художньому контексті, у передачі експресивної оцінки ним реалій буття.

Таким чином, **об'єктом** нашого дослідження стала мова поезій Олексія Довгого, представлених чотиритомним виданням його вибраних творів. **Предметом** дослідження є аналіз особливостей мовного вираження характеру вживання лексем-кольоративів – складників барвистих пейзажних образів Олексія Довгого.

Мета статті – з'ясувати характер мовної експлікації одиниць на позначення кольорів та пов'язаних із ними реалій, використаних поетом для створення пейзажних замальовок. Виконання поставленої мети передбачає розв'язання таких завдань: обґрунтувати особливу художньо-поетичну роль у структурі авторського ідіостилу пейзажних образів, замальовок та вставок; з'ясувати особливості лінгвального відображення реалій пейзажу в поетичній мові Олексія Довгого.

Виклад основного матеріалу. Поетична спадщина Олексія Довгого відзначається не лише ґрунтовним доробком, але й надзвичайно яскравим, поліфонічним та образним його авторським словом. У текстах митця, навдивовижу легких і водночас неймовірно глибоких, читач може віднайти медитативну настроєвість і проблематику злочи дня, глибокий смуток за славним історичним минулим і надію батька на сонячну долю нащадків людського роду, ліричну тугу і шалений захват від почуття закоханості, різнобарв'я людських почувань, індивідуально-емоційний досвід та колективне несвідоме, культурно визначені та національно усвідомлені цінності – усе це водночас дивує, заворожує і в леті емоційного враження змушує спинитись і замислитися... Над одвічним... *«Вранці я вийшов у сад. // Обсипані цвітом, пахли і промінилися яблуні, // груші, вишні... // Навскісні промені золотили на гілках // намисто роси. // Сад стояв величний, урочистий // і дивовижно неповторний...»* [4, с. 37], – читаємо і помічаємо, як із буквально перших рядків перед внутрішнім зором постає різнобарвна і яскрава картина природи. Таке уявлення відбувається завдяки високій концентрації у поетичних рядках одиниць на позначення різного ґатунку атрибутів природного середовища, які своєю чергою викликають у свідомості читача низку асоціативних переживань,

зумовлених художньо-образним контекстом візуальних та смакових характеристик. Більше того, щиро співпереживаючи ліричному герою, читач поступово заглиблюється у глибокий філософський зміст зображуваної природи, починає відчувати, як образ саду з абстрактного художньо-поетичного локусу перетворюється спочатку на конкретно відчутий (*Обсипані цвітом, пахли і промінилися яблуні, // груші, вишні...*), а згодом осмислений і сакралізований локус (*Сад стояв величний, урочистий // і дивовижно неповторний...*). Звертає на себе увагу те, що сакралізація образу саду у свідомості ліричного героя набула більш динамічного характеру після уживання митцем в поетичному контексті сполуки *«Навскісні промені золотили»*, кольористичний компонент якої *«золотили»* на символічному рівні зумовлює появу стійких асоціацій, пов'язаних із образом сонця, яке, у свою чергу, у багатьох культурах може виступати втіленням божественного начала та гармонії.

Як показує огляд поетичного уривку, роль пейзажу в ліриці Олексія Довгого важко переоцінити. Більше того, такий глибокий символізм і філософічність пейзажних образів цілком виправдані, адже, як зауважує Л. Ачкан, саме на перетині філософії природи і психології людини виникає поетика пейзажу, яка знаходить своє обґрунтування у філософії мистецтва, в історичному просторі ставлення людини до світу [1, с. 348].

Пейзаж в авторському тексті виступає тим складником, який, по-суті, формує самий образ поетичного твору у свідомості реципієнта, апелюючи до його індивідуального перцептивного досвіду реальності, ментального і філософсько-світоглядного осмислення дійсності. У художньому тексті пейзаж, зазначає Л. Жижченко, виконує такі функції: виступає елементом хронотопу для окреслення місцевості, де відбуваються сюжетні події; стає чинником сюжетної мотивації, як, наприклад, у випадку зображення впливу на перебіг подій метеорологічних процесів (змін погоди, розгулу стихій, негоди); існує як певна форма психологізму з метою формування низки настанов емоційно-психологічного сприймання твору (тут дослідник виділяє такі його різновиди, як пейзаж-паралель, пейзаж-проекція, характеротворчий пейзаж); як форма присутності автора, експлікованої непрямою оцінкою подій та персонажів; як

елемент сюжетно-композиційної організації твору, коли пейзажні замальовки становлять невід'ємну частину розповіді тощо [6].

Означені вище функції пейзаж реалізує і в поетичній мові Олексія Довгого, віддаючи перевагу, звісно, функції формування емоційно-психологічних інтенцій перцепції поетичного тексту і розкриваючи при тім виразну палітру світоглядних уявлень ліричного героя. Так, у поезії «**Так легко й просто падає Поділ...**» [3, с. 235] пейзаж, виступаючи елементом хронотопу, у той самий час втілює авторську ідею репрезентації образу *Києва* як вічного міста, пов'язаного з божественним началом. Ключову роль у цій інтерпретації, безумовно, відіграє лексема «голубий» у сполучі «голубий огром». Так, означена лексема традиційно називає колір неба, який в українському народному сприйманні набув символіки справедливості, доброї слави, доброго походження [5, с. 41]. Контекстуально використаний митцем образ *огрому*, посилений прислівником «далеч», створює цілком реальне відчуття горизонтально-просторової перспективи перед читачевими очима (*І далеч, далеч в голубім огромі, // І тині, тині низом по воді...*) [3, с. 235].

Поруч із символікою голубого кольору в аналізованому тексті актуалізується і символіка жовтого (або золотого) кольору, який, на думку Дж. Трессідера, має дуальну природу. Зокрема, він може характеризуватися як позитивною, так і негативною тональностями – тобто, з одного боку жовтий колір як носій теплих тонів жовтий колір має тісний зв'язок із сонячною символікою сонця та влади, тоді як з іншого може асоціюватися із жовтою шкірою, страхом чи хворобою, опалим листям та перестиглими плодами, а тому мати безпосередній стосунок до образу смерті [11, с. 97]. У нашому випадку жовтий колір, по-перше, асоціативно експлікується через представлений у контексті образ *бані*, який у свідомості ліричного героя інтерпретується не лише як опуклий дах звичайно культової споруди, що має форму півкулі, а бачиться ним як поширений поетичний образ небесної бані [5, с. 26], – місце небожителів – богів, на що також вказує контекстуально вжита лексема-номінація на позначення поетичного образу *сонячних променів*, які часто сприймаються як символ життєдайної сили, святості, духовного просвітлення, творчої енергії. Сонячні промені також виступають еманациєю волосся бога сонця, відображаючи вияв божественної сутності та

сяєво святих [11, с. 207], порівняймо контекст: «*Так легко й просто падає Поділ, // Від бань з гори відбивсь на нього промінь, // І далеч, далеч в голубім огромі, // І тині, тині низом по воді...*» [3, с. 235]. Як бачимо, солярна символіка жовтого кольору посилена додатково образом гори, який, зауважує В. Войтович, ще від часів дохристиянських пов'язаний із космічним світом богів і божественних предків та є символом переходу до горішнього світу [2, с. 112]. Звертає на себе вагу також образ води, який, з одного боку, посилює художньо-поетичний вияв голубого кольору (див. вище), а з іншого – підкреслює один із символічних акцентів образу променів – перехід в інший світ. Таким чином, у розглядуваній поезії спостерігаємо лінгвальну актуалізацію двох кольорів – блакитного (голубого) та жовтого (золотого), які розуміються ліричним героєм Олексія Довгого як носії божественного начала, символізують боже благословення та експлікують стан гармонії між світом земним та небесним.

Пейзаж як елемент хронотопу та певна форма присутності автора реалізовано в поезії «**В Приснов'ї плещуться соми...**» [3, с. 240]. Як можемо побачити з розглядуваного тексту, зображуваний автором пейзаж охоплено спектром ахроматичних кольорів – білого, сірого та імпліцитно представленого чорного, які поступово заміщують один одного, відображаючи зміну часу доби (тут – зміну дня вечором, а згодом – ніччю). Втілена у поетичному слові часова зміна набуває для ліричного героя Олексія Довгого вселенських масштабів. Так, образ *веселого білопір'я хмарин* не лише відображає експліковані відповідними лексемами емоції ліричного героя, викликані спогляданням хмар, а й світ божественних енергій, горішній світ: «*В Приснов'ї плещуться соми, // Розбивши в плесах надвечір'я. // Хмарин веселе білопір'я // На сиві падає дими...*» [3, с. 240], – бачимо, що в нашому контексті представлено низку образів-маркерів горішнього ярусу просторо-вого континууму. Зокрема, це образ хмар, які віддавна вважалися джерелом плодючої сили, еманациєю Богині Хмари [2, с. 562], та образ білопір'я, який, з одного боку, пов'язаний із власне білим кольором як абсолютним кольором світла, символом чистоти та істини, жертвовності і божественності [11, с. 23], а з іншого – через асоціативний зв'язок – і з образом птаха, який виступає як особливий міфопоетичний класифікатор і символ божественної сутності неба, небесного духа, сонця, грому, вітру, життя, родючості тощо [8,

с. 346]. Символіка білого кольору як кольору життя в аналізованій поезії посилює свій вияв завдяки контекстуальному протиставленню, по-перше, чорному кольору, асоційованому з образом ночі, а по-друге, пов'язаному з нічю образом сича, який часто інтерпретується як символ смерті та загибелі через те, що живе птах у похмурих місцях, у дуплах старих дерев, серед руїн, видає зловіщий хрипкий голос-стогін [5, с. 540], читаємо: «Кричить в дуплі півсонно сич, // Аж хилитаються осоки. // Ген із боліт нечутним кроком // Надходить на Полісся ніч» [3, с. 240].

Лексема «сивий» в означеному поетичному контексті виступає вербалізатором певної «проміжної» ланки між білим та чорним кольорами, що допомагає поетові поетично відобразити перехід між часовими відтинками доби – від вечора до ночі. Окрім сказаного, зауважимо, що оскільки сирій (або ж сивий) кольори традиційно символізують відречення, смирення, меланхолійність [11, с. 332], то в розглядуваних поетичних рядках відповідна лексема експлікує певну меланхолійну настроєвість ліричного героя, його стан замріяної медитативності та дрімоти.

Висновки та перспективи подальших

Список використаних джерел

1. Ачкан Л. С. Поетика пейзажу в ранній ліриці Наталки Білоцерківець. Мова і культура. 2011. Вип. 14, Т. 7. С. 347–352.
2. Войтович В. Українська міфологія. Київ, 2002. 664 с.
3. Довгий О.П. Вибрані твори : у 4 т. Київ : Укр. Письменник, 2009. Т. 2: Дихання вічності. Восьмивірші. 388 с.
4. Довгий О. П. Вибрані твори : у 4 т. Київ : Укр. Письменник, 2009. Т. 4: Келих троянд. 438 с.
5. Жайворонок В. В. Знаки української етнокультури: словник-довідник. Київ, 2006. 703 с.
6. Жижченко Л. Поетика пейзажу: роль та функції в художньому творі. Теоретичні й прикладні проблеми сучасної філології. 2016. Вип. 3. С. 281–287.
7. Клочек Г. Поетика візуальності Тараса Шевченка : монографія. Київ: Академвидав, 2013. 256 с.
8. Мифы народов мира / за ред. С. Токарева: в 2. Москва : Советская Энциклопедия, 1988. Т. 2. 719 с.
9. Семашко Т. Візуальні перцептиви мовного ідіостилію Василя Стуса. Науковий вісник Національного університету біоресурсів і

досліджень. Як показує проведене дослідження, лексеми-вербалізатори реалій пейзажу у мовній картині світу Олексія Довгого часто беруть участь у передачі внутрішнього стану ліричного героя автора, його емоцій та переживань. У деяких випадках герой виступає певним спостерігачем подій, зумовлених явищами природи. Поруч із лексемами – номінаціями явищ довілля у поетичній мові автора активно функціонують одиниці на позначення кольорів та їхніх відтінків. Таке контекстуальне поєднання дозволяє митцеві передати унікальний міфопоетичний світ свого героя, його уявлення про небесне і земне, і терапевтичне і патогенне, конструктивне і деструктивне, про волю богів та особливості взаємодії зі світом людей.

Під час проведення дослідження була помічена тенденція автора до поєднання лексем-кольоропозначень із одиницями – експлікантами інших рецептивних вражень ліричного героя – звукових, тактильних, одоративних тощо. Вважаємо за доцільне з'ясувати поетико-лінгвальну роль означених прийомів як репрезентантів авторського міфу у мові Олексія Довгого.

природокористування України. Серія: Філологічні науки. Випуск №281, 2018. С. 28–35.

10. Сидоров Е. В. Проблемы речевой системности. Москва: Наука. 1987. 135 с.

11. Трессидер Дж. Словарь символов. Москва, 1999. 652 с.

References

1. Achkan, L. S. (2011). Poetyka peizazhu v rannii lirytsi Natalky Bilotserkivets [Poetics of landscape in the early lyrics of Natalka Bilotserkivets]. Mova i kultura. Kyiv, Issue. 14, Vol. 7. 347–352 [in Ukrainian].
2. Voitovych, V. (2002). Ukrainiska mifolohiia [Ukrainian mythology]. Kyiv, 664 [in Ukrainian].
3. Dovgyj, O. P. (2009). Dyhannja vichnosti. Vos'myvirshi [The breath of eternity. Octopus]. Vybrani tvory v chotyr'oh tomah. Vol. 2. Kyiv: Ukr. pys'mennyk, 388 [in Ukrainian].
4. Dovgyj, O. P. (2009). Kelyh trojand [The glass of roses]. Vybrani tvory v chotyr'oh tomah. Vol. 4. Kyiv : Ukr. pys'mennyk, 438 [in Ukrainian].
5. Zhajvoronok, V. V. (2006). Znaky ukrai'ns'koi' etnokul'tury: slovnyk-dovidnyk [Signs of Ukrainian Ethnoculture: Dictionary

Directory]. Kyiv : Dovira, 703 [in Ukrainian].

6. Zhyzhchenko, L. (2016). Poetyka peizazhu: rol ta funktsii v khudozhnomu tvori [Poetic of landscape: the role and function in a work of art]. Teoretychni y prykladni problemy suchasnoi filolohii. Sloviansk: Vyd-vo B. I. Motorina, Issue. 3. 281–287 [in Ukrainian].

7. Klochek, H. (2013). Poetyka vizualnosti Tarasa Shevchenka: monohrafiia [Poetics of Taras Shevchenko's visuality: monograph]. Kyiv: Akademydav, 256 [in Ukrainian].

8. Mify narodov mira [Myths of the world]. (1988). Moscow: Sovetskaja Jenciklopedija.

Vol. 2. 719 [in Russian].

9. Semashko, T. (2018). Vizualni pertseptyvy movnoho idiostyliu Vasylia Stusa [Visual perceptives in individual language style of Vasyl Stus]. Scientific Herald of NULES of Ukraine. Series: Philological sciences. Kyiv, Vol. 281. 28–35 [in Ukrainian].

10. Sidorov, E. V. (1987). Problemy rechevoj sistemnosti [Problems of Speech System]. Moscow: Nauka, 135 [in Russian].

11. Tressider, Dzh. (1999). Slovar' simvolov [Character Dictionary]. Moscow, 652 [in Russian].

POETICS OF COLOR MARKINGS IN OLEKSII DOVHYI'S LANGUAGE OF THE LANDSCAPE

O. M. Strokal

Abstract. *The peculiarities of the use of linguistic units for the designation of color as constituents of individual-author's images of the realities of the surrounding world are analyzed in the article. The purpose of the article is to carry out a linguistic analysis of color notations in the structure of poetic images of nature and to find out the role of such units as visualizers of the natural world in Oleksii Dovhyi's poetry.*

During the research the author made a number of theoretical generalizations concerning the problems of artistic text as a phenomenon of individual creativity. The special nature of poetic text has been proved as a text capable of performing two functions – informative and communicative-suggestive. The researcher covered the question of the functioning of poetic means and techniques in the text as a guarantee of adequate emotional and expressive perception by its reader. The study emphasized the particular role of visualization in the communication process between author and reader. The exceptional function of the tokens of color in the process of visualization of the poet's impressions and experiences of the lyrical hero and the transmission of such emotions to the reader was noted.

Research has shown that in Oleksii Dovhyi's poetic language, visualizers of copyrighted images of nature often appear to be tokens for the designation of blue, yellow, white, gray and black. It has been found that blue color markings are often used by the poet to explicate the celestial space tier and to create a sense of perspective in the text. Nominations of yellow, often correlated with the names of gold, are involved in the poetic expression of the sacred images of the sun and light as elements of the divine principle. Combining in the artistic and poetic context of tokens of yellow and blue, the poet creates in the text a sense of connection of the lyrical hero with the main world images – water and sun. White in the color paradigm of the natural world is a symbol of lightness, purity and light. Opposition is his nominations for the realities associated with black as a symbol of death and negative phenomena. The tokens of gray are used by the poet to depict the melancholy mood of his lyrical hero.

Keywords: *color, symbol, divine, harmony, disharmony, linguistic worldview, Oleksii Dovhyi's poetry.*

УДК 811.111: 811. 161.2 – 115
<https://doi.org/10.31548/philolog2020.04.040>

OXYMORONIC IMPLICATURES INFERRING IN THE ENGLISH AND UKRAINIAN LANGUAGES

M. G. GOLTSOVA, PhD in Philology, Associate Professor,
National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine

E-mail: mariam88@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0003-2385-436X>

Abstract. *This article deals with oxymoronic implicatures inferring in the English and Ukrainian languages from the logical, pragmatic and comparative aspects. Implicature is a key pragmatic element in the process of communication that shows the differences between what is said from what is meant. Oxymoronic constructions are a conscious combination of sharply contrasting words, that but in fact together they convey a new concept. Oxymoronic implicature is the essence of an indirect statement, in which two or more semantically incompatible concepts are combined, creating a new contradictory thought.*

The methods of formal logics and model creating are used in order to infer oxymoronic implicatures. The logical operations of implication, negation and conjunction have been applied to infer implicatures from oxymorons in the English and Ukrainian languages. The logical and pragmatic model of oxymoronic implicatures can be modeled as conjunction of the antecedent A with the negation of the antecedent $\sim A$ from which we could get the implicit result or the value of the consequent B: $(A \& \sim A) \rightarrow B$. A logical and pragmatic algorithm for oxymoronic implicature inferring which consists of five steps has been elaborated.

Keywords: *implicature, oxymoronic implicature, logical and pragmatic model, logical implication, conjunction, negation, logical and pragmatic model, implicature inferring.*

Introduction. One of the fastest-growing areas in linguistics is pragmatics. A key question in pragmatics research is the procedure of inferring implicatures. Implicature is a vital pragmatic element in the process of communication which bridges the gap between what is literally said and what is intentionally meant. The logical character of implicatures means that implicature presupposes the information based on logical laws as well as the language capability and encyclopedic knowledge of the interpreter [3, p. 39].

Oxymoron as a linguistic phenomenon has been known since antiquity: considerations about the role, purpose, sources and causes of its occurrence are found even in the works of ancient Greek and Roman philosophers. In ancient poetics, an oxymoron is a means of creating novelty based on paradoxical poetic thinking, deviation from the norm, an anomaly that makes it possible to distinguish a certain phenomenon from others, convey an idea more accurately, depict eloquently the polar essence of objects and phenomena of objective reality, to impart imagery, emotionality, expressiveness to the language.

An idiosyncrasy of oxymoron is a combination of words contrasting and opposite in their meaning, resulting in a new semantic

quality, an unexpected expressive effect, a new concept, e.g.: *pain for pleasure, clearly confused, only choice, amazingly awful, alone together, cruel kindness, крижана посмішка, депресивна веселість, запеклі друзі, вперед, до милого.*

In this article we are going to create a logical and pragmatic algorithm aimed at eliciting oxymoronic implicatures.

Recent research and publications. Implicature has been the object of numerous linguistic investigations in recent years. Jessica Rett in her research article *Manner implicatures and how to spot them* develops a general picture of conversational implicature by looking beyond scalar implicature to see how the phenomenon behaves in a general sense [5]. Michael Franke, Leon Bergen explored grammatically generated implicature readings [2]. Nataliia Kravchenko analysed illocution of direct speech acts via conventional implicature and semantic presupposition [4]. Marianna Goltsova develops a logic and pragmatic algorithm for the inferring euphemistic implicatures and develops a typology of the implicatures in the English and Ukrainian languages [3].

The purpose of this research is to build a logic and pragmatic algorithm with the aim of inferring oxymoronic implicatures in the

Ukrainian and English languages.

To reach the objective of the research and to accomplish its tasks, a number of general scientific **methods** (induction, deduction, introspection, analysis) are used. Scientific method of model creating is applied in order to build logic and pragmatic model of implicature. Methods of formal logics helped to infer oxymoronic implicatures. The method of contrastive analysis is applied to reveal the unique and similar features of contrasted languages. Logical and pragmatic model is chosen as the basis for comparison or tertium comparationis.

Results. In our article we will try to decode the intentional meaning of the stylistic device of oxymoron with the help of the logical operations of implication, negation and conjunction, thus combining logical and pragmatic approaches to implicature.

Oxymoron is a figure of speech pairing two words together that are opposing or contradictory. Oxymoron characterizes complexity, internal contradictory of a person, an object or a concept, thus enhancing it, for example: *only choice; silent scream; black light; сміх крізь сльози; без надії сподівайся; і мокре горіло; поспішай повільно; початок кінця, неможливе можливо* тощо.

Hence, oxymoron is the means of creating semantic contrast based on opposition and juxtaposition of meanings, stylistic parameters of lexical units within one sentence or word combination.

Oxymoron could be seen in Ukrainian and English proverbs and sayings, for example: *На льоду гріється, Забажав печеної криги, Де всі крадуть, там немає злодіїв, Зимую сонце крізь плач сміється, Спши, спши, а відпочити ніколи, Приймай мале за велике; The only consistency is inconsistency; Please all, and you will please none; Silence is the most powerful scream; Commend a wedded life, but keep thyself a bachelor; Deaf people sometimes hear quickly.*

In order to explicate the implicit meaning of the oxymoron we are to delineate the notion of oxymoronic implicature.

Oxymoronic implicature is the essence of an indirect statement, in which two or more diametrically opposed, semantically incompatible concepts are combined; out of them a new, complex, to some extent contradictory thought being developed, which by its meaning occupies a middle place in a verbal phrase.

In order to decode oxymoronic implicatures in this study, we use formal-logical methods. Based on the truth tables for implication, conjunction,

negation, we will make an interpretation of the probable intentional content of a statement.

The concept of logical implication is associated with an operation on two logical values, typically the values of two propositions, that produces a value of false just in case the first operand is true and the second operand is false [1, p. 25]. In the interpretation where 0 = false and 1 = true, the truth table associated with the statement "A implies B", symbolized as $A \rightarrow B$, is as follows:

Table 1. Logical implication

A	B	$A \rightarrow B$
1	1	1
1	0	0
0	1	1
0	0	1

Logical conjunction is an operation on two logical propositions that produces a value of true if and only if both of its operands are true [1, p. 25]:

Table 2. Logical conjunction

A	B	A&B
0	0	0
0	1	0
1	0	0
1	1	1

Negation is a logical operation which transforms the variable A into the opposite variable $\sim A$. If A is true, then $\sim A$ is false, and vice versa. In this logical paradigm one statement is always true (*tertium non datur*). Negation is a function of one function A that can be presented by the following truth table 3.

Table 3. Negation A

A	$\sim A$
0	1
1	0

Let us examine two oxymoronic expressions of the English and Ukrainian languages **cruel kindness** та **солодка мука** and infer the oxymoronic implicatures, using logical operations of implication, negation and conjunction.

First of all, we have to build the algorithm for interring oxymoronic implicatures which consists of five steps. The first step is to define the antecedent, and the consequent of an oxymoron. The second one is to build a formal scheme of the oxymoronic expression. The third stage is to build a logic and pragmatic model of a oxymoronic implicature. The fourth stage is to apply the operation of logical implication and infer an implicature of the oxymoronic expression. The fifth step is to check the correctness of the implicature with the help of a truth table.

I. For the oxymoron *cruel kindness*, let us define the variable A as one of the diametrically opposed concepts of *cruel* or *kind*; in this particular case A will correspond to the concept of *cruel*, and *kind* is its negation ($\sim A$).

Similarly, for the oxymoron, *солодка мука* the concept of 'солодкий' will be the antecedent A, which in its turn has the implicit meaning 'той, що приносить радість, дарує щастя', hence, 'мука' will be a negation of A ($\sim A$).

II. Since the oxymoron combines two mutually exclusive statements, the formal notation is possible through the conjunction operation $A \& \sim A$. Thus, the formal record of oxymoron *cruel kindness* and oxymoron *солодка мука* is represented by the conjunction A and $\sim A$ (see Table 4).

Table 4. Formal scheme of the oxymoronic expression *cruel kindness* та *солодка мука*

A	$\sim A$	$A \& \sim A$
0	1	0
1	0	0

As we can see from Table 4 above, the oxymoronic statements *cruel kindness* and *солодка мука* will logically be equal to zero, i.e. explicitly indicate the obvious falsity of these statements, their implicit meaning will be different, though, combining *sweet, pleasant* with *unpleasant* and *bitter*. Obviously, the oxymoron combines what is supposedly contradictory from the standpoint of formal logic, but it is due to the incompatibility of the parts that a new meaning of the oxymoronic expression is derived. These two examples show the relationship between logic and pragmatics, which lies in the fact, that at first glance everything can be explained by logical laws of thought, but without linguo-pragmatic interpretation it is impossible to understand the true, sometimes hidden meaning of the statement.

III. The next step is to build a logic and

pragmatic model of an oxymoronic implicature. The logical and pragmatic model of the oxymoronic implicatures *cruel kindness* та *солодка мука* can be presented in the form of conjunction of the antecedent A with the negation of the antecedent $\sim A$ from which we could get the implicit result or the value of the consequent B: $(A \& \sim A) \rightarrow B$.

IV. The fourth stage of our analysis is the application of logical implication to infer oxymoron implicature. The real meaning of the oxymoronic expressions *cruel kindness* and *солодка мука* could be set by the implication $A \& \sim A \rightarrow B$, where $A \& \sim A$ (antecedent) is the concept of *cruel kindness* and *солодка мука*, and B (consequent) would mean the case when *cruelty* is necessary for *good* and *мука* brings *радість*.

Thus, the oxymoronic expression could be written using the following operation of formal logic: "if $A \& \sim A$, then B" is also verbally conveyed as follows: "If there is *cruel kindness*, then there are cases when *cruelty* is necessary for *good*" and "If there is *солодка мука*" then *мука* can bring *насолоду*."

V. In the fifth stage, we systematize these explanations in the truth table for the implication of oxymoronic statements *cruel kindness* and *солодка мука*, where we show what meanings the negation $\sim A$, conjunction $A \& \sim A$ and implication $(A \& \sim A) \rightarrow B$ can take, according to those of variables A and B (see Table 5).

Table 5. Truth table for oxymoronic implicatures of expressions *cruel kindness* та *солодка мука*

	A	$\sim A$	$A \& \sim A$	B	$(A \& \sim A) \rightarrow B$
	0	1	0	0	1
	0	1	0	1	1
	1	0	0	0	1
	1	0	0	1	1

In Table 5, the variables A and B acquire two values: true (1) or false (0). The functions $\sim A$ and $A \& \sim A$ depend on only one variable A and in the domain of their definition there are two meanings $\{A = 0; 1\}$. For the implication $(A \& \sim A) \rightarrow B$, which is a function of two variables, there are four possible variants of its definition: 1) $A=0, B=0$; 2) $A=0, B=1$; 3) $A=1, B=0$; 4) $A=1, B=1$.

We have already noted that, regardless of the meaning of A (*cruelty*), the meaning of the expression $A \& \sim A$ (*cruelty* combined with the denial of this concept - *kindness*) will always be

equal to zero, and therefore will be a false statement. This is quite logical, because from a formal point of view, the concept of *cruel kindness* is wrong. However, because by the laws of mathematical logic any statement follows from a false one, then the statement $(A \& \sim A) \rightarrow B$ will always be true for any meanings of A and B. Then, regardless of the meaning of B (the case where *cruelty* is necessary for *good*) expression $(A \& \sim A) \rightarrow B$ will be true.

Summarizing the above, we can state that the content of the oxymoronic implicature *cruel kindness* could be defined as follows: it is from the incompatibility of *cruelty* and *kindness* that the real meaning of the oxymoronic statement follows – that there is a situation where *cruelty* is necessary for human *good* and it must be manifested for true benefit. The oxymoronic expression *солодка мука*, which according to the truth table is true, indicates that what is given very hard and even makes you suffer, eventually is pleasant, "*солодкий*", because usually only what is gained in agony, so to say, and suffering, we really appreciate.

Using the same logical and pragmatic algorithm we can analyse other oxymoronic expressions of the English and Ukrainian languages: *sweet agony, random order, dark light, definitely maybe, живий труп, дзвінка тиша, солодка гіркота, раби волі*. The final aim of this analysis is oxymoronic implicature inferring.

Conclusion. Decoding implicatures is a real challenge which requires the ability of using

References

1. Brown, Frank Markham, (1990), *Boolean Reasoning: The Logic of Boolean Equations*, Kluwer Academic Publishers, Norwell, MA, 276.
2. Franke, M., Bergen L. (2020), Theory-driven statistical modeling for semantics and pragmatics: A case study on grammatically generated implicature readings. *Language* 96 (2), p. 77-96.
3. Goltsova, M. G. (2019), The logic and pragmatic algorithm for the inferring euphemistic implicatures in the Ukrainian and

not only linguistic but also logical operations in order to make inferences about speakers' implied intentions.

Oxymoronic constructions are a conscious combination of sharply contrasting words that logically seem to be mutually exclusive, but in fact together convey a new concept, e.g.: *pain for pleasure, clearly confused, only choice, amazingly awful, alone together, cruel kindness, living death; живий труп, дзвінка тиша, солодка гіркота, раби волі*.

The derivation of the oxymoron implicature helps to decode the metaphorical meaning of the oxymoron expression, since the literal meaning of the oxymoron contains a mystery, and the implication of the implicature is the key to solving it. According to the algorithm proposed in the article, other oxymoronic implicatures of English and Ukrainian languages could be decoded. As we can see, the closely related English and Ukrainian languages have a similar logical and pragmatic algorithm for deriving these implicatures, which testifies to the universality and structural integrity of the phenomenon of implicatures in the languages compared.

The research presented opens the prospects of further scientific research within linguo-pragmatics, which would focus on the construction of logical-pragmatic models and the derivation of other types of implicatures.

English languages. *International journal of philology*. Vol. 10, № 2, 39-44.

4. Kravchenko, N. K. (2017). Illocution of direct speech acts via conventional implicature and semantic presupposition. *Lege artis. Language yesterday, today, tomorrow. The Journal of University of SS Cyril and Methodius in Trnava*. Warsaw: De Gruyter Open, Vol. II(1), 128-168.

5. Rett, J. (2020), Manner implicatures and how to spot them. *International Review of Pragmatics*. Volume 12: Issue 1, P. 44–79.

ЛОГІКО-ПРАГМАТИЧНИЙ АЛГОРИТМ ВИВЕДЕННЯ ОКСИМОРОНІХ ІМПЛІКАТУР В АНГЛІЙСЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ

М. Г. Гольцова

Анотація. У статті на основі логіко-прагматичного підходу окреслюється механізм виведення імплікатур з стилістичної фігури оксиморону. Подається визначення стилістичної фігури оксиморону та оксиморонної імплікатури. Оксиморонну імплікатуру визначено як значення непрямого висловлення, у якому поєднано два чи більше діаметрально протилежних, семантично несумісних понять, із яких утворюється нова, складна, певною мірою суперечлива

© M. G. Goltsova

«International journal of philology» | «Міжнародний філологічний часопис» Vol. 11, № 4, 2020

думка, що своїм змістом посідає середнє місце у словесній фразі.

У науковій розвідці з точки зору математичної логіки визначено поняття імплікації, кон'юнкції та заперечення. У таблицях істинності для імплікації, кон'юнкції та заперечення показано, яких значень набуває висловлювання $A \rightarrow B$ при заданих значеннях A і B . За допомогою цих логічних операцій зроблено розкодування імплікатур в оксиморонних висловлюваннях 'cruel kindness' та 'солодка мука'.

Було запропоновано авторський логіко-прагматичний алгоритм виведення оксиморонних імплікатур, що складається з п'яти послідовних етапів. У науковій розвідці при зіставленні логіко-прагматичних моделей оксиморонних імплікатур в англійській та українській мовах було виявлено, що логіко-прагматичні моделі мають ізоморфне формальне вираження в порівнюваних мовах.

Ключові слова: оксиморонна імплікатура, логічна операція імплікації, логіко-прагматична модель, антецедент, консеквент, виведення імплікатури.

LITERARY STUDIES. ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО

УДК 821.161.3:[81'27:82-313.2]

<https://doi.org/10.31548/philolog2020.04.045>

ПРОБЛЕМА МОВИ В СУЧАСНИХ БІЛОРУСЬКИХ АНТИУТОПІЯХ

О. А. ПОГРЕБНЯК, кандидат філологічних наук, асистент,
Київський національний університет імені Тараса ШевченкаE-mail: alenapogrebnyak@ukr.net<http://orcid.org/0000-0002-7509-1352>

Анотація. У статті проаналізовано романи сучасних білоруських письменників «Мова» (2014) В. Марціновіча та «Дзень Святога Патрыка» (2017) Г. Севярінец. З'ясовано, що структурним стрижнем обох романів, їх центральною темою і основою художнього конфлікту є проблема статусу білоруської мови у суспільстві та її перспективи. Ця проблема є актуальною в сучасному білоруському соціумі і порушується в численних художніх творах, у публіцистичному та науковому дискурсі (В. Акудовіч, П. Васюченка, Г. Севярінец, А. Бахаревіч та ін.). Обґрунтовано використання авторами як реалістичної стилістики, так і методу фантастичного припущення. Саме цей метод визначає жанрову природу та соціально-критичну проблематику обох творів (роман-попередження). Проаналізовано нарративні прийоми, особливості побудови конфлікту та системи образів у романах. Реалізація похмурих прогнозів письменників про смерть білоруської мови як неминучий фінал тривалої маргіналізації її статусу відбувається за рахунок негативних фантастичних сюжетів. Автори інтерпретують проблему на індивідуальному рівні – протагоністи і їх шлях до мови / стосунки з мовою, та універсальному – мова як чинник існування нації, мова як маркер ідентичності, втрата історичної пам'яті / втрата мови / втрата держави. Виокремлюються також авторські стратегії подолання кризової ситуації, пов'язаної з особливостями функціонування білоруської мови в сучасній Білорусі. Г. Севярінец пропагує мову і літературу як безцінний скарб і надбання предків, яке слід ретельно зберігати, вивчати, плекати і примножувати. Натомість В. Марціновіч відкидає класичні концепції нації та мови, позиціонує написані білоруською мовою художні твори як джерело задоволення, «кайфу» (мова як заборонений наркотик), поки що цілком доступне мешканцям незалежної Білорусі.

Дослідження є спробою привернути увагу до важливих процесів, які сьогодні відбуваються у білоруській літературі та білоруському суспільстві, однак залишає перспективи для подальшого всебічного поетологічного, етно- і соціолінгвістичного аналізу цих текстів.

Ключові слова: білоруська мова, білоруська література, роман-попередження, білоруська фантастика, мова і нація.

Актуальність. Проблема білоруської мови, її статусу і функціонування в сучасному білоруському соціумі є поліаспектною і, за словами В. Акудовіча, давно переросла з філологічної у політичну [1, с. 117]. Заявлена проблема особливо актуалізувалася в білоруському суспільстві на піках так званого національного відродження від часів Франциска Скорини (1486 – 1551). «Мовно-етнографічна» концепція була прийнята за основу ідеологами і творцями відродження у XIX ст. (покоління філаматів, К. Калиновський, В. Дунін-Марцінкевич, Ф. Богушевич), на початку XX століття (М. Богданович, Янка

Купала, брати Луцькевичі, В. Ластовський та ін.), у 20-х роках XX ст. («білорусизація» як ключова ідея культурної державної політики у БРСР), національно-демократичними силами на початку 90-х років XX ст. [1, с. 109].

Особливої гостроти ця проблема набуває в контексті національного літературного процесу, характерними ознаками якого в сьогodнішній Білорусі є зменшення накладів білоруськомовних книг, звуження кола потенційних читачів цих текстів, вибір білоруськими авторами російської як мови своєї творчості, поступове витіснення білоруської зі сфери освіти і науки [10]. Слід зазначити, що офіційна статистика і

© О. А. Погребняк

культурна політика спрямовані на замовчування проблеми. Ситуація ускладнюється ще й наявністю двох нормативних граматик, так званих «тарашкевиці» та «наркомівки» і тривалим протистоянням між їх прибічниками у фаховому середовищі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Цій темі присвячено низку поетичних і прозових художніх творів (А. Хадановіч, У. Арлов, Г. Севярінець, В. Марціновіч, Н. Кудасава, М. Мартисевіч та ін.), філософських, літературознавчих та культурологічних розвідок (В. Акудовіч, П. Васюченка, Г. Севярінець, А. Бахаревіч та ін.) сучасних білоруських письменників, що свідчить про її актуальність і злободенність. Філософ і культуролог В. Акудовіч у есе «Мова (Знак біди)» аналізує мовну ситуацію у Білорусі початку 2000-них з історичної, лінгвістичної, соціологічної, політичної і економічної перспективи: «... *тутешня мова від самого початку була тим занебним, зневажливим тавром, яке кожний мусив витравити (чи хоча б старанно приховати), коли бажав підвищити свій соціальний статус*» [1, с. 111]. [Акудовіч]. Невтішний прогноз В. Акудовіча і стосовно майбутнього мови: «*Коли мова системно знижує рівень добробуту масового пересічного громадянина – у цієї мови немає перспективи, принаймні, гарантованої*» [1, с. 113].

Майбутнє білоруської мови стало також предметом художнього осмислення у романах сучасних білоруських письменників. **Метою розвідки** є аналіз МОВИ як центральної сюжетоутворюючої проблеми в антиутопіях «Мова» (2014) В. Марціновіча та «Дзень Святога Патрыка» (2017) Г. Севярінець. Обравши об'єктом дослідження саме ці твори, виходимо із загальноприйнятого тлумачення антиутопії як авторського методу зображення дійсності, яка трактується автором як негативна чи небажана [2]. Соціально-критичний аспект визначає відповідність обох творів канонам антиутопії / роману-попередження як одного з різновидів соціально-фантастичної літератури (за О. Ковтун) [6, с. 88], а статус мови у білоруському супільстві майбутнього розглядається як основа драматичного конфлікту в них.

Матеріали і методи дослідження. Жанрова та ідейно-тематична близькість вищеназваних романів, які вийшли друком впродовж кількох років і мали суттєвий комерційний успіх, спонукають уважніше

поглянути і на саму проблему, і на способи її художньо-мистецької інтерпретації. У статті використовуються методи герменевтичного аналізу, соціологічний, елементи теорії націй та націоналізму для з'ясування значення МОВИ як чинника збереження нації в потрактуванні В. Марціновіча та Г. Севярінець.

Результати дослідження та їх обговорення. Смерть мови (Г. Севярінець) або тотальна заборона вживання мови, мова як злочин (В. Марціновіч) – саме таку візію недалекого майбутнього своєї країни та її громадян подають ці письменники. Завдання, яке ставлять перед собою автори – актуалізація проблеми занепаду, маргіналізації білоруської мови у сучасному соціумі, проблеми, яка загрожує усій нації і ставить під сумнів саме її існування. Однак авторські художні стратегії реалізації такого фантастичного (будемо сподіватися!) припущення, як і сприйняття самої проблеми є цілком відмінними.

Віктор Марціновіч (1977 р. н.) – доктор філософії, мистецтвознавець і один із найпопулярніших письменників сучасної Білорусі, творам якого більшою чи меншою мірою властиві елементи фантастики і гостросоціальної проблематики. Його дебютний російськомовний роман «Параноя» (2009) перекладено англійською, фінською, німецькою мовами. Перший білоруськомовний роман «Сцюдзёны вырай» (2011) присвячений білоруській літературі. За цей інтернет-роман у 2012-му році Віктор Марціновіч отримав літературну премію «Дебют» імені Максима Богдановича у жанрі прози. Цей же твір було включено до списку білоруської літературної премії імені Єжи Гедройця. У 2013 році вийшов третій, один з найбільш відомих романів В. Марціновіча – «Сфагнум». Ще у формі рукопису він потрапив до списку російської літературної премії «Національний бестселер», а в 2014 отримав премію (Encouragement award) Європейського товариства наукової фантастики (European Science Fiction Society) [4].

Роман «Мова 墨瓦», який з 2014 року витримав уже три перевидання, за авторським визначенням, можна віднести до жанру соціальної фантастики або лінгвістичного бойовика [8]. Події твору розгортаються у Мінську 2044 року, що за китайським календарем відповідає 4741 року. Білорусі як держави більше не існує, її територія входить до складу Союзної держави Росії та Китаю, а в самому центрі Мінська розташований квартал Чайнатаун. У цьому світі

панує єдиний бог – бог шопінгу, а білоруська мова стає потужним наркотиком класу «несубстанційних психотропаў» [7, с. 70], що впливає безпосередньо на психіку без шкоди для фізіологічного стану особи [7, с. 13]. Вживання мови дає для тутешніх людей, які колись були білорусами, хоч і абсолютно забули про це, дозу шаленої насолоди, але викликає втрату просторової й часової орієнтації, візуальні та слухові галюцинації з виразним етнографічним ефектом [7, с. 19; с. 38; с. 72]. Наркотик поширюється у вигляді згорток / «скрутак» з цитатами із різних літературних творів. Досягнення повторного ефекту вимагає збільшення мовної дози, тобто більшої кількості прочитаного нового тексту. Вживання мови карається статтю 264 Кримінального кодексу Союзної держави Китаю та Росії ув'язненням на термін до десяти років, а за продаж мови загрожує смертна кара [7, с. 70].

Автор застосовує своєрідний наративний прийом – оповідь ведеться почергово від імені двох дійових осіб – контрабандиста і наркоторговця Сергія («Барига») і затятого наркомана («Джанкі»), які зустрічаються тільки в кінці роману. Сергій випадково стає власником безцінного скарбу – цілої книги, написаної білоруською мовою. Це сонети Вільяма Шекспіра у перекладі поета Володимира Дубовки, за яким полюють усі: китайці-наркоторговці, Джанкі, Держнаркоконтроль і таємничі тріади. Текст роману насичений численими цитатами і алюзіями з класичної білоруської літератури, а навколо книги перекладів розгортається напружений збройний конфлікт за участю мафії, білоруського націоналістичного підпілля і каральних органів Союзної держави.

Книга білоруською мовою, за яку можна віддати життя – головний герой цього роману. В. Марцінович таким чином намагається змінити модус МОВИ як етично і енергетично зарядженого маркера / поняття, надати йому принципово інших конотацій, наситити «*новою міфологією, новим кіберзвучанням*» [5]. Автор наголошує: «*Моє завдання було не в тому, щоб зробити боляче, хоча кінець твору вельми трагічний <>. Однак моє глобальне завдання – перепозиціонувати мову і поглянути на неї якимось по-іншому. Цей текст інтерпретує мову не лише як засіб комунікації, цей текст працює з мовою як джерелом насолоди. <> За допомогою розмови про майбутнє, про мову як криницю кайфу я*

намагаюся донести якийсь позитивний, вагомий меседж: мова є засобом, на якому написані цінні для нас тексти білоруської культури» [5].

Концепцію «мови як кайфу» В. Марцінович, обґрунтовує і з наукової точки зору, обравши для епіграфу цитату з праці Ролана Барта «Риторика образу» [7, с. 3] і згадуючи в інтерв'ю теорію психоаналізу Жака Лакана: «*Мова є структурою нашого підсвідомого. Коли я – це є мова, то чому ми не виходимо з того, що усі поняття про добро і зло < > так само спотворені через те, що ми постійно розмовляємо чужою мовою?*» [5]. Автор упевнений – розмовляючи мовою іншого народу, ти перестаєш бути собою, ти житимеш зрештою в чужій державі, закони якої напишуть для тебе чужі люди. Щастя, кохання, свобода – ці поняття не матимуть сенсу в твоєму житті, як переконається романтик Сергій, кохана якого відмовляється зустрічатися з ним саме через білоруськомовну книгу.

Увагу привертає і художнє оформлення роману: два китайські ієрогліфи на обкладинці співвідносяться за вимовою з двома складами білоруського слова «мова», де «мо» означає «дах», «черепиця», а «ва» - чорнило [7, с. 42]. Видання книги викликало суспільний резонанс і хвилю різноманітних інтермедіальних інтерпретацій серед прихильників В. Марціновича. Було випущено стилізовані під білоруську вишиванку футболки з ієрогліфами «МО» і «ВА», а художниця Наталля Гарачая підготувала виставку графічних робіт за мотивами твору.

Фінал роману звучить фатально, передусім – для самої мови, яка виявляється втраченою назавжди, адже завдяки продуманій операції спецслужб Союзної держави мову перестають розуміти навіть ті, хто раніше «сидів на ній». Попри художню умовність, авторські прогнози щодо майбутнього рідної мови сприймаються надзвичайно реалістично.

Поєднанням реалістичного та фантастичного методу характеризується і роман Ганни Севярінец (1975 р. н) «Дзень Святога Патрыка». Авторка – письменниця, літературознавиця, перекладачка, вчителька російської та білоруської мов, активна громадська діячка і блогерка. Події у цьому творі розгортаються паралельно у двох наративних площинах, пов'язаних між собою не сюжетно, а лише проблемно-тематично: обидві героїні, і автобіографічна, і літературна, кожна у своєму хронотопі,

з'ясовують свої стосунки з білоруським словом, з білоруською літературою і літераторами. Героїнь роману об'єднує передусім любов до рідного слова, зануреність в літературу і той шлях, який їм довелося пройти до мови: *«Для яе мова не была роднай – яна наогул мала для каго была сапраўды роднай. Сказаць па праўдзе, Марыне нават цяжка было ўявіць сабе тых беларусаў XXI стагоддзя, ля калыскі якіх маці вырашала звычайныя паўсядзённыя пытанні па-беларуску. Існавалі, канешне, нейкія інтэлектуальныя беларускамоўныя сем'і, купкі, гурткі – ну дык і лаціна колькі яшчэ жыла, нягледзячы на тое, што памерла»* [9, с. 6].

Головна героїня твору Марина Домейко – білоруський філолог і експерт Комісії Міжнародної лінгвістичної колегії, яка внаслідок проведених досліджень і всебічного аналізу мовної ситуації приймає рішення визнати білоруську мову мертвою: *«мова выйшла з ужытку – мова павінна памерці. Газет няма, часопісаў няма, справаводства няма, адукацыі няма, апошняя кніжка была надрукавана дваццаць два гады таму і не прадалася зусім ... Апошняя кніжка, пасля якой мова памерла»* [9, с. 5]. Саме вона стає такою і особою, якій належить керувати процесом консервації мови: *«Мову трэба будзе кансерваваць. Падручнікі, нарматыўныя зборнікі, літаратуру, публіцыстыку, кіно запісы спектакляў, нейкія асобныя дакументальныя стужкі – усё, што назапашана і не запатрабавана сучаснасцю, перагледзець, ацаніць, выбраць і самае каштоўнае захаваць. <...> нарэшце тое, што яна любіла, будзе такім і толькі такім, якім яна яго бачыць. Спрадвеку, цяпер і заўсёды, і на веці вечныя. Амэн»* [9, с. 5-6].

Що поставити на полиці спецсховища, які твори залишити для історії та вузького кола фахівців, а які – відправити у небуття? Марині доводиться приймати доленосні історичні рішення, орієнтує на власну інтуїцію, знання і смак, а зовсім не на переліки імен в шкільних підручниках. Працюючи з проблемою канону, Г. Севярінец ревізує літературний процес у Білорусі останніх років, випрацьовує критерії для оцінки художньої творчості своїх сучасників. Так поряд з М. Богдановичем і Янкою Купалою, В. Дубовкою та В. Короткевичем, на цих полицях опиняється і «Мова» В. Марціновича. Авторка розглядає справді вартісні твори з національного літературного пантеону (В. Короткевича, В. Бикова, Я. Бриля та ін.) і як

напрочуд ефективну терапію від депресії етнічних білорусів. Саме таке прикладне і фінансово прибуткове застосування фондам книгосхо-вища пропонує «російський білоруський націоналіст» Семенов, коханий і колега Марини. Ідеалістка Марина обурюється меркантильним ставленням Семенова до своєї «святої справи», однак проєкт виявляється комерційно успішним. Людям майбутнього для душевного здоров'я потрібні будуть хороші книги рідною мовою, навіть якщо сьогодні вони не замислюються про це, припускає Г. Севярінец.

У фіктивній площині роману всупереч старанням експертів мова помирає безповоротно, адже пожежа знищила найцінніше, що було зібрано у сховищі. Гине, намагаючись врятувати книги титульних білоруських письменників, і Марина Домейко. Але це не кінець історії. В останній главі твору автобіографічна героїня займається підготовкою грядок до весняного сезону на своїй присадибній ділянці. Позаду – пора збору і консервації цьогорічного врожаю, а попереду – зима. Героїня дбайливо удобрює землю попелом, милується полицями комори, що вгинаються від домашніх заготовок. Паралелі тут очевидні. Навіть вогонь не в змозі цілком зупинити енергію життя. Письменниця бачить порятунок для мови у неперервності зв'язку поколінь її носіїв, поверненні до класичної культурної спадщини, збереженні традиційних ритуалів і практик, укріпленні статусу мови як базового фундаменту існування нації. Слова, якими Ганна Севярінец завершує свій твір, рефреном повторюють motto книги, її головну ідею, винесену епіграфом на першу сторінку: *«Жыццё працягваецца, смерці няма»* [9, с. 3, 235].

Висновки і перспективи. Рухаючись у площині класичної концепції націй, ознаками яких є історична пам'ять, спільна мова і культурні цінності спільноти (Е. Сміт, Е. Геллнер, Б. Андерсон), Г. Севярінец пропагує білоруську мову і літературу як безцінний скарб і надбання предків, яке слід ретельно зберігати, вивчати, плекати і примножувати. У реалістичній площині роману авторка висловлює оптимізм і віру в незнищенність нації та її мови. Натомість В. Марцінович рішуче відкидає усі архаїчні і модерні концепції, пропонуючи принципово інший шлях для вирішення проблеми. Він позиціонує мову як джерело задоволення, поки що цілком доступне мешканцям незалежної Білорусі. Чи зможе білоруська

мова із зневажливого тавра перетворитися у символ єдності нації, добробуту і щастя? Марцінович стверджує, що зможе. Читати книжки і отримувати від цього насолоду – такий простий рецепт «випишує» В. Марцінович своїм сучасникам, відверто застерігаючи: втрата мови призведе до втрати ідентичності і втрати власної держави.

Обравши принцип художньої умовності, письменники створили фантастичні світи, героям яких доводиться вирішувати цілком реальну проблему – збереження рідної мови а значить і національної ідентичності наступних поколінь співвітчизників. Авторів об'єднує активна громадська позиція та свідомий вибір на користь білоруськомовної творчості, який вони зробили у власному житті. Саме такий шлях обирають сьогодні відповідальні громадяни Білорусі. За словами часто провокативного письменника А. Бахаревича, «Рідна мова – це нонсенс».

Список використаних джерел

1. Акудовіч В. Код адсутнасці. Асновы беларускай ментальнасці. Мінск: Логвінаў, 2007. 196.
2. Антиутопия. Большая российская энциклопедия в 35 томах. Москва: Большая российская энциклопедия, 2004-2017. [Електронний ресурс]. <https://bigenc.ru/literature/text/696919>
3. Бахарэвіч, А. Ніякай літасьці Альгерду Б. Мінск : Галіяфы, 2014. 174 с.
4. Віктар Валер'евіч Марцінович. Вікіпедія. [Електронний ресурс]. https://be.wikipedia.org/wiki/Віктар_Валер'евіч_Марцінович.
5. Доза «Мовы». Першая ў свеце прэзентацыя новага рамана Віктара Марціновіча. VITEBSK4. ME. [Електронний ресурс]. https://vitebsk4.me/news/literatura/doza_movi
6. Ковтун Е. Н. Художественный вымысел в литературе XX века. Москва : Высшая школа, 2008. 408 с.
7. Марцінович В. Мова 墨瓦 : 3-е вид. Мінск : Кнігазбор, 2019. 272 с.
8. Марцінович: Мой новы раман «Мова» – эстэтычная правакацыя. Радыё «Свабода». 09.09.2014. [Електронний ресурс]. <https://www.svaboda.org/a/26573101.html>
9. Севярынец Г. К. Дзень Святога Патрыка : выданне 2-е, папраўленае. Мінск : Регистр, 2018. 236 с.
10. Як беларуская мова паступова знікае са школ. Лічбы. 06.08.2019 | Беларуская мова.

Мову ми вибираем. І коли така можливість є – значить, мова живе і хоче жерти і розмножуватися. Мова – це не проблема. Проблема, коли мови немає» [3, с. 127]. Чи впорається білоруське суспільство з цією проблемою, покаже майбутнє.

Проаналізовані особливості індивідуально-авторського осмислення проблеми МОВИ та її статусу в проєкції на білоруське суспільство майбутнього не вичерпують змісту проблематики в ширшому – соціально-політичному дискурсі, а також у вузькому розумінні – на рівні жанрової специфіки романів, характеристики протагоністів, художньо-стилістичних особливостей кожного твору. Ця розвідка є спробою привернути увагу до важливих процесів, які сьогодні відбуваються у білоруській літературі та білоруському суспільстві, однак залишає перспективи для подальшого всебічного поетологічного, етно- і соціолінгвістичного аналізу цих текстів.

БУДЗЬМА БЕЛАРУСАМИ! [Електронний ресурс]. <https://budzma.by/news/schoolmova.html>

References

1. Akudovich, V. (2007). Kod adsutnasci. Asnovy belaruskaj mental'nasci [Absence code. Foundations of the Belarusian mentality]. Minsk: Logvinau, 196.
2. Antiutopia. Bol'shaia rossiiskaia entsiklopedia v 35 tomach [Dystopia. Great Russian Encyclopedia in 35 volumes]. Moscow : Bol'shaia rossiiskaia enciklopedia, 2004 – 2017. Available at: <https://bigenc.ru/literature/text/696919>
3. Bakharevich, A. (2014). Niiakai litasci Algerdu B. [No mercy to Algerd B.]. Minsk: Haliayf, 174.
4. Viktor Valerievich Martsinovich. Wikipedia. Available at: https://be.wikipedia.org/wiki/Віктар_Валер'евіч_Марцінович
5. Doza «Movy». Pershaia u svetse prezentatsia novaga ramana Viktara Martsinovicha [Language dose. The world's first presentation of a new novel by Viktor Martsinovich]. VITEBSK4.ME. Available at: https://vitebsk4.me/news/literatura/doza_movi
6. Kovtun, E. N. (2008). Hudozhestvennyi vymysel v literature XX veka [Fiction in 20th century literature]. Moscow : Vysshaya shkola, 408.
7. Martsinovich, V. (2019). Mova 墨瓦 [Language 墨瓦] : 3-e vyd. Minsk : Knigazbor, 272.
8. Martsinovich: Moi novyi raman «Mova»

© О. А. Погребняк

– esthetichnaia pravakatsia [My new novel "Language" is an aesthetic provocation]. Radyie «Svaboda». 09.09.2014. Available at: <https://www.svaboda.org/a/26573101.html>

9. Sevyarynets, G. K. (2018). Dzen Sviatoga Patryka [St. Patrick's Day] : vydannie 2-e, papraulenaie, Minsk : Registr, 236.

10. Iak belaruskaja mova pastupova znikaie sa shkol. Lichby. [How the Belarusian language is gradually disappearing from schools. Numbers]. 06.08.2019 | Belaruskaja mova. BUDZMA BELARUSAMI! Available at: <https://budzma.by/news/schoolmova.html>.

THE PROBLEM OF LANGUAGE IN MODERN BELARUSIAN DYSTOPIAS

O. A. Pogrebnyak

Abstract. *The article analyzes the novels of contemporary Belarusian writers "Language" (2014) by V. Martsinovich and "St. Patrick's Day" (2017) by G. Sevyarynets. It was found that the structural core of both novels, their central theme and the basis of artistic conflict is the problem of the status of the Belarusian language in society and its prospects. This problem is relevant in modern Belarusian society and raised in numerous works of art, in journalistic and scientific discourse (V. Akudovich, P. Vasyuchenko, G. Sevyarynets, A. Bakharevich, etc.). The authors use of both realistic stylistics and the method of fantastic assumption is substantiated. It is the method that determines the genre nature and socio-critical issues of both works (novel-warning). Narrative techniques, peculiarities of conflict construction and system of images in novels are analyzed. The realization of gloomy predictions of writers about the death of the Belarusian language as the inevitable finale of the long-term marginalization of its status is due to negative fantasy plots. The authors interpret the problem on an individual level - the protagonists and their path to language / relationship with language, and universal - language as a factor in the existence of the nation, language as a marker of identity, loss of historical memory / loss of language / loss of state. The author's strategies of overcoming the crisis situation related to the peculiarities of the functioning of the Belarusian language in modern Belarus are also singled out. G. Sevyarynets promotes language and literature as an invaluable treasure and heritage of ancestors, which should be carefully preserved, studied, nurtured and multiplied. Instead, V. Martsinovich rejects the classical concepts of the nation and language, positions the works of art written in the Belarusian language as a source of pleasure, "high" (language as a forbidden drug), while still fully accessible to the inhabitants of independent Belarus.*

The research is an attempt to draw attention to the important processes that are taking place today in Belarusian literature and Belarusian society, but leaves room for further comprehensive poetic, ethno- and sociolinguistic analysis of these texts.

Keywords: *Belarusian language, Belarusian literature, warning novel, Belarusian fiction, language and nation.*

ТРАГЕДІЯ БУКОВИНСЬКОГО ЄВРЕЙСТВА У РЕЦЕПЦІЇ МОЗЕСА РОЗЕНКРАНЦА

Т. І. ЛАКУСТА, аспірантка кафедри зарубіжної літератури, теорії літератури та слов'янської філології,

Чернівецький національний університет ім. Ю. Федьковича

E-mail: t-lakusta@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0001-9497-2254>

Анотація. В останні роки виникає все більший науковий інтерес до німецькомовної літератури Буковини, яка до 1980-х років з різних причин залишалася поза увагою літературознавців і тривалий час була своєрідною «цілиною» для українських науковців. Причиною такої зацікавленості стали переклади творів Пауля Целана, Рози Ауслендер, Зельми Меєрбаум-Айзінгер, Альфреда Гонга, Грегора фон Реццорі, Георга Дроздовського т. ін., що з'явилися друком у чернівецьких видавництвах. Українські переклади творів німецькомовного письменника єврейського походження Мозеса Розенкранца, виконані чернівецьким науковцем і перекладачем Петром Рихлом, увійшли до збірок «Загублена арфа. Антологія німецькомовної поезії Буковини» (2002, 2008) та «Літературне місто Чернівці» (2010).

Більшість буковинських німецькомовних авторів під час Другої світової війни пізнали на собі жахи Голокосту, який на території Буковини привів до майже тотального винищення єврейської громади. Вони втратили в ті страшні часи своїх рідних, або й самі стали жертвами кривавої нацистської машини. Ті, хто залишився в живих, намагалися передати картини Катастрофи й вилити власні переживання у ліричних рядках своїх творів.

У поданій статті здійснено спробу проаналізувати поетичне відображення трагедії Голокосту на Буковині у ліричних творах М. Розенкранца. Письменник створив цілу низку поезій, присвячених темі винищення євреїв. Для дослідження були обрані поезії, які увійшли до збірок «*Vukowina. Gedichte 1920-1997*» («Буковина. Вірші 1920-1997») (1998), «*Visionen*» («Видіння») (2007), і «*Загублена арфа*» (2008), де письменник найяскравіше змальював страшні картини Шоа, які йому довелося пережити, власні емоції та враження від побаченого: «*Eine Allee*» («Алея»), «*Klage*» («Скарга»), «*Ausklang*» («Останній акорд»), «*Die Blutfuge*» («Кривава fuga»), «*Ein Ungeborener*» («Ненароджений»), «*Angst*» («Страх»), «*Dorf pogrom/östlich*» («Сільський погром»), «*Mein Amt*» («Мій обов'язок»).

Ключові слова: Голокост, німецькомовна література Буковини, Мозес Розенкранц, Чернівці, історія Буковини, гетто, депортація, Катастрофа ХХ ст.

Вступ. Голокост – це одна з найжахливіших сторінок світової історії ХХ століття. В результаті політики Адольфа Гітлера та його прибічників під час Другої світової війни було знищено близько шести мільйонів євреїв у різних країнах Європи. Ця тема неодноразово висвітлювалась у світовій та українській літературі: «Щоденник Анни Франк», «Ніч» Е. Візеля, «Список Шиндлера» Т. Кенелі, «Важкий пісок» А. Рибаківа, «Бабин яр» Є. Євтушенка, «Життя і доля» В. Гроссмана, «Щоденник гетто» Я. Корчака, «Вічний шах» І. Мераса, «Хлопчик у смугастій піжамі» Дж. Бойна, «Строк давності» І. Константиновського, «Танго смерті» Ю. Винничука, поезії Н. Закс, Р. Левіна, М. Бажана, І. Драча та багато інших.

Історіографічний огляд. У першій

половині ХХ століття Буковина переходила під управління то однієї держави, то іншої і добре відчувала на собі жахи Першої та Другої світових війн. Буковинське населення пізнало і жорстокість росіян, і утиски румунів, і помсту австрійців, і звірства нацистів. Найбільших втрат воно зазнало в часи німецько-фашистської окупації 1941-1944 років, особливо, буковинське єврейство.

Дослідженням Голокосту на Буковині займалися вітчизняні та закордонні історики: О. Суровцев, Ф. Винокурова, М. Карп, Ж. Анчель, І. Раду, Я. Хоніґсман та ін. Вивченню рецепції Голокосту на Буковині в літературних текстах П. Целана та Р. Ауслендер присвятили свої праці науковці П. Рихло, О. Матійчук, О. Кравчук, І. Вікірчак та ін.

Мета статті – проаналізувати поетичне

відображення Голокосту на території Буковини у ліриці німецькомовного письменника єврейського походження Мозеса Розенкранца.

Методи дослідження: біографічний, культурно-історичний, порівняльний, герменевтичний.

Наукова новизна полягає у спробі системного аналізу найбільшої трагедії єврейського народу ХХ століття в поезії Мозеса Розенкранца.

Творчість поета ще мало вивчена в українській науці, тому дана розвідка є **актуальною**, адже зможе хоча б частково доповнити дослідження літературної картини Буковини.

Основна частина. Тема Шоа є однією з найболючіших в історії людства. Німецькомовні письменники Буковини були свідками цих подій і не могли обійти цієї теми. Більшість із них відчували на собі жахи ґетто та трудових таборів для євреїв: П. Целан, Р. Ауслендер, І. Вайсґлас, З. Меєрбаум-Айзінґер, М. Розенкранц, А. Гонґ, А. Кітнер та ін. Вони написали ряд творів, в яких зображена трагедія єврейського народу та їхні власні переживання з цього приводу. За дослідженнями істориків, з території Буковини та Бессарабії впродовж 1941-1942 рр. було депортовано 75 тис. євреїв [5, с. 143; 2, с. 54].

Мозес Розенкранц відчував антисемітські настрої в суспільстві ще в 30-ті роки ХХ століття, бачив погроми в Чернівцях та буковинських селах, пізніше стикався з проблемою заборони на публікацію віршів через свою національність, а потім став свідком переслідування та вбивства євреїв німецькими окупантами та їхніми поплічниками спочатку в чернівецькому ґетто, пізніше – під час перебування у жакливіх трудових таборах у румунській окупаційній зоні. Дослідниця Фаїна Винокурова зазначає, що «Румунія вела війну на знищення на боці Німеччини, а також власну війну проти євреїв» [2, с. 34].

У творчому спадку Мозеса Розенкранца знаходимо цілу низку віршів, які змальовують Катастрофу ХХ століття: «Jüdisches Morgenlied» («Вранішня юдейська пісня»), «Eine Allee» («Алея»), «Der Lügenwald» («Ліс брехні»), «Der heiße Beginn» («Жаркий початок»), «Die verlorene Blüte» («Втрачений цвіт»), «Die Wolke» («Хмара») т. ін. Твори написані просто, подеколи жорстко, незауважено; смерть, вбивства і жорстокість зображені, деякою мірою, ніби буденні речі, що повторюються щодня. Читати такі поезії надзвичайно важко. Автор зображує реальні події, свідком яких він був.

У жовтні 1941 року в Чернівцях було організоване ґетто, де примусово розмістили майже все єврейське населення міста.

Ґеттоізація сама по собі була головною формою дискримінації євреїв румунською владою, – пише Ф. Винокурова, – та з її перших кроків супроводжувалася брутальним порушенням прав людини, жорстоким режимом утримання та ізоляції євреїв [2, с. 46].

Умови проживання в ґетто були жахливими – там, де раніше проживала одна сім'я, тепер жило чотири-п'ять, територію обнесли колючим дротом, люди мали право виходити тільки на роботу, а на одязі повинні були носити жовту зірку Давида.

У Чернівцях, окрім плюндрування і масових вбивств єврейського населення, – пише дослідник історії Голокосту на Буковині Олег Суровцев, – було спалено велику синагогу «Темпль». Євреїв свавільно виселяли з помешкань, грабували, калічили. Румунські війська та війська німецького гестапо без розбору розстрілювали людей, багатьох було депортовано на примусові роботи [5, с. 142].

До 1942 року Мозесу Розенкранцу вдавалося залишатись у Чернівцях. Тоді це було можливо через так звану «авторизацію», що її виписувала міська влада людям, які були необхідні для забезпечення життєдіяльності міста, або ж мали свідоцтво про хрещення, яке місцеві священики видавали з милосердя чи за хабарі [5]. У червні 1942 року, незважаючи на будь-які документи, євреї, що ще залишилися в Чернівцях, були депортовані до трудових таборів Трансністрії. Історики називають жахливу цифру – з 75 тисяч депортованих з Буковини та Бессарабії до таборів дісталися 45 тисяч, решта померли, потонули при переправі через Дністер або були вбиті дорогою; на момент звільнення території Червоною Армією залишилося в живих 10 тисяч євреїв [2]. На шляху до таборів можна було спостерігати моторошні картини: мертві лежали просто неба, висіли на деревах, вздовж дороги – велика кількість могил. Саме таку пекельну картину зобразив Мозес Розенкранц у вірші «Eine Allee» («Алея»):

*Die Allee der Trauerweiden
eigen in den Winden klingt
seit in ihren Hängezweigen
eine Quaste Menschen schwingt.*

*Kurze Leichen, lange Leichen,
bärtige und Frauenhaar,
solche auch, die Engeln gleichen,*

mit erstauntem Augenpaar.

*Trauerweiden, Trauerweiden,
trauriger herabgeneigt,
wenn ein Wind in euren Zweigen
an den Toten zupft und geigt.*

*(Алея плакучих верб
по-особливому звучить у вітрах
з того часу, як у її звисаючих вітах
гойдається в'язка людей.*

*Короткі тіла, довгі тіла,
бородаті й жіноче волосся,
навіть такі, що схожі на ангелів,
зі здивованою парою очей.*

*Плакучі верби, плакучі верби,
сумніше схилені донизу,
коли вітер у ваших гілках
мертвих смикає і грає, як на скрипці)*
[6, с. 77]

Ця поезія надзвичайно чітко і виразно демонструє читачеві жорстокість війни: мирні люди страчені в найжахливіший спосіб, їх ніхто не ховає в могили, як велить релігійний звичай, серед мертвих – дорослі й діти, старі з бородами і жінки з довгим волоссям, малята, які навіть не в змозі були зрозуміти, що з ними відбувається. Автор використовує повтори слів *плакучі верби*, виражаючи тугу (у багатьох країнах плакуча верба – символ смутку), незвичне словосполучення *в'язка людей*, ніби тіла людей – якісь неодухотворені речі. Всіх небіжчиків оплакує тільки природа – плакучі верби схилили свої довгі віти, мовби віддають останню шану, і вітер грає у гілках, ніби на струнах скрипки, сумну мелодію смерті. Автор показує нам ще один страшний епізод із сотень, тисяч, що складають, зрештою, надзвичайно сумну картину Голокосту.

М. Розенкранц оплакує гірку долю свого народу, співчуває йому, адже є його невіддільною частинкою, і весь біль гнаного народу сприймає близько до серця. Вірш «Скарга» є вираженням того болю за весь народ.

*Біліший від хмар
страждань твоїх гін.
Пекучий, мов жар,
мій народе, твій скін.*

*Летиш, наче дим,
наче снігу кружінь.
О хмаро болінь
над краєм моїм.*

*Бо де ж та земля,
щоб уклякнуть мені?
Могила твоя
між хмар, в вишині.
(Переклад П. Рухла) [3, с. 255].*

Страждання і смерть єврейського народу автор порівнює з пекучим жаром (в оригіналі: *...kein Ofen so heiß mein Volk wie dein Tod – жодна піч не така гаряча, як твоя смерть, мій народе*). Письменник вказує на тортури та переслідування, яким піддавалися євреї на окупованій території. Нестерпний біль людей Розенкранц описує у вигляді хмари, що простерлася над цілим краєм. Поет пише, що могила його народу – між хмар, – алюзія на велику кількість крематоріїв, які діяли під час Другої світової війни.

Слід зауважити, що метафору «могили між хмар» знаходимо й у творах інших авторів: у Пауля Целана у всесвітньо відомій «Фузі смерті», в Іммануеля Вайсґласса у вірші «Er» («Він») [3, с. 365, 420].

Цю ж тезу про знищення єврейського народу та спалення тіл у фашистських тюрмах знаходимо у вірші «Останній акорд».

*Я ж загину як народ мій гине
прах його вознісся до висот
прахом стану й я у чистім полі
Жнець мене не зріже як стеблину
спопелить мене вогонь скорбот
і застелить димом нашу долю
(Переклад П. Рухла) [3, с. 259].*

Мозес Розенкранц звинувачує фашистський режим у тому, що для переслідування йому достатньо було лише того, що ти народився євреєм: *«...винного ж ви знайдете умент / родовід – ось привід вам жаданий»*.

Слова Розенкранца *«...і застелить димом нашу долю»* стали пророчими: дим над єврейським народом не розвіявся, адже переслідування євреїв не припинилися і після закінчення Другої світової війни – багато з них були звинувачені у співпраці з фашистами і відправлені до трудових таборів СРСР або змушені були емігрувати в інші країни. Така ж доля спіткала і поета – він був засуджений до десяти років таборів.

Особисті переживання жахів Голокосту, відчуття подиху смерті за спиною яскраво виражені у поезії «Кривава фуґа».

О крові пах! На клавіші з бурштину

*струмуєш крізь відкриті пальців рани
так серце рветься до свого загину
крізь урочисту музику органа*

*Так молодість гортає партитури
все кваплячи життя несамохіть
звучить під пругом золотисто-бурым
що німувало як зів'яла віть*

*Що в молодій шуміло насолоді –
розтало легко як весняні трелі
на ложі смерті мовкне дзвін мелодій
остання скрипка й плач віолончелі*

*На клавішах закрились пальців рани
душа здригнулась до самих основ
і крізь глухий могильний гул органа
знов капа кров Христа: о Баха кров!
(Переклад П. Рихла) [3, с. 251].*

Автор поєднує два абсолютно суперечливі поняття – «фуга» і «кров», музика і біль, духовність і смерть. Словник української мови визначає поняття «фуга» так: «Форма поліфонічного твору, заснована на послідовному проведенні в усіх голосах однієї або кількох тем за певним тонально-гармонійним планом» [1, т. 10, с. 648]. Фуга асоціюється у нашій свідомості з прекрасним, глибоко духовним, а кров – зі смертю та стражданнями. Поет не випадково використав форму музичного твору. Слід згадати, що в жорна Голокосту потрапило мільйони людей, і не тільки євреїв, а й представників інших національностей. І якраз з їхніх голосів, їхніх криків і стогону «зіткана» мелодія «Фуґи крові».

Особливості синтаксису вірша підкреслюють його «музичну організацію»: текст, у якому відсутні розділові знаки, ніби відтворює потік (Vach), звучання трагічної мелодії, в якій різні голоси сприяють розвою та наростанню основної теми. Поряд із цим читач згадує і славетного композитора Йоганна Себастьяна Баха, прізвище якого асоціюється з Німеччиною, німецькою культурою, її високою духовністю.

Як і музичний твір, «Кривава фуга» викликає у читача в першу чергу напружені переживання, шокуючі емоції, іноді навіть ступор, і лише потім читач намагається усвідомити значення образів і асоціацій, які вони пробуджують в уяві: фуга – Бах – орган – прекрасне; кров – рана – страждання – смерть. Ще більшої трагічності твору надають повтори слів *рани* та *молодий, молодість*. Таким чином автор хоче підкреслити, що його народу завдавали

непоправної смертельної втрати, знищуючи молоде покоління. Слова «...остання скрипка й плач віолончелі» є уособленнями душ євреїв, які замовкають «...на ложі смерті». Ще один музичний інструмент, орган, підкреслює настрій вірша. Адже цей інструмент призначений здебільшого для виконання духовної музики у храмах, а тут, у поезії, звук органа поєднаний зі смертю, вбивством – зіткнення раю і пекла, Бога і сатани.

Наприкінці поезії звучання органа нагадує могильний гул, від якого холоне кров, пронизує страх, крізь який капає кров Христа. І тут же автор підкреслює, що це і Баха кров, тобто німецька культура і сама Німеччина смертельно поранена. Музика органа Баха замовкла, як і зацімліла на деякий час література Німеччини після закінчення Другої світової війни, вражена жадливою правдою після відкриття Аушвіцу і Майданека.

Вчені вважають, що саме вірші Розенкранца, присвячені темі Голокосту, надихнули Пауля Целана на створення його знаменитої «Фуґи смерті». Адже обидва поети в одночасно перебували в трудовому таборі в румунській Молдові, і Мозес Розенкранц міг показати текст своєї поезії Целану [4].

Один із віршів на тему Голокосту вражає надзвичайно особливо. Його назва – «Ein Ungeborener» («Ненароджений»). Ліричний герой – ненароджена дитина, яка звертається до професора історії, що досліджує події Другої світової війни. Смерть дитини на фоні масштабних воєнних подій виглядає незначною й непомітною, проте саме з мільйонів таких маленьких життів і будується великий світ. Дитина – це «потенційне майбутнє» (К. Г. Юнг), і це майбутнє частково зруйноване. Ненароджена дитина гине разом зі своєю матір'ю в таборі смерті Освенцімі, яку автор називає страшною метафорою – «попілницею народів». Маля говорить про себе, що воно – лише пилінка, яка разом з мамою піднімається до неба в густому диму.

*Herr Professor der Geschichte
sitzend über was geschehen
blauen Augen um zu richten
können sie auch mich hier sehen?*

*Nicht? – Ich nehm es nicht für übel
war als Stäubchen nur vorhanden
in dem Völkeraschenkübel
der in Oswiencim gestanden.*

War auch vorher nicht zu sehen

*lebte nur im hohen Bauche
meiner Mama die zu Höhen
Himmels stieg in fettem Rauche.*

*(Пане професоре історії
сидячи над тим що відбулося
блакитні очі спрямувавши
може й мене тут побачите?)*

*Ні? – Я це не вважаю злом
був лише пилинкою
у попільниці народів
що стояла в Освенцімі*

*І раніше я був невидимий
жив тільки у високому лоні
моєї мами яка у височинь
неба піднялася у густому диму)*
[8, с. 80].

Проте слід зауважити, що переслідування євреїв почалися задовго до приходу до влади нацистів на чолі з Гітлером. Антисемітські настрої в Європі з'явилися ще на початку ХХ століття. Буковина не стала винятком.

Мозесу Розенкранцу на момент окупації Буковини королівською Румунією було чотирнадцять, тому трагедія його одновірців розгорталася у нього на очах. Письменник яскраво описує те відчуття, що повністю охопило людей навколо, коли над усіма почуттями панувало тільки одне – страх.

*Angst hat azurene Himmel verhangen,
Angst hat der Freiheit Grenzen gesteckt.
Angst hat die Liebe vergiftet mit Bangen.
Angst hat den Wert der Lähmung entdeckt.*

*Angst heißt ein Herr über unsere Länder,
ihm dienen Millionen gerüsteter Macht.
Wir küssen den Saum seiner schwarzen
Gewänder
zaghaf, lächelnd, unbedacht.*

*(Страх завісив лазурове небо,
Страх визначив кордони свободи.
Страх отруїв кохання жахом,
Страх відкрив ціну заціпеніння.*

*Страх зветься пан у наших краях,
йому служать мільйони озброєного
війська.
Ми цілуємо край його чорного одягу
– боязко, посміхаючись, бездумно)*
[8, с. 87].

Анафора *страх* у вірші має особливу композиційну функцію. Так автор показує, що страх проник усюди: він закриває небо, панує над землею, контролює почуття і свободу людей, зі страху починався тоді кожен день. За допомогою великої кількості зброї страх паралізує будь-які емоції, примушує людей вклонятися та служити йому з усмішкою на вустах, не замислюючись. Крім слова *страх* Розенкранц використав інші слова, щоб передати пронизливе почуття: *жах, заціпеніння, боязко*. Хто чи що навіює такий жах? Вірш написаний у 1919 році, тобто, автор, швидше за все, мав на увазі кошмар Першої світової війни: вбивства, переслідування за національною та релігійною ознакою, ризиковані втечі та переховування у різних містах і селах, бомбардування, жертвою яких ставали невинні люди.

Єврейська громада Буковини, з давніх-давен співіснуючи в мирі і злагоді, ввібрала в себе частину української, польської, румунської та особливо німецької культури і навпаки, – зазначає О. Суровцев, – Завдяки діловим якостям єврейських представників буковинської промислово-фінансової еліти економіка краю розвивалася досить швидкими темпами. Саме зусиллями єврейства Чернівці до 1940 р. збереглися дух і вигляд австрійського міста, залишилися одним із визначних культурних, промислових, торговельних і особливо фінансових центрів Європи. Проте перебування Північної Буковини 1918-1940 рр. у складі королівської Румунії, яка з середини 30-х років зблизилася з нацистською Німеччиною, негативно позначилося на становищі єврейської громади. З кожним роком посилювались антисемітські тенденції, і це було лише початком жахливих випробувань та страждань євреїв» [5, с. 141-142].

Серед населення зростала заздрісна неприязнь, ба, навіть, ненависть до юдеїв. Ще до Першої світової війни, як згадує письменник у творі «Дитинство», у їхньому домі в Бербештах місцеві мешканці вибивали вікна камінням, а батько завжди тримав у хаті рушницю і великого дрючка для оборони своєї сім'ї [7]. Під час окупації Буковини Румунією раз за разом відбувалися погроми єврейських осель та їхніх маленьких підприємств, інколи, з каліцтвами і навіть смертями власників або їхніх рідних. Історики ще й сьогодні сперечаються про участь українців у знищенні євреїв, вивчаючи документи та збираючи свідчення місцевих мешканців. О. Суровцев описував, як такі безчинства відбувалися на Буковині: «Незначна

частина місцевого населення, скориставшись ситуацією, розпочала організацію бандитських формувань, які з власної ініціативи винищували та грабували єврейське населення» [5, с. 142]. Про один із таких випадків Розенкранц пише в одному зі своїх віршів «Dorfrogrom / östlich» («Сільський погром / на Сході»).

*Einfiel ins Dorf ein Sturm in dieser Nacht
er hat das Tor der Betstüb aufgerissen
und drin getobt und lästerlich gelacht
die Thorarolle aus dem Haus geschmissen*

*Der Rabbi lief herbei verhöhnt vom
Schwarm
las er vom Staube auf die Gottesgabe
die Königin des Worts und bog den Arm
um seines alten Volkes einzige Habe*

*Da wirft zu Boden ihn der Christensturm
und rast ihn mit dem Busche zu zertreten
die Glocke von des Kirchleins morschem
Turm
ruft schrill die Christenheit zum Judentöten*

*Der Dorfes Juden karge neun an Zahl
sich betend zum erwürgten Rabbi stehlen
um die zerrißne Königin die Qual
schluchzt ohne Laut in ihren trocknen
Kehlen*

*Die Buben aber hörten das Gewein
und fürchteten und knebelten die Juden
sie schlachteten sie eiligst alle neun
und weinten auch als sie die Leichen
trugen*

*Sie brachten sie in ihre Häuser hin
und würgten dort noch alle ihre Lieben
weil die so jüdenmäßig hoch geschrien
sie lebten noch wärn sie nur still geblieben*

*(Увірвалась буря в село цієї ночі
вона роздерла ворота божниці
і бешкетувала всередині й мерзенно
реготала
з будинку викинула сувої Тори*

*Прибіг раббі осміяний натовпом
підняв із пилу дар Божий
королеву слова й обійняв рукою
єдину власність свого древнього
народу*

*Тоді повалила на землю його
християнська буря
й прагнула забити його буками*

*дзвін із трухлявої дзвіниці церковки
пронизливо кликав християн до
юдейського забиття*

*Сільські євреї – дев'ять чоловік
прокрадаються молячись до
задушеного раббі
навколо розірваної королеви
страждання
ридають беззвучно з пересохлим
горлом*

*Але парубки почули цей плач
і боялися й затикали роти євреям
вони спішно їх убили всіх дев'ятьох
і також плакали коли несли небіжчиків*

*Вони внесли їх у їхні оселі
і подушили там всіх їхніх близьких
тому що вони так по-юдейськи кричали
вони б ще жили якби тільки затихли)*
[6, с. 66].

«Кривава баня», яка описана в поезії, траплялася в 1930-ті роки все частіше при повному потуранні румунської влади. Ф. Винокурова пише: «Євреям заборонялося дотримуватись релігійних обрядів. <...> Румунська влада проявляла нетерпимість, нехтування релігійними традиціями та канонами іудейської віри. Мали місце факти наруги над єврейськими святинями» [2, с. 48]. Жорстокі сутички юдеїв і українців Мозес Розенкранц розуміє, як протистояння двох релігій – християнства і юдаїзму. З погляду письменника християнство – це руйнівна буря, яка знищує святині його народу, вбиває священнослужителів. Дзвін з трухлявої дзвіниці закликає до вбивства євреїв, фактично, до смертельного гріха, адже християнські заповіді кажуть «Не вбий!», «Люби ближнього свого, як самого себе». Так автор підкреслює, що християнство гниле з середини, тому що церква, дім молитви, – порохнява, пуста; і наскрізь гріховне, бо його віряни – жорстокі вбивці. Вони не бояться навіть вбивати людей, які намагаються зібрати міньян для богослужіння. Та душоубам і цього виявляється замало: принісши небіжчиків у їхні будинки, вони вбивають і їхніх рідних за ридання за загнаними. Вражає те, що вбивці добре знають своїх жертв, інакше звідки б вони відали, де їхні будинки. Десь підсвідомо, глибоко в душі хлопці розуміють, що вчиняють вкрай несправедливо і жахливо, але під впливом натовпу, навіть ридаючи, все одно стають жорстокими згубниками.

Мозесу Розенкранцу вдалося вижити у кошмарі воєн і прожити майже сто років. В поезії «Mein Amt» («Мій обов'язок») письменник описує свої емоції після Голокосту, подаючи трагедію свого народу як театральну виставу. Він зауважує, що вже немає ні катів, які цю виставу влаштували, ні жертв, які стали мимовільними трагічними акторами, – вони покинули цей безглуздий світ. Розенкранц називає себе свідком, а загиблих – хором. Йому, як і всім іншим постраждалим, в цій сумній драмі була відведена маленька повинність – кричати, але ця, здавалося б, епізодична роль гучно гримить у думках, у почуттях автора.

*Die es verübt sie
sind hinweg darüber
auch die es litten
sind darüber hin
sie lebten beide
diesen Widersinn
und sind hinaus aus
diesem Daseinsfieber*

*Ich blieb verschont ich
mußte nichts darinnen
ich war nur Zeuge
war der Chor dabei
mein Amt im Drama
war nur das Geschrei
doch diese Rolle
donnert mich von Sinnen*

*(Ті хто це вчинив
пішли геть
і тих що страждали
теж немає
і ті й інші пережили
це безглуздя
і залишили*

Список використаних джерел

1. Білодід І. К. (ред.) Словник української мови: в 11 тт. АН УРСР. Інститут мовознавства. К.: Наукова думка, 1970-1980.
2. Винокурова Ф. Голокост від куль, від голоду та хвороб: доля євреїв на території Трансністрії 1941-1942 рр. Проблеми історії Голокосту: український вимір. Вип. 9, 2017. С. 27-67. URL: https://tkuma.dp.ua/images/holocaust_studies/9/2018_holocaust_studies_9_vinokurova.pdf (дата звернення 13 серпня 2020.)
3. Загублена арфа: антологія німецькомовної поезії Буковини. Концепція вид., передм., пер., бібліогр. довідки Петра Рихла. 2-е доп. видання. Чернівці: Книги – XXI, 2008. 608.

*цю лихоманку буття
Я уцілів я
там не залишився
я був тільки свідком
там був хор
моїм обов'язком у драмі
був тільки крик
однак ця роль
гримить позбавляючи мене глузду)*
[8, с. 82]

Тему Голокосту в нас і сьогодні намагаються обходити й замовчувати. Проте існує багато документальних свідчень, спогадів колишніх жителів Буковини, виданих друком за кордоном, які проливають світло на тодішні страшні події. Твори Мозеса Розенкранца можна вважати показами свідка, оформленими в художній формі. Його лірика, прозові твори «Kindheit. Fragment einer Biographie» («Дитинство. Фрагмент біографії») та «Jugend» («Юність») демонструють читачам увесь жах кривавих подій першої половини ХХ століття. У поезіях Розенкранца, присвячених Голокосту, юдеї виступають винятково безневинними жертвами, приниженими та знищеними нацистами. Письменник звинувачує у переслідуванні євреїв і мешканців Буковини християнського віросповідання. Хоча, за іронією долі, сім'ї Розенкранца одного разу довелося переховуватись у християнського священика, йому ж самому після втечі з трудового табору судилося проживати підпільно в Румунії, а після 1961 року решту життя провести в Німеччині.

Хто правий, а хто винуватий – визначати історії. Проте висвітлення та усвідомлення трагедії єврейської меншини на Буковині в 30-40 роки минулого століття, повинні, на нашу думку, запобігти повторенню подібного в майбутньому.

4. Рихло П. «Фуга смерті» Пауля Целана як інтертекст. Вікно у світ: німецькомовні літератури. № 1, 2006. С. 77-96.

5. Суровцев О. Голокост на теренах Буковини: ретроспектива подій та питання збереження історичної пам'яті. Питання історії України. Т. 16, 2013. С. 141-145. URL: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJR N&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21ST N=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S2 1P03=FILA=&2_S21STR=Piu_2013_16_29 (дата звернення 18 серпня 2020.)

6. Rosenkranz M. Bukowina. Gedichte

1920-1997. Aachen: Rimbaud, 1998. 192.

7. Rosenkranz M. Kindheit. Fragment einer Biographie. Aachen: Rimbaud, 2001. 256.

8. Rosenkranz M. Visionen. Aachen: Rimbaud, 2007. 160.

References

1. Bilodid, I. K. (1970-1980). Slovník ukrajskoi movy: v 11 tt. AN URSS [Dictionary of the Ukrainian language: in 11 vols. USSR Academy of Sciences]. Kyjiv: Naukova dumka. (in Ukrainian).

2. Vynokurova, F. (2017). Holokost vid kul, vid holodu ta khvorob: dolia yevreiv na terytorii Transnistrii 1941-1942 rr. Problemy istorii Holokostu: ukrainskyi vymir. [The Holocaust by Bullets, Famine and Disease: The Fate of Jews in Transnistria 1941-1942. Problems of Holocaust History: The Ukrainian Dimension] no. 9, P. 27-67. URL: https://tkuma.dp.ua/images/holocaust_studies/9/2018_holocaust_studies_9_vinokurova.pdf (accessed: 13 August 2020).

3. Zahublena arfa: antolohiia nimetsko-movnoi poezii Bukovyny [The Lost Harp: Anthology of German-Language Poetry in

Bukovyna]. Chernivtsi : Knyhy – XXI, 2008. 608. (in German and Ukrainian).

4. Rykhlo, P. (2006). «Fuha smerti» Paulia Tselana yak intertekst. [Fugue of Death by Paul Celan as an Intertext.] A Window to the World: German-Language Literature. No. 1, P. 77-96. (in Ukrainian).

5. Surovtsev, O. (2013). Holokost na terenakh Bukovyny: retrospektyva podii ta pytannia zberezhenia istorichnoi pamiaty. [The Holocaust in Bukovyna: Retrospective of Events and the Preservation of Historical Memory.] Issues of History of Ukraine. No. 16, P. 141-145. URL: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=Piu_2013_16_29 (accessed: 18 August 2020).

6. Rosenkranz, M. (1998). Bukowina. Gedichte 1920-1997. Aachen : Rimbaud, 192.

7. Rosenkranz, M. (2001). Kindheit. Fragment einer Biographie. Aachen : Rimbaud, 256.

8. Rosenkranz, M. (2007). Visionen. Aachen : Rimbaud, 160.

THE TRAGEDY OF BUKOVINIAN JEWRY IN MOSES ROSENKRANZ'S RECEPTION

T. I. Lakusta

Abstract. *In recent years, there has been an increasing scientific interest in the German-language literature of Bukovyna, which until the 1980s, for various reasons, remained out of sight of literary critics and became a kind of "virgin land" for Ukrainian scientists. The reason for this interest was translations of works by Paul Celan, Rosa Auslander, Zelma Meerbaum-Eisinger, Alfred Gong, Gregor von Rezzori, Georg Drozdowski, etc., which appeared in Chernivtsi publishers.*

Ukrainian translations of the works of the German-language writer of Jewish origin Moses Rosenkrantz, done by the Chernivtsi scholar and translator Peter Ryhlo, were included in the collections "The Lost Harp. Anthology of German-Language Poetry of Bukovyna" (2002, 2008) and "German-Language Poetry of Bukovyna. Time of the Phoenix " (2008).

Most Bukovinian German-speaking authors during the Second world war experienced the horrors of the Holocaust, which led to the almost total extermination of the Jewish community in Bukovyna. They lost their relatives in those terrible times, or they became victims of the bloody Nazi machine. Those who remained alive tried to convey the terrible images of the Disaster and express their own experiences in their works.

This article attempts to analyze the poetic reflection of the tragedy of the Holocaust in Bukovyna in the lyrical works of M. Rosenkrantz. The writer created several poems dedicated to the theme of the extermination of Jews. For the research, we selected poetry included in the collections "Visionen" ("Visions") (2007), "Bukowina. Gedichte 1920-1997" ("Bukovina. Poems 1920-1997") (1998) and "The Lost Harp" (2008), where the writer vividly depicted the terrible pictures of Shoah that he had to go through, his own emotions and impressions of what he saw: "Eine Allee" ("Alley"), "Klage" ("Complaint"), "Ausklang" ("Last Chord"), "Die Blutfuge" ("Bloody Fugue"), "Ein Ungeborener" ("Unborn"), "Angst" ("Fear"), "Dorfpogrom/Östlich" ("Rural Pogrom"), "Mein Amt" ("My Duty").

Keywords: *The Holocaust, German-language literature of Bukovyna, Moses Rosenkrantz, Chernivtsi, history of Bukovyna, ghetto, deportation, Disaster of the XX century.*

TRANSLATION STUDIES. ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВО

УДК 811.112: 81`25

<https://doi.org/10.31548/philolog2020.04.059>

ЛІНГВОСТИЛІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ НІМЕЦЬКОМОВНОГО РЕКЛАМНОГО ПОВІДОМЛЕННЯ: ЗАСОБИ ВИРАЗНОСТІ

Н. С. ОЛЬХОВСЬКА, кандидат філологічних наук, доцент,
Національний університет біоресурсів і природокористування України

E-mail: olh_natali@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0002-7678-6885>

О. В. ІСЬКОВА, магістр філології,
Національний університет біоресурсів і природокористування України

E-mail: olga241129@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0003-1998-6255>

Анотація. У статті наведені особливості лінгвостилістики німецького рекламного тексту. Визначено роль засобів виразності у рекламних повідомленнях в цілому. Наведено визначення поняття «лінгвостилістичні особливості тексту». Описано основні види засобів виразності, що використовуються в тексті рекламних повідомлень. Наведено визначення поняття «реklamний текст» та подано його характеристику. Вказано, що рекламний текст – це вербальний та фіксований у формі знаку відбиток мовленнєво-мисленнєвої діяльності. Подано перелік художніх прийомів, що застосовуються при перекладі німецькомовних рекламних текстів. Встановлено, що під час перекладу лексики, яка є типовою для німецькомовного рекламного дискурсу, найчастіше використовують описовий переклад – під час перекладу реалій, випадкових безеквівалентів, структурних екзотизмів, або ж вдаються до заміни в результаті створення нових лексичних одиниць у мові перекладу. Також вказано, що лінгвостилістичний підхід до аналізу структури, семантики та функцій рекламних текстів є хронологічно першим. У статті висувається теза щодо креолізованості рекламного тексту, тобто реклама в цілому – це текст змішаного типу, котрий має у своєму складі дві негомogeneous сторони: вербальну та невербальну.

Ключові слова: рекламний текст, засоби виразності, описовий переклад, креолізованість, лінгвостилістичні особливості, експресивна складова.

Актуальність обраної теми полягає у необхідності опрацювання лінгвостилістичних властивостей німецькомовного рекламного тексту та пов'язана з впливом використання мовних художніх засобів у рекламних повідомленнях на ефективність їх сприйняття реципієнтами.

Аналіз останніх досліджень. Вивчення лінгвостилістики рекламного тексту є актуальним й сьогодні. Дослідженням лінгвостилістичних особливостей німецькомовного рекламного дискурсу займалися такі вчені як В. Ученова, Т. Э. Гринберг, К. В. Конаніхін, М. В. Петрушко, С. А. Шомова, Д. Р. Теркулова, Б. Л. Борисов.

Мета дослідження полягає у розгляді та аналізі слоганів німецькомовних рекламних компаній та визначенні ролі засобів виразності, їх впливу на когнітивну

функцію реципієнта, а також домінуючих лінгвостилістичних елементів у текстах рекламних повідомлень.

Матеріалами дослідження слугували німецько-українські рекламні слогани і тексти, словники.

Результати дослідження. В сучасному суспільстві реклама стала невід'ємною частиною повсякденного життя населення, саме тому її вивченню приділяють увагу дослідники багатьох наукових сфер та дисциплін. В економіці реклама розуміється як важлива складова маркетингу, в соціології – як соціальний інститут із задоволення людських потреб у актуальній соціальній інформації [4].

Сьогодні світ підпорядкований широко розповсюдженим глобалізаційним процесам та діджиталізації і завдання реклами у

звичному розумінні вже не ставиться, адже самотність та часто неординарність рекламних текстів робить їх такими, що важко сприймаються іншомовним споживачем. Окрім того, часто в процесі перекладу реклами втрачається яскравість і емоційність реклами, частково руйнується механізм прокомунікаційної психологічної дії рекламних звернень. Щодо лінгвостилістичного аспекту буття реклами, то він втілений в дослідженнях стилістичної детермінованості тексту, жанрової специфіки реклами. В. В. Ученова, Т. Э. Гринберг, К. В. Конаніхін, М. В. Петрушко, С. А. Шомова розглядають у колективній праці «Реклама: Палітра жанров» типологію та специфіку жанрів саме друкованої реклами.

Реклама є нічим іншим як потужним інструментом не лише продажу товарів, але й функціонує як засіб різноманітних видів впливу на аудиторію, перш за все психологічного, і зокрема є джерелом формування окремих соціокультурних переконань населення.

Ведучи мову про ринок реклами в Німеччині, то основними гравцями тут є такі компанії, як BBDO, TBWA, Grey Global Group, Publicis Gruppe; Wertmarke hamburg GmbH, ViON GmbH & Co. KG, Bartel, Brömmel, Struck & Partner; ROYAL DESIGN / Agentur für Kommunikation, Adsolution GmbH, WINcommunication, Neonred Group GmbH; jaron GmbH, W.A.L.K. Promotional Campaigns, blauelinie marketing + communication gmbh, TIGER.DESIGN Werbeagentur; brainwaves KG, COMBERA GmbH, Pepper GmbH [1, с. 324].

На сьогоднішній день німецька мова визнана державною мовою в Німеччині, Австрії та німецькомовній частині Швейцарії. Окрім трьох названих держав німецька мова також широко використовується у Ліхтенштейні, східній частині Бельгії, Люксембурзі, у французьких Ельзасі та Лотарингії й у Південному Тиролі в Італії. Виходячи з цього, можна розглядати німецьку на стандартному мовному рівні не стільки регіонально цілісною, скільки диференційованою [7, с. 92].

До прикладу, коли йдеться про громадянство, німець має «Personalausweis», австрієць – «Identitätsausweis», а швейцарець – «Identitätskarte». Відповідно, у рекламі кожної з цих країн вживаються національні варіанти. У випадку з німецькомовною рекламою, слід звернути увагу на те, що споживач повинен знати відмінність деяких назв продуктів у Німеччині та в Австрії. Якщо у Німеччині слово «картопля» перекладається як «Kartoffel», то в

Австрії – «Erdapfel», тобто дослівно «земляне яблуко». Відповідно *tomatu* – *Tomaten* (Німеччина) та *Paradajser* (Австрія); *абрикос* – *Aprikose* (Німеччина) та *Marille* (Австрія) [7, с. 94].

Станом на сьогодні, основними містами, у яких зосереджується німецька рекламна індустрія є Дюссельдорф, Гамбург, Кельн, Франкфурт і Мюнхен. За даними останніх років, лідером за кількістю рекламних агентств є Гамбург (1889), далі йдуть Мюнхен (1824) і Кельн (1253), Дюссельдорф (971). Прибуток компаній в Гамбурзі становить приблизно 2,05 млрд. євро, в Кельні – 1,72 млрд. євро, у Франкфурті – 1,55 млрд. євро, в Мюнхені – 1,12 млрд. євро.

Реклама, як і більшість видів засобів масової інформації, втілюється у вигляді цілісно оформленого медіа-тексту. Варто зазначити, що поняття «текст» у сфері масової інформації містить в собі вербальний ряд, що набуває рис об'ємності шляхом постійної взаємодії з важливими екстралінгвістичними компонентами медійної продукції, як наприклад: візуальні матеріали в графічному втіленні або у форматі відео, а також аудіо матеріали. Подібна дефініція рекламного тексту представлена в роботах багатьох мовознавців. Зокрема, в книзі А. Годдар пише, що у рекламній сфері слово «текст» використовується у найширшому його значенні, бо поєднує вербальні засоби комунікації із візуальними та аудіальними артефактами [6, с. 93].

Рекламний текст представлений як опосередковане вербалізоване відображення певної комунікативної ситуації, яке існує власне як феномен в структурі рекламного дискурсу та визначає певну текстову специфіку, має істотний вплив на жанрово-стилістичну палітру рекламної комунікації. Отже, висувається теза щодо креолізованості рекламного тексту, тобто реклама в цілому – це текст змішаного типу, котрий має у своєму складі дві негомодогенні сторони: вербальну (мовну / мовленнєву) та невербальну (таку, що належить до інших знакових систем, на відміну від природної мови).

Лінгвостилістичний підхід до аналізу структури, семантики та функцій рекламних текстів є хронологічно першим, він представлений науковими розвідками, у яких проаналізовано мовні особливості рекламних текстів. Фахівці зазначають, що традиційний аналіз рекламних текстів в аспекті використання мовних засобів

пов'язаний з визначенням реклами як підстилю масової комунікації, враховуючи орієнтованість реклами на масовий вплив і чітку граматичну скерованість, а сукупність структурних, семантичних і стилістичних характеристик, підпорядкованих граматичній настанові, дають змогу визначити слоган як жанр рекламного тексту [4].

Лінгвостилістичний підхід передбачає вивчення мовних засобів, використаних у слогані, зокрема стилістичних фігур, на підставі яких створено рекламні тексти, оскільки реклама не лише інформує читача, а й формує в нього яскравий, чіткий рекламний образ через систему зображально-виражальних засобів мови [3, с. 38].

Розглядаючи рекламний текст з позицій власне комунікативної лінгвістики, лінгвістичної прагматики, психолінгвістики, дійдемо висновку, що рекламний текст – це вербальний та фіксований у формі знаку відбиток мовленнєво-мисленнєвої діяльності. Рекламний текст сприймається у дискурсивних практиках як тематична, структурна та комунікативна єдність, наділена певними стилістичними характеристиками [4].

Д. Теркулова вважає, що при визначенні особливостей рекламного тексту, слід також відзначити наступні риси, що властиві цьому різновиду текстів:

- специфіка денотату рекламного тексту (об'єкт реклами, тобто товар чи послуга);
- особлива прагматична скерованість;
- специфіка когнітивних умов, характерних для акту прагматичного текстотворення рекламного тексту;
- семіотичний характер рекламного тексту;
- канонічність рекламного тексту (наявність жорсткої моделі композиційної побудови, обмеженість обсягу, специфіка мовного оформлення) [4, с.24].

Усі ці риси властиві й текстам інших типів, проте мають особливе вираження саме в рекламному тексті.

Як правило, рекламний текст містить в собі чотири основні складові: слоган; заголовок; основний текст; «ехо-фраза». Відповідно до цього, вся корисна й, власне кажучи, необхідна для потенційного покупця інформація повинна бути розподілена в цих чотирьох складових частинах реклами. В процесі роботи над текстом необхідно вибрати його адекватну довжину, провести літературну обробку, а також підібрати відповідне оформлення (візуальне, аудіальне і т.д.).

Розробка декількох варіантів тексту може також знадобитися з метою втілення подальших аналітичних цілей і вибору максимально ефективного варіанту із розроблених.

Розглядаючи лінгвостилістичні особливості рекламних текстів, варто повернутися до слова як основи будь-якого інформаційного простору. Найбільше досліджена мова художньої літератури, відповідно художня лексикологія розвивалась активніше, на відміну від досліджень лексики нехудожніх жанрів.

Рекламні тексти дають уявлення про картину сучасного вживання слів, які забезпечують смислові установки, багатство тематики, різноманітність товарів, що рекламуються, оптимальна подача інформації, «виготовлення» та вмілий підбір слова, багатократне повторення певних слів і словосполучень, вживання запозиченого слова – це в певній мірі лексичне вираження картини світу. Важливого значення при первинній номінації слова у рекламному дискурсі набувають знання про об'єкти духовного та фізичного світу, людську діяльність в цілому, країнознавство, і тому подібне. Стійкість форм слів сприяє визначенню понять, в яких відображається іноді таке дивне сполучення якостей та ознак предметів, які неможливо уявити собі без наочного образу цього предмета. Процес і результати позначення за допомогою мовних форм пов'язані завжди з формуванням і закріпленням знань [4].

На ефективність тексту реклами чи не найбільший вплив має саме стилістичне забарвлення лексичних одиниць, які у ньому вживаються. Автори рекламних текстів часто вдаються до використання стилістичних засобів мови, таких як: метафора (слово або вираз, що вживається в переносному значенні), метонімія (заміна одного слова іншим на основі суміжності), антитеза (протиставлення контрастних явищ), іронія (прихована насмішка), полісемія (багатозначність), каламбур (поєднання слів на основі їх багатозначності або співзвучності з комічним ефектом), епітет (підкреслює характерну рису описуваного явища), оксиморон (поєднання протилежних за змістом, контрастних понять), порівняння, гіпербола (перебільшення), евфемізм (нейтральний вислів, що використовують замість ненормативної лексики), перифраз (непряма згадка об'єкта шляхом опису), алюзія (натяк). Проте найбільш поширеними є метафора, засоби повтору, епітет, гіпербола, рима, алюзія і перифраз. Розглянемо вживання деяких тропів на

прикладях із рекламних оголошень [4].

У тому випадку, коли є потреба підкреслити винятковість певного продукту, маркетологи найбільше тяжіють до використання гіперболи. Гіпербола (перебільшення) – словесний зворот, у якому ознаки описуваного предмета навмисно подано у формі художнього перебільшення з метою звернути на них особливу увагу читача [2, с. 47].

Наприклад: «*Unendlich genießen*» (Amicelli, шоколадні цукерки). У наведеному прикладі автори реклами виражають експресивну складову за допомогою гіперболізації. Виробники презентують свій продукт як такий, що викликає *нескінченну* («unendlich») насолоду, що очевидно є перебільшенням.

Метафора – це переносне значення слова, засноване на уподібненні одного предмета або явища іншому. «*Wecke den Tiger in dir!*» (Kellog's Frosties, пластівці) «*Позбуди в собі тигра*», метафора, яка прямо пов'язана із символом бренду (тигром) та специфікою товару – пластівці на сніданок. Оскільки цільовою аудиторією цієї продукції є саме діти, то вкрай вдалим є вживання такої образності задля фіксації у дитячій пам'яті.

Розглянемо ще один приклад вживання художніх засобів у рекламі на прикладі маркетингової компанії відомої марки автомобілів. «*Citroen – Intelligenz auf Rädern*» (Citroen, автомобіль). У наведеному вище прикладі для створення експресивності використовується такий прийом, як метонімія. Метонімія – це слово, значення якого переноситься на найменування іншого предмета, пов'язаного з властивим для цього слова предметом за своєю природою. «*Intelligenz auf Rädern*» («*інтелект на колесах*»), більш вишуканий спосіб мовного

зображення слова автомобіль.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Отже, підсумовуючи написане, можна зробити висновок: щоб осмислити та передати головну думку рекламного повідомлення адекватно, варто, по-перше, володіти ґрунтовною базою знань в області лексики та стилістики як мови оригіналу, так і мови перекладу; по-друге, необхідно розуміти лінгвокультурологічні особливості певного регіону, для того щоб зрозуміти і відчувати емоційну дію реклами, що є дуже важливим моментом на шляху до того, щоб вірно передати її рідною мовою; по-третє, враховувати міжкультурні та міжнаціональні особливості рекламного матеріалу, і, нарешті, зберегти прагматичну направленість рекламного повідомлення [1, с. 423].

Подані вище приклади ілюструють роль засобів виразності в контексті рекламних повідомлень загалом та німецькомовного рекламного дискурсу зокрема. Бачимо, що засоби виразності не лише формують цілком своєрідну лінгвостилістику тексту, а й слугують механізмом підвищення ефективності реклами тієї чи іншої галузі.

Щодо лінгвостилістичних особливостей рекламних текстів слід відзначити, що вживання мовних художніх засобів для підкреслення головних позитивних рис продукції, що рекламується, беззаперечно превалює на теренах німецькомовного рекламного простору. Відповідно, сучасна реклама в цілому присвячена художньому стилю, адже саме наявність особливих лексичних одиниць, художніх засобів, тропів, робить текст рекламного повідомлення таким, що викликає інтерес та запам'ятовується, а отже, є ефективним засобом впливу на споживача.

Список використаних джерел

1. Борисов Б. Л. Технология рекламы и PR: Учеб.пособие для вузов. М.: Гранд: Фанр-Пресс, 2001. 617 с.
2. Ильинова Е. Ю. Рекламный дискурс: ценности, образы, ассоциации. Рекламный дискурс и рекламный текст : [коллективная монография] / Науч. ред. Т.Н. Колокольцева. – 2-е изд., стереотип. М. : Флинта : Наука, 2013. С. 38–56.
3. Теркулова Д. Р. Лингвостилистические и коммуникативно прагматические особенности английского рекламного текста: автореф. дис... канд. филол. наук : Москва, 2004. 24 с.

4. Елина Е. А. Семиотика рекламы [Электронный ресурс]. Режим доступа: <http://book-online.com.ua>.
5. Goddard A. The Language of Advertising – L.; N.Y.: Routledge, 1998. 134 p.
6. Sowinski B. Werbung in Deutschland. Tuebingen: Niemayer, 1998. 328.
7. Düsseldorf ist deutsche Werbehauptstadt. Режим доступа: <http://www.duesseldorfblog.de/index.php?s=Werbehauptstadt&x=0&y>

References

1. Borisov, B. L. (2001). *Technologiyi reklamy i PR [Advertising and PR technologies]*. Uchebnoye posobiye dlia vuzov Moscow:

Grand: Fanr-press, 617.

2. Düsseldorf ist deutsche Werbehauptstadt. URL: <http://www.duesseldorfblog.de/index.php?s=Werbehauptstadt&x=0&y>

3. Elina, E. A. Semiotika reklamy. [Semiotics of advertising]. URL: <http://book-online.com.ua>.

4. Goddard, A. (1998). The Language of Advertising – L.; N.Y.: Routledge, 134.

5. Ilyinova, E. Yu. (2013). Reklamnii diskurs. Tsennosti, obrazy, assoziatii Reklamniy diskurs I reklamniy tekst [Advertising discourse: values, images, associations.

Advertising discourse and advertising text]. Nauchniy redactor T. N. Kolokoltseva. Vtoroye izdaniye, stereotip. Moskow : Flinga: Nauka, 38 – 56.

6. Sowinski, B. Werbung in Deutschland. (1998). Tuebingen: Niemayer, 328.

7. Terkulova, D. R. (2004). Lingvostilisticheskiye i komunikativno-pragmaticheskiye osobennosti angliyskogo reklamnogo teksta [Linguistic, stylistic and communicative-pragmatic features of the English advertising text] Avtoreferat dissertatsii kandidat fil. nauk. Moscow, 24.

LINGUISTIC AND STYLISTIC FEATURES OF GERMAN ADVERTISEMENT: MEANS OF EXPRESSION

N. S. Oikhovska, O. V. Iskova

Introduction. *The article describes some linguistic and stylistic peculiarities of german advertising text.*

Purpose. *To consider and analyze the slogans of German advertising campaigns and determine the role of means of expression, their impact on the cognitive function of the recipient, as well as the dominant linguistic and stylistic elements in the texts of advertising messages.*

Results. *Linguistic and stylistic approach to the analysis of the structure, semantics and functions of advertising texts is chronologically the first, it is represented by scientific research, which analyzes the linguistic features of advertising texts. Experts note that the traditional analysis of advertising texts in terms of the use of language is associated with the definition of advertising as a background of mass communication, given the focus of advertising on mass influence and clear grammatical orientation, and a set of structural, semantic and stylistic characteristics subject to grammatical guidance. the ability to define a slogan as a genre of advertising text.*

The linguistic-stylistic approach involves the study of linguistic means used in the slogan, in particular stylistic figures, on the basis of which advertising texts are created, because advertising not only informs the reader, but also forms a bright, clear advertising image through a system of pictorial and expressive means of speech.

The stylistic coloring of the lexical units used in the text of advertising is perhaps the greatest influence. Authors of advertising texts often resort to the use of stylistic means of speech, such as: metaphor (word or expression used figuratively), metonymy (replacement of one word with another on the basis of contiguity), antithesis (opposition of contrasting phenomena), irony (hidden ridicule), polysemy (ambiguity), pun (combination of words based on their ambiguity or consonance with the comic effect), epithet (emphasizes the characteristic feature of the described phenomenon), oxymoron (combination of opposite in content, contrasting concepts), comparison, hyperbole (exaggeration), euphemism (neutral expression used instead of profanity), paraphrases (indirect mention of the object by description), allusion (hint). However, the most common are metaphor, means of repetition, epithet, hyperbole, rhyme, allusion and periphrasis.

Originality. *Means of expression are directly related to the objects and phenomena of material and spiritual culture of people, with the history of society and is a kind of consolidation and transfer of social and cognitive experience.*

Conclusion. *In order to comprehend and translate advertising adequately, it is necessary, first, to have a thorough knowledge base in the field of vocabulary and style of both the original language and the language of translation; secondly, it is necessary to understand the linguistic and cultural features of a particular region in order to understand and feel the emotional impact of advertising, which is a very important point on the way to correctly convey it in the native language; thirdly, to take into account the intercultural and interethnic features of advertising material, and, finally, to maintain the pragmatic orientation of the advertising message.*

Keywords: *advertising text, means of expression, linguistic and stylistic features, expressive component.*

УДК 82:81'25
<https://doi.org/10.31548/philolog2020.04.064>

ОСОБЛИВОСТІ ПОЕТИЧНИХ ПЕРЕКЛАДІВ НЕОКЛАСИКІВ

І. І. ВАКУЛИК, кандидат філологічних наук, доцент,
Національний університет біоресурсів і природокористування України

E-mail: vakulyk@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0002-4812-7719>

Анотація. У статті вперше описано особливості поетичних перекладів, які були здійснені на початку ХХ ст. представниками української школи неокласиків. Визначено найулюбленіші поетичні жанри М. Зерова та М. Рильського. **Мета** дослідження – проаналізувати українськомовні поетичні переклади, які сягнули античності, проте не втратили своєї актуальності й нині. **Матеріали і методи дослідження.** У роботі використано аналіз, синтез та порівняння як складові загальнонаукових методів та власне лінгвістичні у поєднанні з історичним і культурологічним підходами. **Обговорення.** Сонет став для українських неокласиків універсальним жанром, що поєднав суворий стиль і сувору форму. Це була не лише внутрішня потреба, а й життєва необхідність. «Суворість» можна розуміти як антитезу розхристаності форми, яка панувала на той час у так званій пролетарській культурі. **Висновки.** Жанр сонету для українських неокласиків став універсальним, оскільки до нього вони звертались з метою продемонструвати неповторність та недосяжність еллінських митців і водночас наголошували, що саме сонет є відлунням античності і може пов'язувати сучасну літературу із надбаннями класики.

Ключові слова: римська поезія, переклад, сонет, жанрові канони, античність, віршовані розміри.

Актуальність. «Вони теж приймали революцію, змінляли дорогу («вехи»), з тривогою оглядалися в майбутнє і заспокоєні, співали гімни новому порядку, вітаючи його як еру вселюдського щастя...», – так писав автор «Камени» у своїй передмові до збірки, намагаючись пояснити, чим цікаві римські автори золотого віку сучасному читачеві. Минуло століття, проте творчість українських неокласиків як представників високої культури, котрі залишили неоціненну спадщину і внесли величезний вклад у збагачення української літератури, продовжує полонити своєю вишуканістю [14].

Аналіз публікацій. Творчий шлях та поетична спадщина українських неокласиків неодноразово ставала предметом досліджень науковців. Переважно ці праці стосувалися окремих аспектів поетичного словника та поетичного мислення М. Зерова, М. Рильського, П. Филиповича, Ю. Клена, М. Драй-Хмари. Дослідники порушували питання, пов'язані із своєрідністю художньої мови (В. Шинкарук, В. Агеєва, Т. Руда, Н. Цівун, С. Тримбач, А. Калетнік) та мовотворчості неокласиків (К. Панасенко), зверталися до розгляду словесних образів і концептів (В. Шинкарук, М. Жулинський, М. Стріха, О. Балалаєва,

І. Вакулик, В. Кашперська, Д. Вакулик), відзначали специфіку звукопису та поетичного синтаксису творів неокласиків (С. Харченко). Взимку цього року у Національному університеті біоресурсів і природокористування України відбулась Всеукраїнська науково-практична конференція «Соціокомунікативний простір України: історія і сьогодення», присвячена 125-річчю від дня народження М. Т. Рильського, яка зібрала науковий світ навколо видатної постаті «грона п'ятірного» [21].

Мета нашого дослідження – проаналізувати українськомовні поетичні переклади, які сягнули античності, проте не втратили своєї актуальності й нині. Ці переклади надзвичайно строкаті, але мають свої особливості. У роботі використано аналіз, синтез та порівняння як складові загальнонаукових методів та власне лінгвістичні у поєднанні з історичним і культурологічним підходами.

Результати дослідження та їх обговорення. Римська поезія не знала рим, тому поетичні переклади з латини є складними [3; 4]. Проте, за визначенням фахівців, переклади М. Зерова вважаються найадекватнішими і найпоетичнішими [2; 10; 15; 16]. Але «латинські» інтереси не

обмежувались римськими поетами. 1924 року 3-й номер «Червоного шляху» вміщує латинські вірші Г. Сковороди у перекладах М. Зерова [19]. Однак критика 20-30 рр. вважала поетичні переклади Зерова даремним витраченням часу або взагалі не сприймала. Іншого неокласика – М. Рильського – називали трубадуром буржуазної культури [12; 13; 20]. Поезія «Нашу шлюбну постелю вквітчали троянди пахучі...» зі збірки «Синя далечинь» написана античним розміром – гекзаметром [1]. Нагадаємо, що любовна елегія була здобутком Тібулла і Проперція. Любовна тематика у Тібулла була пов'язана з культом природи, з уславленням простого сільського життя, якому протиставляв повну тривогами сучасність [5]. У Рильського такі поезії набувають більш сучасних мотивів, ніж у Зерова.

Запахла осінь в'ялим тютюном
Та яблуками, та тонким туманом,
І свіжі айстри під піском рум'яним
Зорюють за зачиненим вікном.
У травах коник, як зелений гном,
На скрипку грає...
... Учися чистоти і простоти
І, стопчуючи килим золотий,
Забудь про вежі темної гордині. (Крізь
бурю й сніг, 1925 р.)

І така чарівна картина «вічної весни» у
Зерова:

Вічна стояла весна, і подувом ніжним
зефіри
Лестили цвіт луговий, що пишався і ріс
самостійний.
Втім, і незораний лан половів –
нахилявся хлібами
І, нележавши в пару, наливав своє
стигле колосся.
Ріки текли молоком, струменіли скіз
нектаром ріки,
І темнолисті дуби золотими точились
медами.

Естетичною платформою, яка
об'єднувала неокласиків, була любов до
слова, до строгої форми, до великої
спадщини світової літератури. Вони
усвідомили сонет як «строгий стиль», як
сувору форму.

І лиш одна ще тішить дух поета,
Одна відроджує ваш строгий стиль –
Ясна, дзвінка закінченість сонета.
(М.Зеров. Сонети і елегії, 1922р.)

Нам відомі сонети Данте, Кавальканті,
Петрарки, Шекспіра. Сонети М. Рильського і
М. Зерова різняться. У Рильського допустимі
відхилення від метричного тону, римування
не завжди канонічне. У Зерова – більше
дотримання канонічної форми сонета. То був
«строгий стиль», «карбований». Майстер
сонета Зеров хотів видати перекладний
сонетарій, в якому мав намір представити
найвидатніших сонетистів світу [9].

Твори М. Зерова в більшості потребують
хоча б короткого пояснення історично-
культурних реалій, імен, бо менше, ніж у
Рильського, пов'язані з сучасністю. Тут більше
перегуків з античністю. Епіграф до сонету
«Nature-morte» з Гетевої «мінйони» «Kennst du
das Land?» («Ти знаєш край?») править за
вступ до безрадісної картини Барішівки
(Лукрози) 1921р., де єдиний освітньо-
культурний заклад – «Просвіта», в якому
азартні ігри, понівечені крісла та цигарковий
дим... Власне, про це ж написав М. Зеров у
пізнішій статті «Євразійський ренесанс і
пошехонські сосни» [7]. Щодо останніх шести
рядків сонета, не можна не згадати «Собаче
серце» Булгакова: «Чому забрали килими з
парадних сходів?.. Хіба де-небудь у Карла
Маркса сказано, що другий підїзд слід забити
дошками і ходити кругом через чорний двір?..
Чому пролетар не може лишити свої галоші
внизу, а каляє мармур?»

По килимах натоптані цигарки
І понад кріслами смердючий дим
І над вертепищем – Маркс і Лассаль.
В очах у Маркса пролягла печаль,
Шляхетне серце тягота притисла;
– Лассалю! та невже в одвіті ми
За ці криваві й понівечені крісла,
За ці брудкі й потерті килими?
(М.Зеров. Nature-morte, 1922 р.)

Епітети М. Зерова досить витончені, цікаві
своєю новизною і часто несподіваною
сполучуваністю: «твереза вода», «кубок
веселий», «святий бич», «вінки квітчасті»,
«мить остання», а «роки текучі», «дзвінкий
водограй» і «дикі струмки». Можливо, такої
своєрідної палітри вони набувають завдяки
тому, що знаходяться у постпозиції і нерідко
симетрично розташовані. Таким чином
підноситься рівень мовлення на свідому
стилістичну настанову – інверсію. Це було
необхідно Зерову, щоб перенести центр ваги
від іменника на прикметник, звернути увагу на
новизну і важливість його, тому «Ахілл
шоломенний», «Оріон дощовитий», «ніч

сновійна», «сонце світлосяйне», море – «вітрилино-крилате» [8].

М. Зеров був закоханий в Овідія і цю закоханість вклав в переклади. Він говорить про поета:

Вінець Овідія довіку не зів'яне.

Безсмертний плач його, гіркий і незрівнянний,

Елегії душі, як цвіт весняних лоз.

І чари сонячних його «Метаморфоз»,

І мудрі тонкощі ученого кохання.

(М. Зеров. Безсмертя).

Овідій, як відомо, був майстром метафор. Цю образність зумів зберегти у поетичних перекладах і М. Зеров. Наприклад, описуючи потоп, говорить про ріки:

Ріки, вернувшись додому, уста джерелам роздирають

І, розгнзудавши потоки свої, поспішають до моря.

Цікаво, що до «оформлення» в неокласичний гурт, Рильський писав у «Срібному сонеті» (1918):

Цей вечір замкнений в холодному спокої,

Чіткий, докінчений нагадує сонет,

Сонет каси і тиші зимової.

Зі сніжних рим дзвінких його зложив поет,

Чий силует не тлі блакитні неземної

Для тих хто молиться, є Божий силует.

Тут – мимовільний перегук із майбутнім сонетом М. Зерова, написаним 1921р; «І лиш одне ще тішить дух поета...»

М. Рильський присвячуючи вірш М. Зерову, не наслідував його перекладацької манери, не був суворим копіїстом античних нормативів, проте став справжнім новатором, котрий на основі античної, української і російської класичної тематики створював своєрідні і водночас дуже прості, природні, прозорі форми. Поет зумів відтворити красу й повнозвучність сапфічного вірша, обмежившись мінімумом ритмічних засобів. Слід нагадати, що традицію інтерпретації античних λογαєдів класичними розмірами започаткував І.Франко, який переспівував сапфічні строфи (в циклі «Із Сапфони») не тільки складними λογαєдичними метрами, а й класичним віршем, особливо з складником «Золотії горішки, що бродились довіку» [6].

Постає питання: чому все-таки

найулюбленишим у неокласиків М. Зерова і М. Рильського став саме жанр сонета? Окрім впливу французьких парнасців, були, власне, й інші причини переважно психологічного плану. Велику роль зіграти і художницькі настанови щодо класичної форми, родовід якої йде від сицилійської поезії XIII ст.

Сонет як явище стилю був надзвичайно поширеним: у сонетах листувались друзі (Данте і Кавальканти), любовні листи тепер нерідко набували цієї форми, філософи вкладали в цю строфічну форму свої філософські системи, митці – погляди (Леонардо да Вінчі).

Українські неокласики усвідомили сонетний стиль як «строгий стиль».

І лиш одна ще тішить дух поета,
Одна відроджує ваш строгий стиль –
Ясна, дзвінка закінченість сонета
(М.Зеров. Класики)

А М. Рильський у збірці «Троянди й виноград» (1957) звернеться до А. Малишка, який сказав: «Сонеты короткие – ни к чему», заперечуючи цю думку і посилаючись на приклади Петрарки, Міцкевича, Пушкіна:

... та форма удивительно чиста,

Высокого испытанного сплава.

О, не игрушка, нет, и не забава –

Живет она веками неспроста,

Классически строга и величава.

«Хаос можна малювати в два способи: чіткими лініями, так, щоб прозорість, закоханість і вихованість форми зумисне не відповідали бурхливості змісту», – писав М. Рильський. І далі: «Поет повинен володіти своїм матеріалом, хоч б і той матеріал був таким справді «кров'ю пораненого серця» (1926). А ось приватне зізнання М. Зерова до кореспондента Р. Олексієва: «Ви пишете сонети, бо хочете мати сонети, а я пишу сонети, бо інакше, поза каноністичним розміщенням думок та образів, у мене не буде нічого, бо поза сонетами – я безпорадний». Безпосередньо Микола Костьович у цьому випадку прибіднювався – і даремно. Зводячи власну сонетну творчість до «сухарної продукції», знав що лише майстер поезії здатен створити справжній сонет, знав, що може дати сонет – як мала драматургічна форма – митцеві [11].

Жанровий канон сонета передбачає концептуальність, яка має бути реалізована через певний композиційний ритм за універсальною схемою: теза – антитеза –

синтез. Така схема розвитку драматургічної лінії сонета ніби «підказує» поетові найзагальніший напрям розвитку думки, настрою, розмислу. Сонет дає можливість залагодити суперечності. Отже, це збалансування стабільного і змінного, це діалог із самим собою, зі світом; це краса переходу драматичних переливів поетичного змісту. Зрештою, це особливе стильове мислення, яке перевертає до себе передусім поетів раціоналістичного складу.

Сонет став для українських неокласиків універсальним жанром. Це була не лише внутрішня потреба, а й життєва необхідність (не забуваймо, в які часи творили неокласики).

М. Зеров звертався до еллінських митців, щоб підкреслити неповторність, недосяжність їхніх вершин і водночас наголошував, що лише сонет – як відлуння античності – може пов'язувати сучасну літературу із надбаннями класики. Звернено увагу на згадку про «строгість стилю», яка у різних контекстах тлумачиться по-різному. Певним чином, цю строгість можна зрозуміти як антитезу розхристаності форми, яка панувала на той час у так званій пролетарській культурі [17; 18]. Строгість ця може означати обов'язкову дисципліну, думки й емоції, оформлену у 14-рядковий сонет.

Список використаних джерел

- Balalaieva O. Y., Vakulyk I. I. Perception of ancient motifs in the works of Ukrainian neoclassicists. *Studia Humanitatis*. 2017. V. 4. <http://st-hum.ru/content/balalaieva-ou-vakulyk-ii-perception-ancient-motifs-works-ukrainian-neoclassicists>
- Балалаєва О. Ю., Вакулик І. І. Ad fontes: формування естетичної платформи у творчості М. Зерова і М. Рильського. *Мова*. 2017. № 28. DOI: <https://doi.org/10.18524/2307-4558.2017.28.112675>
- Вакулик І., Кашперська В. Метрика творчої спадщини українських неокласиків. *Українське мовознавство*. К., 2010. № 40/1. 245-249
- Вакулик І. І. «Люби природу не як символ...». *Література. Фольклор. Проблеми поетики*. К., 2012. № 37.
- Вакулик І. І. Інтерпретація концепту квітів у ранній творчості Рильського. *Мова як світ світів. Граматика і поетика текстових структур*. К., 2010.
- Вакулик І. І. *Мова, етнос, нація у контексті гуманітарних знань*. Монографія. К., 2016. 184 с.
- Зеров М. *Антологія римської поезії*.

Висновки. Нами були проаналізовані поезії М. Зерова «Агронавти», «Горленко», «Kosmos», «Superstitio», «Pro domo», «Хірон», його переклади вергілієвої «Енеїди», «Метаморфоз» Овідія, елегій Проперція («Цінтії», «Туллові», «Пам'ятник», «Втеча»), Тібулла («Війна і мир»), Овідія («Життя поета»), а також од Горація («До Деллія», «До Венери», «До Левконої»). Ті речі, яку в оригіналі були написані гекзаметром або елегійним дистихом, М. Зеров переклав, дотримуючись розміру оригіналу. Що ж до ритмічної різноманітності римських ліриків (Катулл, Горацій), то тут перекладач не зберіг єдиного принципу: деякі поезії він переклав, точно відтворивши ритміку оригіналу (наприклад, 32 ода першої книги Горація), а часто йдучи за прикладом багатьох попередників, обертав розмір, звичніший для нашого віршування, також запровадив і риму, яка в оригіналі відсутня.

Таким чином, жанр сонету для українських неокласиків став універсальним, адже до нього вони звертались з метою продемонструвати неповторність та недосяжність еллінських митців і водночас наголошували, що саме сонет є відлунням античності і може пов'язувати сучасну літературу із надбаннями класики.

Репринтне видання. К., 1927.

- Зеров М. *Твори*: В 2-х т. К., 1990. Т.1. 842 с.
- Історія української літератури ХХ століття: у 2 кн. Кн. 1: Перша половина ХХ ст. К.: Либідь, 1998. 464 с.
- Калетнік А. А. Вербалізація художнього світогляду в концепції Миколи Зерова. *Мова і культура*. 2011. Вип. 14. Т. 4. С. 336–341.
- Кобиленко Н. К. Кореляція понять концепт і символ у когнітивній лінгвістиці. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Серія: Філологічна. 2016. Вип. 60. С. 35–37.
- Коцюбинська М. *Література як мистецтво слова*. К., 1965.
- Кузьма Ю. М. Античні мотиви в поезії М. Т. Рильського. *Іноземна філологія*. Львів, 1966. Вип. 9. С. 32–39.
- Панасенко К. О. Символіка поетичного тексту як об'єкт перекладу (на матеріалі українських та російських перекладів англомовної поезії ХІХ–ХХ ст.): дис.... канд. філол. наук: 10.02.16. Херсон, 2015. 247 с.
- Панченко В. Микола Зеров: формування української ідентичності.

Мандрівець. К., 2013. № 2. С. 50–57.

16. Сацук І. К. Естетична концепція Миколи Зерова: калокатія. Гуманітарний часопис. Харків, 2007. № 3. С. 61–69.

17. Солодько П. Ремінісценції з грецької та латини в оригінальній поезії Миколи Зерова. Дивослово. 1994. № 12. С. 9–11.

18. Турган О. Рецепція античності в українській літературі (діахронічний аспект). Філологічні семінари. Київ: КНУ ім. Т. Шевченка, 2013. Вип. 16. С. 72-81.

19. Червоний шлях. Харків, 1923. № 3.

20. Шинкарук В. Образи земляків у творчості Максима Рильського. Актуальні проблеми історії і літератури Волині та Київщини. Збірник наукових праць: У 2 ч. Ч. 1. Житомир: Видавництво «Волинь», 1999. С. 194–202.

21. Соціокомунікативний простір України: історія та сьогодення: зб. матеріалів Всеукраїнської наук.-практ. конф. до 125-річчя від дня народження М.Т. Рильського. Київ, 20 – 21 лютого, 2020 р. Київ: Міленіум, 2020. 168 с. https://nubip.edu.ua/sites/default/files/u187/zbirnik_tez.pdf

References

1. Balalaieva, O. Y., Vakulyk, I. I. (2017). Perception of ancient motifs in the works of Ukrainian neoclassicists. *Studia Humanitatis*. 4. URL: <http://st-hum.ru/content/balalaieva-oy-vakulyk-ii-perception-ancient-motifs-works-ukrainian-neoclassicists>

2. Balalaieva, O. Y., Vakulyk, I. I. (2017). Ad fontes: formation of aesthetic platform in the creation of M. Zerov and M. Rylsky. *Mova*. 28. URL: DOI: <https://doi.org/10.18524/2307-4558.2017.28.112675>

3. Vakulyk, I., Kashperska V. (2010). Metryka tvorchoi spadshchyny ukrainskykh neoklasykiv [The metric of the creative heritage of the Ukrainian neoclassic]. *Ukrainske movoznavstvo [Ukrainian linguistics]*. 40/1. Kyiv. 245–249.

4. Vakulyk, I. I. (2012). Liuby pryrodu ne yak symbol [Love nature is not a symbol of]. *Literatura. Folklor. Problemy poetyky [Literature. Folklore. Problems of poetics]*. Kyiv. 37.

5. Vakulyk, I. I. (2010). Interpretaciia kontseptu kvitiv u rannii tvorchosti Rylskoho [Interpretation of the concept of flowers in Rylsky early works]. *Mova yak svit svitiv Hramatyka i poetyka tekstovykh struktur [Language as world of worlds. Grammar and poetics of text structures]*. Kyiv, 2010.

6. Vakulyk, I. I. (2016). Mova, etnos,

natsiia u konteksti humanitarnykh znan [Language, ethnicity, nation in the context of humanities]. Monograph. Kyiv, 2016. 184.

7. Zerov, M. (1927). Antolohiia rymsoi poezii [Anthology of Roman poetry]. Reprint edition. Kyiv.

8. Zerov, M. (1990). Tvory [Works: In 2 vols.]. Kyiv. Vol.1. 842.

9. Istoriia ukrainskoi literatury XX stolittia [History of Ukrainian literature of the XX century] (1998). Book 1: The first half of the XX century. Kyiv: Lybid, 464.

10. Kaletnik, A. A. (2011). Verbalizatsiia khudozhnoho svitohliadu v kontseptsii Mykoly Zerova [Verbalization of the artist considered in Nikolai Zerov]. *Mova i kultura [Language and culture]*. 14. 4. 336–341.

11. Kobylenko, N. K. (2016). Koreliatsiia poniat kontsept i symbol u kohnityvni linhvistytsi [Correlation of concepts concept and symbol in cognitive linguistics]. *Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu «Ostrozka akademiia». Serii: Filolohichna [Scientific records of the National University «Ostroh Academy». Series: Philological]*, 60. 35–37.

12. Kotsyubynska, M. (1965). Literatura yak mystetstvo slova [Literature as the art of speech]. Kyiv. 165.

13. Kuzma, Y. M. (1966). Antychni motyvy v poezii M. T. Rylskoho [Ancient motifs in the poetry of MT Rylsky]. *Inozemna filolohiia [Foreign philology]*. Lviv. 9. 32–39.

14. Panasenko, K. O. (2015). Symbolika poetychnoho tekstu yak ob'ekt perekladu (na materialy ukrainskykh ta rosiiskykh perekladiv anhlomovnoi poezii XIX–XX) [Symbolism of poetic texture, which is a translation (in Ukrainian and Russian translations of English poetry of XIX – XX)]. Kherson, 247.

15. Panchenko, V. (2013). Mykola Zerov: formuvannya ukrainskoi identychnosti [Mykola Zerov: known Ukrainian identifier]. *Mandrivets [Traveler]*. Kyiv. 2. 50–57.

16. Satsyk, I. K. (2007). Estetychna kontseptsii Mykoly Zerova: kalokahatiia [Aesthetic concept of Nikolai Zerov: kalokagatia]. *Humanitarnyi chasopys [Humanities magazine]*. Kharkiv. 3. 61–69.

17. Solodko, P. (1994). Reministsentsii z hretskoi ta latyny v oryhnalnoi poezii Mykoly Zerova [Reminiscences of Greek and Latin in the original poetry of Nikolai Zerov]. *Dyvoslovo [Divoslovo]*. 12. 9–11.

18. Turgan, O. (2013). Retseptsiia antychnosti v ukrainskii literaturi (diakhronichnyi aspekt) [Antibody reception in the Ukrainian literature (diachronic aspect)]. *Filolohichni seminary*

[*Philological seminars*]. Kyiv: KNU T. Shevchenko. 16. 72–81.

19. Chervonyi shliakh [The Red Way] (1923). Kharkiv. 3.

20. Shikaruk, V. (1999). Obrazy zemliakiv u tvorchosti Maksyma Rylskoho [Images of countrymen in the works of Maxim Rylsky]. *Aktualni problemy istorii i literatury Volyni ta Kyivshchyny. Zbirnyk naukovykh prats* [Current issues of history and literature of Volyn and Kyiv community. Collection of scientific works]: 2 parts. Part 1. Zhytomyr: Volyn Publishing

House. 194–202.

21. Sotsiokomunikatyvnyi prostir Ukrainy: istoriia ta sohodennia [Socio-communicative space of Ukraine: history and present] (2020). *Zb. materialiv Vseukrainskoi nauk.-prakt. konf. do 125-richchia vid dnia narodzhennia M. T. Rylskoho* [Proceedings of the Ukrainian scientific and practical conference to the 125th anniversary of M.T. Rylsky]. February 20-21, Kyiv. 168. URL: https://nubip.edu.ua/sites/default/files/u187/zbirnik_tezi.pdf.

PECULIARITIES OF POETIC TRANSLATIONS OF NEOCLASSICS

I. I. Vakulyk

Abstract. *The article first describes the features of poetic translations, which were made in the early twentieth century by the representatives of the Ukrainian school of neoclassicists. The most favorite poetic genres of M. Zerov and M. Rylsky are determined. The **purpose** of the study is to analyze Ukrainian-language poetic translations that have reached antiquity, but have not lost their relevance today. **Materials and methods of research.** The analysis, synthesis and comparison as components of general scientific methods and linguistic ones in combination with historical and culturological approaches are used in this work. **Discussion.** Sonnet became a universal genre for Ukrainian neoclassicists, combining strict style and strict form. It was not only an inner need, but also a vital necessity. "Severeness" can be understood as the antithesis of the disintegration of the form that prevailed at the time in the so-called proletarian culture. **Conclusions.** The genre of the sonnet became universal for Ukrainian neoclassicists, as they turned to it in order to demonstrate the uniqueness and inaccessibility of Hellenic artists and at the same time emphasize that the sonnet is an echo of antiquity and can connect modern literature with the classics.*

Keywords: *Roman poetry, translation, sonnet, genre canons, antiquity, poetic dimensions.*

УДК 81'373.7:811.161.2:811.112.2
<https://doi.org/10.31548/philolog2020.04.070>

СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНІ ТА СТИЛІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ НІМЕЦЬКИХ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ (НА МАТЕРІАЛІ ЛЕКСИКОГРАФІЧНИХ СЛОВНИКІВ)

Н. В. БІЛОУС, кандидат філологічних наук, доцент,
Національний університет біоресурсів і природокористування України
E-mail: bilounat@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0003-1038-4629>

А. С. БАРЛАДЮГА, магістр філології,
Національний університет біоресурсів і природокористування України
E-mail: abarladiuha@gmail.com

Анотація. У статті охарактеризовано теоретичні засади вивчення фразеологічних одиниць у мовознавстві та перекладознавстві та визначено поняття фразеологізму в німецькій мові. Надано загальну характеристику стану дослідження фразеології німецької мови у зарубіжному та вітчизняному мовознавстві, розглянуто фразеологічні одиниці у площині перекладу. Виокремлено структурно-семантичні та стилістичні особливості фразеологічних одиниць (на матеріалі фразеологічних словників), розглянуто шляхи реалізації фразеологічних одиниць та охарактеризовано класифікацію фразеологічних одиниць за семантичним, структурним та стилістичним принципами.

У роботі фразеологізми представлено семантично фразеологічними сполученнями, єдностями, фразеологічними зрощеннями або ідіомами. Серед семантичних груп найбільш представлені шість. Відібрані фразеологічні одиниці розподілено за структурним принципом на десять груп, що утворені за такими моделями: іменникові; прикметникові; фразеологізм-речення, представлені прислів'ями, приказками, афористичними висловлюваннями, умовними та порівняльними реченнями, спонуканням; дієслівні; прийменникові, сполучникові, фразеологізм-запитання, прислівниковий, вигуківі, сталі вирази з абрєвіацією та окличні речення. Варто зазначити, що за стилістичним принципом відібрано 135 фразеологізмів, розподілених за 21 групою. До фразеологізмів за цим принципом слід віднести наступні тропи і фігури: евфемізми, іронію, метафори, метонімію, парафраз, порівняння, уособлення, антономазію, повтор, риторичне запитання та хіазм.

Ключові слова: фразеологізм, фразеологічна одиниця, ідіома, сталий вираз, фразеологічне сполучення, фразеологічна єдність, фразеологічне зрощення, еквівалент, аналог, калькування, описовий переклад, структура, семантика, стилістика.

Актуальність дослідження. Усвідомлення мови як культурно-історичного середовища, яке втілює в собі матеріальну і духовну культуру народу, осягнення мови як скарбниці культури, що сприяє передачі культурних цінностей і накопиченого досвіду від покоління до покоління, призводить до необхідності опису національно-культурної специфіки фразеологічних одиниць [7, с. 221]. І одним з ефективних способів ознайомлення з культурою народу через його мову є вивчення фразеології.

Вирізнєння національно-культурного компонента у фразеологічних одиницях дає можливість вивчити сталі вирази з точки зору наявності в них інформації про національну культуру та показати, як способи прояву національно-культурної специфіки обумовлені психологією народу, його менталітетом, своєрідністю історичного,

громадсько-політичного та побутового устрою, а також своєрідністю сприйняття навколишнього світу [7, с. 222].

Актуальність роботи визначається загальною спрямованістю сучасних лінгвістичних та перекладознавчих досліджень на виявлення особливостей функціонування та перекладу фразеологічних одиниць у німецькій мові на матеріалі лексикографічних джерел. До того ж актуальність даного дослідження пов'язана з багатогранністю проблеми фразеологічних одиниць, вивченням яких займалися як вітчизняні лінгвісти (О. В. Кунін, В. В. Виноградов, Н. М. Шанський, М. М. Амосова, А. В. Суперанська), так і зарубіжні (Ш. Баллі, Ф. де Соссюр, Е. Сепір).

Аналіз досліджень і публікацій. Огляд наукової літератури з досліджуваного питання, а саме з проблеми структурно-

семантичних та стилістичних особливостей німецьких фразеологізмів (З. Е. Роганова, О. П. Пророченко, А. Ю. Пономаренко, А. В. Марковська, К. А. Левковська, Л. Р. Зіндер та ін.) дає можливість стверджувати, що в сучасному мовознавстві та перекладознавстві даній проблемі приділено недостатньо уваги.

Дослідження фразеології в німецькому мовознавстві розпочалося зі спостережень лексикографів, що звернули увагу на існування в мові сталих сполук слів. Для останніх характерною виявилася своєрідна організація елементів, а також поняття, відмінні від самостійних значень компонентів. Серед зарубіжних лінгвістів, які зробили значний внесок у розвиток німецької фразеології слід відмітити Ф. Зайлера, В. Фрідеріха, В. Шмідта, Р. Клаппенбах, Теа Шіппан, Г. Бургера та В. Флайшера. У 50 – 60-х рр. ХХ ст. вийшли праці Борхарта-Вустмана-Шоппе, К. Крюгера-Лоренца, Е. Агріколи та В. Фрідеріха. Німецькі дослідники розрізняють три групи фразеологізмів: фразеологічні сполучення (*einfache phraseologische Verbindungen*), фразеологічні єдності (*phraseologische Einheiten*) та фразеологічні зрощення або ідіоми (*starre phraseologische Verbindungen*).

До списку вітчизняних науковців, що займалися дослідженням фразеології на матеріалі німецької мови слід також віднести Я. Баран, М. Городнікову, Л. Зіндер та Т. Строеву, Л. Ліпську, І. Чернишову, Л. Ройзензон, Ю. Аваліані, Д. Долгополова, О. Пророченко, В. Кононенко, А. Райхштейн, Е. Солодухо, В. Лазарович, В. Пельвецького, С. Денисенко, К. Левковську, а також А. Смирницького та В. Виноградова. Класифікація останнього лягла в основу усіх інших класифікацій.

Мета дослідження – проаналізувати структурно-семантичні та стилістичні особливості фразеологічних одиниць на матеріалі німецькомовних фразеологічних словників за трьома принципами: семантичним, структурним та стилістичним.

Матеріали і методи дослідження. Матеріалом дослідження послуговували лексикографічні джерела: Німецько-український фразеологічний словник В. І. Гаврися та О. П. Пророченко. Методи дослідження зумовлені метою, завданнями та проаналізованим матеріалом: *зіставний метод*, що полягає у співвіднесенні фразеологічних одиниць за різними принципами – структурним, семантичним та стилістичним на матеріалі

фразеологічних словників; *контекстуально-інтерпретаційний*, що полягає у з'ясуванні специфіки значення фразеологічних словосполучень; *статистичний*, що полягає у підрахунку відповідних фразеологічних одиниць, представлених на різних мовних рівнях.

Результати. Фразеологічні одиниці (далі – ФО), тобто фразеологічні вирази – це стійкі поєднання слів з ускладненим змістом окремого слова, звороту мови, яким притаманні такі ознаки, як роздільнооформленість, відтворюваність, іноді, еквівалентність і співвідношення із словом [3, с. 89]. Існує багато способів перекладу фразеологічних одиниць, однак потрібно пам'ятати, що реальний процес перекладу фразеологічних одиниць не зводиться до підбору «еквівалентних мовних відповідностей» [7, с. 221], а є складним процесом, в якому крім майстерності перекладача відіграють роль замовник перекладу, набір культурних знань потенційних реципієнтів, на які орієнтується перекладач, а також характер взаємовідносин контактуючих культур, та багато інших чинників, що впливають на якість перекладу.

Оптимальним перекладацьким рішенням при перекладі ФО є пошук ідентичної фразеологічної одиниці. Однак слід визнати, що число подібних відповідностей у німецькій та українській мовах досить обмежене [2, с. 7]. При відсутності безпосередніх відповідностей фразеологізм, ужитий у мові оригіналу, можна перекласти за допомогою аналогічної фразеологічної одиниці (аналогом), хоча він буде побудований на іншій основі.

Слід також враховувати, що стилістичне або емоційне забарвлення не завжди збігаються. У цьому випадку взаємозаміна є неможливою. Калькування, або послівний переклад, іноді допустимі, хоча цей метод не завжди є ефективним. Цікаво, що часом перекладачам вдається впровадити в мову перекладу нову ФО. Найчастіше цей спосіб застосовують до фразеологізмів, які мають біблійні, античні або міфологічні джерела. Якщо у мові перекладу не існує фразеологізмів, еквівалентних вихідній фразеологічній одиниці, потрібно шукати відповідні за значенням слова, так звані однослівні часткові еквіваленти фразеологізмів [7, с. 222]. При перекладі фразеологічної одиниці з німецької мови на українську рекомендовано користуватися найбільш повними тлумачними фразеологічними двомовними словниками.

З огляду на те, що у сучасній лінгвістиці існують різні підходи до класифікації фразеологічних одиниць і не має одностайності у поглядах щодо недоліків та переваг кожного типу класифікації, вважаємо за доцільне опиратися у дослідженні на три принципи класифікації фразеологічних одиниць: семантичний, структурний і стилістичний.

За семантичним принципом, суть класифікації полягає у визначенні ступеня семантичного зв'язку між компонентами фразеологічної одиниці. Одиниці з частковим перенесенням значення виявляють найслабкіший зв'язок між складовими. Чим більший розрив між значенням фразеологічної одиниці і значеннями її складових, тим більше ступінь семантичного зв'язку. Таким чином, за цим принципом фразеологічні одиниці можна поділити на три класи [1, с. 243]:

1) фразеологічні сполучення (це групи слів з частково зміненим значенням; мають чітку мотивацію, тобто значення одиниці може бути легко встановлене із начень складових [8, с. 145]): ein Gedanke fuhr (або schoß) j-m durch den Kopf (тж. ein Gedanke durchschoß j-s Kopf): **Diese Gedanken schossen ihr durch den Kopf, während sie die fort dauernden Stichelreden der Burschen zungenfertig zurückgab; Und plötzlich durchschießt ein Gedanke seinen Kopf...** "O Maack, ich weiß es jetzt: Du hast uns alle bescheißen wollen" (5, с. 242). Розмовний вислів ein Gedanke schoß j-m durch den Kopf має метафоричне забарвлення і вживається у значенні «у кого-небудь сяйнула думка», тобто йому/їй спало на думку, стало зрозумілим.

2) фразеологічні єдності (групи слів з повністю зміненим значенням, тобто

значення одиниці не відповідає значенням складових компонентів [9, с. 19]. Такі одиниці також є мотивованими, а метафора, на основі якої ґрунтується зрушення значення, очевидна): das Jüngste (або Letzte) Gericht: **Darauf werden Sie bis zum Jüngsten Gericht warten können. Einen Kunsthistoriker, der was von Bibliotheken versteht, gibt es nicht ...** [5, с. 227]). Вищенаведений фразеологізм має релігійне метафоричне забарвлення і вжитий у значенні «Страшного суду». У вузькому контексті на рівні речення він натякає на той факт, що доведеться довго чекати на появу справжніх фахівців-мистецтвознавців, які б знали на бібліотеках.

3) фразеологічні зрощення (це групи слів з повністю зміненим значенням, але, на відміну від фразеологічних єдностей, вони не мотивовані, і метафора не простежується [6, с. 58]): kleine Fische: "Wie war die Mathematiklausur?" – "Die beiden ersten Aufgaben waren schwierig, aber die anderen Aufgaben waren für mich **kleine Fische**" [5, с. 213]. У фрагменті ФО *kleine Fische* є розмовним виразом, що вживається у значенні «дрібниця, абищія», де йдеться про те, що іспит з математики видався доволі легким і не склав жодних труднощів.

Шляхом суцільної вибірки з німецькомовних лексикографічних джерел нами було відібрано 100 текстових фрагментів на позначення німецькомовних фразеологічних одиниць. Розподіл відібраних фразеологічних одиниць за тематичним та лексико-семантичним принципом виявився досить неоднорідним. Результати подані у таблиці (див. табл. 1.).

Таблиця 1

Розподіл фразеологічних одиниць на матеріалі німецькомовних лексикографічних джерел (семантичний принцип)

Вид	Кількість %
1. ФО, пов'язані з історією, війнами, традиціями та культурою народу, з народними легендами	7 %
2. ФО, пов'язані з художньою літературою	3 %
3. ФО, пов'язані з роботою, діловими справами	7 %
4. ФО, що пов'язані з біблейськими та релігійними подіями	8 %
5. ФО, пов'язані з давньогрецькою і давньоримською міфологією	2 %
6. ФО, пов'язані з емоційним станом, настроєм, характером та зовнішнім виглядом	18 %
7. ФО, пов'язані з грошима, багатством, статками, матеріальним/соціальним становищем	8 %
8. ФО, пов'язані зі смертю	6 %
9. ФО, пов'язані з розумом і дурістю	12 %
10. ФО, пов'язані зі спілкуванням та відносинами між людьми	10 %
11. Інші ФО	19 %
Всього:	100

Як бачимо, за результатами даних, занесених до таблиці, німецькомовні фразеологічні одиниці розподілені нерівномірно за тематичним та лексико-семантичним принципом. Так, першу групу становлять ФО, пов'язані з емоційним станом, настроєм, характером та зовнішнім виглядом, що складає 18%, а також інші фразеологізми (19%). До другої групи належать ФО, пов'язані з розумом і дурістю (12%) та фразеологічні одиниці, пов'язані зі спілкуванням та відносинами між людьми (10%). Третя група фразеологізмів представлена ФО, що пов'язані з біблейськими та релігійними подіями (8%) та сталі вирази, пов'язані з грошима, багатством, статками, а також матеріальним та соціальним становищем (8%) відповідно. Четверта група містить ФО, що пов'язані з історією, війнами, традиціями та культурою народу, з народними легендами (7%) та фразеологізми, пов'язані з роботою, діловими справами (7%). До п'ятої групи належать ФО, пов'язані зі смертю (6 %). Насамкінець, шоста група містить фразеологізми з давньогрецької і давньоримської міфології (2%), а також ФО, пов'язані з художньою літературою (3%).

Переважають в німецькій мові фразеологізми, пов'язаних з емоційним станом, настроєм, характером та зовнішністю мовців, з розумом і дурістю, а також зі спілкуванням та відносинами між людьми свідчить про неабиякий вплив досвіду народу протягом століть на концептуальну та мовну картини світу. До того ж, з безлічі наявних мовних засобів фразеологічні звороти, особливо в художній літературі виконують особливу естетичну функцію.

Згідно зі структурним підходом у роботі було виявлено такі групи фразеологічних одиниць: дієслівні, іменникові, прикметникові, прислівникові, вигуківі, ФО-скорочення, ФО-речення (прислів'я, приказки, умовні, порівняльні, спонукання), сполучникові та прийменникові. Наразі спробуємо проілюструвати фразеологічні одиниці на прикладі перерахованих вище типів німецьких фразеологізмів.

За результатами дослідження, дієслівні фразеологізми склали значну частку всіх фразеологічних одиниць (32%). Серед дієслівних фразеологізмів бачимо дієслова руху, мовлення, різноманітних дій, стану тощо. У постпозиції до дієслова може бути різна кількість залежних від нього слів, та загалом увесь вираз еквівалентний дієслову [10, с. 29].

Відзначимо, що німецькому дієслівному фразеологізмові часто можна віднайти дієслівний відповідник в українській мові, хоча власне дієслово може належати до іншого семантичного поля, наприклад: nichts (zu brechen noch) zu beißen haben (тж. nichts zu beißen und zu brechen haben): *Da wir Warzburger sind und auch einen geheimen Ermittlungsdienst haben, wissen wir natürlich besser als die geschätzte amerikanische Militärbehörde, wer nichts zu beißen hat* [5, с. 87]. Розмовний ФО *nichts zu beißen haben* має низку синонімічних варіантів, тобто відзначається наявністю так званих міжмовних синонімів на зразок «покласти зуби на полицю», «не мати й шматка хліба», «голодувати». У контексті слугує для негативної характеристики американського авторитету або його відсутності.

Прикметникові та прислівникові фразеологізми можуть мати у своєму складі як прикметники, прислівники, так і інші частини мови, та виконують вони роль прикметника (переважно у функції іменної частини складеного присудка) чи прислівника [4, с. 317]. Прикметникові ФО представлені 10%: *meine bessere Hälfte: Wenn jemand von Margot als seiner besseren Hälfte sprach, fügte er schnell hinzu: die größere* [5, с. 94]. Розмовний ФО *meine bessere Hälfte* вжито у жартівливу значенні «моя краща половина» (чоловік про дружину, дружина про чоловіка). Тут іронія полягає в тому, що чоловік під *bessere* розуміє *größere*.

Прислівниковий ФО становить лише 1%: *ganz: ganz und gar: Und nicht nur ein Ketzer bist du, fürchte ich, sondern ganz und gar ein Heide, der nicht einmal an die Wahrheit seines eigenen Glaubens glaubt* [5, с. 238]. ФО *ganz und gar* зі значенням «зовсім, цілком, абсолютно» надає вислову цілковитої упевненості й категоричності у здогадках мовця з приводу єретичних поглядів опонента.

Шляхом суцільної вибірки з німецькомовних лексикографічних джерел було відібрано 100 текстових фрагментів на позначення фразеологічних одиниць. Розподіл відібраних фразеологічних одиниць за структурним принципом виявився досить неоднорідним. Результати подані у таблиці (див. табл. 2.).

За результатами дослідження, відібрані фразеологічні одиниці розподіляються за структурним принципом на 10 груп і утворені за такими моделями: іменникові ФО, загальною кількістю 7 %; прикметникові ФО,

Розподіл фразеологічних одиниць на матеріалі німецькомовних лексикографічних джерел (структурний принцип)

Вид	Кількість %
1. Іменникові ФО	7 %
2. Прикметникові ФО	10 %
3. Дієслівні ФО	32 %
4. Прийменникові та сполучникові ФО	9 %
5. Прислівниковий ФО	1 %
6. Вигуківий ФО	3 %
7. ФО з абрєвіацією	1 %
8. ФО- окличні речення	3 %
9. ФО-запитання	6 %
10. ФО-речення (прислів'я, приказки та афористичні висловлювання; ФО-спонукання+звертання; ФО-умовні речення; ФО-речення, утворені за моделлю порівняння зі сполучником wie	28 %
Всього:	100

загальною кількістю 10 %; ФО-речення, куди увійшли також прислів'я, приказки, афористичні висловлювання, умовні та порівняльні речення, спонукання (28%); дієслівні ФО, загальною кількістю 32 %. Окремо варто виділити прийменникові та сполучникові ФО (9%) та ФО-запитання (6%). Найменш поширеними виявилися наступні групи ФО, розподілені за структурним принципом: прислівниковий ФО (1%), вигуківий ФО (3%), ФО з абрєвіацією (1%) та ФО-окличні речення (3%).

У підсумку бачимо, що найбільш розповсюдженими серед німецькомовних ФО з структурою виявилися дієслівні ФО загальною кількістю 32% та ФО-речення у формі прислів'їв, приказок, афоризмів, імперативних та наказових речень, умовних речень, речень, утворених за моделлю порівняння зі сполучником wie, що становлять 28%. Частота вживання саме цих фразеологічних одиниць свідчить про динамічний характер оповіді, а також вчинків, дій комунікантів як безпосередніх учасників спілкування. Саме цей факт ще раз підтверджує те, що за семантичним принципом найбільш поширеними є ФО, пов'язані з емоційним станом, настроєм, характером та зовнішнім виглядом, а також ФО, пов'язані з розумом і дурістю та спілкуванням та відносинами між людьми. До того ж, відомо, що фразеологізми часто виконують моралізаторську та виховну функції, вказуючи на негативні чи позитивні сторони тієї чи іншої життєвої ситуації.

Варто зазначити, що за стилістичним принципом зі 100 текстових фрагментів було відібрано 135 фразеологізмів, розподілених за 21 групою. Існування переважаючої

кількості ФО за цим принципом свідчить про те, що, скажімо, одна фразеологічна одиниця може виконувати одночасно як функцію історизму, так і терміну (напр., словникове позначення – іст.військ. або заст.евф., що означає існування ФО у якості застарілої та евфемістично забарвленої), напр.: *Armee: zur großen Armee abgehen* (тж. *zur großen Armee abberufen* або *versammelt werden*): *Im Lager herrschte große Trauer: der Feldherr Wallenstein war zur großen Armee abberufen worden* [5, с. 47]. ФО *zur großen Armee abberufen werden* є застарілим виразом, що виконує, до того ж, стилістичну функцію евфемізму, тобто маскувального вислову, який використовується замість слів, котрі сприймаються як небажані, неприйнятні. Тут сталий вираз замінює «померти» відповідними «зійти з світу, спочити вічним сном», що справляють пом'якшувальний ефект.

Шляхом суцільної вибірки з німецькомовних лексикографічних джерел нами було відібрано 100 текстових фрагментів на позначення фразеологічних одиниць. Розподіл відібраних фразеологічних одиниць за стилістичним принципом (усього 135 ФО) виявився досить неоднорідним. Результати подані у таблиці (див. табл. 3).

Результати проведеного дослідження свідчать про те, що стилістичні можливості німецьких фразеологічних одиниць, відібраними нами з лексикографічних джерел (переважна більшість з ФО належить до творчої спадщини німецької художньої літератури) є досить різноманітними. Найбільш представленими у цьому відношенні виявилися такі лексичні та фонетичні стилістичні явища, а також тропи і

фігури, як: 36 розмовних виразів або 26.6% та німецькі прислів'я, афоризми і приказки

загальною кількістю 15 одиниць або 11.1%.

Таблиця 3

Розподіл фразеологічних одиниць на матеріалі німецькомовних лексикографічних джерел (стилістичний принцип)

Вид	Кількість %
1. Алюзія (біблійна, літературна, історична, міфологічна)	3 (2.2%)
2. Парафраз	6 (4.4%)
3. Діалектизми (берлінізми) та жаргонізми	5 (3.7%)
4. Іронія (жарти)	6 (4.4%)
5. Метафора	6 (4.4%)
6. Розмовні вирази	36 (26.6%)
7. Запозичення (романізми французького походження та англіцизми)	2 (1.4%)
8. Грубі сталі вирази, презирливі, зневажливі, з фамільярним та несхвальним відтінком	8 (5.9%)
9. Антономазія	2 (1.4%)
10. Архаїзми, історизми, застаріла лексика	4 (2.9%)
11. Евфемізми	5 (3.7%)
12. Книжна лексика, кліше, поетизми, ФО високого стилю	9 (6.6%)
13. Терміни (комерційні, морські, військові, музичні, спортивні, юридичні тощо)	8 (5.9%)
14. Метонімія	2 (1.4%)
15. Прислів'я, афоризми, приказки	15 (11.1%)
16. Уособлення/персоніфікація	1 (0.7%)
17. Порівняння (з wie)	4 (2.9%)
18. Рима/алітерація/асонанс та звуконаслідування	5 (3.7%)
19. Повтор	2 (1.4%)
20. Риторичне запитання	5 (3.7%)
21. Хіазм	1 (0.7%)
Всього: 100	135

До другої групи, що виражає стилістичні можливості ФО належать грубі сталі вирази, презирливі, зневажливі, з фамільярним та несхвальним відтінком кількістю 8 одиниць або 5.9%, а також комерційні, морські, військові, музичні, спортивні, юридичні та ін. терміни загальною кількістю 8 одиниць або 5.9%. Книжна лексика, кліше, поетизми та ФО високого стилю також належать до цієї групи і становлять 9 випадків вживання або 6.6%. Третю групу ФО за стилістичним принципом відповідно за частотою поширення складають парафраз, метафора та іронія або жарти, у кількості 6 одиниць кожна або 4.4% відповідно. У четверту групу входять діалектизми (берлінізми) та жаргонізми (3.7%), евфемізми (3.7%), рима, алітерація, асонанс та звуконаслідування (3.7%) та риторичні запитання (3.7%). З незначним відривом їм поступаються архаїзми, історизми і застаріла лексика (2.9%) та порівняння з *wie* (2.9%). Нарешті, найменшу кількість ФО, відібраних нами за стилістичним принципом, становлять наступні групи: біблійна, літературна, історична, міфологічна алюзія (2.2%), запозичення, такі як романізми французького

походження та англіцизми (1.4%), антономазія (1.4%), метонімія (1.4%), уособлення або персоніфікація (0.7%), повтор (1.4%) та хіазм (0.7%).

Отже, достатня кількість німецьких фразеологічних одиниць дала можливість нам провести їх систематизацію, виявивши при цьому групи фразеологізмів, складовою частиною яких є біблійні імена, імена, взяті з античної міфології і народних легенд. До фразеологічних одиниць було віднесено фразеологізми, пов'язані з історією та традиціями німецького народу, що з'явилися в німецькій мові зі всесвітньо відомих творів художньої літератури, запозичення з інших мов, а також жаргонні вирази.

Висновки і перспективи. Дослідження німецькомовних фразеологізмів відбулося за трьома основними принципами: семантичним, структурним та стилістичним. За семантичним принципом були розглянуті ФО на основі їхньої класифікації на фразеологічні сполучення, фразеологічні єдності та фразеологічні зрощення. Фразеологічні одиниці розподілені нерівномірно за тематичним та лексико-семантичним принципом. Фразеологізми є саме такими

засобами, які використовуються в якості різноманітних експресивних і виразно-зображальних засобів. Вони здатні також висловлювати найширший діапазон емоційних станів. Іншими словами, у нашій роботі фразеологізми представлені семантично як фразеологічними сполученнями і єдностями, так і фразеологічними зрощеннями або ідіомами. Вони відіграють ключову роль при самовираженні мовців, тобто з їх допомогою співрозмовники висловлюють оцінку або вказують на певний емоційний стан.

Серед семантичних груп найбільш представлені шість: ФО, пов'язані з емоційним станом, настроєм, характером та зовнішнім виглядом; ФО, пов'язані з розумом і дурістю, а також зі спілкуванням та відносинами між людьми; ФО, пов'язані з біблейськими та релігійними подіями, з грошима, багатством, статками, а також матеріальним та соціальним становищем; ФО, що пов'язані з історією, війнами, традиціями та культурою народу, з народними легендами. Сюди також належать фразеологізми, пов'язані з роботою і діловими справами; ФО, пов'язані

зі смертю; фразеологізми з давньогрецької і давньоримської міфології, а також ФО, пов'язані з художньою літературою.

Найбільш розповсюдженими серед німецькомовних ФО за структурою виявилися дієслівні ФО загальною кількістю 32% та ФО-речення у формі прислів'їв, приказок, афоризмів, імперативних та наказових речень, умовних речень, речень, утворених за моделлю порівняння зі сполучником *wie*, що становлять 28%. Частота вживання цих фразеологічних одиниць свідчить про динамічний характер оповіді, а також вчинків, дій комунікантів як безпосередніх учасників спілкування. Саме цей факт ще раз підтверджує те, що за семантичним принципом найбільш поширеними є ФО, пов'язані з емоційним станом, настроєм, характером та зовнішнім виглядом, а також ФО, пов'язані з розумом і дурістю та спілкуванням та відносинами між людьми. До того ж, відомо, що фразеологізми часто виконують моралізаторську та виховну функції, вказуючи на негативні чи позитивні сторони тієї чи іншої життєвої ситуації.

Список використаних джерел

1. Гальперин И. Р. Очерки по стилистике английского языка. М.: Литература на иностранных языках, 2011. 449 с.

2. Городникова М. Д. К вопросу об устойчивых словосочетаниях в современном немецком языке: автореф. дис. канд. филол. наук. М., 1952. 23 с.

3. Зиндер Л. Р., Строева Т. В. Современный немецкий язык. М.: Наука, 2004. 342 с.

4. Лушникова О. М. Особливості функціонування біблійних фразеологізмів у повсякденному житті та літературі. Гуманітарний вісник. Серія: Іноземна філологія. 2006. № 10. Т. 2. С. 316–319.

5. Німецько-український фразеологічний словник. В. І. Гавриць, О. П. Пророченко. Київ: Радянська школа, 1981. 797 с.

6. Решетюк Т. П. Лексико-граматичний аналіз фразеологічних одиниць зі сфери флори і фауни у сучасній англійській мові. Актуальні проблеми філології та перекладознавства: Зб. праць та доповідей. Х.: Хмельницький, 2005. С. 53 – 57.

7. Смотрина М. О. Перевод фразеологических единиц с компонентом-антропонимом. Актуальные вопросы филологической науки XXI века: сборник статей IV Международной научной конференции молодых ученых,

посвященной 80-летию юбилею кафедры иностранных языков (7 февраля 2014 г.). Екатеринбург: Издательство Уральского университета, 2014. С. 221–224.

8. Fleischer W. Phraseologie der deutschen Gegenwartssprache. Leipzig, 1982. 376.

9. Friederich W. Moderne deutsche Idiomatik. München, 1998. 67p.

10. Klappenbach R. Feste Verbindungen in der deutschen Gegenwartssprache. Halle (Saale), 2013. 145 p.

References

1. Galperin, I. R. (2011). Ocherki po stilistike angliiskogo yazyka [Essays on the stylistics of the English language]. Moscow : Literature in foreign languages, 449.

2. Gorodnikova, M. D. (1952). K voprosy ob ustoychivyykh slovosochetaniyakh v sovremennom nemetskom yazyke [On the question of set phrases in modern German]: avtoref. diss. kand. filol. nauk. Moscow, 23.

3. Zinder, L. R., Stroeve, T. V. (2004). Sovremennyi nemetskii yazyk [Modern German]. Moscow : Nauka, 342.

4. Lushnikova, O. M. (2006). Osoblyvosti funkcionyvannya bibliinykh frazeologizmiv u povsyakdennomu zhytti ta literaturi [Features of the functioning of biblical phraseology in everyday life and literature]. Humanitarnyi

Visnyk [Humanitarian Bulletin]. Series: Foreign Philology. Issue 10, T. 2, 316–319.

5. Gavrys, V. I., Prorochenko, O. P. (1981). *Nimetsko-ukraiinskyi frazeologichnyi slovnyk* [German-Ukrainian phraseological dictionary]. Kyiv : Soviet school, 797.

6. Reshetyuk, T. P. (2005). *Leksyko-hramatychnu analiz frazeologichnykh odynyts zi sfery flory i fauny u suchasniy angliiskii movi* [Lexical and grammatical analysis of phraseological units in the sphere of flora and fauna in modern English]. Current issues of philology and translation studies: Coll. of works and reports. Kh : Khmelnitsky, 53 – 57.

7. Smotrina, M. O. (2014). *Perevod frazeologicheskikh yedynits s komponentom*

antroponimom [Translation of phraseological units with an anthroponym component]. Topical issues of philological science of the XXI century: a collection of articles of the IV International Scientific Conference of Young Scientists, dedicated to the 80th anniversary of the Department of Foreign Languages (February 7, 2014). Yekaterinburg: Ural University Publishing House, 221–224.

8. Fleischer, W. (1982). *Phraseologie der deutschen Gegenwartssprache*. Leipzig, 376.

9. Friederich, W. (1998). *Moderne deutsche Idiomatik*. München, 67.

10. Klappenbach, R. (2013). *Feste Verbindungen in der deutschen Gegenwartssprache*. Halle (Saale), 145.

STRUCTURALLY SEMANTIC AND STYLISTIC FEATURES OF PHRASEOLOGICAL UNITS

N. V. Bilous, A. S. Barladiuha

Abstract. *The article substantiates key structurally semantic and stylistic features of phraseological units on the material of phraseological dictionaries. The ways of realization of phraseological units are considered and the classification of phraseological units according to semantic, structural and stylistic principles is characterized.*

The purpose of research is to analyse the structural-semantic and stylistic features of phraseological units on the material of German-language phraseological dictionaries according to three principles: semantic, structural and stylistic.

Results of research. *The study of German phraseological units was based on three main principles: semantic, structural and stylistic. According to the semantic principle, German phraseologisms have been considered on the basis of their classification into weak or quasi-idioms, semi-idioms and full idioms. Phraseological units are unevenly distributed according to thematic and lexical-semantic principles. Phraseologisms are used as a variety of expressive and pictorial means. They are also able to express the widest range of emotional states. In other words, in this work phraseological units are represented semantically both by phraseological combinations and unities, and by phraseological mergers or idioms. They play a key role in the self-expression of speakers, i.e. with their help the interlocutors express an assessment or indicate a certain emotional state.*

Among the semantic groups, the most represented are six of them: phraseologisms related to emotional state, mood, character and appearance; phraseologisms related to reason and stupidity, as well as communication and relationships between people; phraseologisms related to biblical and religious events, money, wealth, as well as material and social status; phraseologisms related to the history, wars, traditions and culture of the people, and with folk legends. It also includes phraseological units related to work and business; phraseologisms related to death; phraseologisms from ancient Greek and ancient Roman mythology, as well as phraseological units related to literary texts.

The most common among German phraseologisms by structure appeared to be phraseological units with verb as a key component with a total of 32% and set sentences in the form of proverbs, sayings, aphorisms, imperative sentences, conditional sentences, sentences formed by the model of comparison with the conjunction 'wie', which are 28%. The frequency of use of these phraseological units indicates the dynamic nature of the story, as well as actions, behavior of speakers as direct participants in communication.

The results of the study indicate that the stylistic possibilities of German phraseological units, selected from lexicographic sources (the vast majority of phraseologisms belongs to the creative heritage of German literature) are quite diverse. The most represented in this respect are the lexical and phonetic stylistic phenomena, as well as tropes and figures.

Keywords: *phraseology, phraseological unit, set expression, weak idiom/quasi-idiom, semi-idiom, full idiom, equivalent, analogue, calquing, descriptive translation, structure, semantics, stylistics.*

TERMINOLOGY STUDIES. ТЕРМІНОЗНАВСТВО

УДК 81'33

<https://doi.org/10.31548/philolog2020.04.078>

СУТНІСТЬ ПОНЯТТЯ «ЕЛЕКТРОННИЙ СЛОВНИК»: ПРОБЛЕМИ ДЕФІНІЦІЇ, ЗАГАЛЬНІ Й ДИФЕРЕНЦІЙНІ ОЗНАКИ

О. Ю. БАЛАЛАЄВА, кандидат педагогічних наук, доцент,
Національний університет біоресурсів і природокористування України

E-mail: olena.balalaeva@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-2675-5554>

Анотація. Статтю присвячено проблемі визначення сутності поняття «електронний словник». Висвітлено різні підходи до розуміння змісту, обсягу й ознак базового поняття комп'ютерної лексикографії, адже питання номенклатури лексикографічних об'єктів належить до неоднозначно вирішуваних і набуває особливої полемічності щодо електронних словників. Проблеми дефініції зумовлені як відносною новизною, так і складністю природи денотата, який має багато синонімічних позначень: словник «автоматичний», «автоматизований», «комп'ютерний», «машинний», «машиночитний», «електронний», «цифровий» тощо, одночасна ротація яких призводить до термінологічної неузгодженості та плутанини. У наукових розвідках ці поняття часто вживають у відношеннях тотожності, перехрещення та супідрядності. Мета статті – здійснити аналіз поняття «електронний словник» у контексті сучасних досліджень у галузі комп'ютерної лексикографії, наукових і нормативних джерел. На основі аналізу та узагальнення наукових праць і чинних стандартів, стосовних електронних видань, виявлено загальні й диференційні ознаки поняття «електронний словник», уточнено його сутність. Значну увагу надано порівнянню функціональних і структурних особливостей поліграфічних та електронних словників.

Ключові слова: електронний словник, поняття, дефініція, термінологія, комп'ютерна лексикографія.

Актуальність. У науковій літературі на позначення об'єкта комп'ютерної лексикографії вживають різні терміни: *словник автоматичний, автоматизований, комп'ютерний, машинний, машиночитний, електронний, цифровий* тощо. На думку одних дослідників, усі ці терміни можна розглядати як рівнозначні, на думку інших, загальними та рівнозначними можна вважати терміни *автоматичний* та *електронний* словники, а *комп'ютерний* – розглядати як один з їх підвидів [8]. Існує також точка зору, що визначення понять *електронний, автоматизований, автоматичний* словник не характеризують об'єкти в повному обсязі, адже спектр продуктів комп'ютерної лексикографії такий широкий та різноманітний, що наявні спроби обмежити площину визначення цих понять однією дефініцією видається неможливим [12].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. С. Амеліна та Р. Тарасенко зауважують, що ефективність процесу перекладу значною мірою залежить від

застосування спеціалізованого інструментарію, який базується на інформаційних технологіях [1, с. 105]. Проте питання номенклатури таких засобів належить до неоднозначно вирішуваних, на що неодноразово звертали увагу сучасні дослідники. Теоретичним і практичним аспектам створення електронних словників, зокрема і питанням їхньої номенклатури та класифікації присвячені дослідження А. Баранова, В. Беркова, Є. Карпіловської, М. Ковязіної, Л. Колодяжної, І. Кульчицького, Є. Купріянова, М. Лаптевої, Р. Мисака, Н. Сивакової, В. Селегея, В. Широкова, О. Чепик, Г. Чередниченко та ін.

Мета статті – здійснити аналіз поняття «електронний словник» у контексті сучасних досліджень у галузі комп'ютерної лексикографії, наукових і нормативних джерел. У дослідженні застосовано **методи** аналізу наукових джерел, порівняння, узагальнення та систематизації.

Результати дослідження. На сучасному серед науковців немає єдиної

точки зору не лише щодо термінології, а й щодо тлумачення поняття, позначуваного цими термінами. Так, Л. Беляєва розмежовує поняття *автоматизований* та *автоматичний* словник за критерієм призначення, проте дефініцію наводить через поняття *електронного* словника. До автоматизованих дослідниць відносить електронні словники, які описують конкретну термінологію, енциклопедичні словники на машинних носіях, а також автоматичні словники систем комп'ютерного опрацювання інформації, зокрема машинного перекладу. *Автоматизовані* словники призначені для користувача-людини, а *автоматичні* – для програмного опрацювання тексту, машини [3, с. 71]. За цим же принципом розрізняє словники і А. Залевська, проте з іншою термінологією: на її думку, для користувача-людини призначені словники *електронні*, а для комп'ютерних програм, що працюють із природномовними текстами, включно з системами машинного перекладу, автоматичного редагування, інформаційного пошуку тощо – *комп'ютерні* [7].

Більшість дослідників вживають термін *електронний словник*, але вкладають в нього різне значення і підкреслюють його умовність: «термін *електронний словник* став уже звичним. Проте атрибут “електронний” характеризує об'єкт так само поверхово, як атрибут “паперовий” – традиційні словники» [13].

На думку Х. Несі, термін «електронний словник» може бути застосований для позначення будь-якого масиву даних в електронній формі щодо написання, значення або використання слів [16].

В. Дубічинський трактує це поняття значно вужче і вважає електронним (автоматичним/автоматизованим) словником «частину автоматизованої системи інтелектуального призначення із зібраними і певним чином упорядкованими найменуваннями понять в тій галузі, з якими працює або на яку спирається ця автоматизована система. Найчастіше вони містять сукупність термінів і термінологічних словосполук, систематизованих та поданих таблицями, семантичними сітками або семантичними деревами» [6, с. 10].

С. Загайнов визначає електронний словник як систему лексикографічних даних, організовану з використанням спеціальної програми, що дозволяє здійснювати пошук перекладного еквівалента лексичної одиниці вхідної мови, і розглядає електронний

словник як різновид програмного забезпечення, призначений для розв'язання конкретних завдань лінгвістичного характеру, який має суттєві переваги щодо обробки та зберігання інформації порівняно з класичними паперовими словниками.

В Україні термінологія комп'ютерної лексикографії не є стандартизованою. Термін «електронний словник» не зафіксовано в чинному ДСТУ 7157:2010 «Видання електронні. Основні види та вихідні відомості» [5], проте трапляється він в оновленому «Положенні про електронні освітні ресурси», де тлумачиться як «електронне довідкове видання, що містить упорядкований перелік мовних одиниць (слів, словосполучень, термінів, фразеологізмів тощо) з відомостями про їх значення, вживання, будову, походження тощо» [11]. Зауважимо, що ДСТУ 3017:2015 «Інформація та документація. Видання. Основні види. Терміни та визначення понять», на яке спирається Положення, у визначенні поняття «мовний словник (лінгвістичний словник)» наводить важливе уточнення: «... або з перекладом іншою мовою» [5, с. 15].

З огляду на зазначені дефініції пропонуємо уточнене визначення поняття електронного словника як розміщеного на електронному носії чи в комп'ютерній мережі електронного довідкового видання, що містить упорядкований перелік мовних одиниць з відомостями про їхні значення, вживання, будову, походження або (та) з перекладом іншою мовою, і яке не може бути трансформоване у паперовий аналог без редукації його функцій. Ознака «не може бути трансформоване у паперовий аналог без редукації його функцій» є важливою для розмежування понять власне «електронний словник» та «електронний аналог друкованого словника». Адже досить поширеною є думка, що електронний словник – це електронна версія паперового словника, забезпечена зручною системою пошуку.

Зокрема, Тлумачний словник термінів понятійного апарата інформатизації освіти визначає електронний словник як електронне інформаційне джерело, яке відповідає традиційному «паперовому» словнику. Проте багато дослідників дотримуються іншої позиції. В. Селегей вважає що електронний словник є особливим лексикографічним об'єктом, в якому може бути зреалізовано багато продуктивних ідей, не затребуваних із різних причин у паперових словниках. Дослідник називає такі

антиномії традиційних паперових словників: чим більший обсяг словника, тим складніше ним користуватися; чим повніший і глибший опис лексичних значень, тим менше словник відповідає сучасній мовній та культурній ситуації; чим цікавіша лексикографічна концепція словника, тим вужчою є його лексична база [13].

Комп'ютерна реалізація словника дозволяє подолати частину зазначених проблем, завдяки удосконаленим можливостям показу вмісту словникової статті (наприклад, із частковим показом за різними критеріями – різні «проекції» словника), різноманітним графічним засобам, використанню різних лінгвістичних технологій, як-от: морфологічний і синтаксичний аналіз, повнотекстовий пошук, розпізнавання і синтез звуку тощо.

Я. Перванов взагалі вважає, що тривале протиставлення понять *паперовий* – *електронний* словник, затінює той факт, що текст (образ) і носій є непов'язаними сутностями, а принципову відмінність електронного словника від паперового вбачає не так в електронній розмітці та гіпертексті, в картках і вікнах замість паперових сторінок і словникових статей, як в новій манері лексикографічної інтерпретації мовної семантики, що залучає користувача до віртуальної лексикографії зовсім в інший спосіб [10].

Цю ідею поділяють й інші науковці, досліджуючи еволюцію лексикографії від словника-книги до сучасних мультимедійних баз даних, які все більше розширюють можливості й обсяг електронних джерел інформації та наближають їх до депозитаріїв інформації тезаурусного типу, максимально подібних до способу зберігання інформації про слова в ментальному лексиконі людини.

Н. Форгет стверджує, що електронні словники відрізняються від паперових словників за такими факторами, як використання, презентація, можливості пошуку, технічні аспекти та характер контенту. Автор звертає увагу на використання в електронних словниках

гіпертексту та більшу гнучкість у пошуку порівняно з паперовими словниками [15].

І. Саженин до характеристик електронних лексикографічних ресурсів відносить більший обсяг лексикографічних даних, інтегрований опис лексичної одиниці, можливість маніпуляції з елементами контенту: коригування, формування власного контенту користувача та створення системи складних запитів [12].

Як акцентують С. Ніколаєнко, В. Шинкарук та ін.: «нині стала очевидною перевага інформаційної складової діяльності людей над усіма іншими її формами і компонентами» [9, с. 241]. Електронні словники надають можливість нелінійного подання матеріалу, що дозволяє розширити межі словникової статті й зняти проблему ліміту інформації, характерну для традиційних паперових видань.

Висновки та перспективи. Отже, серед науковців немає єдиної точки зору щодо змісту, обсягу й ознак базового поняття комп'ютерної лексикографії. Більшість дослідників схиляється до терміна «електронний словник». Сучасні електронні словники являють собою складні інтерактивні системи з потужним арсеналом функцій, які забезпечують доступ до інформації різного характеру, що виходить за межі суто лінгвістичних знань. Програми електронних словників дозволяють налаштовувати інтерфейс і змінювати оформлення словникового матеріалу, електронний словник може бути інтегрований з іншими додатками: текстовими редакторами, «накопичувачами перекладів», настільними видавничими системами тощо. Важливими перевагами електронних словників як дослідників, так і користувачів вважають великий обсяг, розширені можливості пошуку, зручну навігацію, мультимедійність та інтерактивність. Це актуалізує вивчення теоретичних і практичних аспектів проектування електронних словників і становить перспективний напрям подальших наукових досліджень.

Список використаних джерел

1. Амеліна С. М., Тарасенко Р. О. Вивчення технологій створення електронних термінологічних баз у процесі професійної підготовки перекладачів. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2017. Т. 60, №4. С. 105-115.
2. Балалаєва Е. Ю. Электронный словарь: сущность, структура, классификации.

Современная педагогика. 2014. № 4. URL: <http://pedagogika.snauka.ru/2014/04/2238> (дата звернення 10.10.2020).

3. Беляева Л. Н. Потенциал автоматизированной лексикографии и прикладная лингвистика. *Известия РГПУ им. А. И. Герцена*. 2010. № 134. С. 70-79.

4. ДСТУ 3017:2015. Видання. Основні види. Терміни та визначення понять. [Чинний

від 2016-07-01]. Київ: ДП «УкрНДНЦ», 2016. 38 с. (Інформація та документація).

5. ДСТУ 7157:2010. Видання електронні. Основні види та вихідні відомості. [Чинний від 2010-11-03]. Київ: Держпоживстандарт України, 2010. 18 с. (Інформація та документація).

6. Дубічинський В. В. Лексикографія. Харків: НТУ «ХПІ», 2011. 66 с.

7. Залевская А. А. Информационные технологии в лингвистике. Тверь: ТГУ, 2012. 40 с.

8. Мисак Р. Комп'ютерні словники: класифікація та укладання. *Проблеми української термінології*: зб. наук. праць 10-ї Міжнар. наук. конф., м. Львів, 30 верес.– 2 жовт. 2008 р. Львів: Нац. ун-т «Львівська політехніка», 2008. С. 52–55.

9. Ніколаєнко С., Шинкарук В., Ковальчук В., Кочарян А. Використання BIG DATA в освітньому процесі сучасного університету. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2017. Т. 60, вип.4. С. 239-253.

10. Перванов Я. А. Заметки по электронной лексикографии. 2011. URL: <http://arxiv.org/ftp/arxiv/papers/1107/1107.1753.pdf> (дата звернення 08.10.2020).

11. Про внесення змін до Положення про електронні освітні ресурси: Наказ МОН України від 22.12.17 № 1662. Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z1695-12> (дата звернення 12.10.2020).

12. Саженин И. И. Корпусные методы в лексикографии: опыт создания модели словарного корпуса: дис. ... канд. филол. наук: 10.02.01. Новосибирск, 2013. 192 с.

13. Селегей В. Электронные словари и компьютерная лексикография. *Ассоциация лексикографов Lingvo*. 2003. URL: http://www.lingvoda.ru/transforum/articles/seleg_eu_a1.asp (дата звернення 10.10.2020).

14. Хоменко Л. О., Балалаєва О. Ю. Досвід розробки методів дистанційного навчання іноземних мов у НАУ. *Наукові доповіді Національного аграрного університету*. 2005. Вип. 1 (1). URL: <http://nd.nubip.edu.ua/2005-1/05klomin.pdf> (дата звернення 10.10.2020).

15. Forget N. Les dictionnaires électroniques dans l'optique de la traduction. Ottawa: University of Ottawa. 1999. 136 p.

16. Nesi H. Dictionaries in electronic form. *The Oxford History of English Lexicography Oxford* / Cowie, A. P. (ed.). Oxford UPress, 2008. P. 458-478.

References

1. Amelina, S. M., Tarasenko, R. O. (2017). *Vyvchennia tekhnolohii stvorennia elektronnykh terminolohichnykh baz u protsesi profesiinoi pidhotovky perekladachiv*. [Studying technologies for creating electronic terminological bases in the process of professional training of translators]. *Information Technologies and Learning Tools*. Vol. 60, no 4, 105-115.

2. Balalaieva, O. Yu. (2014). *Electronic dictionary: essence, structure, classifications*. *Sovremennaja pedagogika*. No 4. Retrieved from: <http://pedagogika.snauka.ru/2014/04/2238>

3. Belyaeva, L. N. (2010). *Potencial avtomatizirovannoj leksikografii* [Automatic lexicography scope and applied linguistics]. *Izvestija RGPU im. A.I. Gercena*. 2010. No 134, 70-79.

4. DSTU 3017:2015. *Vydannia. Osnovni vydy. Terminy ta vyznachennia poniat*. [Editions. Basic types. Terms and definitions conceptions]. (2016). Kyiv: DP «UkrNDNTs»

5. DSTU 7157:2010. *Vydannia elektronni. Osnovni vydy ta vykhidni vidomosti*. [Editions electronic. Basic types and imprint]. (2010). Kyiv: Derzhpozhyvstandart Ukrainy.

6. Dubichynskiy, V. V. (2011). *Leksyko-hrafia* [Lexicography]. Kharkiv: KhPI.

7. Zalevskaja, A. A. (2012). *Informacionnye tehnologii v lingvistike*. [Information technology in linguistics]. Tver: TGU.

8. Mysak, R. (2008). *Kompiuterni slovnyky: klasyfikatsiia ta ukladannia* [Computer dictionaries: classification and compilation], *Problemy ukrainskoi terminolohii: zb. nauk. prats 10 Mizhnar. nauk. konf., Lviv, 30/09–20/10/2008*. Lviv: «Lvivska politekhnik», 52–55.

9. Nikolaienko, S., Shynkaruk, V., Kovalchuk, V., Kocharian, A. (2017). *Vykorystannia BIG DATA v osvitnomu protsesi suchasnoho universytetu* [The use of big data in the educational process of a modern university]. *Information Technologies and Learning Tools*. Vol. 60, no.4, 239-253.

10. Pervanov, Ja. (2011). *Zametki po jelektronnoj leksikografii*. Retrieved from: <http://arxiv.org/ftp/arxiv/papers/1107/1107.1753.pdf>

11. *Pro vnesennia zmin do Polozhennia pro elektronni osviti resursy*: Nakaz MON Ukrainy vid 22.12.17 № 1662. Official website of the Verkhovna Rada of Ukraine. Retrieved from: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z1695-12>.

12. Sazhenin, I. I. (2013). *Korpusnye metody v leksikografii: opyt sozdanija modeli slovarnogo korpusa* [Corpus methods in lexicography: experience in designing a model

of the vocabulary corpus] (Doctoral dissertation). Novosibirsk, NGPU.

13. Selegej, V. (2003). Jelektronnye slovari i kompjuternaja leksikografija [Electronic dictionaries and computer lexicography]. Asociacija leksikografov Lingvo. Retrieved from: http://www.lingvoda.ru/trans-forum/articles/selegey_a1.asp

14. Khomenko, L. O., Balalaieva, O. Yu. (2005). Dosvid rozrobky metodiv dystantsiinoho navchannia inozemnykh mov u NAU [Experience

in the methods development of distance learning of foreign languages at NAU], Naukovi dopovidi NAU. No 1. Retrieved from: <http://nd.nubip.edu.ua/2005-1/05klomin.pdf>

15. Forget, N. (1999). Les dictionnaires électroniques dans l'optique de la traduction, University of Ottawa.

16. Nesi, H. (2008). Dictionaries in electronic form in: Cowie, A. P. (ed.). The Oxford History of English Lexicography Oxford, Oxford University Press, 458-478.

THE ESSENCE OF THE CONCEPT "ELECTRONIC DICTIONARY": PROBLEMS OF DEFINITION, COMMON AND DIFFERENTIAL FEATURES

O. Yu. Balalaieva

Abstract. *The article deals with the problem of defining the essence of the concept "electronic dictionary". Different approaches to understanding the content, scope and features of the basic concept of computer lexicography are described, as the issue of lexicographic objects' nomenclature is ambiguous and acquires special controversy regarding electronic dictionaries. The range of computer lexicography products is so wide and varied that attempts to limit the scope of these concepts to a single definition seem almost impossible.*

The problems of definition are due to both the relative novelty and complexity of the nature of the denotation, which has many synonymous significations: "machine-readable", "automatic", "automated", "computer", "electronic", "digital" dictionary, the simultaneous rotation of which leads to terminological inconsistency and confusion. In scientific works, these concepts are often used in logical relations of identity, subordination, coordination and inclusion.

The purpose of the article is to analyse the concept "electronic dictionary" in the context of modern research in the field of computer lexicography, scientific and regulatory sources. Such methods as an analysis of scientific sources, comparison, generalization and systematization have been applied in the research.

It has been established, that, at present, there is no single point of view among scholars not only on terminology but also on the interpretation of the concept denoted by these terms. In Ukraine, the terminology of computer lexicography is not standardized. Based on the analysis and generalization of scientific works and current standards of electronic editions, the common and differential features of the concept of "electronic dictionary" are revealed, its essence is specified. An electronic dictionary is defined as an electronic reference edition placed on electronic storage media or network, which contains an ordered list of linguistic units with information on their meaning, use, structure, origin or (and) translated into another language, and which cannot be transformed into paper analogue without reducing its functions.

Considerable attention is paid to the comparison of functional and structural features of printing and electronic dictionaries. An electronic dictionary is a specific lexicographic object that enables to implement many productive ideas that are not demanded in printed dictionaries for various reasons. Theoretical and empirical studies in the field of computer lexicography is a promising area of further research.

Keywords: *electronic dictionary, concepts, definition, terminology, computational lexicography.*

UDC 81'32: 81'33: 81-116 (811.161.2)
<https://doi.org/10.31548/philolog2020.04.083>

STRUCTURE OF SIMPLIFIED MONOMIALS IN UKRAINIAN FOR AUDIT AND ACCOUNTING

O. I. CHAIKA, PhD in Philology, Associate Professor,
National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine

E-mail: oxana.chaika@yahoo.es
<https://orcid.org/0000-0002-4317-9456>

Abstract. *The present paper is work in progress and closely relates to the earlier introduced idea of monomials and polynomials as substitutes of the term in linguistics when applicable to terminologies. The term of monomial is seen with the following features. Firstly, it refers to specialised terms, which are natural to one domain only. Secondly, a monomial can be either one-word term or two-word term, or three-word and multi-word term as required in a relevant terminology. According to the complexity of the monomial structure, monomials break into simple (one-term terms), simplified (bi-term monomials), compound and complex. The two latter refer to three-term and multi-term monomials that include the core term (the head of the term cluster) and modifiers (dependents), on the one hand, and on the other, the complex monomial at least reflects a two-tier syntactic hierarchical subordinate relations between the core and the modifier. This paper focuses on the simplified monomials that consist of two notional terms only, hence the name, as opposed to mono-term monomials, or one-word terms simple by nature (ways of term coinage). The material of the study is made with the examples of monomials from the Handbook of International Quality Control, Auditing, Review, Other Assurance, and Related Services Pronouncements as translated into Ukrainian (official wording when published and distributed by the Audit Chamber of Ukraine). The Ukrainian monomials in the field of audit and accounting demonstrate a clear distinction between the two major groups of their coinage and structure. One group speaks of the compound nounal nature as the morphological class of the constituent terms is a noun. The other group of simplified monomials in Ukrainian for Audit and Accounting doubles the number of the aforementioned and is represented by the morphological pattern of adj. + n in most cases under study.*

Keywords: *monomial, simplified monomial, polynomial, terminology, Ukrainian for Audit and Accounting.*

Introduction and literature review. The present research links to the previous publication of the findings described in *Monomial Variables in English Audit Terminology* (2019), *Binomials in English Audit Terminology* (2019), *Monomials in English for Law* (2020) and *Structure of English Business Monomials* (2019), in particular [2;3;4;5]. The underlying concept remains unchanged as introduces the feasible idea of a monomial substitute for the term when dealing with relevant terminologies. The monomial to substitute the conventional 'term' in linguistics appears especially relevant to discuss two-term, three-term and multi-term terms as opposed to one-term term in terminologies [2; 6]. For the clarity of the idea, the term stands for a term component / notional word in the term structure. The research connects to the similarity between term expressions in terminologies and algebraic expressions in linguistics. Thus, term expressions as well as mono-terms are referred to as monomials under the research. According to their structure, monomials are divided into simple monomials,

simplified, compound and complex.

Simple monomials mean terms that are characterized by one term only in the term structure, and called mono-term monomials, or mono-terms, under the research. Following Chernovaty and Karaban (2004) and in accordance with the classification of terms by the degree of specialization, such mono-term monomials can be expressed [7]:

- By common use words, which may become terms in a specific context, e.g. *[topic] shifting* in communication strategies;
- General science terms, which may be used in any field of science, e.g. *head* – medicine, physiology, law, business, etc.;
- Interdisciplinary terms, which may be characteristic of two or more domains of specialized knowledge, e.g. *assessment* – pedagogy, instruction and training, law, human resources, etc.;
- Specialized terms, which are natural to one domain only, e.g. *the Assassins*.

Next, two-term monomials, three-term and multi-term monomials break into simplified, compound and complex term clusters as

opposed to the mono-term. Two-term monomials are seen as a term expression in which terms (notional words) engage in a certain interdependence to convey a meaning / concept of such a monomial. The nature of the said interdependence turns simple in most cases, which is why such two-term monomials fall under the group of simplified monomials. The remainder underpins a more complex nature. Largely, the matter is about either a morphologically and syntactically bound string as a term cluster, or syntactic two-tier or three-tier relations. Thus, reading Gerald Kowalski, it becomes obvious that clustering fits well in Information Retrieval for a number of reasons. Clustering can support the search functions for data collection purposes and a proper display of results. However, as the researcher notably underlines “clustering can quickly become computationally impossible and many systems limit the number of items that can be clustered” taken the vast canvases of information data [9].

Further, it should be noted that Richard Rohwer and Dayne Freitag (2004) also refer to similar strings (term clusters under the present research) and aim at “developing methods for automatically constructing a lexicon using only statistical data derived from analysis of corpora” [11, 9]. The scholars call such a problem **lexical optimization** and employ statistical methods to receive the information that is equivalent to syntactic categories, on the one hand, and on the other, to work with semantically meaningful text units, which may be multi-word units similarly to our case or polysemous terms in a specific context. The outcome of the mentioned research is the obtained technique of “information theoretic co-clustering”, which enables to demonstrate the main constituents of lexical optimization, according to the authors [11, 10].

Given the above, this paper looks at the simplified monomials in Ukrainian for Audit and Accounting as set term clusters in an A&A terminology following the earlier presentation of the approach [6].

Aim of the research. The work aims at a set population of simplified monomials in Ukrainian for Audit and Accounting (Ukrainian for A&A) and analysis of their structure, respectively. Thus, the two objectives set the following tasks:

(a) To sample two-term monomials in Ukrainian for A&A from the below mentioned material,

(b) To give a definition to the two-term monomial, or bi-term, in Ukrainian for A&A,

(c) To classify two-term monomials in

Ukrainian for A&A according to the morphological class of the terms in the structure,

(d) To trace a growing frequency range of monomial coinage associated with respective morphological classes of constituent terms.

The simplified monomials from *the Handbook of International Quality Control, Auditing, Review, Other Assurance, and Related Services Pronouncements* (Volume I) validated by the International Auditing and Assurance Standards Board (IAASB) and translated into Ukrainian as validated by the Audit Chamber of Ukraine make material for the study. The **methods** applied are use of the Ukrainian language corpora and internet resources, linguistic field research connected with data collection and grammar-oriented component analysis, distributive method followed by the descriptive method.

Discussion and results. The study material is composed from the monomials, i.e. mono-terms, bi-term and multi-term monomials, sampled with the help of Glossary in *the Handbook of International Quality Control, Auditing, Review, Other Assurance, and Related Services Pronouncements* (Volume I) as officially translated into Ukrainian for professional accountants. It should be noted that only two-term monomials in Ukrainian for A&A are under focus of the present paper and these are referred to as bi-term monomials, or bi-terms.

Therefore, a(n) [A&A] bi-term monomial, or bi-term, is a term cluster, which is likely to be used in only one domain of specialized knowledge, e.g. Ukrainian for Audit and Accounting, and consists of two terms (notional words) in its structure. Given simple syntactical relations between such terms in it, an A&A bi-term in the Ukrainian language is called simplified as opposed to other A&A three-term or multi-term monomials, which compound structure is characterized by a more complex nature, hence the simplified monomial for the former. For instance,

UA *базовий рік* (*bazovyj rik*) and its English equivalent *base year* ‘a specific year or an average over multiple years against which an entity’s emissions are compared over time’ [IAASB, 15],

UA *екологічний ризик* (*ekolohichnyj ryzyk*) and EN *environmental risk* ‘in certain circumstances, factors relevant to the assessment of inherent risk for the development of the overall audit plan may include the risk of material misstatement of the financial statements due to environmental matters’ [IAASB, 20],

Are examples of regular bi-term monomials in Ukrainian for A&A.

Moreover, the above examples partially or fully coincide in their term syntactical nature given the morphological class of the terms in the monomial structure in two languages. Thus, in Ukrainian and English in the first instance the core term of the two-term monomial is expressed by a noun – UA *рік* (*rik*) and EN *year*, and the modifier is expressed by an adjective *базовий* (*bazovyyj*) in the Ukrainian language and a noun modifier in preposition in the English language, respectively.

The other instance speaks of the absolute match in Ukrainian and English as the two core terms are expressed by nouns UA *ризик* (*ryzyk*) and EN *risk*, and the modifiers in preposition to the core term are adjectives formed by means of suffixation from the stem in relevant languages: UA *еколог-ія* (*ekolohija*) → *еколог-ичн-ий* (*ekolohičnyj*) and EN *environment* → *environment-al*.

The samplings of 265 monomials and polynomials in Ukrainian for A&A help analyse and determine the two major groups of simplified monomials of nominal nature.

Consequently, one group is mainly characterized by the morphological class of the noun, in which the core term in the simplified monomial is expressed by a noun, and its modifier in post-position in the Ukrainian language is also expressed by a noun, for example: UA *обсяг огляду* (*obsjah ohljadu*) ‘scope of a review’ [IAASB, 36], UA *процедури огляду* (*procedurej ohljadu*) ‘review procedures’ [IAASB, 35], etc.

The other group of simplified monomials in Ukrainian for A&A is composed of the nominal term clusters, in which the core term is also expressed by a noun but a modifier may vary in class, from an adjective to present and past participle(s), or an adjectivised noun, where the latter is hardly common of the Ukrainian language. At the same time, this group enlists simplified monomials that double in number the simplified monomials of the afore-mentioned group. For the frequency usage of the morphological nature and syntactical pattern, this group is referred to as Group 1 and the group represented by a compound nounal nature is referred to as Group 2, correspondingly.

Let us give a closer look at these two major groups of simplified monomials in Ukrainian for A&A.

Thus, Group 1 of simplified monomials in Ukrainian for A&A includes bi-terms, which subsequently break into six nominal groups under

the below described patterns:

1) Adj. + N (in singular): UA *аудиторська документація* (*audytors'ka dokumentacija*) ‘audit documentation’, UA *аудиторська фірма* (*audytors'ka firma*) ‘audit firm’, UA *аудиторський ризик* (*audytors'kyj ryzyk*) ‘audit risk’, UA *аудиторський файл* (*audytors'kyj fail*) ‘audit file’, UA *відповідальна сторона* (*vidprovidal'na storona*) ‘responsible party’, UA *державний сектор* (*derzhavnyj sektor*) ‘public sector’, etc. [IAASB];

2) Adj. + N (in plural): UA *відповідні показники* (*vidprovidni pokaznyky*) ‘corresponding figures’, UA *бухгалтерські записи* (*bukhhalters'ki zarusy*) ‘accounting records’, UA *аудиторські докази* (*audytors'ki dokazy*) ‘audit evidence’, UA *аналітичні процедури* (*analitичni procedurej*) ‘analytical procedures’, etc. [IAASB];

3) Past participle + N: UA *придбана квота* (*prydbana kvota*) ‘purchased offset’, UA *пов'язана сторона* (*rovjazana storona*) ‘related party’, UA *обґрунтована впевненість* (*obgruntovana vpevnenist'*) ‘reasonable assurance’, UA *обмежена впевненість* (*obmezhenha vpevnenist'*) ‘limited assurance’, etc. [IAASB];

4) Present participle + N: UA *пояснювальний параграф* (*pojasnjuval'nyj paragraf*) ‘emphasis of Matter paragraph’, UA *практикуючий фахівець* (*praktukujusyj fakhivets*) ‘practitioner’, etc. [IAASB];

5) Pronoun + N: UA *інша інформація* (*inša informacija*) ‘other information’ [IAASB];

6) Adjectivised noun + N: UA *бізнес-ризик* (*biznes ryzyk*) ‘business risk’ [IAASB].

As demonstrated above, the simplified monomials in Ukrainian for A&A consist of two terms that are conceptually and syntactically related and the term in pre-position to the core term in the Ukrainian language is dependent of such core term.

Next, Group 2 includes four sub-groups, among which the compound noun sub-group is the largest in Ukrainian for A&A, in particular:

1) N + N (in singular): UA *аудит групи* (*audyt Hrupy*) ‘Group audit’, UA *аудитор компонента* (*audytor komponenta*) ‘component auditor’, UA *аудитор користувача* (*audytor korystuvača*) ‘user auditor’, UA *викривлення факту* (*vykryvlennja faktu*) ‘misstatement of fact’, UA *відсутність відповіді* (*vidsutnist' vidpovidj*) ‘non-response’, UA *дата звіту* (*data zvitju*) ‘date of report’, etc. [IAASB];

2) N + N (in plural): UA *межі організації* (*meži orhanizaciji*) ‘organizational boundary’, UA *заходи контролю* (*zakhody kontrolju*) ‘control activities’, UA *обставини завдання* (*obstavyny zavdannja*) ‘engagement circumstances’, UA

процедури огляду (*procedure ohljadu*) 'review procedures', etc. [IAASB];

3) N + prep. + N: UA *завдання з огляду* (*zavdannja z ohljadu*) 'review engagement', UA *документація із завдання* (*dokumentacija z zavdannja*) 'engagement documentation', UA *команда із завдання* (*komanda z zavdannja*) 'engagement team', UA *партнер із завдання* (*partner iz zavdannja*) 'engagement partner', etc. [IAASB];

4) N + N (hyphenated): UA *лист-угода* (*lyst-uhoda*) 'engagement letter' [IAASB].

The above examples in connection to Group 2 clearly demonstrate the grammatical structure of the noun morphological class for the terms in the structure of simplified monomials in Ukrainian for A&A.

The findings related to Group 2 result in the four to five sub-groups of Ukrainian simplified monomials in the area of audit and accounting. Firstly, the core terms of the simplified monomials are expressed by the noun as a grammatical category. Secondly, the core terms of simplified monomials in Ukrainian for A&A are modified by another noun in post-position to such core terms. Thirdly, the core terms may be expressed by a plural noun and the nounal modifier may be in plural. Fourthly, government as a syntactic relation between the core term and the modifier (the head and its dependent) turns natural of the Ukrainian simplified monomials in the area of audit and

accounting. The use of prepositions in the structure of certain simplified monomials in Ukrainian for A&A helps broaden the scope of monomial concept *inter alia*.

Conclusion. The findings of the research illustrate a huge variability of Ukrainian simplified monomials as set bi-term clusters in the audit and accounting domain of knowledge. The Ukrainian A&A simplified monomials fall under two major groups that distinguish the attributive role of adjectival and nounal modifying terms in the structure of the simplified monomial. According to the morphological class of the core and modifying terms (the head and its dependent), the structure of the simplified monomials varies from the most evidently expressed *Adj. + N* pattern (Group 1) to the *N + N* pattern (Group 2). According to their syntactic relations, the Ukrainian simplified monomials in Group 1 are characterized by agreement as opposed to the Ukrainian monomials in A&A from Group 2, for which government is used in majority of cases. What is common with the simplified monomials from Groups 1 and 2 in Ukrainian for A&A is the number of the core and/or modifying term in the simplified monomial structure, which may be either singular or plural as the set monomial in the terminology. These are just a few findings presented here as it is work in progress and a lot more leads ahead.

References

1. Bolondi, G., Ferretti, F., Maffia, A. (2018). Monomials and polynomials: the long march towards a definition. *Teaching Mathematics and Its Applications* (2018) 00, 1–12, 2018.
2. Chaika, O. (2019). Monomial Variables in English Audit Terminology, *International Journal of Philology*, Vol. 10, no 1, Kyiv: «MILENIUM», pp. 100-108. DOI: <http://dx.doi.org/10.31548/philolog2019.01.100>
3. Chaika, O. (2019). Binomials in English Audit Terminology. *International Journal of Philology*, Vol. 10, no 3, Kyiv: «MILENIUM», pp. 68-73. DOI: <http://dx.doi.org/10.31548/philolog2019.03.068>
4. Chaika, O., Zakatei, Yu. (2019). Monomials in English for Law, *Philological journal*, Vol. 2 (14), pp. 114-121. https://library.udpu.edu.ua/library_files/filologich_niy-chacopys/2019/2/17.pdf
5. Chaika, O., Bambura, A. (2019). Structure of English Business Monomials, *Linguistic Bulletin*, no 27, Cherkasy, pp. 69-76 (in Ukrainian). <https://www.researchgate.net/publication/339174579>
6. Chaika, O. (2020). Monomials as Set Term Clusters in Terminologies. *International Journal of Philology*, Vol. 11(3), Kyiv, «MILENIUM», pp. 96-99.
7. Chernovaty, L., Karaban, V. (2005). *Dictum Factum Intermediate. Practical English Course*. Vinnytsia, Nova Knyha. 355 p.
8. Gumanová, G. (2016). An Analysis of Term-Formation Processes as Employed in English and Slovak Versions of the EU Texts in the Concept of Equivalence (A Case Study). <https://www.researchgate.net/publication/313384066>.
9. Kowalski, G. (2011). Document and Term Clustering. In: *Information Retrieval Architecture and Algorithms*. Springer, Boston, MA. https://doi.org/10.1007/978-1-4419-7716-8_6
10. Malkiel, Yakov (1968) *Essays on Linguistic Themes*. University of California Press, 1968. 415 p.
11. Rohwer, R., Freitag, D. (2004). Towards Full Automation of Lexicon Construction. *Proceedings of the Computational Lexical Semantics Workshop at HLT-NAACL 2004*, pp. 9-16.

<https://www.aclweb.org/anthology/W04-2602.pdf>

12. Valeontis, K., Mantzari, E. (2006). The Linguistic Dimension of Terminology: Principles and Methods of Term Formation. 1st Athens International Conference on Translation and Interpretation Translation: Between Art and Social Science, 13-14 October 2006.

<https://www.researchgate.net/publication/253024944>.

13. International Audit and Assurance Standards, Volume I published by the IAASB – International Audit and Assurance Standards Board. = IAASB as referred to in the publication.

СТРУКТУРА СПРОЦЕНИХ МОНОМІВ (МОНОМІАЛІВ) В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ ОБЛІКУ Й АУДИТУ

О. І. Чайка

Анотація. У статті йдеться про будову спрощених мономів в українській фаховій мові для обліку й аудиту. Робота тісно пов'язується з ранише запропонованою ідеєю можливості використовувати терміни «моном» / «мономіал» і «поліном» / «поліміал» як заміники терміна в лінгвістиці у випадках, коли йдеться про структуру, семантику й функціонування термінологічних одиниць у межах мовних термінологій. Терміну «моном» («мономіал») характерні такі ознаки. По-перше, пропонується, що моном стає на заміну «терміна» у мовній системі вузькоспеціалізованих термінів (які є природними лише для однієї галузі знань). По-друге, моном може виражатися або однокомпонентним терміном, або двокомпонентним, або трикомпонентним і багатоконпонентним терміном – у відповідності до вимог відповідної термінології. За складністю мономної будови, мономи поділяються на прості (однокомпонентні терміни), спрощені (двокомпонентні терміни), складені та складні. Два останні складаються із стрижневого терміна та залежних термінів, з одного боку, а з іншого, складний моном характеризується додатково синтаксичним підпорядкуванням залежних термінів стрижневому. Основий фокус роботи зосереджується на спрощених мономах, у будову яких входять два смислових терміна, звідси і назва, на відміну від однокомпонентних мономів, простих за своєю природою (способами термінотворення). Матеріалом дослідження слугували приклади мономів із «Міжнародних стандартів контролю якості, аудиту, огляду, іншого надання впевненості та супутніх послуг» у перекладі українською мовою (офіційне формулювання публікації, за Аудиторською палатою України). Українські мономи в галузі аудиту та бухгалтерського обліку демонструють чітке розмежування між двома основними групами їх утворення та будови. Одна група включає складені іменники, за ознакою морфологічного класу термінів у будові монома. Інша група спрощених мономів українською мовою для аудиту та бухгалтерського обліку вдвічі перевищує кількість попередніх і представлена типовим морфологічним зразком *adj.* + *n* у більшості досліджуваних випадків.

Ключові слова: моном (мономіал), поліном, спрощений моном (мономіал), монотерм, бітермін, фахова мова, термінологія, українська мова для аудиту й [бухгалтерського] обліку.

ІНТЕРНЕТ ЯК ЦЕНТР ГЕНЕРАЦІЇ ТЕРМІНІВ-НЕЛОГІЗМІВ В АНГЛІЙСЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ

Г. І. СИДОРУК, кандидат філологічних наук, доцент,
Національний університет біоресурсів і природокористування України

E- mail: seagalina@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0003-0850-0352>

Анотація. В статті розглянуто основні проблеми неології в комп'ютерному та інтернет-просторі, проаналізовано фактори появи нових слів та співвіднесення їхньої появи з прагматичними потребами суспільства в цілому та окремої професійної групи зокрема.

Нами була зроблена спроба представити основні номінативні типи і моделі неологізмів за останні десятиліття. Зміни діяльного досвіду людини ведуть до появи нових та розширення старих фрагментів термінів комп'ютерної техніки мобільного та інтернет-зв'язку.

Всесвітня комп'ютеризація стала визначальним фактором створення неологізмів; одним з основних центрів атракції неологізмів є сфера комп'ютерних технологій, мобільного та інтернет-зв'язку; лексична система англійської мови є гнучкою та спроможною до адаптації в умовах постійного виникнення нових понять і необхідності їхньої лексичної фіксації. Існують різні способи класифікації неологізмів і визначення самого поняття неологізму.

Неологізми можна згрупувати в виді словотворчих моделей, номінативний потенціал яких є далеко неоднорідним. Утворення нових слів відбувається залежно від реального стану екстралінгвістичної дійсності. Неологізми цього періоду представлені моделями словоскладання, афіксації й конверсії – найбільш розповсюдженими способами словотворення. Активними шляхами продукування англійських неологізмів усе більше виступають різноманітні скорочення (усічення, телескопізми, аббревіатури, акроніми). Аналіз шляхів розширення неологічної бази дав змогу отримати цілісне уявлення про сукупність нових мовних ресурсів, що беруть участь у формуванні адекватної концептуальної та неологічної картин світу.

Ключові слова: неологія, неологізми, запозичення, термінологічні новоутворення, аббревіатури, скорочення.

Актуальність. В англійській мові налічується більш ніж півмільйона лексичних одиниць, і щороку її лексичний склад поповнюється приблизно на п'ять тисяч новоутворень. Вивчення процесу формування та функціонування неологізмів завжди є актуальним особливо в наш час багатоканальних зв'язків спілкування. Неологія виявляє нові слова та встановлює їхнє значення, аналізує причини їхньої появи, вивчає процеси формування та деривації та проводить лексикографічну обробку, фіксуючи в словниках та затверджуючи значення. Цей процес фіксації неологізмів та поширення серед носіїв мови є нескінченним, оскільки науково-технічний поступ людства зупинити неможливо. Нині активно складаються словники галузевих неологізмів та видаються додатки до тлумачних словників. За останні десятиліття видано словники Барнхарта, що зафіксували близько 50 000 нових слів та значень. Видано низку одностомних додатків до словника

Вебстера, де сумарна кількість неологізмів становить більше 30 тисяч неологізмів. Значним досягненням англійської лексикографії є випуск чотиритомного додатка до Великого Оксфордського словника під редакцією Р. Бьорчфільда, який містить більше 60 000 словникових статей та більше півмільйона ілюстрованих прикладів. Так само актуальними залишаються питання адекватного перекладу неологізмів та удосконалення їхнього перекладу українською мовою.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Останнім часом з'явилася низка цікавих досліджень, у яких розкриваються різні аспекти неології як нового та перспективного напрямку сучасних лінгвістичних досліджень [6, с. 87]. Нові поняття постійно входять в життя, вимагаючи нових слів для їхнього означення [8, с. 111]. Однією з невирішених проблем неології є проблема самого терміну “неологізм” [3, с. 113]. Утворення неологізмів зумовлене також когнітивним фактором, тобто пізнавальною

діяльністю людини, спрямованою на відображення навколишнього середовища й усвідомлення свого місця в ньому, необхідністю називати нові об'єкти та явища, які осмислив і вичленив у своїй картині світу її носій [7, с. 65]. Нова лексика відтворює знання та набутий досвід, характерний для англомовного суспільства за час найбільш інтенсивного розвитку науки й техніки, високих технологій, ускладненості всіх сфер політичного, суспільно-економічного та культурного життя його членів [4, с. 101]. Такі підходи до вивчення неологізмів є достатньо продуктивними, але визначальними є дериваційні моделі словоскладання та афіксального утворення неологізмів [1, с. 101]. Цей процес освіжає та оновлює мову, приводячи її у відповідність до потреб людства та цивілізаційних змін. Вивчення системи словотворення англійської мови, її компонентів, ступенів їхньої активності, продуктивності та варіативності є надзвичайно актуальним, так само як і вивчення запозичень як джерела неологізмів [1, с. 77].

Мета наукової статті – визначити роль неологізмів, вивчити шляхи їхньої адаптації у сучасній англійській мові. Неологізми пов'язані практично зі всіма сферами життя сучасного англомовного суспільства. Цей зв'язок, а також утворення самих неологізмів є основною темою нашої статті. Наша мета полягає в розкритті найважливіших джерел і способів презентації неологізмів у суспільному житті: політиці, науці, культурі, а також характеристик, що сприяють повній лексикалізації неологізмів.

Виклад основного матеріалу. Поява нового слова, в цілому, є результатом боротьби двох тенденцій – розвитку мови та її економію. Новоутворення заповнюють існуючі лакуни в номінації нових явищ та предметів, що створює передумови для їхнього входження до основного масиву лексичної системи мови. Тенденція до економії мовних засобів разом із аналітичною діяльністю людського мислення ведуть до того, що у кожному мовному колективі використовуються відомі слова й усталені вирази на позначення нових реалій. Неологізм швидше сприймається представниками молодого й середнього віку, які мають певний рівень освіти та беруть більшу участь у соціальному спілкуванні. Чим вищий ступінь розвитку засобів масової комунікації, тим швидше йде процес адаптації нової лексичної одиниці: *do-it-yourself*, *rent-a-car*. Продуктивним є суфікс *-ness* для отримання

іменника, відсутнього в мові: *abroadness: I'm going to be really burned out after four years of Rice, so I'm looking forward to a little abroadness*; акроніми – *phat* (Pretty Hot And Tempting); усікання – *fave* (favorite), *blog* (web+log мінус we-): *I need to blog in my blog*, *bofro* (boyfriend): *She just broke up with her bofro of seven years*; деривація – *dollarization*, *blogger*, *unabout* (stories **unabout** college), *break-downable* (здатний розкладатися); словоскладання – *twentysomething* (a person in his or her twenties); ономастопея – *tick-tock* (звук годинника), *thumpa-thumpa music*. Надзвичайно продуктивним видом скорочення продовжує бути телескопія: *spim* (spam+IM (instant message)) означає небажані повідомлення в великій кількості: **Spim** slows down my computer; *automagic* (automatic+magic), *beaulicious* (beautiful+delicious), *viewtiful* (view+beautiful), *sexellent* (sex+excellent), *administrivia* (management+trivia), що означає повторювану одноманітну роботу: *I don't have your homeworks graded yet because I got stuck taking care of administrivia this morning*, *adultolescence* (adult+adolescence), *advertorial* (advertisement+editorial): *This story is so positive it's clearly an advertorial*; *Bennifer* (Ben Affleck+Jennifer Lopez) означає взаємини та заручини двох відомих кінозірок Бена Аффлека та Дженіфер Лопес: *Was the Bennifer wedding called off due to Ben's wild night in Canada?*; *Prosumer* (professional+consumer); *McJob* (McDonald's+job) – малооплачувана робота; *mayhaps* (maybe+perhaps): **Mayhaps** I'll be there; *giraffiti* (giraffe+graffiti) – графіті, намальоване високо вгорі, *emoticon* (emotion+icon) – *I love her giddy emoticon*; *cablinasian* (Caucasian, Black, Indian, Asian – походження людини).

Питання про прийняття/неприйняття інновації вирішується залежно від характеристик самого неологізму, а саме: наявність у неологізму певних переваг перед уже існуючими; легкість сприйняття й засвоєння. Ідеальним для швидкого прийняття в суспільстві є той неологізм, у якому поєднується максимум інформації з максимумом простоти структури, або неординарна форма, звучання, значення, що обігрується. Чим простіша структура, тим більше у неологізму шансів зафіксуватись у мові.

Широкого застосування набули терміни, які відносяться до сучасної мережі *Internet*, а також слова на позначення заходів для забезпечення комп'ютерної безпеки. Поява неологізмів викликає багато труднощів при перекладі з англійської мови. Інформаційна революція

супроводжується справжнім вибухом нових слів. Серед неологізмів 2000-2001 років такі слова та словосполучення складають третину всіх інновацій. Багато неологізмів утворилось за допомогою афіксації, найпродуктивнішим з яких є суфікс *-friendly*, завдяки якому з'явилися слова *user-friendly*, *nature-friendly*. Слово *software* стало моделлю для численних термінів на позначення різних комп'ютерних програм: *careware*, *courseware*, *humanware*. У світі комп'ютерної техніки з'явився елементи *giga-* та *info-*: *gigastore*, *gigaworld*, *infostructure*, *infoworld*.

Інтернет-адреси *.com*, *.net* перетворилися в афікси і започаткували низку таких слів як *dot-com*, *dot-net*, *dot-info*, *dot-name*, *hotdot*, *dot-biz*, *dot-pro* [5, с. 177]. Високопродуктивними стали афікси *-techno*, *-tele*. Елемент *-techno* широко використовується для введення понять, пов'язаних із комп'ютерною технікою *technohead*, *technomanager*, елемент *tele-* вступає в дериваційні процеси при створенні термінів телекомунікації *teledemocracy*, *telesurgery*, *telemedicine*, *teledialog*, *teleconsulting*, *telepost* (місце в будинку, де знаходиться комп'ютер), *telebanking* (фінансова служба, яка дозволяє клієнту проводити банківські операції через домашній комп'ютер; *teleshopping* (замовлення товарів по телефону (тобто комп'ютерна фіксація витрат і зв'язок з банком). Не менш продуктивними є афікси *net*, *surf*, *web*, *wire* у відповідних дериватах: *net-fever*, *netmyth*, *to wire* – комп'ютеризувати, *to be wired* – бути підключеним до мережі Інтернет, *wireless* означає мобільний телефонний зв'язок; *webmail*, слово *webinar* означає семінар, що проводиться онлайн (телескопований термін, що утворився зрощенням слів *Web (Internet)* і *seminar*), *telewebber*, *webber*, *web-browser*, *webliography*, *web-mail*, *webbology*, *web-page*, *web-radio*, *web-site*, *web-surfer*, *webzine*. Елементи *cyber-* і *e-* є складовими неологізмів на позначення процесів і явищ, що відбуваються на сучасному етапі науково-технічного прогресу: *e-life*, *e-recruitment*, *e-mail*, *e-therapy*, *e-commerce*, *e-sales*, *e-books*, *e-text* [9, с. 66]. Слово *digital* вживається в значенні комп'ютеризації: *digitalia*, *digitalization*, *digiteer*, *digithead*, *digitocrat*, *digirati*, *digitopia*, *digital video*, *digital audio tape*, *digital videodisk*, *digital terrorism*, *digital media*. За останнє десятиліття це слово набуло ще більш спеціалізованого значення прямого відношення до комп'ютерної Інтернет-мережі і реалізується в цілій низці словосполучень: *digital cash*, *digital economy*, *digital mall*, *digital media*, *digital TV*, *go digital*.

Все частіше використовується медична

термінологія на позначення хвороб комп'ютерів, а також методів їхнього лікування: *anti-virus*, *anti-dote*, *vaccine program*. Неологізми *dot-com*, *online company*, *internet firm* означають компанії та фірми, що здійснюють свою діяльність через Інтернет. Термін *mobile e-business* означає Інтернет-торгівлю через мобільні додатки: *e-shopping*, *Internet shopping*.

Можна виокремити три основних групи неологізмів: 1) на позначення роботи на комп'ютерах: *liveware* – спеціалісти, що працюють з комп'ютерами; *computerman* – спеціаліст по комп'ютерах; *to trouble-shoot* – знищити хибні дані в пам'яті комп'ютера. Комп'ютеризація відбувається в усіх галузях науки і техніки, зокрема в сфері лінгвістики та перекладу: *machine translation*, *e-dictionary*, *memsource*; *interlingual* – штучна мова для машинного перекладу на кілька мов; 2) на позначення типів комп'ютерів: *personal computer (PC)* – ПК; *multi-user* – комп'ютер для кількох чоловік; *neurocomputer* – електронний аналог людського мозку; *doqusware* – програма комп'ютера, створена для знищення програм комп'ютерів; 3) власні імена: *BASIC* (Beginners All-purpose Symbolic Instruction Code), *Fortran* (Formula Translation).

Нові види пошти *e-mail*, *V-mail*, *voice mail*, *webmail* спонукали до створення словосполучення *hard mail* – паперова пошта. Неологізм *face mail* ввів поняття реального спілкування віч-на-віч. Ця сфера перетворюється у важливе джерело збагачення фразеологічного фонду. Прикладами стійких словосполучень є *digital terrorism*, *garbage in-garbage out*, *net generation*, *one banana problem*, *road warrior*, *Silicon Valley*, *virtual reality*.

Зовсім нещодавно світові вчн мали програми підготовки фахівців через Інтернет, які отримували *віртуальні ступені* (virtual degree). Зараз, як і прогнозували фахівці, кіберколеджі стали найважливішою частиною системи вищої освіти, а кількість *віртуальних студентів* (virtual students) перевищила кількість традиційних і не тільки через коронавірус. Вважають, що до 2025 року в світі буде створена *віртуальна система освіти* (virtual education system) від дитячого саду до аспірантури. Увесь світ на всіх рівнях освіти широко практикує *дистанційне навчання*, а вчн називають себе *телеуніверситетами* (teleuniversities). З такими університетами пов'язане виникнення цілої низки інших *телеслів*: *telecourse*,

teleaducation, telelearning, teleschooling, teleseminar, teleteaching.

Отже, вплив Інтернету позначився в значному зростанні словникового складу обох мов. Інтернетизація багатьох сфер діяльності людей супроводжується детермінологізацією нової лексики в повсякденному житті.

Висновки та перспективи. В статті аналізується нова лексика останніх десятиліть. Класифікація неологізмів інтернет простору та комп'ютерних технологій дозволила визначити ті нові концепції, які найчастіше отримують своє лінгвістичне вираження, а отже найбільш інтенсивно поповнюються новими словами та стійкими словосполученнями. Вивчення

англійських неологізмів як складової частини мовної картини світу робить певний внесок у подальший розвиток теорії номінації – означення нових явищ і предметів, а також в теорію та практику перекладу галузевих термінологічних неологізмів українською мовою. Описання та переклад неологізмів є також певним внеском у вивчення системності, будови та неологічного потенціалу англійського лексикону, сукупності його сучасних номінативних структур і механізмів. Подальша наукова робота має на меті виявлення нових словотвірних моделей, які можуть бути використані в лексикографічній практиці, а саме в поповненні електронних словників.

Список використаних джерел

1. Андрусак І. В. Особливості утворення семантичних неологізмів в англійській мові кінця ХХ століття (з когнітивної точки зору). *Міжмовні та міжлітературні контакти: теорія і практика. Міжн. Конф. Доповіді.* – Ужгород: Закарпаття, 2000. С. 70-79.

2. Арнольд І. В. Основы научных исследований в лингвистике: Учебное пособие. М.: Высшая школа, 1991. 140 с.

3. Дубенец Э. М. Современный английский язык. Лексикология: Пособие для студентов гуманитарных вузов. М./СПб: Глосса/Каро, 2004. 192 с.

4. Заботкина В. И. Новая лексика современного английского языка. М.: Высшая школа, 1989. 126 с.

5. Зацний Ю. А., Пахомова Т. О. Мова і суспільство. Запоріжжя: Запорізький державний університет, 2001. 242 с.

6. Карашчук П. М. Словообразование английского языка. М.: Высшая школа, 2001. 314 с.

7. Корда І. В. Деякі особливості англійських морфологічних неологізмів у різних сферах людської діяльності. *Проблеми романо-германської філології: Зб. наук. праць.* Ужгород: Госпрозрахунковий редакційно-видавничий відділ комітету інформації, 1998. С. 62-67.

8. Рогова Г., Рабинович В., Сахарова Т. Методика обучения иностранным языкам в средней школе. М.: Просвещение, 1991. 287 с.

9. The Oxford Dictionary of New words, ed. by E. Knowles. Oxford-New York: Oxford University Press, 1998. 375 p.

anhliys'kiy movi kintsya XX stolittya (z kohnityvnoyi tochky zoru). *Mizhmovni ta mizhliteraturni kontakty: teoriya i praktyka. Mizhn. konf. dopovidi* [Features of the formation of semantic neologisms in the English language in the late XXth century (from a cognitive point of view)]. Uzhhorod, 70-79.

2. Arnold, I. V. (1991). *Osnovy nauchnykh issledovaniy v lingvistike: Uchebnoye posobiye* [Fundamentals of Research in Linguistics]. Moscow, 140.

3. Dubenets, E. M. (2004). *Sovremennyy angliyskiy yazyk. Leksikologiya: Posobiye dlya studentov gumanitarnykh vuzov* [Modern English. Lexicology]. Moscow-Saint-Petersburg, 192.

4. Zabolkin, V. I. (1989). *Novaya leksika sovremennogo angliyskogo yazyka* [New vocabulary of modern English]. Moscow, 126.

5. Zatsnyi, Y. A., Pakhomova, T.O. (2001). *Mova i suspilstvo* [Language and society]. Zaporizhzhia, 242.

6. Karashchuk, P. M. (2001). *Slovoobrazovaniye angliyskogo yazyka* [Word formation of the English language]. Moscow, 314.

7. Korda, I.V. (1998). *Deyaki osoblyvosti anhliyskykh morfolohichnykh neolohizmiv u riznykh sferakh lyudskoyi diyalnosti. Problemy romano-hermanskoji filolohiji: Zb. nauk. prats* [Some features of English morphological neologisms in different spheres of human activity]. Uzhhorod, 62-67.

8. Rogova, G., Rabinovich, V., Sakharova, T. (1991). *Metodika obucheniya inostrannym yazykam v sredney shkole* [Methodology of teaching foreign languages in secondary school]. Moscow, 287.

9. The Oxford Dictionary of New words (1998). Oxford-New York, 375.

References

1. Andrusyak, I. V. (2000). *Osoblyvosti utvorenniya semantichnykh neolohizmiv v*

THE INTERNET AS A CENTER OF GENERATING THE TERMINOLOGICAL NEOLOGISMS IN ENGLISH AND UKRAINIAN LANGUAGES

H. I. Sydoruk

Abstract. *The article considers the main problems of neology in computer and Internet space, analyzes the factors of emerging the new words and the correlation of their appearance with the pragmatic needs of society as a whole and a specific professional group in particular.*

We have tried to present the main nominative types and models of neologisms over the past 25 years. Changes in the active human experience lead to the emergence of new and expansion of old fragments of the terms of computer technology for mobile and Internet communications. The range of neologisms in medicine related to remote treatment, computer diagnostics and surgery is expanding. New words appear in the language at a rapid pace, going through all stages of socialization and lexicalization, gradually and finally consolidating in society and dictionaries.

The following conclusions are made in the work: world computerization has become a determining factor in the creation of neologisms; One of the main centers of generating and attracting neologisms is the computer technology, mobile and Internet communications as the fastest growing in our time; the lexical system of the English language is flexible and able to adapt to the constant emergence of new concepts and the need for their lexical fixation. There are different ways to classify neologisms and define the very concept of neologism.

New words, which have not been known so far, are actively used especially by the younger generation of the planet. Every year the development of Internet technologies accelerates, becomes more intensive and diversified, which leads to the rapid formation and assimilation of neologisms not only in this area, but also in everyday use by native speakers of both languages – English and Ukrainian.

Neologisms can be grouped in the form of word-formation models, the nominative potential of which is far from heterogeneous. The most intensively replenished with new vocabulary are those areas that are most important for human activity in this period. In other words, the formation of new words depends on the real state of extralinguistic reality.

The study of linguistic material gives grounds to assert that neologisms of this period are represented not only by models of word formation, affixation and conversion as the most common ways of word formation. Various abbreviations (clippings, truncations, telescopies, abbreviations, acronyms, conversions) are increasingly active ways of producing English neologisms. A prominent place among the innovations of this period is occupied by numerous formations that arose on the basis of semantic and phraseological derivation. For the first time we proposed a comprehensive approach to the analysis of ways to expand the neological base which has allowed to get a holistic view of a set of new language resources involved in the formation of adequate conceptual and neological pictures of the world inherent in modern English speakers. In the vast majority of cases, the nomination or verbalization of new phenomena and objects in the first place there is word formation.

The work helps to consider in detail the neologization as a stable means of replenishing the vocabulary, but there are still many relevant issues that require further study.

Keywords: *neology, neologism, borrowing, terminological neologism, abbreviation, shortening.*

УДК – 920.183.7. 563.70
<https://doi.org/10.31548/philolog2020.04.093>

КЛАСИФІКАЦІЯ АНГЛІЙСЬКОЇ БІОТЕХНОЛОГІЧНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ ЗА ТЕМАТИЧНИМИ ГРУПАМИ

О. О. СИРОТІНА, кандидат педагогічних наук, асистент,
Національний університет біоресурсів і природокористування України

Email: o.mishak@nubip.edu.ua
<https://orcid.org/0000-0002-4802-4891>

О. С. СИРОТІН, старший викладач,
Національний університет біоресурсів і природокористування України

Email: alxsirotin@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-0160-3802>

Анотація. Ця стаття є спробою обґрунтувати засади тематичної класифікації англійської біотехнологічної термінології, визначити принципи її системного упорядкування. У статті за допомогою логіко-поняттєвого аналізу виявлено основні лексичні рівні, тематичні групи та підгрупи англійської термінології сфери біотехнології. Показано, що біотехнологічні терміни становлять термінологічну систему, де кожна одиниця фіксує і виражає істотні ознаки окремого поняття, відбиває зв'язки між поняттями та вказує їхнє місце в системі. Встановлено, що систематизація термінів у вигляді класифікації сприятиме глибшому розумінню змісту лексичних одиниць в сфері біотехнологій. Виділення тематичних груп з термінологічного шару дає можливість виявити різні лексико-семантичні процеси, які відображені в науковій мові за допомогою термінологічних одиниць. За спільністю семантики терміни сфери біотехнології поділяються на тематичні групи, серед яких групи на позначення: сировини, біологічного об'єкта, біотехнологічного продукту, технологій, процесів і апаратів, які знайшли своє застосування в галузі біотехнологій. Англійська біотехнологічна терміносистема, як і будь-яка інша галузева термінологія, є відкритою та динамічною, про що свідчить активність виникнення нових термінологічних назв на позначення відповідних галузевих понять.

Ключові слова: термін, біотехнологічна термінологія, тематична класифікація, тематична група.

Стрімкий розвиток сфери біотехнології обумовлює швидке формування її термінологічного апарату, в якому відбилися тенденції, характерні для сучасної лексики в цілому. Тематична група лексики галузі біотехнології існує і розвивається відповідно до загальних закономірностей, характерних для тематичних і лексико-семантичних груп, а також для термінів, професіоналізмів і понять, які позначають технологічні процеси, механізми і явища. Вивчення, класифікація, опис термінів, що виникають у нових галузях знання, до яких, без сумніву, належить і біотехнологія, є одним з актуальних напрямків сучасних лінгвістичних досліджень, які зумовили появу численних праць мовознавців. Так, статті О. Мишак присвячено структурно-семантичному і дериваційному аналізу англійської біотехнологічної термінології, а також її класифікації та еволюції [13, 14]. Морфологічні особливості однокомпонентних термінів сфери біотехно-

логій в російській та англійській мовах були предметом дослідження С. Васильєвої [1]. Л. Рогач вивчала семантичні явища, що характеризують англійську біотехнологічну термінологію [10]. Синонімічні відношення в англійській термінології сфери біотехнології і метафоричні способи її утворення були предметом дослідження О. Сиротіної [11, 12, 15]. Проте, попри значну кількість ґрунтовних наукових студій, в сучасному термінознавстві немає наукових праць, у яких би системно розглядали питання тематичної класифікації англійських біотехнологічних термінів. Цим і зумовлена актуальність розвідки, оскільки аналіз вищезазначеної термінології є важливою проблемою, пов'язаною з широким практичним використанням результатів наукових досягнень біотехнології.

Аналіз публікацій. Тематичні групи лексики аналізуються з кінця XIX в. в роботах Н. Крушевського і М. Покровського. У XX ст. ця тема розвивалася в працях

О. Ахманової, з початку ХХІ ст. – в наукових студіях М. Кронгауза, Л. Крисина та ін.

Увагу до тематичної класифікації термінологічних систем було приділено у наукових працях С. Овсейчик (термінолексика екології), Т. Луковенко (гомеопатична термінолексика), О. Колган (термінолексика гірничої справи), Л. Козак (технічна термінолексика), Л. Халіновської (терміно-лексика літальних апаратів та повітряних суден), О. Чорної (термінолексика податкової справи) та ін. Попри те, що цій проблемі присвячено чимало лінгвістичних праць, вона й досі є як актуальною, так і складною.

Сучасні термінознавці чітко визначають два різних підходи до вивчення семантичної системи науково-технічних термінів: логічний і лінгвістичний. На думку З. Куньч, “систематизація термінології будь-якої галузі знань на основі логічного підходу передбачає виявлення ієрархії наукових понять і створення тематичної класифікації термінів” [6, с. 57]. Характеризуючи термін, дослідники роблять основний наголос на зіставленні слова з поняттями певної галузі знань, адже терміни служать не лише для номінації певних наукових понять, а й передають зв'язки між ними, родо-видові ознаки, характеризують частину й ціле, суміжність у просторі або в часі тощо [7, с. 56].

Класифікація термінологічної лексики за тематичними групами обумовлена, з одного боку, позамовними причинами, на підставі асоціативних зв'язків між поняттями, які позначаються; з іншого боку, існує і мовна причина вивчення термінолексики в межах тематичних груп: структурно-семантичні зв'язки термінів, що складають ту чи іншу тематичну групу. Систематизація термінів дозволяє розкрити істотні зв'язки і відносини між термінами, встановити місце кожного терміна в понятійній системі [2, с. 153].

Мета статті полягає у виявленні на основі логіко-поняттєвого аналізу основних тематичних груп термінів у галузі біотехнології.

Матеріали і методи дослідження. Джерельною базою роботи слугували тексти з наукової літератури англійською мовою (публікації наукових журналів, матеріали мережі Інтернет) і біотехнологічні словники. Для дослідження системних співвідношень в біотехнологічній терміносистемі використовувався традиційний метод опису лексико-тематичних груп.

Результати. Сьогодні поняття «біотехнологія» лежить в основі значної

частини інноваційних досліджень і присутнє в переважній кількості наукових робіт зазначеного дисциплінарного сегмента. Біотехнологія – це наука, що вивчає можливості використання живих організмів або продуктів їх життєдіяльності для вирішення технологічних задач, а також можливості створення живих організмів з необхідними властивостями методами генної інженерії. Вона має справу з біомолекулами, мікроорганізмами, клітинами і тканинами рослин і тварин. Її досягнення застосовуються в найрізноманітніших галузях промисловості (харчової, фармацевтичної, нафтової, електронної), в енергетиці, медицині, сільському господарстві, при вирішенні екологічних проблем. Основна мета біотехнології – отримання біологічних об'єктів з заданими властивостями [3, с. 4].

Біотехнологічна наука обслуговується виключно англомовною термінологією, хоча розробка наукових досліджень в галузі біотехнології не є пріоритетом англо-американського співтовариства. Біотехнологічна термінологія перебуває на етапі формування в зв'язку з високим рівнем нововведення і динамізму біотехнології, що робить актуальною розробку класифікації її термінів, обумовлену необхідністю аналізу, виділенням тематичних груп, упорядкуванням спеціальної лексики. Систематизація термінів у вигляді класифікації сприятиме глибшому розумінню змісту лексичних одиниць в сфері біотехнологій. Виділення тематичних груп з термінологічного шару дає можливість виявити різні лексико-семантичні процеси, які відображені в науковій мові за допомогою термінологічних одиниць.

Тематичну групу в українській лінгвістиці визначають як “сукупність термінів, об'єднаних однією темою” [9, с. 19]. На думку Н. Ковтун, “терміни, що входять у тематичну групу, класифікуються відповідно до системи логічних понять, а не лексико-граматичного значення. Саме тематична, сформована на поняттєвій основі, класифікація демонструє взаємозв'язок елементів усередині групи. Класифікація галузевої термінології завжди матиме унікальний, неповторний характер, оскільки кількість категорій понять може варіювати залежно від об'єму аналізованих термінів. Виокремлення із термінологічного пласта тематичних груп дає можливість виявити різні лексико-семантичні процеси, що мають місце у науковому та професійному мовленні за допомогою термінів” [5, с. 379].

У галузевій термінології біотехнологічні терміни позначають елементи, відношення та особливості відповідної терміносистеми. Їх можна поділити на ряд узагальнювальних тематичних найменувань категорійних наукових понять: явищ, процесів, ознак, властивостей.

Тематичне групування ґрунтовано на внутрішніх зв'язках предметів і явищ дійсності й зумовлено, насамперед, предметно-логічними ознаками. Тематичні об'єднання в галузевій терміносистемі можуть містити по кілька ядерних (основних) лексико-семантичних груп, а їхні одиниці характеризуються чіткою диференціацією ознак. Об'єднання слів у тематичну групу здійснюється на основі подібності функцій позначуваних словами предметів і процесів в одній конкретній чи різних мовах [8, с. 93].

Англійська термінологія сфери біотехнології має специфічну системну організацію на поняттєвому рівні, яку ми розглядаємо як сукупність тематичних угруповань, об'єднаних за екстралінгвальними ознаками.

Розуміння поняття біотехнології як «сукупності методів і прийомів отримання корисних для людини продуктів і явищ за допомогою біологічних агентів» [4, с. 8] дає підстави виділити основні тематичні групи термінологічних одиниць біотехнологічної галузі, опис яких подаємо далі.

За спільністю семантики терміни сфери біотехнології поділяються на тематичні групи, серед яких групи на позначення: сировини, біологічного об'єкта, біотехнологічного продукта, технологій, процесів і апаратів, які знайшли своє застосування в галузі біотехнологій.

Наведемо приклади термінологічних одиниць, які належать до зазначених тематичних груп біотехнологічної лексики:

1) **біологічний об'єкт**: аквакультура (aquaculture), біологічні агенти (biological agents), генно-інженерно-модифікований організм (ГМО), гідробіонт (hydrobiont), калусна культура (callus culture), клітинна культура (cell culture), консорціум мікроорганізмів (consortium of microorganisms), культура органу, (organ culture), марикультура (mariculture), меристемна культура (meristem culture), об'єкти аквакультури (objects of aquaculture), продуцент (producer), технологічний мікроорганізм (technological microorganism), чиста культура (pure culture), штам (strain);

2) **сировина і субстрат**: агар (agar), біотехнологічна сировина (biotechnological

raw materials), тваринна сировина (animal raw materials), вихідна сировина (feedstock), мінеральна сировина (mineral raw materials), органічна сировина (organic raw materials), рослинна сировина (vegetable raw materials), субстрат (substrate);

3) **технологія**: агробактеріальна трансформація (agrobacterial transformation), аеропоніка (aeroponics), бактеріостатичний агент (bacteriostatic agent), біовилуження (bioleaching), біорозпад (biodegradation), біодесульфурізація (biodesulfurization), біоінженерія (bioengineering), біоконверсія (bioconversion), біотестування (biological testing), біотрансформація (biotransformation), генетична паспортизація (genotyping), гідропоніка (hydroponics), гуміфікація (humification), інтродукція (introduction), клональне мікророзмноження (clonal propagation), клонування (cloning), молекулярна селекція (molecular breeding), перенесення технології (technology transfer);

4) **процеси і апарати**: асептичні умови (aseptic conditions), аерація (aeration), біокаталіз (biocatalysis), біореактор, ферментер (bioreactor, fermenter), випарювання (evaporation), глибинне культивування (submerged cultivation), іммобілізація (immobilization), кокультивація (cocultivation), контамінація (contamination), культивування (cultivation), безперервна ферментація (continuous fermentation), пастеризація (pasteurization), перевиробництво (overproduction), періодична ферментація (periodic fermentation), поверхневе культивування (surface culturing), стерилізація (sterilization), сушка (drying), турбідостат (turbidostat), ультрапастеризація (ultra-high temperature processing, установка безперервної стерилізації (continuous sterilization system), хемостат (chemostat), центрифугування (centrifugation), екстракція (extraction);

5) **продукти** (асортимент продуктів, одержуваних у біотехнологічних процесах, надзвичайно широкий. За різноманітністю і обсягами виробництва на першому місці стоять продукти, що отримали в процесах, заснованих на життєдіяльності мікроорганізмів). Ця тематична група має у своєму складі такі основні підгрупи:

1 підгрупа – біомаса (biomass), яка є цільовим продуктом (білок одноклітинних - unicellular protein) або використовується в якості біологічного агента (біометаногенеза - biometanogenesis, бактеріальне вилуговування металів – bacterial leaching of metals);

2 підгрупа – первинні метаболіти

(primary metabolites) – це низькомолекулярні сполуки, необхідні для росту мікроорганізмів в якості будівельних блоків макромолекул, коферментів (амінокислоти – amino acids, вітаміни – vitamins, органічні кислоти – organic acids);

3 підгрупа – вторинні метаболіти (idiolites) – це з'єднання, які не потрібні для зростання мікроорганізмів і не пов'язані з їх зростанням (антибіотики antibiotics, алкалоїди alkaloids, гормони росту – growth hormones і токсини – toxins). Серед номінацій продуктів мікробіологічного синтезу – величезна кількість різних біологічно активних сполук, в тому числі білкових і лікарських речовин, ферментів, а також енергоносії (біогаз – biogas, спирти – alcohols) і мінеральні ресурси (metals), засоби для боротьби зі шкідниками сільськогосподарських культур (bioinsecticides) і біодобрива (biofertilizers). У зв'язку з розвитком новітніх методів біотехнології (інженерної ензимології, клітинної та генної інженерії) номінації цільових продуктів безперервно доповнюються. Серед них все більше місце займають засоби діагностики і лікування (гібридоми – hybridomas, моноклональні антитіла – monoclonal antibodies, вакцини і сироватки – vaccines and serums, гормони – hormones, модифіковані антибіотики – modified antibiotics).

Оскільки під тематичною групою розуміється сукупність термінів, об'єднаних однією темою, то під темами розумітимемо також розділи біотехнології: біогеотехнологія (biogeotechnology), акваресурсна біотехнологія (aquatic resource biotechnology), лісова біотехнологія (wood biotechnology), молекулярна біотехнологія (molecular biotechnology), харчова біотехнологія (food biotechnology), природоохоронна біотехнологія (environmental biotechnology), промис-

лова біотехнологія (industrial biotechnology), сільськогосподарська біотехнологія (agricultural biotechnology).

Відношення всередині виділених тематичних груп можуть бути доповнювальними, уточнювальними, а зв'язок між ними здійснюється шляхом перетину всього кола значень однієї групи з колом значень інших груп або за посередництвом різноманітних семантичних зв'язків одного члена групи з термінами, що не входять до цієї групи. Отже, тематичні групи мають різну структуру: розгалужену і нерозгалужену.

Зауважуємо в межах тематичної групи за структурою однослівні терміни (toxin), складні (biocatalysis) і складені (термінословосполуки) (clonal propagation). Термінологічні одиниці тематичної групи можуть формувати лексико-семантичні підгрупи.

Висновки. Отже, упорядкування мовного матеріалу, а саме розподіл лексики на тематичні групи та підгрупи дозволяє цілісно оцінити структуру досліджуваної термінології. Спираючись на результати дослідження можна стверджувати, що терміни сфери біотехнології організовані в термінологічну систему, де кожна одиниця фіксує й виражає суттєві ознаки окремого поняття, відбиває зв'язки між поняттями та вказує їх місце в системі, оскільки значення кожного окремого терміна пов'язане та скоординоване зі значенням інших термінів у цій системі. Англійська біотехнологічна терміносистема, як і будь-яка інша галузева термінологія, є відкритою та динамічною, про що свідчить активність виникнення нових термінологічних назв на позначення відповідних галузевих понять. Перспективу наукових досліджень убачаємо в подальшому виявленні лексико-семантичних особливостей англійської біотехнологічної термінології.

Список використаних джерел

1. Васильева С. Л. Морфологические особенности однокомпонентных терминов сферы биотехнологий в русском и английском языках. Филологические науки. Вопросы теории и практики. Тамбов: Грамота, 2015. № 2 (44). Ч. 2. С. 51-54.
2. Григорьева Е. А., Григорьев А. И. Современное понимание системных понятий и терминов в экологии. Омский научный вестник. Серия «Общество. История. Современность». 2012. № 2 (106). С. 152-155.
3. Жилин Ю. Н., Иванкин, А. Н.

Специальная терминология (биотехнология): учеб.-методич. пособие. М.: ФГБОУ ВО МГУЛ, 2016. 36 с.

4. Караваева Е. И., Кравцов Р. В. Биомедицинские технологии: вопросы правового регулирования и ответственности. *Сибирский юридический вестник*, 2005, (3), С. 7-12.

5. Ковтун Н. П. Тематична організація термінології маркетингу німецької та української мов. Наук. записки. Серія: Філологічні науки (мовознавство): у 2 ч. Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2007. Вип. 95. Ч. 2. С. 378 -383.

6. Куньч З. Й. Українська риторична термінологія: історія і сучасність: монографія. Львів: Вид-во Нац. ун-ту "Львівська політехніка", 2006. 216 с.

7. Литвин О. Г. Становлення української машинобудівної термінології: дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 / Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України. Львів, 2000. 404 с.

8. Микульчик Р. Б. Тематична класифікація фізичних термінів-епонімів Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Проблеми української термінології. 2016. № 842. С. 92–95.

9. Покровська О. А. Українська термінологія ринкових відносин: дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Харків, 1995. 207 с.

10. Рогач Л. В. Semantic Phenomena Characterizing English Terminology of Biotechnology. Сучасні дослідження з іноземної філології. 2019. Вип. 17. С. 112–120.

11. Сиротина О. О. Антропоморфна метафора в англійській терміносистемі біотехнології. Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна Серія «Філологія», 2020, Вип. 84, С.62- 65.

12. Сиротина Е. А. Синонимические отношения в англоязычной терминологии сферы биотехнологии *Studia Humanitatis*, 2020, 2.

13. Myshak E. Structural and derivational analysis of English biotechnology terminology. *Cogito: Multidisciplinary Research Journal*, 2016. No. 4. P. 131–136.

14. Myshak E. Classification of English biotechnological terminology. *Euromentor Journal-Studies about education*, 2018, 9 (03), 90-99.

15. Syrotina E. Linguocognitive aspect of metaphorization in the English language terminology of biotechnology sphere. *Cogito-Multidisciplinary research Journal*, 2020, (2), 202-212.

References

1. Vasil'yeva, S. L. (2015). Morfolozhicheskiye osobennosti odnokomponentnykh terminov sfery biotekhnologii v russkom i angliyskom yazykakh [Morphological features of single-component terms in the sphere of biotechnology in Russian and English]. *Filologicheskkiye nauki. Voprosy teorii i praktiki*. Tambov: Gramota, 2 (44), P.2, 51-54.

2. Grigor'yeva, Ye. A., Grigor'yev, A. I. (2012). *Sovremennoye ponimaniye sistemnykh ponyatiy i terminov v ekologii* [Modern

understanding of systemic concepts and terms in ecology]. *Omsk Scientific Bulletin. Series "Society. History. Modernity"*, № 2 (106), 152-155.

3. Zhilin, Yu. N., Ivankin, A. N. (2016). *Spetsial'naya terminologiya (biotekhnologiya): ucheb.-metodich. posobiye* [Special terminology (biotechnology): textbook. allowance]. Moscow: FGBOU VO MGUL, 36.

4. Karavayeva, Ye. I., Kravtsov, R. V. (2005). *Biomeditsynskiyeh tekhnologii: voprosy pravovogo regulirovaniya i otvetstvennosti* [Biomedical technologies: issues of legal regulation and responsibility]. *Siberian Legal Bulletin*, (3), 7-12.

5. Kovtun, N. P. (2007). *Tematichna orhanizatsiya terminolohiyi marketynhu nimets'koyi ta ukrayins'koyi mov.* [Thematic organization of marketing terminology of German and Ukrainian languages]. *Science. notes. Series: Philological sciences (linguistics): in 2 parts* Kirovograd: RVV KDPU im. V. Vinnichenko, Issue 95. Part. 2, 378-383.

6. Kunch, Z. Y. (2006). *Ukrayins'ka rytorychna terminolohiya: istoriya i suchasnist'*: monohrafiya [Ukrainian rhetorical terminology: history and modernity: monograph]. L'viv: Vyd-vo Nats. un-tu "L'vivs'ka politekhnika", 216.

7. Lytvyn, O. H. (2000). *Stanovlennya ukrayins'koyi mashynobudivnoyi terminolohiyi* [Formation of Ukrainian machine-building terminology] dys. ... kand. filol. nauk: 10.02.01 / Institute of Ukrainian Studies. I. Krypyakevych of the National Academy of Sciences of Ukraine. L'viv, 404.

8. Mykul'chuk, R. B. (2016). *Tematichna klasyfikatsiya fizychnykh terminiv-eponimiv* [Thematic classification of physical eponymous terms]. *Bulletin of the National University "Lviv Polytechnic". Problems of Ukrainian terminology*, 842, 92–95.

9. Pokrovs'ka, O. A. (1995). *Ukrayins'ka terminolohiya rynkovykh vidnosyn* [Ukrainian terminology of market relations]. dys. ... kand. filol. nauk. Kharkiv, 207

10. Rohach, L. V. (2019). *Semantic Phenomena Characterizing English Terminology of Biotechnology. Modern research in foreign philology*. Vol.17. 112–120.

11. Syrotina, O. O. (2020). *Antropomorfna metafora v anhliys'kiy terminosystemi biotekhnolohiyi* [Anthropomorphic metaphor in the English terminology of biotechnology]. *Bulletin of VN Karazin Kharkiv National University Series "Philology"*, Vol. 84, 62-65.

12. Syrotina, E. (2020). *Cinonimicheskyyeh otnosheniya v angloyazychnoy terminologii*

sfery biotechnologii [Synonymic relations in the English-language terminology of the field of biotechnology]. *Studia Humanitatis*, 2020, 2.

13. Myshak, E. (2016). Structural and derivational analysis of English biotechnology terminology. *Cogito: Multidisciplinary Research Journal*, No. 4, 131–136.

14. Myshak, E. (2018). Classification of

English biotechnological terminology. *Euromentor Journal-Studies about education*, 9 (03), 90-99.

15. Syrotina, E. (2020). Linguocognitive aspect of metaphorization in the English language terminology of biotechnology sphere. *Cogito-Multidisciplinary research Journal*, (2), P. 202-212.

CLASSIFICATION OF ENGLISH BIOTECHNOLOGICAL TERMINOLOGY BY THEMATIC GROUPS

O. O. Syrotina, O. S. Syrotin

Abstract. *This article is an attempt to substantiate the principles of thematic classification of English biotechnological terminology, to determine the principles of its systematic organization.*

The purpose of the article is to identify on the basis of logical and conceptual analysis of the main thematic groups of English terms in the field of biotechnology.

Biotechnology is served exclusively in English terminology, although the development of research in the field of biotechnology is not a priority of the Anglo-American community. Biotechnological terminology is at the stage of formation due to the high level of innovation and dynamism of biotechnology, which makes it important to develop a classification of its terms, due to the need for analysis, selection of thematic groups, organizing special vocabulary.

Systematization of terms in the form of classification will contribute to a deeper understanding of the content of lexical items in the field of biotechnology. The selection of thematic groups from the terminological layer makes it possible to identify various lexical and semantic processes that are reflected in the scientific language with the help of terminological units. According to the commonality of semantics, the terms of the field of biotechnology are divided into thematic groups, including groups to denote: raw materials, biological object, biotechnological product, technologies, processes and devices that have found their application in the field of biotechnology. The ordering of the language material, namely the division of vocabulary into thematic groups and subgroups allows to holistically assess the structure of the studied terminology. Based on the results of the study, it can be argued that the terms of biotechnology are organized into a terminological system, where each unit captures and expresses the essential features of a concept, reflects the relationships between concepts and indicates their place in the system. coordinated with the meaning of other terms in this system. English biotechnological terminology, like any other industry terminology, is open and dynamic, as evidenced by the activity of the emergence of new terminological names to denote the relevant industry concepts.

Key words: *term, biotechnological terminology, thematic classification, thematic group.*

ЛІНГВІСТИЧНІ ТА ЕКСТРАЛІНГВІСТИЧНІ ЧИННИКИ ФОРМУВАННЯ АНГЛОМОВНОГО ТЕРМІНОЛОГІЧНОГО ПОЛЯ «ХВОРОБИ ТВАРИН»

Ю. Г. РОЖКОВ, асистент,

Національний університет біоресурсів і природокористування України

E-mail: yuriev694@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-6830-9130>

Анотація. У дослідженні проаналізовано екстралінгвістичні та лінгвістичні чинники формування термінологічного поля «хвороби тварин» в англійській мові. Вивчення робіт з ветеринарії та її термінології дозволило виявити причини появи перших термінів і основні етапи становлення ветеринарних знань, які відображені в структурних типах англійських термінів досліджуваного термінологічного поля «хвороби тварин». Лексико-семантичні різновиди складу англійської термінології ветеринарії свідчать про тривалу історію її формування, основні етапи якого розглянуто у статті. Проаналізовано лексико-семантичні процеси, які супроводжують розвиток досліджуваної терміносфери, обґрунтовано їхню зумовленість тісною взаємодією екстралінгвістичних і лінгвістичних чинників. Схарактеризовано основні тенденції впливу лінгвістичних і екстралінгвістичних чинників стимулювання розвитку термінології англійського термінологічного поля «хвороби тварин». Одним з важливих лінгвістичних факторів формування термінології на позначення хвороб тварин є наявність великої кількості засобів термінотворення. Серед джерел утворення номінацій хвороб тварин виділяються морфологічний, синтаксичний і семантичний способи, а також запозичення з інших мов.

Аналіз досліджуваного матеріалу дозволив встановити і описати екстралінгвістичні фактори термінологічної номінації, які знаходяться в тісній кореляції зі специфікою наукового знання ветеринарної галузі, умовами її формування та розвитку, тим самим беручи участь у виборі мовних засобів для репрезентації наукових понять.

Ключові слова: термін, термінологія ветеринарії, хвороби тварин, лінгвістичні чинники, екстралінгвістичні чинники, лексико-семантичні процеси.

Актуальність дослідження. Сучасна ветеринарна термінологія – одна із найбільших і найскладніших термінологічних систем. Лексикон ветеринарної медицини налічує кілька сотень тисяч слів і словосполучень. Величезний обсяг сучасної ветеринарної термінології пояснюється винятковим різноманіттям розкритих нею категорій наукових понять. Лінгвістами виконано цілий ряд досліджень ветеринарної термінології, що визначають її основні характеристики. Незважаючи на велику кількість праць, присвячених ветеринарній термінології у вітчизняній, і в зарубіжній літературі, основні тенденції впливу лінгвістичних і екстралінгвістичних чинників стимулювання розвитку термінології англійського термінологічного поля «хвороби тварин» залишилися поза увагою дослідників.

Аналіз досліджень і публікацій. Дослідженню ветеринарної термінології в англійській мові присвячено багато наукових робіт. Так, Ю. Ю. Тімкіна провела

класифікацію ветеринарної термінології в англійській мові [7]. Епоніми у ветеринарній медицині англійською мовою досліджували Л. Н. Комарова [1] і Ю. Г. Рожков [6], аналіз лінгвоконітивного підходу до вивчення термінології ветеринарної медицини та репрезентацію ветеринарної термінології в англійській здійснив Ю. Г. Рожков [5]. Термінологічні скорочення в оригінальних текстах англійською мовою з ветеринарної медицини були предметом досліджень С. А. Яковлевої [8].

Незважаючи на велику кількість праць, присвячених термінології ветеринарної медицини в науковій літературі, лінгвістичний аспект вивчення термінологічної лексики все ще вимагає глибинного її дослідження. Наразі актуальним є розгляд проблеми взаємодії лінгвістичних і екстралінгвістичних чинників становлення та розвитку термінології ветеринарної медицини.

Мета дослідження полягає в тому, щоб вивчити й описати основні фактори лінгвістичного та екстралінгвістичного харак-

теру, що зумовлюють у сучасній англійській мові лексичне наповнення термінологічного поля «хвороби тварин».

Матеріали і методи дослідження.

Матеріалом для дослідження є англомовні терміни ветеринарної медицини, зібрані з текстів спеціальної літератури (англо-український словник ветеринарних термінів, наукові статті фахівців досліджуваної галузі). Для досягнення поставленої мети були використані наступні методи дослідження: метод лінгвістичного спостереження та опису, узагальнення, систематизація.

Результати. Мова ветеринарної медицини відображає прогрес цієї науки і належить до найдавніших мов для спеціальних цілей з великою різноманітністю засобів вираження наукових понять. Мова ветеринарної медицини є одним з елементів наукового середовища, оскільки саме в термінах зафіксовані періоди формування та розвитку науки.

Вивчення робіт з ветеринарії та її термінології дозволило виявити причини появи перших термінів і основні етапи становлення ветеринарних знань, які відображені в структурних типах англійських термінів досліджуваного нами термінологічного поля «хвороби тварин». Лексико-семантичні різновиди складу англійської термінології свідчать про тривалу історію її формування з такими характеристиками поетапного становлення:

I період – (IX-XVI ст.) використання споконвічних (простих і похідних) і запозичення класичних (простих) лексичних одиниць;

II період – (XVII-XVIII ст.) запозичення класичних похідних термінів,

початок створення гібридних термінологічних словосполучень, де родовий елемент – запозичений, а видовий – споконвічний;

III період – (XIX-XX ст.) створення похідних і складнопохідних термінів англійською мовою з метою уточнення опису захворювання, органу або явища.

Для сучасної термінології ветеринарії характерним є інтенсивний прогрес, зумовлений насамперед стрімким розвитком ветеринарної медицини та міжнародною науковою інтеграцією в цій галузі знань.

Розуміння специфіки, становлення і розвитку термінології неможливо без урахування факторів, які впливають на її формування. У формуванні англомовної термінології ветеринарної медицини важливу роль зіграли як лінгвістичні, так і

екстралінгвістичні чинники.

Лінгвістичні (або внутрішні) фактори — це фактори безпосередньо мовного розвитку, під впливом яких змінюється мовна система, семантична структура або стилістична приналежність слів. У свою чергу, екстралінгвістичні фактори – це фактори, що не мають прямого відношення до лінгвістики. Екстралінгвістичні фактори відносяться до умов реальної дійсності, в якій з'являється і розвивається терміно-система [3, с. 24].

Строкатість складу термінологічної лексики свідчить про те, що термінологія бере витoki і поповнює ресурси з різних джерел і за допомогою різних мовних засобів, що формування кожної терміно-системи має, як правило, тривалу історію, в якій відображаються особливості формування мови різних епох в цілому під впливом внутрішніх і зовнішніх по відношенню до мови чинників [2, с. 3].

Схарактеризуємо основні тенденції впливу лінгвістичних і екстралінгвістичних чинників стимулювання розвитку термінології англомовного термінологічного поля «хвороби тварин».

Одним з важливих лінгвістичних факторів формування термінології на позначення хвороб тварин вважаємо наявність великої кількості засобів терміно-творення. Серед джерел утворення номінацій хвороб тварин виділяються морфологічний, синтаксичний і семантичний способи, а також запозичення з інших мов.

Морфологічний спосіб є найбільш продуктивним і містить в собі такі способи термінотворення: 1) утворення термінів на основі грецьких і латинських терміноелементів; 2) афіксація (префіксація, суфіксація); 3) з'єднання основ і утворення складних слів; 4) аббревіація (аббревіатури, акроніми); 5) скорочення.

Синтаксичний спосіб утворення термінологічних словосполучень, що складаються із кількох слів-компонентів, семантично і синтаксично пов'язаних між собою, представлений низкою найбільш частотних моделей: A + N, N + N, A+N+N, N+N+N, N+A+N, Ved +N+N, A+Ving+N, N+Ved+N, N+ Prep.+N.

За допомогою семантичного способу утворюються терміни шляхом розширення або звуження значення слова, а саме: метафоричне або метонімічне перенесення значення терміна.

Запозичення з інших мов є не менше

продуктивним способом утворення англомовних термінів досліджуваного терміно-логічного поля. Історично найбільш активно запозичувалися терміни з латинської, грецької, європейських мов (французької та німецької).

Важливий лінгвістичний фактор – прагнення досягти лаконічності в мові, економії часу – зумовлює утворення аббревіатур і усічених термінів на позначення хвороб тварин.

Для виявлення закономірностей формування термінів в рамках окремих підсистем потрібне комплексне вивчення галузевих термінологій. Слід встановити специфіку внутрішньосистемних відносин термінологічних одиниць, дослідити сутність самого процесу термінотворення і також виявити екстралінгвістичні чинники, що обумовлюють становлення та функціонування термінологічних одиниць досліджуваного термінологічного поля.

Так, одним із значущих екстралінгвістичних факторів є країна, де конкретна галузь наукового знання отримує активний розвиток, вводяться нові поняття і терміни. Ветеринарна галузь знання отримала активний розвиток в країнах, де англійська мова є першою. Будучи сьогодні наочним прикладом глобалізації, англійська мова використовується в якості основної в сфері медицини, в тому числі ветеринарної. Англійська мова стала «мовою-посередником міжнародного спілкування, так як інноваційний характер науки XXI століття закріпив роль англомовної терміносфери як матриці глобалізованої науки» [4, с. 97]. Англомовна експансія у сучасному сформованому інформаційно-комунікаційному суспільстві обумовлює поповнення термінологічного корпусу галузі ветеринарної медицини англійськими словами.

Важливим екстралінгвістичним чинником розвитку ветеринарної медицини, а разом з ним і формуванням термінологічного поля «хвороби тварин», є розвиток галузевої науки, науково-технічний прогрес в цілому, які поряд з іншими екстралінгвістичними причинами розвитку терміносистеми стимулюють появу нових понять та їхніх найменувань.

Терміни, що містять у своїй структурі найменування будь-якої тканини, почали з'являтися в клінічній термінології у другій половині XIX століття. Це пов'язано зі становленням особливої морфологічної дисципліни гістології (грец. *histos* – тканина). Методологічну основу гістології склала

клітинна теорія.

З розвитком цитології в медичній термінології з'явився новий тип термінів, що відображають концепт «cell – клітина». У 1665 році Роберт Гук вперше виявив і описав рослинні клітини. Він першим вжив латинське слово *cella* (кімнатка, комірка) для позначення клітини. Вказівка на тип клітин, які складають тканину пухлини, стало принципом для класифікації в номенклатурі пухлин, наприклад *spindle cell tumor* – пухлина з веретеноподібних клітин, *interstitial cell tumor* – інтерстиціальноклітинна пухлина, *sertoli cell tumor* – сертолі-клітинна пухлина, і т. п. концептів.

З появою таких наук, як мікробіологія, імунологія, біохімія, генетика, біотехнологія, термінологічний апарат ветеринарної медицини став все більше поповнюватися словами англійського походження.

Ще один фактор, який впливає на розвиток досліджуваного термінологічного поля в англійській мові, – це поява нових хвороб. Останнім часом з'явилися такі хвороби, як СНІД, губкоподібна енцефалопатія великої рогатої худоби (коров'ячий сказ), пташиний грип (вірус H5N1), свинячий грип (вірус H1N1) і т. д. Всі ці нові явища повинні бути названі, задокументовані та розповсюджені серед вчених і простих людей. Таким чином сформувалися нові термінологічні номінації.

На особливу увагу заслуговують особливості мовної особистості (вченого або ветеринарного лікаря), яка бере участь у процесі термінологічної номінації.

У зв'язку з цим суб'єктивними представляються індивідуальні особливості сприйняття, а також досвід мовної особистості, на підґрунті якого формуються асоціації, що відображаються у внутрішній формі метафоричних термінів. Залежно від інтенціональності фахівця внутрішня форма може відображати образи повсякденної дійсності (наприклад, *portals of infection* – ворота інфекції, *drum belly* – метеоризм кишківника), або застосовуватися для класифікації термінологічних одиниць (наприклад, *soil infections* – ґрунтові інфекції, *food-born infections* – кормові інфекції, *rodent-born infections* – гризунові інфекції).

На підґрунті наведених прикладів можна стверджувати, що індивідуально-особистісне має велике значення в термінології. При створенні нових термінів вирішальна роль належить окремим членам професійного співтовариства, поставленим перед необхід-

ністю дати назву новому об'єкту дослідження, процесу чи явищу.

Важливим екстралінгвістичним фактором, пов'язаним з розвитком номінацій на позначення хвороб тварин в англійській мові, є процес епонімізації, який почався в медицині, в тому числі і ветеринарній, в середині минулого століття з найменування хвороб прізвищами вчених, які досліджували та відкрили хвороби. У епонімічній термінології увічнені імена понад 6 тисяч лікарів і вчених, які представляють більше 60 країн світу. Частка епонімічних термінів в англомовному термінологічному полі «хвороби тварин» ветеринарної термінології становить 8-10%. Аналіз епонімічних термінів з погляду на національну приналежність авторів демонструє, що в англомовній термінології ветеринарії чільні позиції традиційно займають такі країни: США, Німеччина, Франція, Великобританія.

Таким чином, аналіз досліджуваного матеріалу дозволив встановити і описати

Список використаних джерел

1. Комарова Л. Н. Эпонимы в ветеринарной медицине на английском языке. Приоритетные направления развития науки и образования: материалы XI Междунар. науч.-практ. конф. Чебоксары : ЦНС «Интерактив плюс», 2016. №7. С. 119-121.
2. Лотте Д. С. Вопросы заимствования и упорядочения иноязычных терминов и терминологических элементов. Москва : Наука, 1982. 149 с.
3. Маджаева С. И. Медицинские терминотерминологические системы: становление, развитие, функционирование. Волгоград : «Интерактив плюс», 2012. 239 с.
4. Пристайко Т. С. Очерки по русской терминологии экономики и права: монография. Днепропетровск : «Новая идеология», 2011. 304 с.
5. Рожков Ю. Г. Епоніми в англомовному термінологічному полі «хвороби тварин». Науковий журнал «Міжнародний філологічний часопис». Київ : «МІЛЕНІУМ», 2020. №11 (2). С. 74-79.
6. Рожков Ю. Г. Репрезентація ветеринарної термінології в англійській мові. Стратегії інтеріоризації змісту професійної підготовки майбутніх філологів: теорія і практика: монографія. (за редакцією проф. О. В. Малихіна). Київ : ЦК "КОМПРИНТ", 2018. С. 372-399.
7. Тимкина Ю. Ю. Классификация ветеринарной терминологии в английском

екстралінгвістичні фактори термінологічної номінації, які знаходяться в тісній кореляції зі специфікою наукового знання ветеринарної галузі, умовами її формування та розвитку, тим самим беручи участь у виборі мовних засобів для репрезентації наукових понять. Виокремленні екстралінгвістичні фактори термінологічної номінації демонструють взаємозв'язок між подіями, що відбуваються і в суспільстві в цілому, і в окремих спільнотах, з одного боку, з іншого – процесом створення одиниць термінолого-гічної лексики.

Висновки. Таким чином, у статті представлена спроба – розкрити причини появи перших термінів і основні етапи формування ветеринарних знань, які відображені в структурних типах англійських термінів термінологічного поля «хвороби тварин». Схарактеризовано основні тенденції впливу лінгвістичних і екстралінгвістичних чинників стимулювання розвитку термінології англомовного термінологічного поля «хвороби тварин».

языке. Филологические науки. Вопросы теории и практики. Тамбов: Грамота, 2017. № 6 (1). С. 156–158.

8. Яковлева С. А. Сокращения как лингвистическая особенность ветеринарных терминов (на материале английского языка). Magister Dixit. 2011. № 4. С. 36-40.

References

1. Komarova, L. N. (2016). Eponimy v veterinarnoy meditsine na angliyskom yazyike. [Eponymy in the English veterinary medicine terminology]. *Prioritetnyye napravleniya razvitiya nauki i obrazovaniya : materialy XI Mezhdunar. nauch.-prakt. konf. Cheboksary: TsNS «Interaktiv plus»*. №7, 119-121.
2. Lotte, D. S. (1982). *Voprosy zaimstvovaniya i uporyadocheniya inoyazyichnykh terminov i terminoelementov. [Issues of borrowing and structureing foreign terms and term-elements]*. Moscow : Nauka, 149.
3. Madzhaeva, S. I. (2012). *Meditsinskie terminosistemy: stanovlenie, razvitie, funktsionirovanie. [Medical term systems: formation, development, functioning]*. Volgograd : «Interaktiv plus», 239.
4. Pristayko, T. S. (2011). *Ocherki po russkoy terminologii ekonomiki i prava: monografiya. [Notes on Russian terminology of law: monograph]*. Dnepropetrovsk: «Novaya ideologiya», 304.
5. Rozhkov, Yu. G. (2020). Eponimy v anglo-movnomu terminologichnomu poli

«hvoroby tvaryn» [Eponyms in the English terminological field "animal diseases"]. Scientific journal. «International Journal of Philology». Kyiv : «MILENIUM», Vol.11, No. 2, 74-79.

6. Rozhkov, Yu. G. (2018). Reprezentatsiya veterinarnoi terminologii v angliyskiy movi. [Representation of the veterinary terminology in the English language]. Strategii Interiorizatsii zmistu profesiynoi pidgotovki maybutnih filologiv: teoriya i praktika: monografiya (za redaktsiieyu prof. O. V. Malihina). Kyiv: TsK "KOMPRINT", 372-399.

7. Timkina, Yu. Yu. (2017). Klassifikatsiya

veterinarnoy terminologii v angliyskom yazyike. [Veterinary terminology classification in the English language]. Filologicheskie nauki. Voprosy teorii i praktiki. Tambov: Gramota. Vol. 6 (1), 156-158.

8. Yakovleva, S. A. (2011). Skorochennyya yak lingvistichna osoblivist veterinarnih terminiv (na materialy angliyskoi movi) [Abbreviation as a linguistic feature of veterinary terms (based on the English language)]. Magister Dixit-nauchno-pedagogicheskiy zhurnal Vostochnoy Sibiri, 4, 36-40.

LINGUISTIC AND EXTRALINGUISTIC FACTORS IN THE FORMATION OF THE ENGLISH TERMINOLOGICAL FIELD "ANIMAL DISEASES"

Yu. H. Rozhkov

Abstract. *The study analyzes extralinguistic and linguistic factors in the formation of the terminological field "animal diseases" in the English language. The study of veterinary work and its terminology revealed the causes of the first terms formation and the main stages of development of veterinary knowledge, which are reflected in the structural types of English terms of the studied terminological field "animal diseases". Lexical and semantic variants of the English terminology of veterinary medicine testify to the long history of its formation, the main stages of which are considered in the article.*

The purpose of the research is to analyze and describe the main factors of linguistic and extralinguistic nature that determine the lexical content of the terminological field "animal diseases" in modern English.

Results of research. *The lexical-semantic processes that accompany the development of the studied term sphere are analyzed. The main tendencies of influence of linguistic and extralinguistic factors of stimulation of terminology development of the English-language terminological field "animal diseases" are characterized. One of the important linguistic factors in the formation of "animal diseases" terminology is the presence of a large number of means of term formation. Among the sources of the formation of animal diseases nominations are morphological, syntactic and semantic methods, as well as borrowings from other languages.*

The analysis of the studied material allowed establishing and describing extralinguistic factors of terminological nomination, which are closely correlated with the specifics of scientific knowledge of the veterinary field, the conditions of its formation and development.

Selected extralinguistic factors of terminological nomination demonstrate the relationship between events occurring in society as a whole and in individual communities, on the one hand, on the other - the process of creating units of terminological vocabulary.

Keywords: *term, veterinary terminology, animal diseases, linguistic factors, extralinguistic factors, lexical and semantic processes.*

COMMUNICATION STUDIES. СОЦІАЛЬНІ КОМУНІКАЦІЇ

УДК 654.197: [614.2:616.98](477)
<https://doi.org/10.31548/philolog2020.04.104>

НОВОТВОРИ ПЕРІОДУ КОРОНАВІРУСНОЇ ПАНДЕМІЇ В МЕДІЙНОМУ ПРОСТОРІ УКРАЇНИ

С. В. ХАРЧЕНКО, доктор філологічних наук, доцент
Національний університет біоресурсів і природокористування України
E-mail: lucynka@ukr.net
<http://orcid.org/0000-0001-9336-1259>

Анотація. Статтю присвячено дослідженню новотворів на позначення явищ covid-19 у медійному просторі України. Зазначено, що медійний дискурс активно реагує на сучасні суспільні виклики, тому лінгвокреативність у медійному просторі спрямована на позначення нових реалій, нових відчуттів і психоемоційних станів, а також є відповіддю на стресовість ситуації та захистом від неї, а лінгвокреативність виявляє особливості мовомислення особи. Установлено, що найуживанішими в медійному просторі є слова коронавірус і Covid-19 / ковід, карантин, які стали мотиваційною основою для новотворів. Подано перелік зафіксованих нових лексем, однак зауважено, що перелік наведених інвентаризованих ковід-неологізмів у мові медіатекстів не вичерпний, бо до поки тема коронавірусу топова світова новина, доти творитимуть нові слова. Підкреслено, що спостереження за поведінкою новотворів, пов'язаних з пандемією коронавірусу, дасть підстави зробити висновки, які з них пройдуть стадії соціалізації і лексикалізації, а які виявляться випадковим, периферійним явищем.

Ключові слова: мовотворчість, новотвори, неологізм, медійний дискурс, коронавірус, пандемія.

Актуальність дослідження. Пандемія Covid-19 змотивувала творчих людей – дизайнерські маски, тематичні фотографії чи малюнки тощо створюють по всьому світу. Екстралінгвальні чинники спричинили зміни і в лексико-семантичній системі мови, що яскраво засвідчують медійні тексти (інтернет-видання, блоги, соціальні мережі, телеграм-канал, вайбер-групи тощо), які, на думку О. Стишова, «відіграють у сучасній літературній мові роль головного чинника сприйняття лексичних інновацій, поширення, апробації та узвичаєння їх у масовій свідомості читачів (слухачів, глядачів)» [6, с. 12]. Електронні ресурси – сприятливе місце для лінгвокреативності авторів.

У ситуації соціальної напруги, що стала наслідком пандемії, локдауну і жорсткого карантину, активізувалася мовотворчість, зокрема креативили як з планом вираження, так і з планом змісту словесних знаків, актуальних для сьогодення, бо мовна гра – один зі способів адаптації до психологічно складного періоду життя суспільства. Стресові ситуації провокують, зумовлюють лінгвокреативність носіїв мови, внаслідок

чого розкривається потенціал мови в породженні нових слів, вивільняються її глибинні сили.

Окремі нові слова спочатку в медіапросторі виникли як меми, інші забезпечували описування або ситуації, що склалася внаслідок пандемії і локдауну, або емоційного стану людей і/чи ставлення до ситуації, тобто через них ілюстрували, називали, оцінювали реалії України (як і реалії в інших країнах) під час пандемії. На думку фахівців Інституту німецької мови Лейбніца (IDS) в Мангеймі, жодна інша тема не формувала словниковий запас у 2020 році так сильно, як пандемія коронавірусу [<https://www.ndr.de/kultur/Sprachforscher-sammeln-rund-1000-neue-Woerter-rund-um-Corona,sprache188.html>].

Лексеми, пов'язані з темою пандемії Covid-19, активно вживані, саме тому вони потребують пильного ока мовознавців.

Стан дослідження. Незважаючи на те, що офіційно про пандемію оголосили в березні 2020 року, мовознавці на матеріалі різних мов досліджують лексику, пов'язану з пандемією коронавірусу.

Т. Весна і Т. Телецька на матеріалі франкомовної преси, послуговуючись описовим методом, контекстуальним та елементами словотвірного аналізу, започаткували лінгвістичне дослідження лексичних інновацій, які активно використовуються у повсякденному мовленні у період коронавірусної пандемії [4]. О. Бондаренко свою наукову розвідку присвятила аналізу морфологічних неологізмів англійської мови, які виникли для позначення явищ економічного та соціального життя в період пандемії Covid-2019 [2]. Бабелюк О. А. і Дідух Л. І., вивчаючи словотвірні моделі неологізмів на позначення COVID-19 у текстах англійської мови епідеміологічного дискурсу, зауважують «пандемія COVID-19 не тільки докорінно змінила стиль життя людства, але й спричинила появу понад 1000 нових слів та висловів на позначення явищ COVID-19» [1, с. 6]. І. Хлисту, проаналізувавши тексти інтернет-версій українських газет «День» та «Україна молода», відзначила, що найбільше неологізмів утворено від слів «коронавірус» і «карантин» [8]. Л. Хома дослідила на матеріалі українських та словацьких текстів рекламну лексику, поширення якої пов'язане з Covid-19, а також розглянула лексичні новотвори в мовленні споживачів, та визначила причини активізації цих слів [9].

Мовознавці Інституту німецької мови Лейбніца (IDS) в Мангеймі укладають словник неологізмів, де фіксують слова на тему коронавірусу, їх значення і мовну поведінку. Фахівці вже зібрали близько 1000 слів цієї тематичної групи [<https://www.owid.de/docs/neo/listen/corona.jsp>].

Мета пропонованої розвідки – дослідити новотвори у медійному просторі України та виявити закономірності їх функціонування. Матеріалом дослідження послуговували електронні ресурси – інтернет-видання, сайти, соціальні мережі, блоги, месенджери.

Виклад основного матеріалу. Мова гостро та яскраво реагує на різні суспільні виклики. Пандемія Covid-19 зачіпає усі сфери життя практично в усіх країнах світу, і в мові це теж відбивається, і передусім на лексичному рівні.

За короткий час медична термінологія, пов'язана з Covid-19, стала зрозумілою й активно вживаною, тобто з професійної сфери вона вийшла до широкого загалу: *антиген, антитіла, антисептик / санітайзер, вірусна пневмонія, дотримання*

санітарних норм, зараження, захисна маска, ізоляція, інкубаційний період, експрес-тест, епідемія, карантин (адаптивний / жорсткий карантин, карантин вихідного дня), контактні (особи), коронавірус, коронавірусний, коронавірусна інфекція / хвороба, коронавірусне захворювання, летальність, надзвичайний санітарний стан / ситуація, обсервація, пандемія, ПЛР-тест, респіраторні захворювання, сатурація, тест на антитіла, тест негативний / позитивний, ШВЛ / штучна вентиляція легень, штамп вірусу тощо. Цю лексику популяризують. Частовживаними стали й терміни економічної сфери *тимчасове безробіття, економічний спад, криза, рецесія* та ін. З пасивного фонду перейшли до загальноживаного й частина освітньої термінології: *дистанційне навчання, дистанційне викладання, електронний курс / ресурс / журнал, змішане (комбіноване) навчання, онлайн-ресурс* тощо.

Проте загальноживана лексика української мови поповнилася не тільки термінами окремих сфер, але й новими словами і словосполученнями, що відображають ситуацію з пандемією та ставлення до неї: *дистанційка від дистанційне навчання; сувора ізоляція, жорсткий / розумний / адаптивний карантин, соціальна дистанція, соціальне дистанціювання, домосида, дистанційна робота, віртуальний тур / віртуальна екскурсія, імунний паспорт* та ін. Частина нових слів фіксує онлайн-словник неологізмів та сленгу сучасної української мови «Мислово», де також подано короткі пояснення до них і наведено приклади їх уживання [<http://myslovo.com/>].

Окремі новотвори стрімко нівелювали свою новизну, незвичність і стали активно вживаними.

Отже, від березня 2020 року виразно спостерігаємо два напрями в розвитку лексичного складу української мови: 1) розширення сфер уживання медичної, економічної, освітньої, психологічної термінології – терміни трансформуються, набувають розмовних форм; 2) творення нових слів і розширення лексико-граматичної сполучуваності слів.

Під час пандемії коронавірусу слова *корона, коронований* набули інших значень: *корона* вживають у значенні «коронавірус; Covid-19», *коронований* – «хворий на коронавірус». Лексико-семантичні неологізми

іронічно передали стан суспільства. Як стверджують психологи, гумор, іронія сміх допомагають подолати страх і нейтралізувати занепокоєння та внутрішню тривогу.

Найуживанішими в медійному просторі прогнозовано виявилися слова «коронавірус» і «Covid-19» / «ковід» (зауважимо, що слово covid-19 – акронім від coronavirus disease 2019; його написання українською мовою не відповідає § 61 «Українського правопису» [7]). Саме вони стали мотиваційною основою для новотворів. Виявило словотвірну активність і слово «карантин».

Наведемо орієнтовні словотвірні гнізда цих неологізмів (за термінологією О. Деркачової, covid-неологізми [3]):

КОРОНАВІРУС: *корона, коронапаніка, коронадебютант, коронакарантин, коронакриза* (криза, спричинена пандемією); *коронамайдан* (форма протесту проти занадто жорстких карантинних заходів, суть якої полягає у розташуванні протестувальників квадратно-гніздовим порядком з дотриманням санітарних норм (відстань між учасниками 1,5–2 м, усі учасники в захисних медичних масках); *короналіи* (діти, зачаті та / або народжені під час пандемії; утворено за взірцем слів *міленіали, центеніали*); синонім до цього неологізму інший неологізм, утворений додаванням українського суфікса **-ен-** *ковіденя / ковіденята; коронафобія* (страх захворіти на covid-19); *коронагедон* (жах, що його принесла пандемія; тематичний армагедон); *коронажир / коронаспек* (вагу, що її набрала людина під час жорсткого карантину);

коронований (субстантивований іменник; той, хто захворів / перехворів на коронавірус; у фейсбуці, інстаграмі це слово також вживають і як прикметник, поєднуючи зі словом «рік»: *коронований рік*);

коронавірусний: *антикоронавірусний коронавірусна криза, коронавірусний словник, коронавірусні обмеження.*

COVID-19: *ковід, ковідний* (ковідний хворий, ковідна пандемія), *ковідка* (1) хвороба; 2) колядка під час пандемії коронавірусу), *ковідник / ковідниця* (1) лікарні, де перебувають хворі на коронавірус; 2) пацієнти цих лікарень), *ковіднутися* (захворіти на covid-19), *ковідувати* (хворіти на covid-19), *ковідноміка* (характеристика економіки під час пандемії), *ковідіанти* (посадові особи, які влаштовують шоу задля медійного розголосу), *ковігісти / ковіддисиденти* (прихильники теорії змови, які переконані, що коронавірусу не існує, або захворювання не таке небезпечне, як

запевняють лікарі й епідеміологи; другим словом зазвичай називають науковців з науковими ступенями або політиків); *ковідопозитив, ковідонегатив, ковідокраїна, ковідозалежність; ковід-слова, ковідло* (чудовисько), *covid-хворий, covid-неологізми, covid-показники, covid-вакцина, ковіняшки* (меми, графічні пародії, гіфки та інший візуал у соціальних мережах, що викликають замилювання), *ковідео* (відео, записане під час самоізоляції), *ковідіот* (1) той, хто применшує небезпеку коронавірусу, не дотримується маскового режиму й соціальної дистанції; 2) той, хто навпаки надмірно панікує; слово з'явилося в англійській мові, його в березні 2020 року зафіксував онлайнний словник англійськомовного сленгу Urban Dictionary [<https://www.urbandictionary.com/define.php?term=Covidiot>], однак в англійській мові це слово має шість значень, тоді як в українській – лише два), *коронтин* (карантин під час корони (коронавірусу)).

КАРАНТИН: *карантинний* (карантинне зонування, карантинна зона, карантинне обмеження, карантинні канікули, карантинні челенджи), *карантинка* (повідомлення, яке надіслане під час карантину), *карантинити, закарантинити, закарантинитися, перекарантинити, карантиногриль, карантьє* (під час карантину орендодавець домашніх тварин для прогулянок).

Окрім активно вживаних *епідемія коронавірусу, пандемія коронавірусу*, науковці, журналісти 2020 року говорять і про *твіндемію* (збіг у часі двох епідемій, наприклад коронавірусу і сезонного грипу), *інфодемію* (поява величезної кількості фейкової інформації про пандемію і коронавірус, що викликає в людей тривогу, паніку), *синдемію* (сукупність епідемій).

Більшість тематичних неологізмів виникли й активно функціонують у медійному просторі, їх кваліфікують як розмовні форми.

Зазначимо, що переважно ковід-неологізми створено за продуктивними словотвірними типами сучасної української літературної мови, наприклад: *ковід – ковідник, ковід – ковідниця, ковід – ковіденя, карантин – карантинити; ковід +позитив – ковідопозитив, ковід+слово – ковід-слово, ПЛР – ПЛР-ний*. Використовують також і немофрологічний спосіб творення слів: *коронований* (дієприкметник) – *коронований* (іменник), *корона* (металевий з коштовними прикрасами вінець, що його носять на голові монархи як символ влади) – *корона* (вірусне захворювання). У слова *ковідка*, синоніма до

covid-19 / ковід, створеного за моделлю вже наявних слів – назв хвороб *лихоманка*, *вітрянка*, *водянка*, *гарячка*, з'явилося нове значення 'лікарка, що працює з ковідними пацієнтами'.

Деякі неологізми (наприклад, *covidiot* (*covid + idiot*); *covideo* (*covid + video*) [2, с. 82–83]; *коронаспек* з нім. *der Coronaspeck*) запозичено з інших мов, вони поступово набувають статусу інтернаціоналізмів.

Стресова ситуація, що в ній протягом 2020 року перебуває людство, змінюваність умов, яких потрібно дотримуватися, аби сповільнити темпи поширення коронавірусу, відбиваються на лексиці. Навесні, коли в Україні було оголошено суворий карантин і в громадський транспорт спочатку можна було потрапити за наявності відповідного документа, поширеними стали слова *спецперепустка*, *спецрейс*, але щойно цю умову скасували, слова одразу перейшли в пасивний склад мови. Натомість з'явилися нові поняття *імунний паспорт*, *інтелектуальний локдаун*.

Мовотворчіть у віртуальному просторі спрямована й на врізноманітнення виражальних засобів. Наприклад: *covid-хворий* – *ковідний хворий*, *covid-19* – *коронавірус* – *ковід* – *уханська недуга*, *самоізоляція* – *залишайся вдома* – *кавоізоляція* використовують як синоніми.

Конотативний макрокомпонент яскраво виражений, зокрема, у таких новотворах: *клоундаун / лохдаун*, *карантець* (скрутний час на карантині, утворено від слів «карантин» і «капець»), *розхламіго* (прибирання під час суворого карантину), *гречкохайп / макаронівірус* (ажіотаж навколо закупівлі продуктів харчування), *ковідіот*, *ковідіант*. Наявність таких активно використовуваних новотворів з емоційно-експресивною оцінкою підкреслює тенденцію до передавання в медійних текстах афективних станів мовців та їхньої розкутості.

Поповнюється коронавірусна лексика і через вивчення досвіду називання під час пандемії в інших мовах, коли автор допису (не мовознавець) перекладає наявні номінації засобами української мови. Наприклад: *hoestschaamte* – *кашлесором* (тривожне відчуття через можливість викликати паніку серед людей від кашлю чи схожого звуку); *coronahuffer* – *коронапридурок* (покупець у крамниці, який порушує норми соціальної дистанції); *druppelcontact* – *краплеконтакт* (обмін краплями від кашлю або чхання як джерелами інфекції);

onthamsteren – *роззапасання* (вживання їжі тривалого зберігання); *straatschaamte / вуличносором* (тривожне відчуття через вихід на вулицю без нагальної потреби); *toogviroloog / базіковірусолог* (дилетант, який поширює неправдиву або неперевірену інформацію про коронавірус та його лікування) [<https://babel.ua/hell/42964-koronaridurok-i-kashlesorom-u-niderlandah-sklali-slovnik-koronavirusnih-neologizmiv>].

Одиниці розглядуваної тематичної групи будуть змінюватися доти, доки тема коронавірусу буде топовою новиною у світі.

Новотвори також уживають у назвах інформаційних кампаній або розділів сайтів чи блогів: «*Коли при владі ковідіанти*» (назва розділу на сайті «blog.i.ua»); «*Коронавірус_інфо*» (назва масштабної інформаційної кампанія в Україні, що її запровадить Міністерство охорони здоров'я України в телеграмі (https://t.me/COVID19_Ukraine) і вайбері (https://vb.me/covid19_ua), для надання оперативної та поточної інформації щодо ситуації з вірусом covid-19 в Україні).

Їх використовують у заголовках: **Коронакриза з'їсть доходи майбутніх поколінь** (День, 13.04.2020; А. Дубовик-Рохова), **Ковідіанти** (Детектор медіа, 21.11.2020; Б. Бахтєєв), **Державний коронапереворот: мертва блокада громадянських свобод українців** (Україна молода, 10.04.2020; Т. Пархомчук); **У Волинській обласній клінічній лікарні відкрили ще одне відділення у ковідному госпіталі** (День, 25.11.2020, Н. Малімон); **На Вінниччині за місяць планують додатково розгорнути півтори тисячі ковідних ліжок** (День, 18.11.2020, О. Шуткевич); **У Вінниці дооснащують лікарні, які приймають ковідних хворих** (День, 04.11.2020, О. Шуткевич); **Вінниччина отримала 13 млн грн на забезпечення киснем ковідних пацієнтів** (День, 29.10.2020, О. Шуткевич); **Не сковідьмося: десять українських слів, які влучно описують карантин** (<http://maydan.drohobych.net/?p=79394>); **Степанов розповів, куди звертатися COVID-хворим без сімейного лікаря** (День, 18.11.2020).

Аналізуючи мову медіапростору, фіксуємо факт утворення чергового неологізму під час описування іншого неологізму: **Термін [ковідіант] доволі свіжий, до ковідіантів дехто зараховував і Дональда Трампа, і президента Бразилії Болсонаро, і президента Білорусі Лукашенка, але оскільки сама по собі**

комедія – це високе драматичне мистецтво, кожен поціновувач сам складе для себе список акторів, гідних **нашого сьогоднішнього неологізму** – **КовідіОскар** для найкращих ковідіантів [https://hromadske.radio/podcasts/tse-lyshe-kovid/uchast-prezydenta-brazyliv-antykarantynnykh-mitynhakh-vykydannya-frantsuz-kykh-syryv-tonnamy-chym-shche-zdyvuie-nas-svit-nakarantyni]; **Карантин** – це слово італійського походження увійшло в українську мову декілька століть тому і вживається значно частіше, ніж **коронадебютант** локдаун, який увірвався в наше життя з англійської мови. Хоча, слід зазначити, що «інтелектуальний локдаун» пожевив сумовитий український медіадискурс трошки більше, ніж його попередники «адаптивний карантин» та «карантин вихідного дня» [https://chytomo.com/v-ukraini-obraly-slovo-2020-ho-roku/]. Такі неологізми влучні, але вони здебільшого слова однієї публікації. І таких слів на просторах інтернету доволі багато: **ВІРУСПРУДЕНЦІЯ**. **Шалене зростання «приватного» попиту на захист своїх особистих та «трудових» прав під час надзвичайного стану та режиму карантину** [https://www.facebook.com/304461476704555/posts/830165514134146/]; **Дивна річ: аналізую, як майже «з коліс» за останні тижні хаотично формується нова сфера..... «КОРОНО-ПРАВО»** [там само]; назва станції київського метрополітену «Деміївська» за допомогою фотошопу перетворилася на «**Пандеміївську**».

Активна мовотворчість у період пандемії вчергове загострила й питання культури мови. Сьогодні засоби масової інформації (телебачення, газети, інтернет-видання, блоги, соціальні мережі, телеграм-канали тощо) не тільки канал передавання інформації, а й активний суб'єкт у реалізації української літературної мови й авторитет для аудиторії, а між іншим і для сучасного мовця у лінгвістичних питаннях.

Медійний простір підтримав на початку пандемії алогічне вживання новотвору **антирекорд**, адже «Словник української мови» фіксує в слова **рекорд** два значення «1. Найвище досягнення, здобуте в чому-небудь. 2. *перен., розм.* Найвищий ступінь

вияву чого-небудь», а префікс **анти-**використовують для творення слів із значенням 'протилежний, ворожий чому-небудь' [5]. Наприкінці року популярність цього слова знизилася до нуля. Набула поширення під сильним медійним тиском прийменниково-іменникова калькована з російської мови форма «на виніс» на позначення поняття «готова їжа і/або напої, що їх відповідно упаковано і можна винести поза межі закладу харчування, щоб спожити», тоді як в українській мові є вже форма «з собою»: *кава з собою*. Зрештою, й щодо слова **коронавірус** лунають поодинокі (поки що) сумніви щодо правильності його написання. Ці та інші порушення орфографічної норм є наслідком ідеї вільного поводження з правописом, ігнорування правописного кодексу.

Висновки. Одним із найпомітніших процесів розвитку лексичного складу мови сьогодення – процес появи і нагромадження нових слів під впливом пандемії коронавірусу. Медійний дискурс активно реагує на сучасні суспільні виклики, тому лінгвокреативність у медійному просторі спрямована на позначення нових реалій, нових відчуттів і психоемоційних станів, а також є відповіддю на стресовість ситуації та захистом від неї. Лінгвокреативність виявляє особливості мовомислення особи.

Зважаючи на ступінь впливу медіатекстів на зміни в лексичному складі мови, варто критично сприймати й осмислювати новотвори, що їх нам пропонує медійний дискурс. Швидка зміна умов і правил відбивається в словах: незабаром ми можемо стати свідками повного «життєвого циклу» слова: неологізм / okazionalizm → загальноновживане слово → застаріле слово. Спостереження за поведінкою новотворів, пов'язаних з пандемією коронавірусу, дасть підстави зробити висновки, які з них пройдуть стадії соціалізації і лексикалізації, а які виявляться випадковим, периферійним явищем. Перспективу подальших досліджень вбачаємо в удокладненому вивченні використаних словотвірних типів під час творення ковід-неологізмів та розв'язання орфографічних проблем їх написання.

Список використаної літератури

1. Бабелюк О. А., Дідух Л. І. Способи творення неологізмів на позначення явищ COVID-19 в англomовному епідеміологічному дискурсі. *Львівський філологічний часопис*,

2020. № 7. С. 5–12.

2. Бондаренко О. М. Аналіз морфологічних неологізмів англійської мови, створених у зв'язку з пандемією COVID-19. *Збірник наукових праць «Нова філологія»*. № 80.

Том I (2020). С. 79–83.

3. Деркачова О. COVID-неологізми в системі української мови. *Міждисциплінарні наукові дослідження: особливості та тенденції: матеріали міжнародної наукової конференції* (Т. 4), 4 грудня, 2020 рік. Чернігів: МЦНД, 2020. С. 73–74.

4. Весна Т. В., Телецька Т. В. Лексичні інновації періоду коронавірусної пандемії. *Записки з романо-германської філології*. Випуск 1 (44). 2020. С. 82–89.

5. Словник української мови: в 11 томах [Електронний ресурс]. <http://www.inmo.org.ua/sum.html>

6. Стишов О. А. Динамічні процеси в лексико-семантичній системі та в словотворі української мови кінця ХХ ст. (на матеріалі мови засобів масової інформації): автореф. дис. ... доктора філологічних наук / 10.02.01 / Київський національний лінгвістичний університет. Київ, 2003. 33 с.

7. Український правопис. Київ: Наукова думка, 2019. 392 с.

8. Хлисту́н І. В. Оказіональні неологізми в мові газет періоду коронавірусної кризи [Електронний ресурс]. https://prlingv.at.ua/publ/statti_2017/irina_valentinivna_khlistun_okazionalni_neologizmi_v_movi_gazet_periodu_koronavirusnoi_krizi/4-1-0-82

9. Хода Л. Д. Мова реклами в часи пандемії коронавірусу Covid-19 (на матеріалі українських та словацьких текстів). *Південний архів (філологічні науки): Збірник наукових праць*. Випуск LXXXII. Херсон: ХДУ, 2020. С. 130–135.

References

1. Babeliuk, O. A., Didukh, L. I. (2020). Sposoby tvorennia neolohizmiv na poznachennia yavlyshch COVID-19 v anhlomovnomu epidemiolohichnomu dyskursi [Ways of COVID-19 neologisms word-formation in English epidemiological discourse]. *Lvivskyi filolohichnyi chasopys*. No. 7. 5–12.

2. Bondarenko, O. M. (2020). Analiz morfolohichnykh neolohizmiv anhliiskoi movy, stvorenykh u zviazku z pandemiieiu COVID-19

[Analysis of morphological English neologisms on COVID-2019]. *Zbirnyk naukovykh prats «Nova filolohiia»* [Collection of scientific papers «New philology»]. No. 80. Vol. I. 79–83.

3. Derkachova, O. (2020). COVID-neolohizmy v systemi ukrainskoi movy [COVID-neologisms in the system of Ukrainian language]. *Mizhdystyplinarni naukovyi doslidzhennia: osoblyvosti ta tendentsii: materialy mizhnarodnoi naukovoї konferentsii* (Vol. 4), 4 hrudnia, 2020 rik. Chernihiv: MTsND. 73–74.

4. Vesna, T. V., Teletska, T. V. (2020). Leksychni innovatsii periodu koronavirusnoi pandemii [Lexical innovations of the coronavirus pandemic period]. *Zapysky z romano-hermanskoї filolohii*. Vol. 1 (44). 82–89.

5. Slovnyk ukrainskoi movy: v 11 tomakh. [Elektronnyi resurs] <http://www.inmo.org.ua/sum.html>

6. Styshov, O. A. (2003). Dynamichni protsesy v leksyko-semantichnii systemi ta v slovotvori ukrainskoi movy kintsia KhKh st. (na materialii movy zasobiv masovoi informatsii) [Dynamic processes in the lexical-semantic system and in the word formation of the Ukrainian language of the end of the XX century. (on the material of the language of mass media)]. avtoref. dys.... doktora filolohichnykh nauk. Kyivskyi natsionalnyi lnhvistychnyi universytet. Kyiv. 33.

7. Ukrainykyi pravopys [Ukrainian spelling]. Kyiv: Naukova dumka, 2019. 392.

8. Khlystun, I. V. (2017). Okazionalni neolohizmy v movi hazet periodu koronavirusnoi kryzy [Occasional neologisms in the language of newspapers during the coronavirus crisis]. [Elektronnyi resurs]. https://prlingv.at.ua/publ/statti_2017/irina_valentinivna_khlistun_okazionalni_neologizmi_v_movi_gazet_periodu_koronavirusnoi_krizi/4-1-0-82

9. Khoda, L. D. (2020). Mova reklamy v chasy pandemii koronavirusu Covid-19 (na materialii ukrainskykh ta slovatskykh tekstiv) [Advertising language in the period of the Covid-19 coronavirus pandemic (on the materials of ukrainian and slovak texts)]. *Collection of Scientific Papers “South Archive (Philological Sciences)”*. Issue LXXXII. Kherson: KhDU, 130–135.

INNOVATIONS IN THE PERIOD OF CORONAVIRUS PANDEMIC IN UKRAINE'S MEDIA SPACE

S. V. Kharchenko

Abstract. *The article is devoted to the study of innovations denoting the phenomena of COVID-19 in the media space of Ukraine. It is noted that media discourse actively responds to modern social challenges, so linguo-creativity in the media space is aimed at finding new realities, new feelings and psycho-emotional states, as well as a response to stressful situations and protection from it, and linguo-creativity reveals features of person's language thinking. It was found that the most commonly used*

© С. В. Харченко

«International journal of philology» | «Міжнародний філологічний часопис» Vol. 11, № 4, 2020

words in the media space are coronavirus and COVID-19 / COVID, quarantine, which became the motivational basis for innovations. A list of recorded new lexical tokens is given, but it is noted that the list of inventoried COVID neologisms in the language of media texts is not exhaustive, because as long as the topic of coronavirus is the top world news, new words will be created.

It is emphasized that the observation over innovations concerning coronavirus pandemic will give the possibility to draw conclusions about which of them will go through the stages of socialization and lexicalization, and which will be a random, peripheral phenomenon.

Keywords: *language creativity, innovations, neologism, media discourse, coronavirus, pandemic.*

TRANSITION FROM CYRILLIC TO ROMAN ALPHABET IN UKRAINIAN LANGUAGE

O. S. POLISHCHUK, PhD in Philology, Associate Professor,
National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine

E-mail: oleksandr_polishchuk@ukr.net

<http://orcid.org/0000-0001-9306-617X>

Abstract. Recently, the ideas of the transition of the Ukrainian language from the Cyrillic to the Latin alphabet have become more and more popular in Ukrainian society. Thus, the former Minister for Foreign Affairs of Ukraine Pavlo Klimkin offered to discuss the possible usage of Latin alphabet alongside the Cyrillic alphabet. **The purpose** of research is to analyze the possibility of transition of Ukrainian language from Cyrillic to Roman alphabet. **Results of research.** Transliterations of the language used by the inhabitants of the middle Dnieper were first mentioned four centuries ago. In the first half of the last century, Turkey switched to Latin. After the collapse of the Soviet Union, the transition from Cyrillic to Latin was carried out in Moldova, Azerbaijan, Uzbekistan and Turkmenistan. Kazakhstan plans to switch to Latin for the Kazakh language by 2025. The reason for such a transition seems to be the noblest: to bring the Ukrainian language out of the Russian cultural space. However, there is an opinion that now is not the best time for it. Only recently - in the last 10 years - the rapid growth of book publishing in the Ukrainian language has begun. But this trend is still quite fragile, and it is easy to break. The transition to a new written language will cause a blow to publishers, from which they may not recover - many old books will remain unsold, and the promotion of new ones will take time - until people get used to the new letter, decades may pass.

Key words: Cyrillic alphabet, Latin alphabet, cultural space, reform, spelling.

Introduction. On March 26, 2019, the former Minister for Foreign Affairs of Ukraine Pavlo Klimkin in his Facebook post offered to discuss the possible introduction of Latin in Ukraine alongside the Cyrillic alphabet. He said that the idea arose during a meeting with representatives of Central European countries on the problems of the region, as well as the role of Ukraine in the Central European community. During the conversation, Polish historian and journalist Zemowit Szczerek asked why Ukraine should not introduce Latin along with Cyrillic.

Similar ideas came to Minister Klimkin. Transliterations of the language used by the inhabitants of the middle Dnieper region were first mentioned four centuries ago:

- XVII century - the birth of the idea of transliteration of the Ukrainian language into Latin. This was due to the policy of Polonization, which was carried out in the Ukrainian lands that were part of the Commonwealth.

- 1834 - Ukrainian linguist Joseph Lozynsky proposed the "alphabet" - Latin letters of the Ukrainian language based on the Polish alphabet.

- 1859 - Czech Slavic scholar Iosia Irecek came up with the idea of translating the Ukrainian alphabet into Latin.

- 1920-1930 - a campaign to Latinize the languages of the peoples of the USSR, including the Ukrainian language. Proponents of Latinization were Vladimir Ulyanov (Lenin) and Anatoly Lunacharsky.

- 2014 - Lviv began to promote the reform of the transition to the Latin alphabet. According to the initiators of such a reform, Latinization would bring Ukraine closer to Europe.

- 2017 - journalist Stanislav Rechinsky returned the topic of Latinization to the field of wide discussion under the slogan "The more we differ from Russia - the better" [2, 3, 4, 6, 7].

The purpose of this study is to analyze the possibility of transition of Ukrainian language from Cyrillic to Roman alphabet. Is it timely or not to introduce the Ukrainian Latin alphabet? Anyone who learns English pays attention to complex spelling rules from the very first days of studying. Moreover, for each rule there is an exception, and for an exception - one more exception.

In this regard, French is also similar to English, however, there are much fewer exceptions, and the spelling is much more predictable, but is it simple? Hardly. How, interestingly, a person who does not know French reads the name Lemieux (ukr. Лем'є)?

Anyone who has studied English, French, German, Italian, etc. sooner or later put himself

a question: maybe it would be better to simplify orthography in order to make spelling is more logical and predictable?

People who thought about reforms in English, French, German spelling, least of all thought about how to make it easier for people who live somewhere far away to learn the language. It was primarily about how the costs of the new spelling of words would not turn out to be more expensive for their own benefits. In all cases, the costs were prohibitively expensive.

The strongest side of the English language is also problem number one: it is an international language. It has long gone beyond the UK and is the main language for several dozen countries around the world. That is, if one country raises the spelling reform initiative, it is not a fact that the rest will support it.

Neither the UK nor the United States regulates language issues at all at the government level. The government can decide which programs to support in schools, but it's not its business to standardize spelling. In Britain, English is rationed by two centers, Oxford and Cambridge. In the United States, there are large universities that publish dictionaries and maintain corpus (databases) of the language - but they have no right to dictate their own rules.

English is not the official language in the United States at all - this status is not assigned to it in the Constitution or federal law. That, of course, does not cancel its position as the main language de facto. Even in those states where some of the counties are mostly Hispanic, attempts to introduce bilingual education in schools were rejected by the public.

That does not mean, however, that the English language is forever frozen in an unchanged state and there is no one to change it. In democratic countries, there is the concept of "public initiative", which can be strong enough to, among other things, make changes in the language.

At the dawn of the emergence of the United States, a group of reformers, among whom was Benjamin Franklin, proposed to simplify the spelling of a number of widely used words: *theater* instead of *theater*, *plow* instead of *plow*, etc. These changes, along with some of the smaller and more recent ones, created a distinction between American and British spellings.

Moreover, most English-speaking countries (including large ones such as Canada) use a "hybrid" spelling, mixing British and American norms.

If the first problem of the English language is its "internationality", and the second in its "non-government", then the third is that English-speaking countries are countries with well-developed private business. And where there is a private business, there are trademarks.

Lawsuits can be not only about lost funds for brand promotion. There will be many cases where previously different brands will suddenly become the same - precisely because of the simplified spelling. This is not uncommon in the English-speaking world. There are, say, the names *Cathryn*, *Catherine*, *Kathryn* - it is clear that all three are different girls. And if they simplify spelling, how can they be distinguished from each other?

English is an international language not only because it has an official status in many states. It is the language of international business, international politics and science. The English language has fought for this status for a long time and does not intend to just give in and lose it. Spelling reform can easily knock the ground out of its international status. After all, English, thanks to its many international contacts, thanks to immigrants, contains a considerable layer of international vocabulary. Words like *economy*, *international*, *example*, etc. are easily recognizable, at least in appearance, by Europeans, Latinos, and even residents of the former USSR. But will it be easy to recognize, for example, the words *imoushn*, *revolushn* instead of the usual *emotion*, *revolution*? Hardly.

In states with a "authoritarian state, no one asks questions. They got an ordered - and the reform starts. However, it only seems that dictators are omnipotent. Mao Zedong began to reform the Chinese hieroglyphs in order to simplify their writing, so that there were fewer lines. And most importantly, the Japanese invaders had already done a significant part of the work (they began to simplify the hieroglyphs, but did not have time to go as far as the Chinese). When the first stage of the reform passed, the Chinese communists wanted to simplify the hieroglyphs even more. But then the people began to be indignant everywhere: how are we going to read the old documents? And why did we spend 10 years learning new hieroglyphs - to relearn again? In general, the reform stopped halfway.

In Germany, for a long time, the Gothic font was considered a symbol of national identity and stubbornly refused to change it to the usual Latin alphabet (despite the fact that German-speaking ones in neighboring Austria and

Switzerland switched to it). Bismarck demonstratively disdained to accept books printed in German in Latin as a gift. The Nazis, having come to power, began with might and main to restore "identity", to which the Gothic script was also ranked. But as soon as the Nazis seized several countries, it was immediately discovered that no one had stocked up with the Gothic font specially for the arrival of the occupiers. They had to print documents and newspapers in the usual Latin alphabet, and in 1941 the Gothic font was abolished in Germany itself. Expediency turned out to be much more important than voluntarism and invented "identity".

If you look at the history of spelling reforms [4, 7, 8], especially in the last 100-200 years, it turns out that they were easiest and fastest in those cases when at once a lot of the old turned out to be unnecessary and irrelevant - so that its loss did not look too great. For example, in 1925, Mustafa Kemal introduced the Latin alphabet in Turkey (and soon the Latin alphabet was introduced for the Turkic-speaking peoples of the USSR). If such a reform had been started in the Ottoman Empire at the end of the 19th century, the author would have been stoned as an atheist and apostate. But Kemal was not the president of the Ottoman Empire, which included most of the Arabic-speaking lands, but Turkey itself, where there were almost no Arabs left. The former literary language of the Ottoman Empire, which included many Arabic and Persian words, was incomprehensible to most ordinary Turks, and only a few knew it. Therefore, Kemal's reform was a success [11].

But in the USSR it turned out worse. The transition to the Latin alphabet took place in approximately the same conditions as Kemal's - only a few people knew the Arabic alphabet. New local literature began to develop quickly. But Stalin quickly realized that the Turkic-speaking peoples have an alternative cultural reality - with the center in Istanbul, and not in Moscow. In the 1930s, by a strong-willed order,

the Turkic peoples were already transferred to the Cyrillic alphabet, which dealt a blow to their education and culture, the consequences of which were disastrous. Not so long ago in Russia, the Tatars were forbidden to have the Latin alphabet - they say, the Cyrillic alphabet better conveys sounds of Tatar language. The real reason was the same - to prevent the creation of an alternative cultural reality in which the Tatar language would no longer be so dependent on Russian [5, 8, 11].

At first sight, the reason for the transition of the Ukrainian language to the Latin alphabet seems noble: to withdraw the Ukrainian language from the Kremlin's cultural space. However, now is not the best time for this.

In the last 10 years, the rapid growth of book publishing in the Ukrainian language has begun. But this trend is still quite delicate and easy to break. The transition to a new writing system will deal a blow to publishers from which they may not recover. Many old books will remain unsold, and new ones will take time to promote. It may take decades for people to get used to the new alphabet.

Azerbaijanis and Moldovans switched to the Latin alphabet because in Soviet times it was not too foreign - literature came to Moldova from Romania, Azerbaijanis understood closely related Turkish and could, even if semi-legally, read Turkish literature, now many of them watch Turkish television.

It would seem that Poland, the Czech Republic, and Slovakia are next to Ukraine. But the facts are that for the majority of Ukrainians these countries are still exotic. Perhaps, in 10-20 years, many Ukrainian families will discuss the realities of Poland in the same way as now, unfortunately, they still discuss Russian TV shows and films (which they continue to watch despite the restrictions). When the Polish realities will become "our own", then it will be possible to talk about the introduction of the Ukrainian Latin alphabet. In the meantime, we will use the Cyrillic alphabet.

References

1. Vakulenko, M. (2010). Suchasni aspekty zastosuvannya ukrains'koy latynitsi [Modern Aspects of Using Latin Alphabet in Ukrainian Language]. *Naukovi zapysky. Seriya: Filolohichni nauky (movoznavstvo)*. Kirovohrad : KDPU im. V. Vinnichenka, 89 (2), 140-145. [in Ukrainian].
2. Ivchenko, M. P. (1965). Suchasna ukrayins'ka literaturna mova [Modern Ukrainian Literary Language]. Kyiv. [in Ukrainian].

3. Isayevych, Ya. Pol's'komovne i latyns'ke druzarstvo [Polish and Latin printing]. *Ukrayins'ke knyhovydannya: vytoky, rozvytok, problemy*. L'viv: In-t ukrayinoznavstva im. I. Kryp'yakevicha NAN Ukrayiny, 222-229. [in Ukrainian].

4. Moysesenko, V. (1997). Pro odnu sprobu latynizatsiyi ukrayins'koho pys'ma [About One Attempt of Latinization of Ukrainian Written Language]. «YI»: *Hezalezhnyy kul'turolohichnyy chasopys*, 10. [in Ukrainian].

5. Reformatsky, A. A. (1960). Transliteration of Russian Texts Using Latin Alphabet. *Voprosy yazykoznavaniya*, 5, 96–103. [in Russian].

6. Synyavs'kyi, O. (1931). *Korotka istoriya «Ukrayins'koho pravopysu»* [Short History of Ukrainian Spelling]. *Kul'tura ukrayins'koho slova: zb. Nauk.-doslidchoho in-tu T. Shevchenka*. Kharkiv; Kyiv, 93–112. [in Ukrainian].

7. Tymchenko, Ye. (2004). Desiderata in the Case of Our Spelling. *Istoriya ukrayins'koho pravopysu. XVI-XX st.* Kyiv : Naukova dumka, 188–192 [in Ukrainian].

8. Chornovol, I. (2001). Latin Alphabet in Ukrainian

Spelling: Retrospective and Perspective]. «*YI*» : *Nezalezhnyy kul'turolohichnyy chasopys*, 23. [in Ukrainian].

9. Comrie, B., & Corbett, G. G. (Eds.). (2003). *The Slavonic Languages*. London : Routledge. [in English].

10. Grujić, Br., & Srdevič, M. (1996). *Srpskohrvatsko-ruski džepni rečnik*. Beograd. [in Srpskohrvatski].

11. Kasianov, G. & Ther, Ph. (Eds.). (2009) A Laboratory of Transnational History. *Ukraine and Recent Ukrainian. Historiography* (p. 208). Budapest, New York : Central European University Press. [in English].

12. Vakulenko, M. (2004, September). Simple-correspondent transliteration through a Slavonic Latin alphabet. *Journal of Language and Linguistic Studies*, 3 (2), 213–228. [in English].

ПЕРЕХІД УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ З КИРИЛИЦІ НА ЛАТИНСЬКИЙ АЛФАВІТ О. С. Поліщук

Анотація. *Останнім часом в українському суспільстві все частіше звучать ідеї переходу української мови з кириличного на латинський алфавіт. Так, колишній міністр закордонних справ України Павло Клімкін у своєму пості на Facebook запропонував обговорити можливе введення в Україні латиниці поруч з кириличним алфавітом. Подібні ідеї з'являлися і до міністра Клімкіна.*

Вперше про транслітерації мови, якою користувалися жителі середнього Придніпров'я, заговорили ще чотири століття тому. У першій половині минулого століття на латиницю перейшла Туреччина. Після розпаду СРСР перехід від кирилиці на латиницю було проведено в Молдавії, Азербайджані, Узбекистані і Туркменістані. Казахстан планує перехід на латиницю для казахської мови до 2025 року.

Резон такого переходу видається найблагоприятніший: вивести українську мову з російської культурного простору. Однак, побутує думка, що зараз для цього далеко не кращий момент.

Тільки недавно - буквально в останні 10 років - почалося швидке зростання книговидавництва українською мовою. Але ця тенденція поки ще досить тендітна, і зламати її легко. Перехід на нову писемність завдасть удар по видавництвах, від якого вони можуть і не оговтатися - безліч старих книг залишаться нерозпроданими, а на розкручування нових знадобиться час - поки народ буде зивкати до нового листа, пройти можуть десятиліття.

Ключові слова: *кирилиця, латинський алфавіт, культурний простір, реформа, правопис.*

DISCURSIVE AMBIVALENCE IN ILLOCUTIONARY SPEECH ACTS OF CONTEMPORARY ENGLISH DIALOGIC DISCOURSE

I. V. GRABOVSKA, PhD in Philology, Associate Professor,
National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine

E-mail: ivgrabovska@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-4229-6298>

I. V. MARIKO, Master of Arts in English Philology,
LLC "Maklai", Kyiv, Ukraine

Abstract. *The article focuses on the analysis of discursive ambivalence in illocutionary speech acts. The paper examines pragmatic properties of strategic discursive illocutionary speech acts in modern English dialogic discourse. It is suggested that discursive ambivalence is characterized by discursive intention, i. e. what discursive development the speaker wants to create by the utterance. Discursive intents may differ according to the perlocutionary intents the speaker has in mind.*

Key words: *ambivalence, illocutionary speech act, discursive ambivalence, speech act theory, perlocutionary intention.*

Introduction. In the course of performing speech acts we ordinarily communicate with each other. The content of communication may be identical, or almost identical, with the content intended to be communicated. However, the meaning of the verbal alongside nonverbal means used in interaction may also be different from the content intended to be communicated.

One common way of performing speech acts is to use an expression which indicates one speech act, and to perform this act but apart from it one may perform a further speech act which is indirect. Indirect speech acts are commonly used to reject proposals and to make requests. This poses a problem for linguists because it is confusing (on a rather simple approach) to see how the person who made the proposal can understand that his proposal was rejected. Following substantially an account of H. P. Grice (1968), J. R. Searle (1975) suggesting that interlocutors are able to derive meaning out of indirect speech acts by means of a cooperative process out of which they are able to derive multiple illocutions; however, the process does not seem to accurately solve the problem. Sociolinguistics, for example, has studied the social dimensions of conversations. This academic discipline considers the various contexts in which speech acts occur [5]. So, let us consider the discursive ambivalence in illocutionary speech acts of contemporary English dialogic discourse in the light of the speech act theory.

Recent researches and publications. Our daily communication presupposes that we

perform speech acts. Taking into consideration the content of communication, it is possible to state that it may be identical, or almost identical, with the content intended to be communicated. Depending on the content intended to be embodied in communication, the meaning of the verbal and nonverbal means of interaction can be different.

Verbal communication can be considered from the point of view of the speech act theory [1; 11]. This theory argues that the notions of locution, illocution and perlocution should be distinguished. The illocutionary act is an act performed *in* saying something, as contrasted with a locutionary act, the act *of* saying something, and also contrasted with a perlocutionary act, an act performed *by* saying something [1, p. 113]. The idea of indeterminacy of illocutionary speech acts was suggested and developed by such scholars as J. L. Austin, K. Bach, R. M. Harnish, R. T. Lakoff, G. N. Leech, J. R. Searle, J. A. Thomas and A. Weiser.

The purpose of this research is to reveal pragmatic properties of discursive ambivalent illocutionary speech acts in contemporary English dialogic discourse. The research is conducted on the material of movies in English and the units analyzed are taken from the movies characters' dialogues.

To reach the objective of the research and accomplish its tasks, a number of general scientific **methods** (deduction, induction, analysis, and synthesis) as well as methods of linguistic analysis (pragmatic, discourse, speech act, and contextual analyses) are used.

Results. As it was already argued, ambivalence can be presented at different levels – at the utterance level and at the discourse level. Ambivalence that appears at the discourse level is termed *discursive* ambivalence and it is characterized by discursive intent. In such kind of ambivalence the addressee can choose one of the presupposed variants of continuing the conversation which means that the speaker's discursive intent is presented in a negotiable manner [10]. Discursive intents may differ according to the perlocutionary intents the speaker has in mind. N. Tanaka argues that at the discourse level the speaker's utterances can be viewed as 'pre-requests', 'pre-suggestions', etc. [12, p. 131].

In the next example let us examine the way such "pre-request" works. Miss Falewicz (X) who wants to take the videocassette with her favourite film talks to Mike (Y) who is not so optimistic about the film:

(1) X1: *Oh, Driving Miss Daisy. It's a lovely movie, isn't it?*

Y: *I really never got this movie.*

X2: *It's full of generosity and giving. Can you get this for me?*

Y2: *Miss Falewicz, I can recommend you a much better one* (Be Kind Rewind, 2008).

It is interesting that both communicators try to be polite and thus give each other only hints about their intents instead of expressing their thoughts directly. That is why the episode has a slight comic effect, as the interlocutors who have absolutely opposite ideas, are persistent in their desires and at the same time sound quite courteous and polite. The matter is that Y is a shop assistant at the videocassette store, while X is a customer. X has chosen the film to take, but Y is reluctant to give the tape as it is defective. Having no desire to lose the client, Y tries to persuade X to take another film, which turns to be quite difficult as Y is persistent.

In this episode we will analyze the speaker's utterances and the addressee's utterances from the point of view of discursive intent. Let us start with the line X1. From the point of view of discursive intent it may be analyzed as a 'pre-request' – X wants to take the film from Y and first expresses her admiration and excitement about that film. This is not yet a request; this is just a 'pre-request' that leaves it to Y to decide how to react. Although Y understands X's perlocutionary intent, he doesn't feel very enthusiastic talking about that film or concur with X's ideas. On the

contrary, he is aimed at not giving the tape with the film because it has been damaged, so he tries to make X change her mind about the quality of the film she has chosen.

Y's reply – Y1 – does not contain any positive or negative judgements about X's choice or about the film itself. Prima facie it seems that the utterance is neutral, that Y cannot share X's impressions simply because he didn't understand the film. But at the same time we may assume that Y didn't like the film, because he "*really never got this movie*" which means that he probably has watched it several times but each time failed to understand it. Such Y's utterance presupposes that continuation of the discourse is aimless as the participants cannot come to an understanding of the issue.

In spite of such turn in the conversation, X still wants the film she has chosen and her next replica makes her desire clearer (X2). Apparently she got Y's idea that he didn't like the film (or she simply wanted to add new arguments to her previous statement) and thus tried to be more convincing telling that "*It's full of generosity and giving*". Finally, X reinforces her utterance with an open request – "*Can you get this for me?*"

Being asked directly (X2) Y still has no desire to comply with X's request and tries to refuse in a polite way. His utterance (Y2) seems even more like an offer or a suggestion to find a better film, though in fact it is a kind of "pre-rejection".

Example below illustrates our previous statement that the discursive intent is negotiable in illocutionary speech acts on the discourse level. Will (X) is talking to Charlotte (Y) while dancing:

(2) X1: *You don't dance. You float.*

Y1: *My mom was a great dancer too. But, you knew that. Maybe.*

X2: *... We danced a couple of times* (Autumn in New York, 2000).

In this situation Y's discursive intent is quite clear – she wants to talk about her mother and their relations with X – but at the same time it is negotiable, because it is left to X to decide whether he wants to dwell on this topic or not. The conversation and the situation itself are more than sensitive, because X is trying to court Y who is aware of the fact that many years ago X was in relationship with her mother.

Thus, X realizes Y's discursive intent to make him talk about her mother, but being reluctant to do so he simply acts a neutral utterance telling that they have "*danced a couple of times*". For him it was a good way to avoid the awkward conversation, and at the

same time he didn't disappoint Y as her discursive intent was negotiable.

In daily interactions there are many situations when one of the interlocutors wants to suspend or avoid disliked themes in conversations. In such cases s/he uses ambivalent illocutionary speech acts to make it clear for the other participant(s) that s/he has no desire to touch upon the issue [9]. From the point of view of discursive intent such utterances can be more polite or less polite but they all express S's refusal to dwell on the topic [7].

Let us take the next example that illustrates the polite way to reject the imposed topic for conversation. A patient's mother (X) who is in despair talks to Dr. Chase (Y) about their son's chances to recover:

(3) X: *Can you encourage me?*

Y: *Let's hope for the better* (House M. D., 2004-2009).

First of all, it should be said that the situation in which the conversation takes place is quite delicate. On the one hand, X is grateful to Y for he finally diagnosed her son's illness and started the needed treatment. But on the other hand, she is still infuriated because it took Y so long to set a precise diagnosis and now it might be too late to save her son's life.

By her utterance, X just asked a question to get to know any news about her son's chances to recover. Or probably she wanted to express reproach and make Y feel guilty for X's son. In any case, Y felt the delicacy of the situation and tried to avoid being trapped within unpleasant conversation by using neutral utterance that appeals to common human feelings and thoughts. So, replying in such a way Y saved his face as a good doctor and made an effort to remain on good terms with X.

We have discussed a polite way to avoid unwelcome conversations. Sometimes people care less about politeness. They use different tricks to break off the unpleasant talk. Let us view example where the addressee uses one of such tricks which is called distancing [8]. A patient (X) is trying to fall into a talk with Dr. House (Y) who is really unwilling to communicate:

(4) X: *What are you watching?*

Y: ...TV (House M.D., 2004-2009).

From the point of view of the speaker, X is trying to be polite and runs into a chat with Y. "What are you watching?" is not just a question that presupposes a simple answer. This is a kind of "pre-suggestion" to make a conversation. Such "pre-suggestion" implies the addressee's readiness to extend the conversation.

From the point of view of the addressee, it is more preferable to understand X's utterance as an invitation to talk, not just as a request for information. In this particular episode it does not seem that Y cares much about being polite with X; that is why his extremely short reply – "TV" – sounds like a simple answer to the direct question being at the same time a kind of not very polite refusal to continue the conversation. It may seem even that Y didn't understand X's discursive intent and took his utterance as a direct question that demands a direct answer.

The next example illustrates how the addressee who did understand the speaker's discursive intent avoids the imposed topic with the help of another indirect speech act. Dr. Chase (X) wants to talk to Dr. Forman (Y) about their female colleague (Z):

(5) X1: *She's weird, isn't she?*

Y1: *Bad idea.*

X2: *What?*

Y2: *You work with her* (House M. D., 2004-2009).

The matter is that X is in relationship with Z who is his female colleague, and they are trying to keep it in secret from the other staff. When X wanted to talk to Y about Z (still keeping in secret their relations), Y refused to talk. Moreover, he made X understand that he is aware of their relationship with Z and doesn't approve it because they "work together", which means that they are violating professional ethics by dating.

Since in the English culture it is not acceptable to speak about personal life with outliers, moreover, to mix work with personal life, the speech behaviour of interlocutors becomes interesting. Both interlocutors regardless of the delicacy of situation are expressing their thoughts in a masked way, with hints and with the help of indirect speech acts, but both of them clearly understand each other. That's why an abstract and seemingly neutral utterance "She's weird, isn't she?", being in fact an ambivalent speech act, was perceived by Y not as just a question requiring a direct answer, but as an invitation to talk about Z. Besides, it is an invitation to a talk of personal kind that doesn't consider professional affairs.

Thus, X hasn't reached the initial discursive intent to discuss the personality of Z. In contrast, Y has imposed upon him his own variant of conversation, making it at the same time tactfully and delicately, not excluding the moral element. In this case the answer Y2 – "You work with her" –

itself is an ambivalent illocutionary act because, first of all, it expresses the thought indirectly, and secondly, it can be perceived in different ways by addressee. The illocution of this utterance lies in the nature of the functions it fulfills. Those are functions of refusal to continue conversation by proposed scenario, and also a taboo on inconvenient for both interlocutors topic.

Thus, having analyzed different examples of ambivalence at the discourse level, we can sum up that it is used by interlocutors consciously or unconsciously but almost always, at least in most cases, to realize the discursive intent of this or that speaker. Such discursive intents can vary and they depend on this or that aim the interlocutors pursue, and on the results of conversation the participants expect.

It is necessary to mention that always (or almost always) the speaker's discursive intent is presented in a negotiable manner so that the addressee could choose one of the presupposed variants of continuing the conversation. Such freedom of deliberate construction of further

dialogue gives its participants a possibility to avoid unpleasant topics or, otherwise, to regard in more details this or that aspect of conversation. Besides, the interlocutors do not break the Maxim of Politeness and can use such kinds of utterances as 'pre-requests', 'pre-suggestions', etc., that, of course, facilitates the ways of mutual understanding for them.

Discussion. Ambivalence is found at different levels – the utterance level and the discourse level. At the discourse level it is called a discursive ambivalence. It is characterized by discursive intention, i. e. what discursive development the speaker wants to create by the utterance. In such kind of ambivalence, the discursive intent is presented in a negotiable manner so that the addressee could choose one of the presupposed variants of continuing the conversation. Discursive intents may differ according to the perlocutionary intents the speaker has in mind. At the discourse level the speaker's utterances can be viewed as 'pre-requests' and 'pre-suggestions'.

References

1. Austin, J. L. (1962). *How to do things with words*. Oxford, Oxford university press, 168.
2. Autumn in New York. (2000). Director – Joan Chen. Scenario – Allison Burnett. Lakeshore Entertainment, USA.
3. Be kind rewind. (2008). Director – Michel Gondry. Scenario – Michel Gondry. New Line Cinema, UK / USA.
4. Grice, H. P. (1968). Utterer's Meaning, Sentence-Meaning, and Word Meaning. *Foundations of Language*. Cambridge: Harvard University Press. 225-242.
5. Holtgraves, T. M. (1994). Communication in Context: The Effects of Speaker Status on the Comprehension of Indirect Requests. *Journal of Experimental Psychology: Learning, Memory and Cognition*. No. 20. 1205-1218.
6. House, M. D. (2004-2009). Director – Deran Sarafian, Greg Yaitanes, David Straiton et

al. Scenario – David Shore and others. Universal media studios, USA.

7. Kasper, G. (1990). Linguistic Politeness: Current Research Issues. *Journal of Pragmatics*. No. 14. 193 – 218.

8. Keller, E. (1981). Gambits: conversational strategy signals. *Conversational routine*. The Hague, Mouton, 1-17.

9. McCarthy, M. (1991). *Discourse Analysis for Language Teachers*. Cambridge: Cambridge University Press. 213.

10. Renkema, J. (2004). *Introduction to Discourse Studies*. Amsterdam, John Benjamins Publishing Company. 363 p.

11. Searle, J. R. (1975). *Speech acts: an essay in the philosophy of language*. Cambridge, Cambridge university press, 120.

12. Tanaka, N. (2001). The pragmatics of uncertainty. *Journal of pragmatics*. No. 12, 121-142.

ДИСКУРСИВНА АМБІВАЛЕНТНІСТЬ В ІЛЛОКУТИВНИХ МОВЛЕННЄВИХ АКТАХ СУЧАСНОГО АНГЛОМОВНОГО ДІАЛОГІЧНОГО ДИСКУРСУ

I. V. Grabovska, I. V. Mariiko

Анотація. У статті розглядається дискурсивна амбівалентність в іллокутивних мовленнєвих актах. Визначаються прагматичні особливості дискурсивних амбівалентних іллокутивних мовленнєвих актів сучасного англomовного діалогічного дискурсу. Встановлено, що визначальним фактором дискурсивної амбівалентності є дискурсивний намір мовця, тобто якого розвитку бесіди чекає від адресата мовець. Дискурсивні наміри можуть відрізнятися залежно від перлокутивних намірів, які має на увазі мовець.

Ключові слова: амбівалентність, іллокутивний мовленнєвий акт, дискурсивна амбівалентність, теорія мовленнєвих актів, перлокутивний намір.

ПОМИЛКОНЕБЕЗПЕЧНІ ЯВИЩА НА ЛЕКСИЧНОМУ РІВНІ В МЕРЕЖЕВИХ ЗМІ**О. М. ТЕПЛА**, кандидат педагогічних наук, доцент**Національний університет біоресурсів і природокористування України**E-mail: tomoxana071@bigmir.net<https://orcid.org/0000-0002-0582-4741>

Анотація. Праналізовано лексичні помилки в мережеских засобах масової інформації. Джерельною базою дослідження слугували журналістські тексти онлайн-видань всеукраїнського і регіонального значення («Українська правда», «Доба»). Здійснено моніторинг виявлених анормативів, указано на основні помилконебезпечні місця на рівні слововжитку в медіатекстах. У результаті лінгвообстеження текстів онлайн-видань на лексичному рівні виявлено, що найбільш частотними є помилки, пов'язані з уживанням семантично модифікованих лексем. Крім того, засвідчено нерозрізнення значень паронімів, вживання тавтології, плеоназмів.

Ключові слова: лексична помилка, анорматив, семантично модифіковані лексеми, культура мовлення, медіатекст, засоби масової інформації.

Актуальність дослідження. Мова масмедіа активно впливає на літературну норму, формує мовні смаки сучасного українського суспільства. Із появою онлайн-видань мова українських ЗМІ кінця ХХ – початку ХХІ століття зазнала суттєвих змін, які потребують ґрунтовного і всебічного вивчення. Саме мережескі видання «в контексті процесів глобалізації, конвергенції, дигіталізації, комерціалізації та монополізації» набувають провідного значення в інформаційному просторі України. Такі ЗМІ повинні не лише оперативнo та об'єктивно інформувати суспільство про важливі події, процеси, явища, а й бути виразниками норм сучасної української літературної мови, сприяти підвищенню рівня мовної грамотності та компетентності аудиторії» [11, с. 251].

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питання низької якості текстів ЗМІ неодноразово порушували Л. Боярська [2], Я. Гаврилова [3], Н. Зикун [4], І. Мариненко [6], М. Мозер [7] А. Нечипоренко [8], О. Тепла [9]. Науковці досліджували критерії розрізненням «норми» і «помилки» у текстах масмедіа; вплив особливостей мовлення сучасних засобів масової комунікації на зміну мовних норм, формування мовленнєвої компетенції та культури мовлення; різні типи відхилень від літературних норм у медіатекстах, причини їх виникнення. Проте більшість дослідників аналізує мовні помилки в друкованих ЗМІ, теле- й радіоефірах, залишаючи поза увагою онлайн-видання.

Мета дослідження – науково описати лексичні анормативи в мережеских ЗМІ, виявити найбільш типові з них і вказати на

основні помилконебезпечні місця на рівні слововживання у медіатекстах.

Матеріали і методи дослідження. Джерельну базу наукової розвідки становили тексти онлайн-видань всеукраїнського і регіонального значення («Українська правда», «Доба»). Методологічним підґрунтям дослідження є загальнонаукові методи аналізу і синтезу, що дають змогу проаналізувати сучасний стан мовленнєвої культури ЗМІ, методи лінгвістичного аналізу журналістських текстів (описовий метод – для визначення суті помилки і встановлення типу порушеної норми; метод суцільної вибірки – для добору прикладів для аналізу та ілюстрації теоретичних положень).

Результати дослідження та їх обговорення. Основна причина виникнення лексичних помилок, за переконанням Т. Бондаренко, полягає у семантичній модифікації лексем. Дослідниця зауважує, що в результаті цього процесу «слово частково або повністю втрачає свою концептуальність, системність, семантику і набуває властивостей, що нормативно йому не притаманні» [1, с. 14]. Найбільшу кількість помилок спостерігаємо у використанні загальноновживаних слів. Нижче на підставі довідкової літератури з культури мовлення проаналізуємо мовленнєві помилки у слововживанні, що трапляються в журналістських текстах, і подамо варіанти їхнього редагування.

Працівники медіа систематично порушують лексичні норми, послуговуючись лексемою **даний** замість цей, такий, зрідка той: **«Даний приклад** показує: те, що ти

хотів донести до людини – вона запам'ятає. Причина загоряння на даний момент невідома» [5]; «На даний час він може знаходитися в Тернополі» [5]. Отже, правильно «цей приклад», «на цей час».

Не менш частотним у текстах є лексичний аноматив, пов'язаний із використанням слів **вірний, вірно**, порівняємо: «Про те, як отримати справжню насолоду від трапези і **вірно вибрати** страви в ресторані, розповість один із кращих кулінарів Європи, шеф-кухар сімейного ресторану Veranda on the river Сергій Башинський» [11]; «На жаль, тернополяни не завжди **вірно** розуміють призначення підвального приміщення, тому часто перетворюють його на сміттєзвалище» [5]. У наведених прикладах доречними є слова правильний, правильно.

Помилконебезпечно є лексема **розповсюджувати**: «У мене є чітке переконання, що люди, які **розповсюджують** негатив в соцмережах, належать до окремої категорії, з якою точно не можна сперечатися» [11]; «За словами музикантів, англійці знайшли пісню завдяки проекту Gnarles, що дозволяє молодим гуртам вільно **розповсюджувати** свою творчість» [5]. У наведених конструкціях треба писати: «люди, як поширюють негатив у соцмережах», «поширювати свою творчість».

До помилок означеного типу належать ненормативні утворення, пов'язані з вживанням лексеми **знаходитися**: «Наразі в центрі стерилізації, що у с. Дичків, **знаходиться** багато собачок, яким терміново потрібен дім» [5]; «**Знаходиться** в реанімації: в серйозну ДТП потрапив екс-начальник тернопільської ДАІ» [5].

Слово знаходитися потрібно використовувати, коли в результаті пошуків знаходиться загублене, втрачене: знайшовся журнал. Це дієслово передає також значення «виявлятися, з'являтися»: знайшлося чимало відвідати виставку. Коли йдеться про місцеперебування когось, послуговуються словом перебувати; про географічне положення – розташовуватися, лежати. У значенні «входити до складу, бути всередині» вживаємо слово міститися, у загальному значенні – бути. Можна взагалі перефразувати речення. Тому подані речення відредагуємо так: «Наразі в центрі стерилізації, що у с. Дичків, **перебуває** багато собачок, яким терміново потрібен дім»; «**Перебуває** в реанімації: в серйозну ДТП потрапив екс-начальник тернопільської ДАІ».

Не відповідає лексичній нормі української

літературної мови слово «ряд» у таких реченнях: «Правоохоронці вилучили **ряд** доказів, зокрема фальшиві документи» [11]; «Засновниця спільноти Міла Тимчук каже, що втілити проект у життя її спонукало **ряд** причин» [там само]. У першому реченні «ряд» треба замінити на «низку», у другому правильно написати «деякі», «певні» або «такі» (якщо зазначено ці причини).

Внутрішній зміст лексеми **відтак** («потім, після того») порушено в тих конструкціях, у яких вона представлена зі значенням отже, тому: «У питаннях миру Рахманін, а **відтак** і «Голос», взагалі вимагають «поховати «Мінський формат» [11]; «**Відтак**, у будинках, які обслуговують дані котельні, тимчасово відсутнє тепlopостачання та подача гарячої води» [5].

Журналісти інтернет-видань нехтують лексичними нормами і тоді, коли послуговуються словом **зараз** замість **тепер**: «Якщо раніше на Банковій він був нервовим, різким до оточення і вибагливим, то **зараз** Порошенко набагато м'якший, спокійніший, став приділяти більше уваги команді» [11]; «Що **зараз** робить колишній прем'єр, чи тримається разом його команда, і що сталося з ключовими персоналіями Уряду Гройсмана, читайте в заключній частині циклу УП «Життя колишніх» [там само]; «Правда важко **зараз**, люди бідні» [5].

У неприйнятному їм значенні часто вживають лексеми **відноситься, відношення**: «Сам Порошенко наголошував, що не має жодного **відношення** до власності або до управління «Прямим» каналом» [11]; «Задля підвищення рейтингу військовослужбовців та недопущення конфліктних ситуацій, у Чорткові усім магазинам та розважальним закладам міста рекомендували заборонити продаж алкогольних напоїв людям у військовій формі та тим, особам, що мають безпосереднє **відношення** до військової служби, пише Vsim» [5] «Селян звезли до Монастириська мітингувати проти дій земельного реєстратора, який не має до них жодного **відношення**» [5]; «Це було у мисливських угіддях Підволочиської районної організації Українського товариства мисливців і рибалок, а воно відноситься до об'єктів природо-заповідного фонду» [5]. Правильно «не має жодного стосунку», «що перебувають на військовій службі», «Це було у мисливських угіддях Підволочиської районної організації Українського товариства мисливців і рибалок, а воно належить до об'єктів природо-заповідного фонду».

Окрему помилконебезпечну групу в

медіатекстах онлайн-видань становлять пароніми. Ці лексичні помилки виникають як наслідок сплутування семантики фонетично подібних одиниць, що призводить до неточності. Звукова близькість слів-паронімів зумовлює ненормативне вживання їх один замість одного у журналістських матеріалах. Приміром, нерозрізнення значень слів **напрямок** і **напряв** простежено у реченнях: «Я взагалі вважаю, що останні 5 років країна рухалась у правильному **напрямку**, але дуже повільно» [11]; «Тільки збільшувати навантаження на учнів, не корегуючи процес здобуття ними навчальних результатів – це неправильний **напрямок** зусиль, що збільшуватиме прірву між тим, що відбувається в школі, й тим, що необхідно «засвоїти», аби мати змогу вступити у бажаний заклад вищої освіти» [11].

Сучасні словники української мови подають ці два слова як семантично тотожні. Проте останніми роками помітна тенденція до стилістичного розрізнення їх. Передусім у переносному значенні, коли йдеться про шлях розвитку, ідейну спрямованість, суспільний, літературний рух, течію, послугуються слово **напряв**. Коли ж говорять про лінію фізичного руху на невеликих відстанях, то вживають слово **напрямок**. Тому у наведених конструкціях доречно вживати слово **напряв** замість **напрямок**.

У результаті лінгвообстеження онлайн-

Список використаних джерел

1. Бондаренко Т. Типологія мовних помилок та їх усунення під час редагування журналістських матеріалів : автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.01.08. Київ, 2003. 18 с.
2. Боярська Л. Мовні помилки на сторінках ЗМІ (дослідження-моніторинг). URL: http://journalib.univ.kiev.ua/Movni_pom_na_st_zmi.pdf
3. Гаврилова Я. До проблеми розрізнення «норми» і «помилки» у текстах періодичних видань. *Науковий вісник ХДУ. Серія «Лінгвістика»*. Херсон, 2015. Вип. 22. С. 119–120.
4. Зикун Н. І. Культура мови ЗМІ і рівень довіри до медіа текстів. *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Філологічні науки*. 2012. Вип. 31. С. 63-66. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npkrnu_fil_2012_31_20.
5. Інтернет-газета «Доба». URL: <https://doba.te.ua/>
6. Мариненко І. Орфографічні й лексичні помилки в крос-медійних ЗМІ: типологія,

матеріалів виявлено випадки введення до мовної тканини висловлювання зайвих, надлишкових слів, які структурно обтяжують фразу, оскільки є семантично порожніми, – стилістично немотивованих плеоназмів (дублювання значення у двох словах): «Протягом цього **періоду часу** спеціалісти компанії досліджують ефективність препарату, його абсорбування та утримання на робочій поверхні культури, випаровування, а також його безпосереднє розкладання» [11]; «Я вважаю, що Аваков зробив багато хорошого для країни в певний **період часу**» [11]; (нормативними є конструкції певний період або певний час); «Якщо без сентиментів, початок вашого управління, пане президенте, дуже схожий на **хаос і безлад** у вашому оточенні» [11] (правильно – або хаос, або безлад).

Висновки і перспективи. Отже, у результаті лінгвообстеження медіатекстів онлайн-видань на лексичному рівні виявлено, що найбільш частотними є помилки, пов'язані з уживанням семантично модифікованих лексем. Крім того, засвідчено нерозрізнення значень паронімів, використання тавтології, плеоназмів.

Перспективу дослідження вбачаємо у виявленні таких поширених різновидів лексичних помилок у мові ЗМІ, як інтерферени та росіянізми.

причини виникнення *Мова: класичне – модерне – постмодерне*. 2017. Вип. 3. С. 235-249. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Langcmp_2017_3_28.

7. Мозер М. Спроба оцінки й контекстуалізації помилок у мові української преси (на прикладі видання "Газета по-українськи"). *Мова: класичне – модерне – постмодерне*. 2017. Вип. 3. С. 235-249. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Langcmp_2017_3_28.

8. Нечипоренко А. Ф. Мова ЗМІ та її вплив на формування культури мовлення. *Science and Education a New Dimension. Philology*. 2017. V(32), Issue: 122. С. 67-69. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Langcmp_2017_3_27.

9. Тепла О. М. Порушення орфографічних норм в медіатекстах (за матеріалами онлайн-видань «Українська правда», «Доба»). *Науковий журнал «Міжнародний філологічний часопис»*. 2020. Вип. 11 (3). С. 106-110.

10. *Українська правда*. URL: <https://www.pravda.com.ua/>.

11. Цапок О. М. Пунктуаційні помилки в

інтернет-виданнях. *Мовознавчий вісник*. 2013. Вип. 16-17. С. 250-256. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Mv_2013_16-17_32.

References

1. Bondarenko, T. (2003) Typologiya movnykh pomylok ta yix usunennya pid chas redaguvannya zhurnalistskykh materialiv [Typology of language mistake and their elimination when editing journalistic materials] Avtoreferat dysertatsii kandydata filologichnykh nauk. Kyiv National University named after Taras Shevchenko, Kyiv, 18.
2. Boiarska, L. Movni pomylky na storinkakh ZMI (doslidzhennia-monitorynh) [Language mistakes on media pages (research-monitoring)]. Available at: http://journalib.univ.kiev.ua/Movni_pom_na_st_zmi.pdf
3. Havrylova, Ya. (2015). Do problemy rozrinnennia «normy» i «pomylky» u tekstakh periodychnykh vydan [To the problem of distinguishing between "norm" and "mistake" in the texts of periodicals]. *Naukovyi visnyk KhDU. Seriya «Linhvistyka»* [Scientific Bulletin of KhSU. Series: Linguistics]. Kherson, Issue 22, 119–120.
4. Zykun, N. I. (2012). Kultura movy ZMI i riven doviry do media tekstiv [Culture of media language and the level of trust in media texts]. *Naukovi pratsi Kamianets-Podilskoho nationalnoho universytetu imeni Ivana Ohienka. Filolohichni nauky* [Scientific works of Ivan Ogienko Kamyanskyi National University. Series: Philological sciences]. Issue 31, 63-66. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npkpnu_fil_2012_31_20.
5. Internet-hazeta «Doba». [Internet newspaper "Doba"]. Available at: <https://doba.te.ua/>.
6. Marynenko, I. (2017). Orfohrafichni y leksychni pomylky v kros-mediinykh zmi: typolohiia, prychny vynyknennia [Spelling and lexical mistakes in cross-media media: typology, causes]. *Mova: klasychno - moderne – postmoderne* [Language: classical - modern – postmodern]. Issue 3, 235-249. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Langcmp_2017_3_28.
7. Mozer, M. (2017). Sproba otsinky y kontekstualizatsii pomylok u movi ukrainskoi presy (na prykladi vydannia "Hazeta po-ukrainsky") [An attempt to assess and contextualize mistakes in the language of the Ukrainian press (on the example of the publication "Newspaper in Ukrainian")]. *Mova: klasychno – moderne – postmoderne*. [Language: classical – modern – postmodern]. Issue 3, 235-249. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Langcmp_2017_3_28.
8. Nechyporenko, A. F. (2017). Mova ZMI ta yii vplyv na formuvannia kultury movlennia [The language of the media and its impact on the formation of speech culture]. *Science and Education a New Dimension. Philology*. V(32), Issue: 122, C.67-69. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Langcmp_2017_3_27.
9. Tepla, O. M. (2020). Porushennya orfohrafichnykh norm v mediatekstax (za materialamy onlajn-vydan «Ukrayinska pravda», «Doba») [Violation of spelling rules in media texts (based on materials from online publications "Ukrainian Truth", "Doba")]. *International Philological Journal*. Vol.11, No. 3, 106-110.
10. *Ukrainska pravda* [Ukrainian Truth]. Available at: <https://www.ppravda.com.ua/>.
11. Czupok, O. M. (2013). Punktuaacijni pomylky v internet-vydannyax [Punctuation mistakes in online publications]. *Movoznavchyy visnyk*. [Linguistic Bulletin]. Issue 16-17, 250-256.

MISTAKE-DANGEROUS PHENOMENA AT THE LEXICAL LEVEL IN NETWORK MEDIA

O. M. Tepla

Introduction. *The language of mass media actively influences the literary norm, forms the language tastes of modern Ukrainian society. With the advent of online publications, the language of the Ukrainian media in the late twentieth - early twenty-first century has undergone significant changes that require thorough and comprehensive study. It is online publications “in the context of the processes of globalization, convergence, digitalization, commercialization and monopolization that are gaining leading importance in the information space of Ukraine. Such mass media should not only promptly and objectively inform the society about important events, processes, phenomena, but also be expressions of the norms of the modern Ukrainian literary language, promote the level of language literacy and competence of the audience.*

The purpose of the article is to describe lexical abnormalities in online media, identify the most typical of them and point out the main dangerous places at the level of word usage in media texts.

The source base of the study was journalistic texts of online publications of national and regional significance ("Ukrainian Truth", "Doba").

Results. *The main cause of lexical and stylistic errors is the semantic modification of tokens. As a*

© O. M. Tepla

result of this process, the word partially or completely loses its conceptuality, systematics, semantics and acquires properties that are not normatively inherent in it. The largest number of errors is observed in the use of commonly used words. On the basis of reference literature on the culture of speech, speech errors in word usage that occur in journalistic texts are analyzed, and options for their editing are presented.

A separate erroneous group in the media texts of online publications are paronyms. These lexical errors arise as a consequence of confusing the semantics of phonetically similar units, which leads to inaccuracies. The sound proximity of paronyms causes their non-normative use instead of each other in journalistic materials.

As a result of linguistic examination of online materials, cases of introducing into the language fabric the utterance of superfluous, redundant words, which structurally burden the phrase because they are semantically empty – stylistically unmotivated pleonasms (duplication of meaning in two words).

Conclusion. *To draw the conclusion, a linguistic examination of the media texts of online publications at the lexical level revealed that the most common errors are related to the use of semantically modified tokens. In addition, there is no distinction between the meanings of paronyms, the use of tautologies, pleonasms.*

We see the prospect of research in the identification of such common types of lexical errors in the language of the media as interferems and Russianisms.

Keywords: *lexical error, anormat, semantically modified tokens, speech culture, media text, mass media.*

АНАЛІЗ ПОЛІТИЧНОГО ДИСКУРСУ: ФОКУС МІЛТОН-МОДЕЛІ МОВИ

А. В. КОВАЛЕВСЬКА, кандидат філологічних наук, докторант
**Одеський регіональний інститут державного управління Національної академії
 державного управління при Президентіві України**

E-mail: ana.kovalevskaya@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-1031-5546>

Анотація. Статтю присвячено дослідженню виявів сугестії у політичних дискурсах з допомоги Мілтон-модельного аналізу, запропонованого в парадигмі нейролінгвістичного програмування, з огляду на максимальну актуальність залучення таких новітніх методик дослідження лінгвістичної та екстралінгвістичної реалізації сугестії у політичному дискурсі, базовою функцією якого є вплив на реципієнта. У роботі схарактеризовано Мілтон-модель мови як новітній інструмент опису комунікативної сугестії; визначено основні компоненти Мілтон-моделі, використовувані в межах сьогоденного політичного дискурсу, представленого текстами усього спектру політичної комунікації (промови, прес конференції, передвиборчі програми, слогани політичних кампаній, тощо); проаналізовано зазначені компоненти з позицій метамоделі мови НЛП. Розглянутий і наочно проілюстрований релевантними прикладами у роботі лінгвістичний алгоритм Мілтон-модельного аналізу політичних дискурсів поєднує в собі комплексний науковий підхід в рамках такої мультисубстратної науки як НЛП, він дасть змогу не лише виокремити домінуючі стратегії побудови текстів зазначених дискурсів та глибинні механізми їх конструювання, а й – в подальшому – способи протидії їхньому негативному ефекту, а також прислужиться у конструюванні відповідних планувальних рішень в галузі оптимізації ефективності політичної комунікації.

Ключові слова: нейролінгвістичне програмування, Мілтон-модель мови, політичний дискурс, вплив, сугестія, Мілтон-модельний аналіз, політична комунікація.

Дослідники політичного дискурсу (М. Лозинський, О. Морозова, Н. В. Кондратенко, Н. Кутуза, Б. Потятиник, І. Шевченко, О. Шейгал та ін.) виокремлюють його серед інших видів дискурсу за різними ознаками: за соціально-ситуативним параметром [13, с. 233-236], за диференціацією семіотичних знаків [8, с. 75-90], за об'єктом дослідження [12, с. 27], за персональністю / інституційністю [2, с. 208], але максимально усталеною є розуміння його як «сукупність усіх мовленнєвих актів, а також правил публічної політики, які оформилися згідно з існуючими традиціями та отримали перевірку досвідом» [11, с. 67], оскільки «поля політики так чи інакше опосередковані дискурсом, відображені в дискурсі, реалізовані через дискурс: вони або становлять предмет спілкування, або виступають як елементи прагматичного контексту, зокрема і прагматичних пресупозицій» [14, с. 24].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. О. М. Лисенко, деталізуючи особливості політичних дискурсів, так уточнює їхніх агентів та клієнтів (діячів, які представляють певний тип дискурсу, і тих, хто «ініціює звернення» [10, с. 120], які, на

нашу думку, співвідносні із усталеними в менеджменті поняттями стейкхолдерів та цільових аудиторій): здобуття влади та її утримання, формування і вплив на суспільну свідомість (представники влади (президент, прем'єр-міністр, депутати, мери та ін.) / суспільство) [10 с. 130-131]. Основною функцією політичного дискурсу є «функція боротьби за владу, заволодіння нею та її збереження» [15], яку можна витлумачувати як сугестивну, тобто скеровану на переконання реципієнта чи групи реципієнтів у правильності тієї чи іншої позиції певної партії чи політика, що і має стати причиною для надання їм підтримки.

Політичний дискурс зазвичай є об'єктом дослідження комунікативної лінгвістики, соціо- та прагмалінгвістики, політичної лінгвістики, теорії мовленнєвих актів та інших дотичних наук, але для оптимізації вивчення цього феномену із власне лінгвістичної точки зору пропонуємо залучити до аналізу нейролінгвістичне програмування (НЛП) як новітній науковий напрям, скерований на «оптимізацію комунікативних процесів, який ґрунтується на глибинному дослідженні суб'єктивних рефлексій, аналізі та ідентифікації складників внутрішнього світу

людини й умінні конструювати позитивні моделі комунікативної поведінки, що в аспекті емпатичного моделювання набуває високого ступеня актуальності» [3, с. 32] і є «потужним науковим напрямом, який містить детальний методичний апарат та систему практичних прийомів і технологій, здатних співвідноситися з нейрофізіологічними механізмами впливу на когнітивну та психоемоційну сферу особистості» [17, с. 186]. Одним із його найважливіших компонентів, направлених на аналіз лінгвістичної реалізації сугестії є Мілтон-модель мови, скерована на ініціалізацію діяльності підсвідомості, що вирізняється підвищеною смисловою дифузністю, яка описує і комплекс власне лінгвістичних та екстралінгвістичних складників комунікативної сугестії, і особливості лінгвокультурної парадигми сприйняття інформації, а її техніки орієнтовані на введення реципієнта до фази даунтайму, при якій «нашу увагу зайнято дослідженням сенсорної чуттєвості» і ми не маємо «змоги тримати свої почуття відкритими і помічати реакції інших людей» [7, с. 143].

Саме залучення таких новітніх методик дослідження лінгвістичної та екстралінгвістичної реалізації сугестії у політичному дискурсі, базовою функцією якого є вплив, і увиразнює **актуальність** нашої роботи, **скерованої на** дослідження виявів сугестії у політичних дискурсах з допомоги Мілтон-модельного аналізу НЛП. Для досягнення зазначеної мети необхідно виконати такі **завдання**: схарактеризувати Мілтон-модель мови як новітній інструмент опису комунікативної сугестії; визначити основні компоненти Мілтон-моделі, використовувані в межах сьогоденного політичного дискурсу; проаналізувати зазначені компоненти з позицій метамоделі мови НЛП. **Об'єктом нашої роботи** є сьогоденний політичний дискурс як масив, якому, з огляду специфіку його функціонування в сьогоденному інформаційному суспільстві, властива іманента сугестогенність; а **предметом** – власне лінгвістичні особливості політичного дискурсу як інструменту реалізації програмованої сугестивності. **Фактичним матеріалом** дослідження стали зафіксовані протягом 2006 – 2020 р.р. на відео- та текстових носіях промови політиків, які очолюють уряди України, США, Франції, Іспанії, Італії, Канади, Німеччини з огляду на вагомість таких масивів, враховуючи інституційність політичного дискурсу (близько 500 промов).

Матеріали і результати дослідження. Згідно із твердженнями М. Еріксона, максимального значення для ефективності сугестивної комунікації має певна чітко окреслена послідовність дій, направлених на те, щоб сприйняття повідомлення реципієнтом було природнім, що уможливить оптимальну його дієвість, оскільки «коли ви намагаєтесь свідомо переконати людину, пригнічуючи її, це викликати в неї реакцію спротиву» [1, с.19].

Першим етапом потенційно сугестивного (гіпнотичного) спілкування є встановлення ритмічності спілкування, його синхронізації із поведінкою співрозмовника, що, у свою чергу, змусить його підсвідомо синхронізувати свої дії із діями сугестора, а отже – підвищить ефективність потенційного впливу в подальшому.

На другому етапі максимального значення набувають власне лінгвістичні компоненти спілкування, оскільки він передбачає приєднання (асиміляцію своєї мовної поведінки до мовної поведінки сугерента із подальшим підсвідомим його бажанням дотримуватися цієї «синхронності») та ведення (підтримка цього стану для максимізації впливу), які скеровані головним чином на досягнення підсвідомої довіри із боку співрозмовника, а отже – оптимізацію сприйняття повідомлення.

В рамках же третього етапу «найвищого ступеня актуальності набуває явище семантичної дифузності різної етимології та утворення сенсово-ритмомелодійної континуальності мовлення за рахунок вживання певних семантико-стилістичних засобів» [3, с. 319], що уможлиблює вільний доступ сугестора до підсвідомості сугерента. На кожному із зазначених етапів використовуються певні лінгвістичні та екстралінгвістичні компоненти, що визначає необхідність надання їхньої характеристики.

Отже, першим компонентом Мілтон-моделі мови можемо вважати показники метамоделі мови [1; 3; 7; 17], із тією відмінністю, що Мілтон-модель є дзеркальним функційним відображенням метамоделі, тобто, в той час, як метамоделі має на меті пояснити і деталізувати речення із використаними у них маркерами процесів, Мілтон-модель «являє собою спосіб утворення речень, що мають велику кількість упущень, викривлень й узагальнень» [7, с. 148].

Наступним компонентом є прості індукції – дії та твердження, які «чітко спрямовують психічні механізми слухача у фіксованому

напряму, не припускаючи чи радше нівелюючи значущість власних інтерпретацій ситуації» [3, с. 318], які підрозділяються на:

1. Словесну синхронізацію – етап впливу, який передбачає «досягнення стану довіри з боку сугерента через використання предикатних характеристик мовлення та адекватної аналогової поведінки» [3, с. 319], коли для створення ефекту максимальної природності спілкування сугестор, перед переходом до власне гіпнотичних індукцій використовує певну кількість сенсорно обґрунтованих тверджень, тобто таких, в істинності яких сугерент може переконатися, підключивши власний чуттєвий досвід, що уможливорює зниження рівня критичності при сприйнятті останнього, потенційно впливового твердження. М. Еріксон наводить такий приклад реалізації словесної синхронізації: «починати з п'яти тверджень: чотири сенсорнообґрунтовані, а потім одне внутрішньо орієнтоване. Поєднайте їх якимось перехідним словом, як-от «і» або ж «у той час, як»: *«Ви чуєте звук мого голосу. І ви можете помітити кольори у кімнаті, відчуття своєї руки на стільці. І ви можете почати відчувати почуття задоволення»* [1, с. 45 – 46].

2. Несловесну синхронізацію – підлаштування під невербаліку співрозмовника, що зазвичай викликає у нього підсвідоме бажання довіряти та сприймати будь-яке повідомлення із набагато більшою прихильністю (техніка віддзеркалення), і скероване на досягнення рапорту.

3. Накладання репрезентативних систем характеризується задіянням усіх систем сприйняття сугерента завдяки використанню відповідних предикатів у межах одного тексту, що призводить до нейрофізіологічної розсинхронізації репрезентативних систем і, в свою чергу, до активізації трансових станів свідомості, а «на рівні вербального конструювання може втілюватися насамперед через метафоризацію предикатів» 4, с. 314] (напр., *«Ви можете побачити звучання свободи», «Відчуйте яскраві кольори змін», «Ви можете відчуття, що перед Вами зовсім інший політик. Так, ми змінюємося», «Так, я бачу, що нам дали холодний прийом. Але все це можна виправити»*).

4. Доступ до минулих трансових станів – індукція, яка «відбувається шляхом актуалізації раніше наявних в особистості емоційних станів (як правило, позитивних), наслідком чого виявляється т. зв. автоматична регресія..., тобто поновлення комплексу колишніх емоцій» [4,

с. 314] і реалізується апеляцією до минулих позитивних досвідів (дуже часто – із використання маркерів метамоделі мови, напр. *«Повернімо добре знайомих політиків до влади», «Раніше все було краще», «Відновимо нашу країну»*). Зазначимо, що, хоча зазвичай цей індуктор спрямований на актуалізації позитивних станів, іноді реєструємо і актуалізацію негативних (*«Ви хочете ще 5 років такого життя?»*, *«До чого вони призвели країну?»*, *«Завершення ери бідності»*).

5. Доступ до звичайних трансових станів – індукція, пов'язана зі «створенням ментального релаксу через візуально-аудіальне та власне вербальне конструювання» [4, с. 316], який в рекламному повідомленні може асоціюватися із експліцитно продемонстрованою реакцією посередника (зазвичай, позитивною), яка призводить до певного ототожнення реципієнта із ним, що «в практиці гіпнозу співвідносять із техніками зараження чи наслідування» [4, с. 316], тобто, знаючи, що для більшості представників цільової аудиторії певний конкретний стимул має певний позитивний результат, сугестор може штучно відтворити цей стимул та отримати програмований результат (напр. *«Затишно і спокійно в країні із чесною владою», «Найбільш рідна, одеська партія», «Мир і спокій в улюбленій країні»*).

Наступним компонентом Мілтон-моделі мови є складні (розвинуті) індукції – потенційно сугестивні комплекси, яких «практично не усвідомлюють слухачі / мовці, а їхні сугестивні потенції є вельми значущими» [3, с. 322], до складу яких входять:

1. Важільні індукції – різновид індукцій, «заснований на фізіологічному каталептуванні кистей та передплеч, що породжує незвичайну фізіологічну поведінку як поштовх до прогнозованої реакції і співвідносне з актуальністю невербального налаштування» [3, с. 322].

2. Переривання патерна – індукція, що позначає «віднайдення ... єдиного елемента повторюваної поведінки, який потім неочікувано переривається» [1, с. 92], що ініціалізує ««психологічний механізм неочікуваної поведінки, незбіг прогнозованої реакції співрозмовника з програмним «пакетом», укладеним комунікатором, що відповідає останній фазі породження мовлення» [3, с. 199]. Прикладом використання індукції переривання патерна у політичній комунікації може бути

використання кандидатом, загальний імідж якого позиціонується як виважений, толерантний і інтелігентний, обценної лексики (напр., «Звичайно ж, я розумію, про що ви. Ну, про**ав, ну що ж тепер? Я про**ав, мене і виправлятися», «Так, я тут помилюся. А ви, що, не помилюся ніколи? Та ідіть ви на*** з вашою критикою!», «Я тобі не пацанчик! Я Президент! Я не лох!»).

3. Перевантаження – «пов'язана із необхідністю швидкого, миттєвого реагування на, здавалось би, легкі завдання» [3, с. 324] індукція, ефективність якої обумовлена тим, що у природньому балансі свідомість людини здатна утримувати кількість одиниць інформації, яку в межах НЛП називають «магічне число Міллера» – 7 ± 2 [6], а перебільшення цієї граничної кількості може призводити до переходу свідомості реципієнта до фази даунтайму, що також робить його вкрай сприйнятливим до впливу. (напр., «Ви хочете вищі зарплати? Ви хочете вищі пенсії? Ви хочете нижчі тарифи? Ви хочете миру в країні? Ви хочете свободи? Ви хочете змінити все? Ви розумієте, що наша партія – ваш єдиний вибір? Голосуйте за нас!»).

4. Індукція «складники реальності», що ґрунтується на «утворенні двозначної рамки того, що ви робите, ...через нанизання ситуативних описів всередину іншого» [3, с. 324], і свою чергу «перевантажує вашу свідому здібність слідувати, яке твердження до чого належить» [1, с. 104], де з кожним рядком надається усе більше і більше деталізований ситуативних описів початкової простої ситуації, що унеможлиблює підтримання свідомістю реципієнтом фази аптайму, і таким чином активізує правопівкульне сприйняття, а з ним – можливість впливу (напр. «Спочатку треба було б братися за економіку, але, щоб взятися за економіку, треба вирішити питання пенсійної реформи, але щоб вирішити питання пенсійної реформи, треба розібратися із пенсійним законодавством, а щоб розібратися із пенсійним законодавством, треба взагалі дивитися, що там у нас в Конституції. Складно усе»).

4. Цитація або звернення до авторитету розглянута Н. В. Кутузою як гіпноіндуктор складної систаксичної структури [4], на нашу думку варта включення до числа складних індукцій, оскільки, по-перше, має безперечний сугестивний потенціал, будучи скерованою на некритичне сприйняття поданої в повідомленні інформації, а по-друге, як і інші складні індукції, базується на

утворенні семантично і перцептивно дифузної рамки повідомлення у його адресата (напр., «Ще Черчіль говорить, що як хочеш миру – треба готуватись до війни», «Як писав Тарас Шевченко, і Україну злії люди, обкраденю, збудять»), що в контексті політичного дискурсу уможливорює транспонування популярності та прихильності шанувальників їхньої безпосередньої творчості цитованих і в площину їхньої політичної діяльності.

Окремим різновидом складної індукції цитації пропонуємо виокремлювати т. зв. «прецедентну» цитацію, коли автор цитованої інформації експліковано не називається, але цитований текст є прецедентним, тобто чітко пов'язаним у свідомості аудиторії із певною людиною / героєм / ситуацією (напр. «всі заводи – робочим», «не читайте перед обідом газет», «сила так не працює»), що також активізує у підсвідомості реципієнта семантично і перцептивно дифузну рамку повідомлення і зв'язок із нереальною ситуацією.

5. Трюїзми – «банальні» повідомлення, з якими погодиться майже кожна людина з огляду на те, що вони повністю відповідають дійсності, яка, ти не менш, є повністю суб'єктивною. Пропонуємо уналежнити і цей елемент до парадигми складних індукцій Мілтон-моделі мови, враховуючи те, що по-перше, вони дозволяють підвищити рівень підсвідомої довіри до адресата з боку реципієнта, тому що сприймаються здебільшого як істина, а по-друге, «не вимагають особливих роздумів в силу їх очевидності і тому потрапляють відразу в підсвідомість, минаючи рівень свідомої обробки» [9], при цьому трюїзм практично ніколи не сприймаючись як вплив з огляду на поширеність і загальновідомість цих текстів (напр., «Сильний лідер – сильна країна», «Країна – це люди», «Люди можуть довіряти одне одному»). Дослідники розподіляють трюїзми на такі підвиди:

а) банальна істина – загальновідомі факти, які зазвичай не є потенційно сугестивними, але можуть використовуватися для налаштування на сугерента або його калібровки (напр., «Україна – велика країна», «Ми всі тут живемо», «Наступний рік – 2021»);

б) прислів'я та приказки, які зазвичай сприймаються максимально позитивно з огляду на їхню загальну відомість, – але враховуючи те, що «прислів'їв багато і абсолютно протилежних за значенням,

завжди можна підібрати ту, яка задає бажану рамку сприйняття» [5] (пор. «Робота не вовк, в ліс не втече» (сенс – справу можна відкласти) і «Без праці не виймеш рибку з і ставка» (сенс – справ не можна відкласти));

в) фрази, які повністю відповідають реальності – на відміну від двох попередніх типів, коли сугестор використовує уже наявні в ситуації спілкування тексти, цей різновид описує трюїзми, сконструйовані точково під певне завдання, з метою «створити вираз, який б повністю відповідав карті клієнта і не створював б у нього заперечень, але задавав потрібну рамку сприйняття» [5] (напр. «Кожна людина може помилятися», «Усі мають зрозуміти, що зараз відбувається в країні»);

г) псевдотрюїзми – фрази, які виглядають як трюїзми, починаючись із посилання на загальновідомість певного факта чи людини / групи людей, яка його декларує, перед безпосередньо впливовим твердженням (напр., «**Нещодавно надійшла дуже серйозна інформація про те, що скоро буде дуже багато звільнень в Адміністрації Президента**», «**Багато колег каже, що треба чекати на революцію. Подивимось, подивимось**», «**Є думка, що треба зменшити кількість депутатів**»).

Останнім типом індукцій, виокремлюваним у межах Мілтон-моделі мови, є т. зв. непрямі індукції, скеровані на актуалізацію прихованих, не експліковано вербально команд, до яких належать:

1. Аналогове маркування – «супрасегментне акцентування повідомлення (тон, інтонація тощо) в поєднанні з власне паралінгвістичним виділенням (жест, мімічна реакція), що використовують і для підсилення (непрямого) актуальних сегментів повідомлення» [3, с. 328].

2. Вмонтовані команди – приховані команди, які нівелюють імперативність прямої команди, але зберігають її впливовість за рахунок комплексу формального пом'якшення та природності форми (пор. «Голосуйте на нас!» і «Ви самі обираєте, чи голосувати за нас»).

3. Вмонтовані питання – співвідносні із вмонтованими командами індукції, специфіка яких полягає у тому, що «власне питання, спрямоване на отримання певних відомостей про слухача, тоді не ставиться прямо, а інтегрується до більшої структури, де основна акцентована частина (як правило, це головне речення) відволікає увагу слухача на інші семантичні сегменти, визволяючи справді значущу частину з

аналітичного контролю співрозмовника» [3, с. 329] (пор. «За кого Ви будете голосувати?» і «Мені дійсно дуже цікаво, за кого Ви в віддали свій голос»). Також в межах реалізації зазначеної індукції можуть використовуватися конструкції на кшталт «чи знаєте ви, що...», «чи розумієте Ви, що...», які апелюють до загальної обізнаності реципієнта і «підштовхують до згоди, аби не виявитися невігласом» [4, с. 335].

4. Негативні команди – індукції, що містять в своєму складі заперечні частки «не» та «ні», феномен сприйняття яких полягає в тому, що спочатку свідомість реципієнта сприймає ключове поняття – тобто команду без «не» «як засіб зрозуміти речення» [1, с. 290], а вже потім добудовує антонімічний образ – але тим не менш, первинна команда залишається у свідомості, відкладено впливаючи на поведінку адресата повідомлення, уможливаючи формування позитивної відповіді, закладеної в негативну конструкцію (напр., «Хто, як не ми?», «Коли, як не зараз?»). Проте, зауважимо, що некоректне використання зазначеної індукції здатне мінімізувати чи зовсім знегативувати початково позитивний ефект повідомлення, бо ж «повідомлення, які починаються із заперечень, негативних команд...можуть декодуватися як заклик до дії» [4, с. 337], що може повністю змінити інформаційний вектор повідомлення (напр., «Не дамо зелений шанс проїти!», «Не допустимо розрухи!»).

5. Розмовні постулати – «такі формулювання запитань, які вже подають вам потрібну реакцію без прямого прохання щодо неї» [3, с. 329], маючи у своєму складі приховане, непряме запитання, яке реципієнт підсвідомо реконструює в зазделегідь запрограмованому сугестором сценарії та надає на нього певну очікувану реакцію, тим не менш не сприймаючи його як команду (напр., «Ви будете голосувати? Команда ЄС бажає Вам зробити правильний вибір»).

6. Неоднозначності – «важливий засіб, який може зумовити м'яке збентеження і дезорієнтацію» [1, с. 290], що передбачає використання елементів метамоделі мови для створення дифузного, нечіткого трактування повідомлення. В межах цієї індукції розрізняють такі її види:

а) фонологічні неоднозначності, «яку детермінує артикуляційно-акустична подібність мовленнєвих одиниць» [3, с. 330], створюючи програмований неочікуваний ефект при сприйнятті реципієнтом формально очікуваних одиниць, причому іноді зазначений

ефект може бути вкрай протилежним початковій конструкції (напр. слоган «*War – not! Peace – da!*» (Інтернет-партія України) створює алюзію між звучанням англійського слова «peace» (мир) та комплексом його із словом «да» і загальновідомою обценною лексикою);

б) семантичні неоднозначності, «що спричиняють необхідність суб'єктивного наповнення сенсових лакун об'єктивного змісту» [3, с. 330] і доволі часто виражаються омофонами, омографами та омоформами, що уможливають множинність інтерпретацій смислу повідомлення (напр., слоган «УДАР Віталія Кличка» одночасно створює асоціативний зв'язок між його боксерською кар'єрою, а значить, силою і витривалістю, та назвою його партії «УДАР»; а слоган «*Ми у СВОїй БОгом ДАНій країні*» партії «Свобода» дозволяє прочитати назву партії у самому слогані за капіталізованими літерами, як і слоган партії «Розумна сила» «*Прийшов час Розумної сили*»);

в) синтаксичні неоднозначності, «реалізовані через варіативні семантичні зв'язки між елементами повідомлення» [3, с. 330],

Список використаних джерел

1. Бэндлер Р., Гриндер Д. Трансформэйшн. Сыктывкар: Флинта, 1999. 296 с.
2. Карасик В. И. Языковой круг: личности, концепты, дискурс. Волгоград: Перемена, 2002. 477 с.
3. Ковалевська Т. Ю. Комунікативні аспекти нейролінгвістичного програмування : Монографія. Одеса: Астропринт, 2001. 344 с.
4. Кутуза Н. В. Комунікативна сугестія в рекламному дискурсі: психолінгвістичний аспект: монографія. К.: Видачничий дім Дмитра Бураго, 2018. 736 с.
5. Любимов О. Трюїзми. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://nlp.trenings.ru/blog/71-trjuizmyi>
6. Миллер Дж. Магическое число семь плюс или минус два. О некоторых пределах нашей способности перерабатывать информацию. Психология памяти. М.: ЧеРо, 1998. С. 564-582.
7. О'Коннор Дж., Сеймор Дж. Введение в НЛП. Челябинск: Версия, 1997. 256 с.
8. Почепцов Г. Г. Теорія комунікації. К.: ВЦ «Київський університет», 1999. 308 с.
9. Присяжний С. Трюїзми (Метод косвенного воздействия). [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://nlp.ee/t/1345-trjuizmi>.
10. Семенюк О. А. Основи теорії мовної комунікації [Навч. посібник]. К.: ВЦ

що також створюють множинність смислі залежно від інтерпретації синтаксичної структури речення (напр. «*Виграти не можна програти*»).

Висновки і перспективи. Вважаємо, що, оскільки розглянутий у нашій роботі лінгвістичний алгоритм Мілтон-модельного аналізу політичних дискурсів поєднує в собі комплексний науковий підхід в рамках такої мультисубстратної науки як НЛП, він дасть змогу не лише виокремити домінуючі стратегії побудови текстів зазначених дискурсів та глибинні механізми їх конструювання, а й – в подальшому – способи протидії їхньому негативному ефекту, що прислужиться не лише у поглибленні відповідних положень НЛП і дотичних до нього напрямів сугестивної та психолінгвістики, а й у можливому конструюванні відповідних планувальних рішень в галузі оптимізації ефективності політичної комунікації, що є одним із максимально важливих аспектів формування інформаційного простору і максимально унаочнює перспективність подальших розробок у зазначеній науковій сфері.

«Академія», 2010. 240 с.

11. Славова Л. Л. Мовна особистість лідера у дзеркалі політичної лінгвоперсоналогії: США – Україна: монографія. Житомир : Вид-во ЖДУ м. І. Франка, 2012. 360 с.

12. Современные теории дискурса: мультисубстратный анализ: сборник / гл. науч. ред. О. Ф. Русакова. Екатеринбург : Дискурс-Пи, 2006. 209 с.

13. Шевченко І. С. Проблеми типології дискурсу. Дискурс як когнітивно-комунікативний феномен / Під загальн. ред. Шевченко І. С.: Монографія. Харків: Константа, 2005. С. 233 - 236.

14. Шейгал Е. И. Инаугурационное обращение как жанр политического дискурса [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.philology.ru/linguistics1/sheygal-02.htm>

15. Шейгал Е. И. Семиотика политического дискурса: монографія. М.: Гнозис, 2004. 326 с.

16. Kovalevska A. V. Information Wars' Pathogenic Texts Neutralization Algorithm. Записки з українського мовознавства. Вип. 25/ 36. наук. праць = Opera in linguistica ukrainiana: Fascicullum 25. Головний ред. Т. Ю. Ковалевська. Одеса: «ПолиПринт», 2018. С. 227 – 239.

17. Kovalevska, T., & Kovalevska, A. Utilizing the Neurolinguistic Programming

Technologies in Foreign languages Teaching Practice in Ukrainian Universities. Arab World English Journal: Special Issue on English in Ukrainian Context. 2020. Pp. 184 – 193. DOI: <https://dx.doi.org/10.24093/awej/elt3.16>

References

1. Bandler, R. & Grinder, D. (1999). Transformeyshn [Transformation]. Syktyvkar : Flinta, 296.
2. Karasik, V. I. (2002). Jazykovoij krug: lichnosti, koncepty, diskurs [Language circle: personalities, concepts, discourse]. Volgograd: Peremena, 477.
3. Kovalevska, T. Yu. (2001). Komunikatyvni aspekty neirohivistychnoho prohramuvannia: Monohrafiia [Communicative aspects of neurolinguistic programming: Monograph]. Odesa : Astroprint, 344.
4. Kutuza, N. V. (2018). Komunikatyvna suhestiia v reklamnomu diskursi: psykholingvistychnyi aspekt: monohrafiia [Communicative suggestion in advertising discourse: psycholinguistic aspect: monograph]. Kyiv : Vydachnychiy dim Dmytra Buraho, 736.
5. Liubymov, O. Triuizmy [Truisms]. [Electronic resource]. Access mode: <https://nlp.trenings.ru/blog/71-tryuzmy>
6. Miller, J. (1998). Magicheskoe chislo sem' plus ili minus dva. O nekotorykh predelakh nashey sposobnosti pererabatyvat' informatsiyu [The magic number is seven plus or minus two. Some limits of our ability to process information]. The psychology of memory. Moscow : CheRo, 564 – 582.
7. O'Connor, J. & Seymour, J. (1997). Vvedenie v NLP [Introduction to NLP]. Chelyabinsk: Versiya, 256.
8. Pocheptsov, H. H. (1999). Teoriia komunikatsii [Communication theory]. Kyiv : VTs «Kyivskiy universytet», 308.
9. Prisyazhniy, S. Triuizmy (Metod kosvennogo vozdeystviya) [Truisms (Method of indirect influence)]. [Electronic resource]. Access mode: <http://nlp.ee/t/1345-trjuizmi>
10. Semeniuk, O. A. (2010). Osnovy teorii movnoi komunikatsii Navch. Posibnyk [Fundamentals of the theory of language communication Textbook. Manual]. Kyiv : VTs «Akademiia», 240.
11. Slavova, L. L. (2012). Movna osobystist lidera u dzerkali politychnoi lnhvopersonolohii : SShA – Ukraina: monohrafiia [Linguistic personality of a leader in the mirror of political linguopersonology: USA – Ukraine: monograph]. Zhytomyr : Vyd-vo ZhDU im. I. Franka, 360.
12. Sovremennye teorii diskursa: mul'tidistsiplinarnyy analiz : sbornik / gl. nauch. red. O. F. Rusakova (2006). [Contemporary theories of discourse: multidisciplinary analysis: collection / ch. sc. ed. O. F. Rusakova]. Ekaterinburg : Diskurs-Pi, 209.
13. Shevchenko, I. S. (2005). Problemy typolohii dyskursu. Dyskurs yak kohnityvno-komunikatyvnyi fenomen / Pid zahaln. red. Shevchenko I. S.: Monohrafiia [Problems of discourse typology. Discourse as a cognitive-communicative phenomenon / Ed. in Ch. Shevchenko IS: Monograph]. Kharkiv: Konstanta, 233 – 236.
14. Sheygal, E. I. Inauguratsionnoe obrashchenie kak zhanr politicheskogo diskursa [Inaugural address as a genre of political discourse] [Electronic resource]. Access mode: <http://www.philology.ru/linguistics1/sheygal-02.htm>
15. Sheygal, E. I. (2004). Semiotika politicheskogo diskursa: monografiya [Semiotics of Political Discourse: Monograph]. Moscow : Gnozis, 326.
16. Kovalevska, A. V. Information Wars' Pathogenic Texts Neutralization Algorithm (2018). Notes on Ukrainian linguistics = Opera in linguistica ukrainiana. Vol. 25, 227-239.
17. Kovalevska, T., & Kovalevska, A. (2020). Utilizing the Neurolinguistic Programming Technologies in Foreign languages Teaching Practice in Ukrainian Universities. Arab World English Journal: Special Issue on English in Ukrainian Context, 184 – 193. DOI: <https://dx.doi.org/10.24093/awej/elt3.16>.

POLITICAL DISCOURSE ANALYSIS: MILTON-MODEL FOCUS

A. V. Kovalevska

Abstract. *In the article, the author presents the analysis of the verbal influence (also known as suggestion) realization phenomenon in political discourse, which is usually understood as a holistic combined image of the text (be it an advertisement slogan, a political program, a speech, or an interview) itself and the emotions of its recipient and addressee, including the specificity of perception, external and internal circumstances, its pragmatic, linguistic and extralinguistic aspects, etc, and is aimed at a political subject's (politics, political force, power) influencing a political object (audience, electorate, voter). As per usual, political discourse and the potential suggestiveness it possesses are studied from the standpoint of Psychology, Communicative Linguistics, Sociolinguistics, Speech Acts Theory, Advertisement Theory, PR / GR, Political Linguistics and other related sciences, but the author proposes to research the peculiarities of perception, processing and generation of information and its*

transformations from in-depth thought structures to on-surface speech patterns with the help of involving Neurolinguistic Programming as a modern science which deals with analyzing such concepts. In order to fully research the political discourse, which in the network of this article is represented by the political speeches, electoral advertisement slogans, political programs, interview patterns, and press-conference extracts of the leaders of Ukraine, USA, France, Spain, Italy, Canada, Germany, the author involves the meta- and Milton-model analysis of the text having been researched and developed in the NLP paradigm in order to isolate the actual linguistic influential patterns (markers of language metamodeling processes, simple, complex and indirect inductions). The linguistic algorithm of Milton-model analysis of political discourses having been researched and visually illustrated with relevant examples combines a complex scientific approach within such multisubstrate science as NLP, and thus it will allow not only to single out dominant strategies of constructing texts and mechanisms of these discourses, but also to highlight the ways to counteract their negative effect, as well as serve in the construction of appropriate planning decisions in the field of optimizing the effectiveness of political communication.

Keywords: *Neurolinguistic Programming, language Milton-model, political discourse, influence, suggestion, Milton-model analysis, political communication.*

**ISSUES IN THEORY AND METHODS OF TEACHING FOREIGN LANGUAGES.
ПРОБЛЕМИ ТЕОРІЇ І МЕТОДИКИ НАВЧАННЯ ІНОЗЕМНИХ МОВ**

УДК 001.895:378.015.31:81'27
<https://doi.org/10.31548/philolog2020.04.132>

**FOSTERING COGNITIVE AND CREATIVE THINKING STYLES THROUGH THE USE OF
INNOVATIVE PEDAGOGICAL TECHNOLOGIES IN THE PROCESS OF VOCATIONAL TRAINING**

M. I. LYCHUK, Doctor of Philology, Professor,
National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine

E-mail: mariya.lychuk@gmail.com
<http://orcid.org/0000-0002-8046-7414>

O. M. NOZHOVNIK, Ph.D. in Pedagogical Sciences, Associate Professor,
National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine

E-mail: o.n.nozhovnik@gmail.com
<http://orcid.org/0000-0002-3666-6002>

Abstract. *This study reveals the effect of a sustainable training program, based on the technology-mediated learning environment, cognitive load, and self-efficacy has on cognitive and creative thinking styles through increasing learning motivation. The experimental model was based on five hypotheses which were as follows: (1) technology-mediated learning environment will positively affect cognitive and creative thinking styles; (2) technology-mediated learning environment will positively affect students' learning motivation; (3) the cognitive and creativity purpose load will contribute to students' learning motivation; (4) self-efficacy will considerably affect learning motivation; (5) learning motivation will substantially affect fostering cognitive and creative thinking styles. Cognitive reflection test, creative personality scale, the questionnaires were used to collect data. SPSS and SmartPLS statistical analysis tools were used to process collected data. A descriptive statistical analysis was used to analyse general information from the first section of the questionnaire. The partial least square (PLS) was applied to process the second section of the questionnaire. A confirmatory factor analysis (CFA) was used to exercise a measurement model, and then a structural model was employed to investigate the path analysis of the potential factors. The results of this study found that the technology-mediated learning environment improved cognitive and creative thinking styles through increasing learning motivation. This study confirms that there is a positive relationship between learning motivation and the development of cognitive and creative thinking styles. However, the study proved the fact that when students are overloaded with cognitive tasks, they are not able to manage to be engaged in critical thinking or creativity purpose activity productively. The research result could provide design guidelines for organising cross-disciplinary and cross-institutional teaching-learning environments.*

Keywords: *cognitive style, creative thinking style, innovative pedagogical technologies, sustainable models of teaching and learning, vocational training, tertiary school.*

Introduction. Cognitive and creativity thinking styles of individuals have been the platform for the emerging economic and societal trends (knowledge-based economy [6], information society [19], creative economy [3], key ideas for innovative educational concepts, digitalization of education, STEM and a goal (or rather a challenge) to pedagogical science in terms of adopting or creating innovative pedagogical technologies to be capable to meet

that goal. Various innovative pedagogical methods and technologies for innovative teaching and learning are being developed towards that goal. One example is the model of gaining knowledge through sustainable innovation learning (SIL) environment. Tertiary educational institutions are increasingly taking basic and essential steps, and it has become a trend, to implement sustainable communication models and sustainable models of teaching and

learning to redevelop educational strategies [5; 11; 2; 29; 30]. Those sustainable models are aimed at creating a technology-mediated learning environment, which has proved not only green but cost-efficient, resources and time-efficient, easy-tailored, flexible, affordable, easy-scalable, and adjustable to anyone's intellectual style or learning pace. It also has the potential to accelerate the formation of cognitive and creative thinking styles of the tertiary school students in the process of vocational training [24; 30].

Analysis of recent researches and publications. A cognitive style was associated by Riding [26], with a prevalent and habit-based approach to structuring and delivering information that is learned or taught. Riding [27], states that a cognitive style provides an impact on decision-making that consequently provides an impact on a person's thinking process and one's attitudes. Though differing from the ability, a cognitive style is seen by scientists as a feature determined by an individual's intelligence, gender, and personality [27; 18; 4; 25].

Zhang & Sternberg [31], liken a cognitive style to such terms as intellectual (thinking) style, conceptual tempo, decision making and problem-solving style, mind style, thinking style perceptual style, and learning style regarding any of the latter as some person's preferred way of perceiving information and dealing with tasks. The scientists' reasoning is based on the fact that any intellectual style combines cognitive, affective, physiological, and sociological aspects of the approach to processing information and dealing with tasks.

Ziętek & Roehr [32], further elaborated on the concept of Riding and Fanning [27] regarding whether to differentiate between cognitive and learning styles or use them as synonymous. A cognitive style is dependent on the working memory while learning outcomes are determined by a cognitive style [1].

The cognitive styles can be categorised into four groups: wholist verbaliser, wholist imager, analytic verbaliser, analytic imager. The components of each style may either complement or augment each other [26].

In their paper "Threefold Model of Intellectual Styles", Zhang and Sternberg [31] categorise all existing intellectual (cognitive) styles into three types: Type I, Type II, and Type III. Type I individuals best deal with a low degree of task structure requiring individuals to process information using thinking styles that are more complex, and that allows originality and a high degree of autonomy. The above

indicates if frequently expressed, that those are highly creative individuals or groups. Type II style performers are best at structured tasks processing information in a more simplistic manner and traditional ways of doing things. The representatives of this style are less creative. Individuals falling under Type III may manifest the characteristics of either Type I or Type II styles, depending on the stylistic demands of a specific situation. Therefore, Type I might be claimed to be a creativity-generating intellectual style as its representatives tend to use a wide repertoire of styles to deal with tasks.

Minchekar V. S. [20] puts cognitive styles into two broad categories: systematic and intuitive implying that the intuitive cognitive style is positive significantly related to creativity.

Creativity implies different contexts and in educational settings, it can be used to address academic achievement or academic ability, on the other hand, is relatively more easily defined, measured, and interpreted [21].

According to Radovic [23], creative thinking is a synergy of cognition and personality traits allowing the person to apply their intellectual abilities and knowledge to resolve the problem using an imaginative and experimental approach. Based on bi-polar concepts such as 'right vs. left-brain' thinking or 'rational vs. intuitive' thinking, there are attempts to distinguish the main types of creative thinking. One of them specifies five key thinking styles such as divergent (exaggeration), lateral (out-of-the-box), aesthetic (beauty and taste), system-based (synthesis towards the whole), and inspirational (emergent, radical insight) [13].

The relation between cognitive styles and creative thinking

Kirton suggested that a person's cognitive style preferences are related to creativity [16]. He described a cognitive preferential style 'as a bipolar continuum with adaptors at one end of continuum and innovators at the other'. Puccio, using Kirton's Adaption Innovation Inventory found that students with more innovative cognitive styles were more fluent and original when asked to generate problem statements based on a real business problem [22]. Again using Kirton's measure, Hurley [12] reported a significant relationship between students' cognitive style preferences and application of creative problem solving [In 22]. Sternberg and Lubart [28] claimed that cognitive style was an integrated part of creative thinking.

The **purpose of this study** was to

investigate the effects of using a sustainable training program on cognitive and creative thinking styles through increasing learning motivation. Moreover, this research investigated the moderating effect on motivation to understand whether the amount of information to be studied by the students will affect the process of learning motivation, and as a result, cognitive and creative thinking styles.

The model is based on five hypotheses which are as follows: (1) technology-mediated learning environment will positively affect cognitive and creative thinking styles; (2) technology-mediated learning environment will positively affect students' learning motivation; (3) the cognitive and creativity purpose load will contribute to students' learning motivation; (4) self-efficacy will considerably affect learning motivation; (5) learning motivation will substantially affect fostering cognitive and creative thinking styles.

The research question is to investigate the effect of a sustainable training program, based on the technology-mediated learning environment, cognitive load, and self-efficacy has on cognitive and creative thinking styles through increasing learning motivation.

Methods. This study focused on the effect of a sustainable training program, and observation of whether technology-mediated learning environment, cognitive and creative load, and self-efficacy have an impact on cognitive and creative thinking styles through increasing learning motivation. This section contains the research model, definition value, questionnaire, participants and procedures, and common method variance.

It appears that learning preferences significantly impact on learners' attitudes, motivation, and academic performance. Moreover, the instructional method is a precondition for a learner's success. In view of the fact that there is a relationship between learners' cognitive styles and creative thinking styles and pedagogical technologies suiting them, this study will use instructional technologies, which might be appropriate for all cognitive and creative thinking styles.

Description of a sustainable training program. The training program was run in several stages: preparatory, implementation, and reflexive. The core of this program was a technology-mediated learning environment, which stipulated doing a project through *Office 365* cloud services. The goal of the project was to design a new product (the examples were knowledge pills, centrally-heated bikini, portable

lie detector, etc) and packaging for them as if the students were cross-functional task forces. The students were supposed to consider the questions like what material they could use, what shape, colour, logo, photo, and text would be appropriate, how the packaging would make the product look different in a shop, etc. The communication was run through the *Office 365 services*. All theoretical materials and assignments were downloaded to *Office 365 services*, such as *OneDrive*, *OneNote*, *GoogleForms*. The students additionally used software such as *Prime Decisions* for training their decision-making skills and *MS Project* to substantiate the sequence of actions in fulfilling the project.

Sample. The subjects of this research were undergraduates being in their 2-4 years of study at the National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine (NULES of Ukraine) and Kyiv National University of Trade and Economics (KNUTE) who had received their grade point average and had never taken similar tests. The population for this research population was 234 individuals who were 133 students from NULES of Ukraine and 101 students of KNUTE. Those students were distributed into three major-based groups like social sciences (SS), life sciences (LS) and engineering sciences (ES) using an assessment system in Next Generation Science Standard adopted in the USA. The Cumulative Performance Index (CPI) was used to describe students' academic achievements.

At the end of the semester, to calculate CPI, whose scales were from 0 to 4, the ratio of the score which the student got in every subject matter was weighted with the total number of class credits (ECTS) the student had taken [15].

After the population was identified, cognitive reflection test (CRT) and creative personality scale (CPS) (see Instruments section) were applied to determine participants' cognitive styles and creativity indications.

As the CRT score of the pooled mean (0.85) suggested, most of the students could not answer all the test questions correctly, and only a small proportion answered some or all the three. There were 52.8% of students who scored 0; 22.1% scored 1; 12.1% scored 2; and 13% scored 3. Those figures implied that the respondents mainly had used intuitive thinking as their cognitive thinking style as they had tended to made non-reflective or wrong answers based on wrongly applied logical form. Additionally, it was found a slight difference between NULES of Ukraine and KNUTE

students in their CRT scores meaning that NULES of Ukraine students were slightly more analytical than KNUTE students.

Concerning creativity, students from both universities got CPS scores varying from 5 to 15. The pooled mean was 3.15, which was approximately the same as the expected median for Gough's CPS. Overall, the figures for both universities also had the mean of CPS nearly the same as median CPS and did not show any difference.

The above seeming homogeneity in the CRT and CPS score was considered an indicator of approximate equality of those groups.

Following that, random selection, based on the above test scores, was used to form an experimental group (EG) (30 people) and a control group (CG) of 30 people. The EG was split into five cross-functional teams of six people each.

Instruments

Cognitive reflection test (CRT) and Creative personality scale (CPS)

To identify participants' cognitive styles, the cognitive reflection test (CRT) was used [7]. The test was administered without preparation and there was no time limit set. There were three questions and the correct answers were summed for the CRT scoring.

The creative personality scale (CPS) [9] consisting of 18 adjectives representing positive indications of the creative individual and 12 negative ones was used to test creativity. Students were asked to check off all adjectives that they think match them. Creative qualities were assessed by summing positive and negative checks, whereas non-checked adjectives were given zero value [17].

Questionnaire

The questionnaire comprised two sections. The first section included general information and the second one was aimed at each dimension. The dimensions in this study were a

technology-mediated learning environment, cognitive and creativity purpose loading, self-efficacy, learning motivation, and cognitive and creative thinking styles. The scale of each dimension in this paper changes according to the situation in which students use technology-mediated learning. After collecting responses to the questionnaires (30 responses), they were analysed using SPSS and SmartPLS statistical analysis tools. A descriptive statistical analysis was used to analyse general information from the first section of the questionnaire. The partial least square (PLS) was applied to process the second section of the questionnaire. A confirmatory factor analysis (CFA) was used to exercise a measurement model, and then a structural model was employed to investigate the path analysis of the potential factors.

Results. The PLS algorithm was used to calculate composite reliability and average variance extracted (AVE). The internal consistency reliability was calculated through the application of Cronbach's alpha. Three aspects of the criterion of evaluating convergent validity were considered to explain the latent construct. Those were (1) all outer loading should be higher than 0.50; (2) composite reliability (CR) should be higher than 0.70, and (3) AVE should be higher than 0.50 [8]. (See Table 3 showing the results of the reliability analysis). Table 2 illustrates the mean, standard deviation, composite reliability, Cronbach's α , and Fornell-Larcker criterion. As is shown in Table 1, the square root of AVE in each construct is higher than the correlations of other constructs, which indicates that all constructs have good discriminant validity. The Cronbach's α of each latent construct is between 0.80–0.88, and the CRs are between 0.88–0.91. The results indicated good consistency between participants and each item of the constructs; also, the results of the survey were statistically representative and reliable.

Table 1.

Means Standard Deviations, Reliabilities, and Correlation of Constructs

Construct	Mean	STD	Outer Loadings	Cronbach's Alpha	CR	AVE	Fornell-Larcker Criterion				
							TML	CCPL	SE	LM	CCTS
TML	5.89	0.95	0.82	0.88	0.90	0.65	0.82				
CCPL	5.68	1.21	0.86	0.86	0.89	0.72	-0.57	0.82			
SE	5.79	1.01	0.83	0.87	0.91	0.65	0.76	-0.53	0.82		
LM	5.94	0.95	0.83	0.88	0.91	0.69	0.72	-0.57	0.72	0.81	
CCTS	5.31	1.05	0.78	0.85	0.90	0.63	0.71	-0.61	0.65	0.82	0.81

Note. TML - Technology-mediated learning, CCPL - Cognitive and creativity purpose load, SE - Self-efficacy, LM - Learning motivation, CCTS - Cognitive and creative thinking styles.

Each hypothesis for this research was tested using PLS (SmartPLS) statistical analysis tool. After confirming that each construct has good reliability and validity, this research evaluated the structural model, including evaluating the prediction of the model and the relationship between the constructs. The evaluation of the model has five steps: (1) Evaluate the collinearity; (2) Evaluate the significance and the correlation of the structural model; (3) Evaluate the coefficient of determination (R²); (4) Evaluate the *f*² effect size.

The variance inflation factor (VIF) was used to evaluate the collinearity problem. The VIF of all the variables is lower than 5.00, thus, this research

does not have a collinearity problem.

The path coefficient of the structural model was conducted after the PLS algorithm was used. The standardised values of the path coefficients should be between -1 and +1. The value that is positive and highly correlated is closer to +1; conversely, the value that is negative and highly correlated is closer to -1. The closer the value to 0, the weaker the relationship. The significance of the path coefficient is determined by the empirical *t* value through bootstrapping [10]. Due to the sample being 30, the data are close to *t*-distribution. This research used the quartile of the normal distribution as the critical value to compare the empirical *t* values of the data.

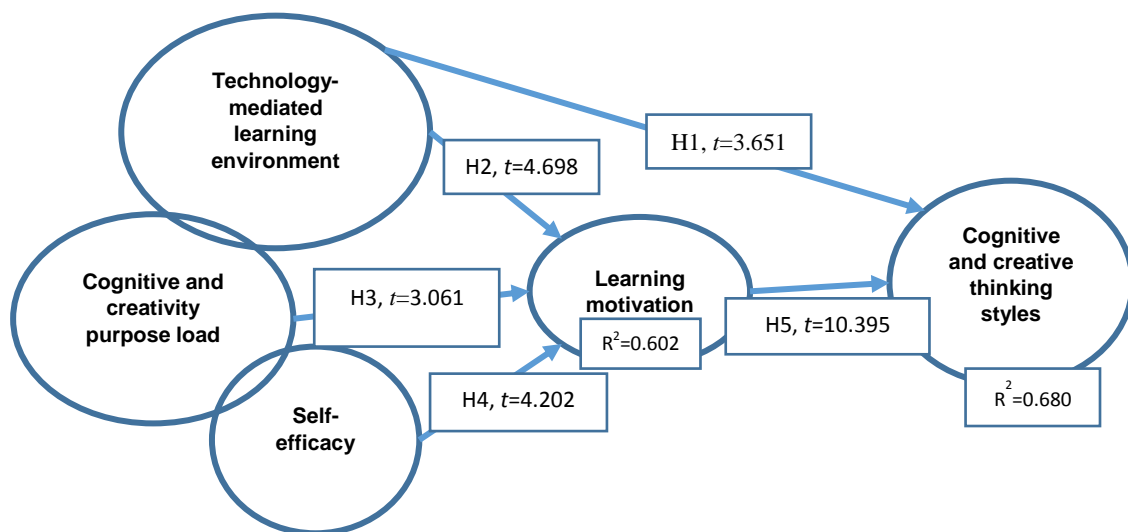

Figure 1. Path coefficient of the structural model

As Figure 1 suggests the path coefficient of the model [10], R² of learning motivation (LM) and cognitive and creative thinking styles (CCTS) are addressed as moderate (R² = 0.62, R² = 0.680)

The *f*² effect was calculated using the equation below:

$$f^2 = \frac{R_{included}^2 - R_{excluded}^2}{1 - R_{included}^2}$$

The difference is between including and excluding the exogenous construct. The principle of evaluating *f*² was classified as 0.02, 0.15, and 0.35, which is described as the small, medium, and large effect. The path coefficient of the model (see Figure 2), R²_{included} value of LM is 0.602, relatively R²_{excluded,TML} value is 0.563, the R²_{excluded,CCPL} value is 0.576, and the R²_{excluded,SE} value is 0.564. Therefore, *f*² effect sizes TML and LM are medium while

the effect size among CCPS, SE, and LM are small. The *f*² effect size between TML and LM is small, while *f*² effect size between TML and CCTS is large.

This research limitation. The greatest limitation of this study is the time limit, which might cause claims that the findings are arguably significant. Since the idea of this project was to focus on different extracurricular contents, support better skill formation and learning effectiveness through more tasks and assignments, it was, though, limited to a few knowledge areas.

Discussion. The objective of this study was to investigate the degree of influence of technology-mediated learning environment, here viewed as a sustainable pedagogic technology, cognitive and creative load, and self-efficacy, on cognitive and creative thinking styles through increasing learning motivation.

This study found that the technology-mediated learning environment improved cognitive and creative thinking styles through increasing learning motivation. The experiential results indicate that the students who participated in this training program reported higher grades in their regular studies, higher learning motivation, and quick thinking, and being better at generating new ideas. This study confirms that there is a positive relationship between learning motivation and the development of cognitive and creative thinking styles. However, the study confirmed the fact that when students are overloaded with cognitive tasks, they are not able to manage to be engaged in critical thinking or creativity purpose activity productively [14].

Conclusion. Plentiful studies are investigating tertiary students' cognitive and creative thinking styles. However, few have investigated how technology-mediated learning

environment, cognitive and creative loading, and self-efficacy contribute to students' learning motivation and through its cognitive and creative thinking styles. Having considered this study results, this model helps students transform their practical experience into knowledge. Additionally, the improvement of students' learning motivation accelerates fostering tertiary students' cognitive and creative thinking styles.

This study contributes to both psychological and pedagogical theories in terms of using sustainable pedagogic technology to fostering competencies and developing 21st-century personality. The research result could provide design guidelines for organising cross-disciplinary and cross-institutional teaching-learning environments.

Acknowledgments. We are thankful to all contributors at both universities for this research so that we could smoothly complete it.

References

1. Alloway, T., Packiam, B. G., & Smith, P. (2010). Working Memory and Cognitive Styles in Adolescents Attainment. *British Journal of Educational Psychology*, 80, 567–591. DOI: 10.1348/000709910X494566
2. Annan-Diab, F. & Molinari, C. (2017). *Interdisciplinarity: Practical approach to advancing education for sustainability and the Sustainable Development Goals*. *Int. J. Manag. Educ.*, 15, 73–83.
3. Araya, D. & Peters, M. A. (Eds.). (2010). *Education in the Creative Economy: Knowledge and learning in the age of innovation*. New York : Peter Lang. 675 p.
4. Bakar, Z. A. & Ali, R. (2013). *Cognitive Styles in Students' Learning and Quality Education: An Exploration of the Fundamental Issues Underpinning*. 2nd International Seminar on Quality and Affordable Education (ISQAE 2013), p. 536-541. URL: <https://www.researchgate.net/publication/268747197>
5. Beynaghi, A., Trencher, G., Moztaazadeh, F., Mozafari, M., Maknoon, R., Leal Filho, W. (2016). *Future sustainability scenarios for universities: Moving beyond the United Nations Decade of Education for Sustainable Development*. *J. Clean. Prod.*, 112, 3464–3478.
6. Černetič, M. (2012). Education and knowledge-based economy. *Metodički obzori* 7(2012)3, URL: <https://hrcak.srce.hr/file/130686>
7. Frederick, S. (2005). *Cognitive reflection and decision-making*. *J Econ Perspec* 19 : 25–42.
8. Fornell, C. & Larcker, D. F. (1981). *Evaluating Structural Equation Models with Unobservable Variables and Measurement Error*. *J. Mark. Res.*, 18, 39–50.
9. Gough, H. G. (1979). A creativity personality scale for the Adjective Check List. *J Pers Soc Psychol* 37 (8):1398–1405. DOI: <http://dx.doi.org/10.1037/0022-3514.37.8.1398>
10. Hair, J. F., Ringle, C. M., Sarstedt, M. (2011). *PLS-SEM: Indeed a Silver Bullet*. *J. Mark. Theory Pract*, 19, 139–152.
11. Holdsworth, S. & Thomas, I. (2016). *A sustainability education academic development framework (SEAD)*. *Environ. Educ. Res.*, 22, 1073–1097.
12. Hurley, C. A. (1993). *The relationship between the Kirton adaption innovation style and the use of creative problem-solving*. Unpublished Master's thesis, Buffalo State, State University of New York, Buffalo, New York.
13. Jorlen, A. (2013). Five types of creative thinking. Adam Jorlen's personal website. Retrieved on 20.07.2019. URL: <https://adamjorlen.com/2013/06/10/five-types-of-creative-thinking/>
14. Josephsen, J. (2015). *Cognitive Load Theory and Nursing Simulation: An Integrative Review*. *Clin. Simul. Nurs.*, 11, 259–267.
15. Khamar, J., Chaudhary, P., Shah, A., Manglani, A. (2015). *Semester performance index and cumulative performance index: the latest grading of marks in mark sheets of semester system in technical courses*. *Journal of Drug Discovery and Therapeutics*, Volume 3,

Issue 29; p. 16–23. URL: <http://jddt.in/index.php/jddt/article/download/312/420/>

16. Kirton, M. J. (1994). *A theory of cognitive style*. In M.J. Kirton (Ed.), *Adaptors and innovators: Styles of creativity and problem solving* (pp. 1–33). London : Routledge.

17. Le Roux, A. (2001). *Explaining AAD scores through reaction profiles: proposition and test of an adjective checklist*. *Am Marketing Assoc* 12:283–290. URL: https://www.researchgate.net/publication/237338444_Explaining_Aad_Scores_Through_Reaction_Profiles_Proposition_and_Test_of_an_Adjective_Checklist

18. Lucas-Stannard, P. (2003). *Cognitive Styles: A Review of the Major Theories and Their Application to Information Seeking in Virtual Environments*. Bibliographic Essay Information Science, Dr. Froehlich. 18 p. Retrieved 20.07.2019. URL: <https://pdfs.semanticscholar.org/6f3b/8c921433acab26a630b8f82ecfab6d0a5bd.pdf>

19. Maravilhas, S. (2015). *Challenges for Education in the Information Society - 3rd Edition*. URL: <https://www.igi-global.com/chapter/challenges-for-education-in-the-information-society/112892>

20. Minchekar V. S. (2017). *The Role of Cognitive Style in Creative Thinking among College Students*. *Psychol Behav Sci Int J*. Volume 6, Issue 1. DOI: 10.19080/PBSIJ.2017.06.555679

21. Palaniappan, A. K. (2005). *Creativity and academic achievement: A Malaysian perspective*. Shah Alam : Karisma Publications.

22. Puccio, G. J., Wheeler, R. A., & Cassandro, V. J. (2004). *Reactions to creative problem-solving training: Does cognitive style make a difference?*. *The Journal of Creative Behavior*, 38(3), 192–216. doi:10.1002/j.2162-6057.2004.tb01240.x

23. Radovic, Z. (2016). *Creative Thinking – An Essential Skill for the 21st Century*. INKBOT

DESIGN Website. Retrieved 20.07.2019. URL: <https://inkbotdesign.com/creative-thinking/>

24. Ragazzi, M. & Ghidini, F. (2017). *Environmental sustainability of universities: Critical analysis of a green ranking*. *Energy Procedia*, 119, 111–120.

25. Redifer, J. L., Bae, C. L., and DeBusk-Lane, M. (2019). *Implicit Theories, Working Memory, and Cognitive Load: Impacts on Creative Thinking*. *SAGE Open*, v9 n1, p. 2-16. DOI:<https://doi.org/10.1177/2158244019835919>

26. Riding, R. (2002). *School Learning and Cognitive Style*. London : David Fulton Publishers Ltd, 132 p. DOI: <https://doi.org/10.4324/9780203821985>

27. Riding, R. J. & Fanning, P. (1998). Reported in R.J. Riding & S.G. Rayner (1998). *Cognitive Styles and Learning Strategies*. London : Fulton.

28. Sternberg, R. J., and Lubart, T. I. (1995). *Defying the crowd: Cultivating creativity in a culture of conformity*. New York, N.Y : Free Press.

29. Tejedor, G., Segalas, J., Rosas-Casals, M. (2018). *Transdisciplinarity in higher education for sustainability: How discourses are approached in engineering education*. *J. Clean. Prod.*, 175, 29–37.

30. Thüner, M.; Tomašević, I.; Stevenson, M., Qu, T., Huisingh, D. (2018). *A systematic review of the literature on integrating sustainability into engineering curricula*. *J. Clean. Prod.*, 181, 608–617.

31. Zhang, L.-f., & Sternberg, R. (2005). *A Threefold Model of Intellectual Styles*. *Educational Psychology Review*, 17(1), 1-53. doi: 10.1007/s10648-005-1635-4

32. Ziętek, A. A., & Roehr, K. (2011). *Metalinguistic knowledge and cognitive style in Polish classroom learners of English*. *System*, 39(4), 417–426. doi: 10.1016/j.system.2011.05.005

ПОКРАЩЕННЯ КОГНІТИВНОГО ТА ТВОРЧОГО МИСЛЕННЯ ЧЕРЕЗ ВИКОРИСТАННЯ ІННОВАЦІЙНИХ ПЕДАГОГІЧНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ

М. І. Личук, О. М. Ножовнік

Анотація. Це дослідження аналізує вплив стійкої навчальної програми, заснованої на опосередкованому технологіями навчальному середовищі, когнітивному навантаженні та самоефективності на стилі когнітивного та творчого мислення через підвищення мотивації навчання. Експериментальна модель базується на п'яти гіпотезах: (1) навчальне середовище, опосередковане технологіями, позитивно впливає на когнітивні та творчі стилі мислення; (2) навчальне середовище, опосередковане технологіями, позитивно впливає на мотивацію навчання учнів; (3) навантаження на когнітивні та творчі здібності сприяє мотивації учнів до навчання; (4) самоефективність істотно впливає на мотивацію навчання; (5) мотивація навчання впливає на формування стилів когнітивного та творчого мислення.

Для збору даних використано когнітивно-рефлексійний тест, шкалу творчої особистості й анкети. Для обробки зібраних даних використані інструменти статистичного аналізу SPSS та SmartPLS. Метод описового статистичного аналізу уможливив

характеристику загальної інформації з першого розділу анкети. Частковий найменший квадрат (PLS) був застосований для обробки другого розділу анкети. Аналіз підтверджуючого фактора (CFA) використано для здійснення моделі вимірювання, також використана структурна модель для дослідження аналізу через певні потенційні чинники.

Висновкуємо, що опосередковане технологіями навчальне середовище покращує когнітивні і творчі стилі мислення з опертям на рівень мотивації навчання. Дослідження підтверджує, що існує позитивний взаємозв'язок між мотивацією навчання та розвитком когнітивного і творчого стилів мислення. Однак дослідження довело той факт, що коли студенти перевантажені когнітивними завданнями, вони не в змозі продуктивно займатися критичним мисленням чи діяльністю. Результат дослідження може надати керівні принципи для організації міждисциплінарного та міжінституційного середовища викладання та навчання.

Ключові слова: когнітивний стиль, стиль креативного мислення, інноваційні педагогічні технології, стійкі моделі навчання, професійне навчання, заклад вищої освіти.

УДК 371.134 (045)
<https://doi.org/10.31548/philolog2020.04.140>

СИСТЕМА ВПРАВ У ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ІНОЗЕМНИХ СТУДЕНТІВ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ

О. М. ПАВЛЕНКО, кандидат педагогічних наук, доцент
Національний університет біоресурсів і природокористування України
E-mail: o.pavlenko@nubip.edu.ua
<https://orcid.org/0000-0001-6369-6082>

Анотація. У статті проаналізовано вправи, що пропонуються у посібниках та підручниках для навчання української мови іноземних студентів у процесі пропедевтичного навчання; здійснено студіювання науково-дидактичної літератури щодо використання окреслених вправ; схарактеризовано кожен вид вправ, з-поміж них: мовні (граматичні, лексичні й фонетичні); вправи на переклад, трансформаційні, вправи на підставлення; вправи типу запитання-відповідь, умовно-мовленнєві та мовленнєві вправи. Визначено, що мовні вправи спрямовані на тренування та автоматизацію вживання мовного матеріалу, на розуміння й запам'ятовування наявних в усному або письмовому повідомленні структурних компонентів мови. Основою побудови системи вправ для навчання української мови іноземних студентів обрано комплекси умовно-мовленнєвих та мовленнєвих вправ, що й забезпечують відпрацювання мовленнєвих навичок студентів на початковому етапі. Визначено, що умовно-мовленнєві вправи використовуються для формування мовленнєвих навичок, мовленнєві – для формування мовленнєвих умінь студентів, зокрема, для набуття студентами здатності висловлювати власні й розуміти думки інших людей відповідно до функцій спілкування. Окреслено вимоги, що забезпечать формування у студентів мовленнєвих навичок і в межах створеної системи вправ – перенесення цих навичок у мовленнєві вміння.

Ключові слова: іноземний студент, мовна підготовка, система вправ, мовні вправи, умовно-мовленнєві вправи, мовленнєві вправи.

Актуальність. Геополітичні, економічні, світоглядні зміни в суспільстві вимагають реформування національної освітньої сфери. Одним із пріоритетних напрямів її розвитку є орієнтація на формування та ефективну реалізацію експортного потенціалу й на його основі інтеграцію у світовий освітній простір. Найважливішим чинником утілення цього задуму є підвищення якості освіти іноземців, створення сприятливих умов їхнього навчання в закладах вищої освіти України, що неможливо без забезпечення високого рівня сформованості українськомовної комунікативної компетентності іноземців. Особливо активної уваги вимагає розвиток методики навчання української мови як іноземної на початковому етапі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз науково-методичної літератури свідчить про значний інтерес учених до проблем викладання іноземцям української мови. Мовна підготовка іноземних студентів була предметом дослідження багатьох вітчизняних і зарубіжних науковців. Різні аспекти методики викладання української мови іноземцям розглядали О. Антонів, З. Бакум, О. Бігіч,

І. Вальченко, Н. Василенко, Н. Гез, Г. Іванишин, Т. Кірик, О. Ковтун, О. Лазуренко, К. Локман, Д. Мазурик, З. Мацюк, Н. Московчук, Н. Ніколаєва, Л. Озерецька, Є. Пасов, Я. Прилуцька, Б. Сокіл, А. Суригін, Н. Ушакова, Л. Хміль, С. Чезганов, В. Черниш та ін.

Сучасний розвиток методики української мови як іноземної, з одного боку, інформатизація і гуманізація освіти, переосмислення змісту, форм, методів, підходів до її викладання з іншого – вимагають перегляду методів і форм роботи на занятті української мови іноземних студентів.

Метою статті є ретроспективний аналіз вправ, що пропонуються для навчання української мови іноземних студентів, характеристика кожного виду вправ, виокремлення переваг та недоліків кожного виду, добір системи вправ для ефективного навчання української мови іноземних студентів на початковому етапі.

Результати дослідження. Аналіз вправ, які пропонуються в посібниках і підручниках для іноземних студентів підготовчого відділення, засвідчив, що в них переважають мовні вправи, які умовно можна поділити на граматичні, лексичні й фонетичні; вправи на переклад, трансформаційні вправи, вправи на

© О. М. Павленко

підставлення; вправи типу запитання-відповідь, умовно-мовленнєві та мовленнєві вправи (УМВ, МВ).

Мовні вправи (або підготовчі) традиційно посідають чільне місце в методиці викладання української мови як іноземної. Як зазначено в Новому словнику методичних термінів, «мовні вправи – це вправи, які передбачають операції з одиницями мови й формують мовні навички» [1, с. 365]. Такі вправи спрямовані на тренування та автоматизацію вживання мовного матеріалу, на розуміння й запам'ятовування наявних в усному або письмовому повідомленні структурних компонентів мови. Прихильники мовних вправ стверджують, що ці вправи складають основу усного мовлення. Вони вбачають їх перевагу в тому, що такі вправи дають можливість ізолювати мовні явища для більш детального вивчення. Мовні вправи, на думку вчених, «виступають фундаментом, на якому відбувається становлення та подальше вдосконалення навичок і вмій» [8, с. 48].

Очевидно, що таких вправ недостатньо, оскільки їх метою є ізольоване формування мовних навичок, вони позбавлені ситуативності, а отже, не містять комунікативного завдання, натомість передбачають досягнення формального мовного завдання. Окрім того, як засвідчує практика, мовні вправи нецікаві студентам, позбавлені мотиваційного компонента, займають багато часу на занятті. Однак повна відмова від використання мовних вправ, на наш погляд, є недоцільною. Вони не придатні для аудиторних занять, але оптимальні для самостійної роботи студентів і під час здійснення контролю сформованості граматичних, лексичних навичок.

Двомовні вправи (або вправи на переклад) також не забезпечують формування комунікативних умінь, оскільки як і попередні, оперують мовним матеріалом. Двомовними дослідники вважають вправи, при яких вдаються до використання рідної мови (переклад) [1, с. 56]. Двомовні вправи використовуються як засіб зіставлення фактів двох мов, що дає можливість усвідомленого оволодіння мовним матеріалом.

Трансформаційними вчені вважають вправи, що забезпечують перемикання з одного мовленнєвого зразка на інший із виходом у мовлення [1, с. 319]. У вправах на трансформацію студент змінює структуру, порядок слів або граматичні форми заданого матеріалу відповідно до інструкції чи мовленнєвої ситуації. Такі вправи варто використовувати в навчальному процесі,

оскільки нам імпонує як форма їх виконання (трансформація), так і наявність у них мовленнєвого зразка. А за умови обов'язкової наявності мовленнєвої ситуації та комунікативної мети, трансформаційні вправи здатні вирішувати освітні завдання.

Підставні вправи (або вправи на підставлення) своєю назвою характеризують спосіб їх виконання, який полягає в тому, що студент підставляє запропоновані йому лексичні одиниці в готову структуру або складає (збирає з частин) речення, вибираючи його частини з кожної наступної колонки таблиці, в якій розміщені елементи речення. Головну перевагу цього виду вправ учені (Дж. Брутон, Р. Ладло, Т. Менон, Г. Пальмер, В. Скалкін, Ф. Френч, Ч. Фриз) вбачають у тому, що студент, оперуючи готовими частинами речень, свідомо чи несвідомо засвоює їх структуру, причому робить це цілісно, не вдаючись до аналізу чи правила. Вважаємо, що таке засвоєння мовленнєвого зразка відбувається поза мовленнєвою діяльністю. Однак цей вид вправ можливий для впровадження в навчання за умови правильної організації роботи, зокрема наявності продуманої функційної настанови та створення мовленнєвої ситуації під час виконання таких вправ.

Отже, трансформаційні та підставні вправи за умови коректної організації роботи набувають комунікативної спрямованості, назва цих вправ відображає спосіб їх виконання, а за змістом вони набувають ознак УМВ. Недаремно дослідниця А. Богуш відносить трансформаційні та підставні вправи до комунікативних тренувальних вправ. Вона зауважує, що «тренувальні вправи забезпечують максимальну частотну повторюваність мовленнєвих зразків». На думку вченої, підставні вправи використовуються для засвоєння готового мовленнєвого матеріалу, а трансформаційні – для трансформування висловлювань як форми мовленнєвої реакції [2, с. 86].

Вправи типу запитання-відповідь передбачають побудову та ведення діалогу на занятті, а отже, за умови правильної організації роботи під час їх застосування виникає мовленнєва діяльність. Серед переваг цього виду вправ Є. Пассов зазначає такі: а) вони імітують спілкування, адже в реальній дійсності ми теж часто або запитуємо, або відповідаємо, а це означає, що при виконанні цих вправ є комунікативне завдання; б) вони не тільки мовленнєві за

характером, але й одночасно можуть бути (при належній організації) граматично, лексично або фонетично спрямованими, тобто можуть слугувати засвоєнню конкретного матеріалу в мовленнєвих умовах; в) вони психологічно прості за способом виконання, адже запитувати й відповідати звично; г) вони дозволяють працювати у швидкому темпі, тобто дуже економічні за часом [7, с. 371–372]. Отже, ці вправи варто використовувати в навчанні за таких умов: вправи типу запитання-відповідь не мають бути основним видом роботи; вони не повинні носити формальний характер; робота над вправами має бути організована в такий спосіб, щоб ініціативність переходила від викладача до студента.

Отже, у своїй роботі ми надаватимемо перевагу поєднанню УМВ та МВ. Як зазначається в Новому словнику методичних термінів, МВ служать для розвитку мовленнєвих умінь на підґрунті фонетичних, лексичних і граматичних навичок. При виконанні МВ довільна увага студентів має бути зосереджена на змісті висловлювання, тоді як форма є об'єктом мимовільної уваги [1, с. 259].

Деякі дослідники називають МВ творчими, евристичними, реально-комунікативними, комунікативними [4, с. 30]. Щодо цього дотримуємось думки Є. Пасова, який зазначає, що термін «мовленнєві вправи» відповідає своєму призначенню: такі вправи створюють усі необхідні умови, в яких має розвиватися мовленнєве вміння. Учений зауважує, що немає жодних підстав для того, щоб замінювати його термінами «комунікативні», «творчі», «евристичні» й таким чином вносити плутанину в систему методичних понять [7, с. 379]. У своїй роботі будемо, вслід за Є. Пасовим, оперувати назвами «мовленнєві» та «умовно-мовленнєві вправи» [7, с. 379].

УМВ відрізняються від мовленнєвих своєю умовністю та визначеністю за формою, що вимагає спеціальної організації. Це зумовлено тим, що УМВ скеровані на формування навичок студентів. Саме через їх заданість, тобто заздалегідь визначеність й умовної (щодо реального спілкування) організації ці вправи і називаються УМВ. Їх умовність визначається необхідністю формувати мовленнєві навички в умовах, психологічно адекватних мовленнєвим, але організаційно – відмінних від реального спілкування, де все спеціально організовано для цілеспрямованої автоматизації

мовленнєвих одиниць. Зауважимо, що окреслені вправи дуже економічні за часом виконання. Це дає нам змогу створити систему вправ, яка складалася з комплексів УМВ, що й забезпечували відпрацювання мовленнєвих навичок студентів на початковому етапі [6, с. 321].

Щодо цього А. Богуш зазначає: «Умовно-мовленнєві вправи передбачають виконання мовленнєвих дій у ситуативних умовах. Наявність мовленнєвої задачі й ситуативність – основні ознаки означеного типу вправ» [2, с. 85].

Отже, в процесі пропедевтичного навчання української мови іноземних студентів УМВ використовуємо для формування мовленнєвих навичок. Схарактеризуємо основні вимоги до цього виду вправ: 1) зумовлена вмотивованість мовленнєвого вчинку, тобто постановка перед студентами мовленнєвого завдання; 2) ситуативність, тобто співвіднесеність кожного елемента вправи із ситуацією спілкування; 3) переважна спрямованість свідомості студента на мету висловлювання, а при рецепції – на його зміст, при цьому форма засвоюється здебільшого мимоволі за рахунок її використання або сприймання в тій чи тій функції; 4) кожен елемент вправи імітує мовленнєве спілкування; 5) злиття трьох чинників мовленнєвої діяльності: лексичного, граматичного й вимовного; 6) комунікативна цінність фраз; 7) забезпечення відносної безпомилковості мовленнєвих дій; 8) одномовність; 9) часова економічність; 10) достатність однотипних фраз для засвоєння зразка, звуку або повторень – для лексичних одиниць [7, с. 374–375]. Дотримання окреслених вимог забезпечить формування в студентів мовленнєвих навичок і в межах створеної системи вправ – перенесення цих навичок у мовленнєві вміння. Це здійснюватиметься в процесі навчання за допомогою системи вправ, в межах якої циклічно чергуються комплекси УМВ та МВ [5, с. 8].

МВ ситуативно зумовлені, комунікативно вмотивовані, спрямовані на формування в студентів мовленнєвих умінь. Є. Пасов виокремлює такі основні характеристики МВ, як-то: природність, зв'язок із дійсністю, ситуативність, зв'язок мовленнєвої вправи з мотиваційною та оперативною активністю студента, його ініціативністю, незаданість матеріалу, наявність навчальних труднощів, пов'язаних зі здійсненням цілісного акту мовленнєвої діяльності [7, с. 378].

Отже, в навчанні будемо використовувати

вати МВ для формування мовленнєвих умінь студентів, зокрема, для набуття студентами здатності висловлювати власні і розуміти думки інших людей відповідно до функцій спілкування. МВ при цьому трактуємо як організовану форму спілкування, завдяки якій студенти здійснюють акт мовленнєвої діяльності.

Є. Пассов виокремлює такі основні вимоги до МВ: 1) наявність мовленнєво-мисленнєвих завдань різного рівня; 2) забезпечення природної ситуативності навчання; 3) наявність нових мовленнєвих ситуацій (взаємин співрозмовників, об'єкта мовленнєвого впливу, змісту висловлювання, супровідних обставин, предмета обговорення); 4) забезпечення мотивованої ініціативності студента, яка викликана не спеціально цією настановою, а власним внутрішнім спонуканням; 5) мовленнєва вправа є окремим складником мовленнєвої діяльності студента, оскільки вона пов'язана із загальним контекстом його діяльності; 6) забезпечення максимальної і постійної комбінованості мовленнєвого матеріалу; 7) одномовність вправи [7, с. 378–379].

А. Богуш основними характерними рисами МВ визначає наявність мовленнєво-мисленнєвих завдань та нової мовленнєвої ситуації [2, с. 84].

На нашу думку, важливу роль в організації навчання іноземних студентів відіграє

створення системи вправ, оскільки окремо взяті вправи не можуть забезпечити розвитку всіх якостей мовленнєвого вміння. Під системою вправ розуміють організацію взаємопов'язаних навчальних дій, розміщених у порядку зростання мовленнєвих або операційних труднощів з урахуванням послідовності становлення мовленнєвих умінь, навичок і характеру наявних актів мовлення [3, с. 31]. Щодо поєднання УМВ та МВ видів вправ Є. Пассов слушно зауважує, що в парі «умовно-мовленнєві – мовленнєві вправи» наявна єдність критерію. На думку вченого, вона полягає в ступені адекватності створюваних умов навчання умовам мовленнєвого спілкування [7, с. 379].

Висновки та перспективи. Отже, основою створеної системи вправ, яка ставить за мету сформувати в студентів здатність керувати своєю мовленнєвою діяльністю в умовах вирішення комунікативних завдань через функційну, діяльнiсну спрямованість, обрано комплекси УМВ та МВ. Це принципово важливо для організації навчання іноземних студентів, оскільки поєднання цих двох видів вправ створить адекватні умови для формування в студентів мовленнєвих умінь. УМВ забезпечать вироблення мовленнєвих навичок, перенесення та включення їх у мовленнєві вміння, а МВ – функціонування мовленнєвих умінь у процесі реального спілкування.

ного навчання української мови іноземних слухачів у закладах вищої освіти. Педагогічні науки: зб. наук. пр. 2019. Вип. 86. С. 318–323.

7. Пассов Е. И., Кузовлева Н. Е. Основы коммуникативной теории и технологии иноязычного образования: методическое пособие для преподавателей русского языка как иностранного. Москва: Русский язык. Курсы, 2010. 625 с.

8. Слабухо О. А. Реализация системы упражнений в современных школьных учебниках по второму иностранному языку. *Вестн. Томского гос. пед. ун-та.* 2011. Вып. 1. С. 48–52.

References

1. Azimov, E. G. & Shchukin, A. N. (2009) *Novyy slovar metodicheskikh terminov i ponyatiy (teoriya i praktika obucheniya yazykam)* [New dictionary of methodological terms and concepts (theory and practice of teaching languages)]. Moscow: Izdatelstvo IKAR [in Russian].

2. Bohush, A. M. (2012). *Movlennievi ihrovi vpravu yak zasib rozvytku osobystosti dytyny*

Список використаних джерел

1. Азимов Э. Г., Щукин А. Н. Новый словарь методических терминов и понятий (теория и практика обучения языкам). Москва: Издательство ИКАР, 2009. 448 с.

2. Богуш А. М. Мовленнєві ігрові вправи як засіб розвитку особистості дитини. *Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету ім. К. Д. Ушинського*: зб. наук. пр. Одеса: ПНПУ ім. К.Д.Ушинського, 2012. Вип. 5. С. 84–87.

3. Гез Н. И. Система упражнений и последовательность развития речевых умений и навыков. *Иностранные языки в школе.* 1969. № 6. С. 29–40.

4. Ніколаєва С. Ю. Практикум з методики викладання англійської мови у середніх навчальних закладах. Київ: Ленвіт, 2004. 360 с.

5. Павленко О. М. Методика пропедевтичного навчання української мови іноземних слухачів у закладах вищої освіти: автореф. дис. ... канд. пед. наук: Одеса, 2019. 20 с.

6. Павленко О. М. Модель пропедевтич-

[Speech game exercises as a means of developing a child's personality]. *Naukovyi visnyk Pivdenoukrajinskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu im. K.D.Ushynskoho: zb. nauk. pr.* Odesa : PNPu im. K.D.Ushynskoho, 5, 84–87 [in Ukrainian].

3. Gez, N. I. (1969). Sistema uprazhneniy i posledovatelnost razvitiya rechevykh umeniy i navykov [The system of exercises and the sequence of the development of speech skills]. *Inostrannyye yazyki v shkole – Foreign languages at school*, 6, 29–40 [in Russian].

4. Nikolaieva, S. Yu. (2004). Praktykum z metodyky vykladannia anhliiskoi movy u serednikh navchalnykh zakladakh [Workshop on methods of teaching English in secondary schools]. Kyiv : Lenvit [in Ukrainian].

5. Pavlenko, O. M. (2019). Metodyka propedevtychnoho navchannia ukrainskoi movy inozemnykh slukhachiv u zakladakh vyshchoi osvity [Methods of Propaedeutic Teaching of the Ukrainian Language to Foreign Students in Higher Educational Establishments] *Extended*

abstract of candidate's thesis. Odesa [in Ukrainian].

6. Pavlenko, O. M. (2019). Model propedevtychnoho navchannia ukrainskoi movy inozemnykh slukhachiv u zakladakh vyshchoi osvity [The propaedeutic education model of ukrainian language for foreign students in the universities]. *Pedahohichni nauky: zb. nauk. pr.*, 86, 318–323 [in Ukrainian].

7. Passov E. I., & Kuzovleva N. E. (2010). *Osnovy kommunikativnoy teorii i tehnologii inoyazychnogo obrazovaniya [Basics of communicative theory and technology of foreign language education]*. Moscow: Russkiy yazyk. Kursyi [in Russian].

8. Slabukho, O. A. (2011). Realizatsiya sistemy uprazhneniy v sovremennykh shkolnykh uchebnikakh po vtoromu inostrannomu yazyku [Implementation of the system of exercises in modern school textbooks in a second foreign language]. *Vestn. Tomskogo gos. ped. un-ta.*, 1, 48–52 [in Russian].

THE SYSTEM OF EXERCISES IN THE PROCESS OF TEACHING THE UKRAINIAN LANGUAGE FOR FOREIGN STUDENTS IN HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS

O. M. Pavlenko

Abstract. *The exercises offered in manuals and textbooks for teaching Ukrainian for foreign students in the process of propaedeutic education are analyzed in the article. Also the study of scientific and didactic literature on the use of the outlined exercises was carried out; each of their types is characterized. Among them: language exercises (grammatical, lexical and phonetic); translation exercises, transformation exercises, substitution exercises; question-answer exercises, conditional speech and speech exercises. It has been determined that language exercises are aimed at training and automating the use of language material, at understanding and memorizing the structural components of language present in oral or written communication. It was found that quality of such exercises are not enough, because their purpose is the isolated formation of language skills, they are devoid of situationality, and therefore do not contain a communicative task, but instead provide for the achievement of a formal language task. It is determined that bilingual exercises are used as a means of comparing the facts of two languages, which allows students to consciously master the language material. It is established that under the condition of the presence of a speech situation and a communicative goal, transformational exercises are able to solve educational problems. It is outlined that substitution exercises are necessary for implementation in training under the condition of the correct organization of work, in particular existence of the thought-over functional instruction and creation of a speech situation during performance of such exercises. It was found that transformational and basic exercises under certain conditions of the organization acquire a communicative orientation and signs of conditioned speech exercises.*

The basis for building a system of exercises for teaching the Ukrainian language for foreign students are selected sets of conditional speech and speech exercises, which will ensure the development of students speech skills at the initial stage. It is determined that conditional speech exercises are used for the formation of speech skills, speech - for the formation of students' speech skills, in particular, for students to acquire the ability to express their own and understand other people's opinions in accordance with the functions of communication. The requirements that will ensure the formation of students' speech skills and within the established system of exercises - the transfer of these skills into speech skills are outlined.

Keywords: *foreign student, language training, system of exercises, language exercises, conditional speech exercises, speech exercises.*

УДК 378.046+378.09.
<https://doi.org/10.31548/philolog2020.04.145>

ВИКЛАДАННЯ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ СТУДЕНТАМ НЕМОВНИХ ФАКУЛЬТЕТІВ З ВИКОРИСТАННЯМ ІНТЕРАКТИВНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

Н. В. ЯРЕМЕНКО, кандидат педагогічних наук, доцент,
Національний університет біоресурсів і природокористування України
E-mail: iaremenko.nv@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-5894-0295>

Анотація. У статті висвітлено підхід до викладання англійської мови студентам немовних факультетів з використанням інтерактивних технологій та представлено власний досвід їх застосування під час занять зі студентами механіко-технологічного факультету Національного університету біоресурсів і природокористування України. Установлено, що використання інтерактивних технологій під час навчального процесу не тільки дозволяє реалізувати особистісно-орієнтовний підхід у навчанні, але й забезпечує індивідуалізацію та диференціацію в залежності від рівня знань та умінь студента, його особистих якостей. З'ясовано, що за допомогою інтерактивних технологій можна вдосконалити такі компоненти навчального процесу як: передача інформаційно-методичних та початкових матеріалів, організація та перевірка самостійної роботи студентів, система оцінювання та перевірки знань студентів, підвищення мотивації до вивчення мови. Наведено декілька прикладів ефективних ігор, що сприяють підвищенню мотивації студентів, а саме: "Chain Word", "Sink or Swim", "Noun Attack". Установлено, що використання інформаційних технологій значно прискорює процес вивчення іноземної мови, посилює зацікавленість у процесі навчання.

Ключові слова: інформаційні технології, англійська мова, гра, студенти.

Актуальність дослідження. Початок третього тисячоліття характеризується глобалізацією суспільного розвитку, зближенням націй, укріпленням міжкультурних зв'язків, відбувається перехід людства від індустріальних технологій до науково-інформаційних. Такий стан речей позначився і на концепції вищої освіти в Україні, головною метою якої є не тільки підготовка високоякісних спеціалістів різних галузей, але й сприяння розумовому, емоційному, моральному й фізичному розвитку студентів, всебічному розкриттю їх творчих можливостей, забезпеченні умов для проявлення індивідуальності.

Зазначені причини, а також ціла низка інших впливових факторів значно підвищують не тільки значущість вивчення іноземної мови, але й вимоги до її викладання. Головним чином це стосується системи вищої освіти, оскільки саме кваліфіковані спеціалісти є безпосередніми суб'єктами міжнародної взаємодії та співробітництва.

Досконале володіння іноземними мовами стає необхідною умовою працевлаштування майбутніх спеціалістів, що пов'язано з постійною світовою інтеграцією. Отже після закінчення закладу

вищої освіти студенти мають володіти мовою на рівні B2, що є досить складним завданням, враховуючи кількість годин, які відводяться на вивчення дисципліни.

Одним із засобів модернізації процесу підготовки майбутніх спеціалістів у ЗВО педагоги вбачають у використанні інформаційних технологій, які дозволяють модернізувати традиційну методику, значно розширити рамки навчального процесу, створити умови, які сприяють розвитку самостійної, пошукової, науково-дослідницької діяльності, підвищенню професійного інтересу студентів до навчальних предметів [3, с. 35; 5].

Аналіз останніх досліджень та публікацій засвідчив, що до питання використання інтерактивних технологій зверталось багато науковців. Зокрема, Б. Герушинським, М. Лапчик, Т. Лавіною висвітлено проблеми використання комп'ютерних технологій, Ю. Барановський, В. Болотов, Г. Кручиніна досліджували психолого-педагогічні аспекти інтерактивних технологій, Л. Дунаєва, А. Тряпельников, А. Щукін зверталися до вивчення інтеграції педагогічних і інтерактивних технологій у сучасних умовах навчання тощо. Разом із тим, вважаємо, що висвітлення підходів до використання інтерактивних технологій для

вивчення мови професійного спрямування було б корисним для викладачів іноземних мов.

Високо цінуючи вклад науковців у розробку цієї важливої проблеми, вважаємо за необхідне узагальнити накопичений досвід у закладах вищої освіти, що сприятиме його подальшому творчому використанню у навчальному процесі, що і є **метою** нашої публікації.

Під час роботи над публікацією використовувалися такі **методи** дослідження як метод аналізу та синтезу наукової літератури для розуміння сутності проблеми. Було опрацьовано достатню кількість матеріалів для розуміння теми дослідження.

Результати дослідження та їх обговорення. Як відомо, сучасні педагогічні технології, впровадження новітніх інформаційних технологій, Інтернет-ресурсів дозволяють значно підвищити якість навчання та оволодіти необхідними вміннями та навичками. Викладачі іноземної мови солідарні у тому, що використання інтерактивних технологій під час навчального процесу не тільки дозволяє реалізувати особистісно-орієнтовний підхід у навчанні, але й забезпечує індивідуалізацію та диференціацію в залежності від рівня знань та умінь студента, його особистих якостей [4; 6].

Отже, на сучасному етапі розвитку освіти та відповідно до провідних методик викладання іноземної мови використання таких технологій у закладах вищої освіти є пріоритетом, адже ці технології дозволяють розширити види діяльності зі студентами як протягом аудиторної роботи, так і під час організації самостійної роботи.

Досвід роботи у вищій школі засвідчив, що за допомогою інтерактивних технологій можна вдосконалити такі компоненти навчального процесу як:

- передача інформаційно-методичних та початкових матеріалів;
- організація та перевірка самостійної роботи студентів;
- система оцінювання та перевірки знань студентів;
- підвищення мотивації до вивчення мови.

Розглянемо кожний із цих компонентів більш детально. Відповідно до робочих програм навчальних дисциплін та загальної політики викладання іноземної мови у закладах вищої освіти, студенти вивчають не тільки англійську мову загального вжитку, але й англійську мову професійного

спрямування. Ця дисципліна є вузько спрямованою, тому викладачі мають самостійно складати та видавати навчально-методичні посібники, добираючи тексти за фахом та розробляючи спеціальні лексико-граматичні вправи, які корелюються з фахом студентів.

Враховуючи складні умови та довгий процес друку нових навчальних та навчально-методичних посібників, новітні технології спільно із різноманітними електронними пристроями (планшети, смартфони тощо) є вдалим розв'язанням проблеми. Це пов'язано з тим, що тепер, після видання нового посібника викладач може просто розмістити його на сайті кафедри або в електронній бібліотеці закладу вищої освіти, а студенти закачать його собі. Таким же чином відбувається передача й інших навчальних матеріалів.

Разом із тим, останнім часом все більшої популярності набувають дистанційні курси навчання.

Так, викладачами НУБіП України розроблені дистанційні курси, які розміщені на платформі e-learn з текстами різного рівня складності у відповідності з основною спеціалізацією студента та низкою вправ до них. Як слушно зазначено С. Лазаренком, використання комп'ютерних технологій дозволяє обирати найзручніший темп роботи для студентів, сприяє формуванню вміння працювати з додатковим матеріалом, а вправи після текстів сприяють розвитку умінь знаходити у тексті різноманітну інформацію, перевіряють глибину розуміння прочитаного матеріалу [8].

Ефективною, на наш погляд є і організація самостійної роботи з вивчення нової лексики та закріплення тих лексичних одиниць, які були вже вивчені студентами раніше. Для поглибленого вивчення лексики як професійної, так і побутової тематики ми рекомендуємо нашим студентам зареєструватися, наприклад, на Lingvo Leo. Досвід засвідчив, що студенти із задоволенням користуються цією програмою, адже вона не потребує багато часу та є ефективною для запам'ятовування лексичних одиниць.

Вдосконаленню навичок аудіювання сприяє застосування програм, які включають у себе відео уроки та з розробленими тестовими та письмовими завданнями до них. Для посилення мотивації вивчення іноземної мови завдання можуть бути представлені у ігровій формі з якісним графічним зображенням та звуковим

супроводом. Сам навчальний процес у більшості зазначених програм побудовано за принципом „від простого до складного”, що практично втілено в наявності цілої низки рівнів навчання. В ході вивчення іноземної мови опанування знаннями, уміннями та навичками нижчого рівня дозволяє перейти на вищий рівень [7].

Крім того, комп'ютерні програми з вивчення іноземної мови обов'язково оснащені системою тестування та системою відстеження власного індивідуального прогресу, що дозволяє досить точно визначити рівень опанування іноземною мовою.

Під вдосконалення навичок письма за допомогою інтерактивних технологій розуміємо підготовку презентацій англійської мови переважно за темами з майбутньої спеціальності та вдосконалення граматичних навичок студентів, адже без знання граматики неможливо коректно будувати речення.

Досвід роботи також засвідчив, що інформаційні технології навчання можуть бути невичерпним джерелом для підвищення мотивації студентів щодо вивчення англійської мови. Як зазначають психологи, мотивація є одним із найпотужніших факторів під час вивчення іноземної мови.

Одним із методів, який сприяє підвищенню мотивації студентів – є гра. Дослідження засвідчили, що гра є набагато більш дієвим методом, ніж просте виконання вправ.

Елементи гри можуть полегшити навчання та вплинути на поведінку студентів. Вони створюють ненапружену та доброзичливу атмосферу, від якої отримують задоволення усі учасники освітнього процесу та забезпечують негайний зворотній зв'язок. Саме тому, освітні ігри набувають все більшої популярності у сучасній вищій школі.

Науковцями доведено, що ігри сприяють формуванню комунікативної компетентності та спонукають використовувати мову творчо та спонтанно [1].

Звісно від час аудиторних занять ми не можемо приділяти багато часу ігровим видам діяльності, але все ж таки намагаємось відвести для цього 5-10 хвилин. Наведемо приклади найбільш цікавих, з нашої точки зору, ігор.

Для організації таких видів діяльності ми, як правило, використовуємо сайт GameZone, на якому представлено ігри як на

закріплення граматичних навичок, так і лексичних одиниць [2].

Для повторення тем «Їжа», «Одяг» та «Тварини» ми використовуємо гру “Chain Word”. У цій грі кожне наступне слово починається з останньої букви попереднього слова. Гравцю надається декілька секунд, щоб записати наступне слово. Коли таймер дорівнює 0, нараховується штрафне очко. Зручним є те, що студенти можуть обрати відповідний рівень мови, що є дуже важливим для немовних факультетів, адже часто бувають ситуації, коли в одній групі викладач має працювати зі студентами різних рівнів [2].

Для студентів з більш високим рівнем знань ми пропонуємо гру “Noun Attack”. У цій грі студенти із набору слів мають вибрати або абстрактний іменник (у першому раунді), або збірні іменники. Інші слова представлено у вигляді «невинних іменників» з букетами квітів, в які стріляти заборонено. У кожному раунді можна зробити тільки одну помилку. Гру побудовано таким чином, що кожний раунд є складнішим, ніж попередній.

З кожною секундою слова наближаються до гравця; якщо відповідь не надана протягом п'яти секунд, гравець програє.

Для студентів з досить високим рівнем знань ми також пропонуємо гру “Sink or Swim”. У цій грі студенти додають префікси або (та суфікси) до запропонованого слова, змінюючи частину слова або його значення. Якщо, студенти роблять помилку, чоловік глибше занурюється у воду, якщо відповідь правильна, навпаки. Мета гри – не дати йому утонуть [2].

Ще одним цікавим ресурсом для залучення студентів до вивчення іноземної мови та підвищення їх мотивації є електронний веб ресурс Kahoot. Ми працюємо з безкоштовною версією, яка дозволяє викладачу створювати питання на множинний вибір, які студенти можуть виконувати за допомогою мобільних телефонів.

Під час роботи зі студентами ми здебільше використовуємо класичні опитування. Студентам не потрібно створювати обліковий запис, вони просто заходять на веб-сайт www.kahoot.it та вводять PIN-код для гри. Вони можуть грати, використовуючи свої справжні імена чи прізвиська для анонімності. Вони також можуть вибрати назву команди, якщо хочуть працювати спільно. Програма відстежує прогрес геймерів після виконання кожного завдання

та визначає п'ятірку кращих гравців. Це додає елемент конкуренції, який додає до навчального процесу жвавості.

Отже, підсумовуючи, зазначимо, що комп'ютерні технології дозволяють ефективно вирішувати велику кількість завдань та застосовувати новітні педагогічні методики у відповідності до особистих можливостей студента.

Висновки і перспективи. Використання комп'ютерних технологій у вивченні іноземної мови стала ознакою сучасної системи вищої освіти. Доступність

можливостей мережі Інтернет значно прискорюють процес вивчення іноземної мови, посилюють зацікавленість у процесі навчання. Але, разом з тим, інформаційні технології не можуть зовсім замінити живого спілкування між викладачем та студентом, тому вони є тільки вагомим допоміжним засобом навчання. Разом з тим, використання комп'ютерних програм потребує подальшого розвитку з урахуванням науково обґрунтованих та практично перевірених методів сучасної педагогічної науки.

Список використаних джерел

1. Chen, I-Jung. Using Games to Promote Communicative Skills in Language Learning URL: <http://iteslj.org/Techniques/Chen-Games.html> (дата звернення: 30.08.2019)
2. Game Zone. веб-сайт. URL: <https://www.english-online.org.uk/games/gamezone2.htm> (дата звернення: 16.09.2019)
3. Вартанова И. И. К проблеме мотивации учебной деятельности. *Вестник МГУ Серия Психология*. 2000. №4. С. 33-41.
4. Владимиров Л. П. Новые информационные технологии в обучении иностранному языку. URL: www.virtlab.ioso/method.htm# (дата звернення: 16.07.2019)
5. Еремин Ю. В. Методические аспекты использования компьютерной техники в обучении иностранному языку. URL: www.linguact.hyperlink/articles/eremin.html (дата звернення: 16.07.2019)
6. Калашник Д. М. Мультимедийные справочные комплекты в подготовке переводчика URL: www.linguact.hyperlink/articles/kalashnik.html (дата звернення: 16.08.2019)
7. Комарова Ю. А. О принципах обучения в интенсивном курсе иностранного языка для научных работников URL: linguact.hyperlink/articles/komarova.html (дата звернення: 16.08.2019)
8. Лазаренко С. В., Шамсидинов А. Використання сучасних засобів інформаційно-комунікативних технологій у процесі викладання іноземних мов у вищих навчальних закладах *Наукові записки Національного університету "Острозька академія". Серія : Філологічна*. 2015. Вип. 52. С. 157-159.

References

1. Chen, I-Jung. Using Games to Promote Communicative Skills in Language

Learning Available at: <http://iteslj.org/Techniques/Chen-Games.html>

2. Game Zone. Available at: <https://www.english-online.org.uk/games/gamezone2.htm>

3. Vartanova, I. I. (2000) K probleme motivatsii uchebnoy deyatel'nosti [To the problem of motivation of educational activity]. *Vestnik MGU Seriya Psichologiya*, 4. 33 – 41.

4. Vladimirova, L. P. Novyye informatsionnyye tehnologii v obuchenii inostrannym yazyikam. [New information technologies to study foreign languages] Available at: www.virtlab.ioso/method.htm

5. Eremin, Yu. V. Metodicheskie aspekty ispolzovaniya kompyuternoy tehniki v obuchenii inostrannomu yazyiku. [Methodical aspects of computer techniques usage when teaching a foreign language] Available at: www.linguact.hyperlink/articles/eremin.html

6. Kalashnik, D. M. Multimediynye spravochnyye komplekty v podgotovke perevodchika [Multimedia reference sets when training a translator] Available at: www.linguact.hyperlink/articles/kalashnik.html

7. Komarova, Yu. A. O printsipah obucheniya v intensivnom kurse inostrannogo yazyika dlya nauchnykh rabotnikov [To the principles of education in the foreign language intensive course for researchers] Available at: linguact.hyperlink/articles/komarova.html

8. Lazarenko, S. V., Shamsitdinov, A. (2015). Viktorystannya suchasnykh zasobiv informatsiyno-komunikativnykh tehnologiy u protsesi vikladannya inozemnykh mov u vischih navchalnykh zakladah [Usage of modern information and communication methods in the process of teaching a foreign language in higher educational establishments] *Naukovi zapiski Natsionalnogo universitetu "Ostrozka akademiya". Seriya : Filologichna*, 52, 157-159.

TEACHING ENGLISH TO NON-LANGUAGE FACULTY STUDENTS USING INTERACTIVE TECHNOLOGIES

N. V. Yaremenko

Abstract. *Perfect knowledge of foreign languages becomes a necessary condition for employment of future specialists, which is associated with constant global integration. Therefore, after graduating from universities, students must speak the language at the B2 level, which is quite a difficult task with a short number of hours devoted to the study of the discipline. One of the means of improving the process of training future specialists in free economic education teachers see in the use of information technology, which allows to modernize traditional methods, significantly expand the educational process, create conditions conducive to independent, exploratory, research activities, increase students' professional interest.*

Results. *As you know, modern pedagogical technologies, the introduction of the latest information technologies, Internet resources can significantly improve the quality of learning and mastering the necessary skills and abilities. Foreign language teachers are united in the fact that the use of interactive technologies during the educational process not only allows to implement a personality-oriented approach to learning, but also provides individualization and differentiation depending on the level of knowledge and skills of the student, his personal qualities.*

It was found that with the help of interactive technologies it is possible to improve such components of the educational process as: sharing of information-methodical and initial materials, organization and testing of students' independent work, system of assessment and testing of students' knowledge, increasing motivation to learn language. Here are some examples of effective games that help to increase student motivation, namely: "Chain Word", "Sink or Swim", "Noun Attack". It is established that the use of information technology significantly accelerates the process of learning a foreign language, increases interest in the learning process.

Conclusion. *The use of computer technologies in foreign language learning has become a hallmark of the modern higher education system. The availability of Internet opportunities significantly accelerates the process of learning a foreign language, increases interest in the learning process. But, at the same time, information technology cannot completely replace live communication between teacher and student, so they are only an important learning tool.*

Keywords: *information technologies, English, game, students.*